י.ל. פרץ

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/picturessketches0000ylbr

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלפּט בענד.
צוזאמענגעשטעלט אונטער דער רעדאקציאן פון דוד פּינסקי

צווייטער באנד

פֿרוים־גענעבען פון פֿארלאג „אידיש", ניו־יאָרק.

תר"פ—1920

י. ל. פרץ

בילדער און סקיצען

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש". ניו־יארק.

Copyright 1920
by
JEWISH BOOK AGENCY, INC.

בילדער און סקיצען

רייזע-בילדער

א.

פאַרעדע.

עס איז געווען אין סוף פון די גוטע, אוו איז אנהויב פון די שלעכטע צייטען. אויפ'ן הימעל האבען זיך געוויזען שווארצע כמארעס, נאר עס האט זיך נעדאכט, אז דער רוח — דער צייט־גייסט, מיין איך, — וועט זיי לייכט פארטרייבען. זיי וועלען ערגער אויסגיסען זייער הארץ אין א מדבר. אין אייראפאס פיין־גע־האלטענעם וויינגארטען האט דער ביטערער ווארצעל שוין געשפאלטען די ערד, ארויסגעשיקט זיינע שטעכעדיגע, שוין פאר'סם'טע שפיצלעך, נאר, אט, אט, טראכט מען, דערזעהען עס די נערטנער אוו רייסען עס אוים מיט'ן ווארצעל... עס האט זיך נעדאכט, אז דאס ניינצעהנטע יאהרהונדערט האט זיך אויף דער עלטער נאר אביסעל פארקיהלט, אביסעל היץ געקרינגען! עס זאל זיך פון דעם מאכען א שווערע קרענק, א שגעוו, — דאס האט זיך קיינער נישט נעריכט...

ווי ווייט איז פון אונז געווען דאמאלט אמעריקע! נישט איין איד האט נעקלערט, ווי אזוי עס שטעהט דארט א שיסעל גריץ, אדער — צי טראגט מען דארטען די יארמולקעס אויף די פיס. פון ארץ־ישראל־אתרוגים האט מען אזוי זעלטען געהערט, ווי פון בארג הירש צי פון „הנדיב הידוע"...

די אסטראנאמיע בארעכענט פריהער יערע לקוי־חמה, לקוי־לבנה; די פסיכאלאגיע האלט נישט אזוי ווייט. דער וועלטס נשמה ווערט ראפטאם פינסטער, דער גוף קריגט א מין קאנוואול־סיע — אוו נישט נאר זי קאן עס פארויסזעהן, נאר אפילו וועו

עס איז שוין נעשעהען. איז זיך שווער צו גלויבען... איז עס נישט צום פארשטעהן...

אומרוהיג דאך איז מען שוין נעווען. עס האבען זיך נעשיט פון אלע זייטען בלבולים איבער בלבולים.

צוויישען אנדערע זאכען איז נעבליבען, אז מען דארף זיך באקענען מיט'ן נעווען־הנליכען וואכעדיגען אידישען לעבען; זעהן, וואס עס טוט זיך אין די קלייניע שטעדטלעך; אויף וואס מען האפט, פון וואס טען לעבט, וואס מען טוט... וואס עס זאגט דאס פאלק?

ב

נ ט ח ו ן.

מיין ערשטער אריינפאהר איז נעווען טישאוויץ. איך האב מיך אפגעשטעלט ביי מיינעם א באקאנטען, ר' ברוך. ער האט געשיקט נאכ'ן שמש און עטליכע בעלי־בתים. וואכטענדיג אויף זיי, ביז איך געשטאנען ביים פענסטער און באטראכט דעם מארק.

דער מארק איז א גרויסער פיער־עק. ארום, אויף אלע פיער זייטען, שטעהען פארשוואכצטע, איינגעבויגענע, געבויטע הייזער, טייל מיט שטרוי, מעהרסטענטיילס מיט שינדלען נעדעקט.

סאמע איינציגע שטאקען, מיט בריייטע פאדשענייעם אויף פויליע פארנעלטע באלקען. ארויסגערוקט פון פאדשענייע שטעהען, נישט ווייט איינם פונ'ם אנדערען, „פשעקופקעם" איבער מולטערם מיט ביינעל, ברויט, ארבעס, באבעם און פארשידען אויבם. צווישען די וויבער איז א שטאר געדודער! איך האב אויף זיי, זעהט אוים, א שטארקען אינדרוק געמאכט.

— האב דיר א שווארץ יאהר, — **שריים אייגע, — מייט נישט מיט די פינגער, ער זעהט דאך!**

— האלט ס'מויל!

די וויבער וויסען שוין, אז איך בין נעקומען פארשרייבען; אייגע ניט איבער דער צווייטער דעם סוד אזוי שטיל, אז איך הער אין שטוב.

מען זאגט: „דאס איז ער טאקע". „פארט גוט, אז די ארעמע

שאף האבען פאסטוכער, וואס האבען זיי אין זינען"; פונדעסט־
ווענען, „אז י ע נ ע ר פאסטוך וועט נישט העלפען, איז —
בלאטע!". איינע קאן דערווייל נישט פארשטעהן, „יענער פאס־
טוך זאל דארפען אזוינע שלוחים"... דאס איז א וואונק אויף מיין
געשווירען בערדעל און קורצע קלייד ער. אן אנדערע איז ליבערא־
לער און פארראפט זיך אויף א רופא: „הלמאי א רופא, זאגט זי,
איז אויך כל־כו און פונדעסטוועגען..."

— דאס איז עפעס אנדערש, א יחיד, אבער אזוי, וועניג גוטע
אידען?...

זאלען זיי בעסער, מיינט אן אנדערע, אריינשיקען א פאר
הונדערט רובל; איך בין זיי מוחל דאס שרייבען, זאל מיין זוהן
נישט זיין קיין יענעראל!

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

זיצענדיג ביים טיש, בין איך געווען א רואה ואינו נראה:
פון גאס האט מען מיך נישט געזעהן, נאר איך האב געזעהן א
האלבען מארק. דערווייל האט מיין „בעל־הבית" אפגעראוועט,
אפגעלעגט טלית און תפלין, געגומען אביסעל בראנפען און גע־
טרונקען צו מיר לחיים.

— לחיים טובים ולשלום! — ענטפער איך.

— גאט זאל געבען בעסערע צייטען, עס זאל זיין פרנסה.

ווי מקנא בין איך מיין בעל־הבית, איהם פעהלט נישט מעהר
נאר פרנסה. ער גיט נאר צו מיט גדלות:

— און עס וועט מ ו ז ע ן זיין פרנסה, עס איז דא א גאט
אויף דער וועלט, גוטע אידען וועלען אויך נישט שווייגען...

איך האק איהם איבער, און פרעג, פארוואס אין זיינע איי־
נענע געשעפטען, כאטש ער האט בטחון, כאטש ער וויסט גאנץ
גוט, אז „מאן דיהיב חיי יהיב מזונא" (דער וואס גיט לעבען, דער
גיט עסען), פונדעסטוועגען טוט ער זיינס, און האנדעלט, און
שלאפט ניט גאנצע נעכט, און קלערט אלץ: מארגען, שפעטער,
אויס'ס יאהר... קוים האט א איד חתונה, קלערט ער שוין אויף
חתונה־קלייד ער פאר אייניקלעך. און אז עס קומט צום כ ל ל
ישראל, איז דער בטחון שוין אזוי גדוים, אז עס איז שוין איבערig
צו טון די האנט אין קאלט וואסער אריין.

— עס איז, מאכט ער, גאר פשוט: כל־ישראל **איז** שוין דעם רבונו של עולם'ס זאך, און ער האט זיינם אין זין... און, כביכול, עס זאל זיין שבחה פאר זיין כסא הכבוד, איז דא אזוינע, וואס דערמאנען... און, ווייטער דאס אייגענע... ווי לאנג קאן עס גע־דויערן? עס מ ו ז דאך אן עק נעמען: **אדער כלו חייב. אדער כלו זכאי... דאס איז נישט פרנסה!**

ג.

נאר גערן!

איך האב פארגעסען צו דערצאלען. **אז** דער רב פון שטעדטעל האט נישט געוואלט, נישט קומען צו מיר, נישט מיך **אויפנעמען** ביי זיך. ער האט מיר געשיקט זאגען, אז עס איז נישט זיין זאך נאר, אז ער איז א שוואכער, לא־עליכם. אויסערדעם זיצט **ער** שוין א פאר וואכען איבער א האלבע שאלה פון בשר בחלב; **און דער** עיקר איז, אז ער איז ברוגז אויף קהל, ווייל מען וויל איהם **נישט** מוסיף זיין צוויי גילדען א וואך פרנסה.

געקומען איז, עלי־כן, א דריי בעלי־בתים **מיט צוויי** שמשים. **איך חויב** אן ביי מיין בעל־הבית.

ער האט נישט קיין וויב, און פארענטפערט זיך באלד:

— ווי לאנג, מיינט איהר, **איז** זי, **אונז צו לענגערע יאהר, נפטר** געווארען?

הכלל — אז אלמן; דריי אויסגעגעבענע זיהן, איין אויסגע־נעבענע טאכטער, צוויי אינגלעך און א מיידעל אין דער היים. דער־ביי, בעט ער זיך, איך זאל פארשרייבען, אז אלע זיהן — אויסער דעם אינגסטען, וואס איז ערשט אלט פיער יאהר אוז ביז ער וועט „שטעהן", וועט נאר משיח קומען! — אז די רעשט זיהן האט יעדער זיין פעהלער!

אויסער די עלטערע, צוויי אויסגעגעבענע, זיהן, האב איך שוין געקענט די גאנצע משפחה. די אויסגענעבענע טאכטער האט אין דעם אייגענעם הויז א געוועלבעל מיט טיטון, טאבאק, טיי אוז צוקער, ווי אויך שפייז; דאכט זיך, נאך סמאר אוז נאפט. איך

האָב באלד אין דערפריה ביי איהר געקויפט צוקער. זי איז אלט א יאהר 25, א דאר פנים, א לאנגע, אונטערגעבויגענע נאז, וואס צעהלט איהר, דאכט זיך, די פויל׳ע שווארצע ציין אינ׳ם האלב־אפענעם מויל, א פאר בלאנע־בלוי־שווארצע געפלאצטע ליפען — דער פאטער אויס׳ז אויב. די שוועסטער איהרע, א מיידעל, איז גאנץ עהנליך צו איהר; זי האט אבער „כלה־חן". דאס פנים איז פרישער, רויטליכער, די ציין — ווייסער, און אינגאנצען נישט אזוי צוויירעז, נישט אזוי אפגעלאזט. אויך זעה איך ביידע אינג־לעך, שעהנע אינגלעך; זיי האבען געמוזט אין דער מאמען אריין געראטען: רויטע בעקעלעך, חנ׳וודיגע. פארשעמטע אייגעלעך... פול סעדערען אין די געדרעהטע שווארצע לעקלעך... נאר מאוס׳ע תנועות: זיי הויבען אלע מאל די פלייצעלעך, פארקרימען זיך. זיי טראגען שינעטענע קאפאטקעלעך. ברודיג, נאר גאנץ.

די מוטער אפנים איז נישט לאנג געשטאנבען, געגוג צייט נע־ווען צו פארברודיגען; וועניג — צו צורייסען... היינט — ווער האט צייט צו זיי? די עלטערע שוועסטער האט פיער קינדער, א מאן א למדן און א געוועלבעל.. דאס „כלה־מיידעל" פיהרט די שענק; דער פאטער האט קיין צייט נישט.

— וואס איז א י י ע ר נעשעפט? — פרעג איך איהם.

— פראצענט...

— ליכווע?

— ליכווע?... עט...

— גלייך אזוי? מען האט וועניג מיט אונז צו מון...

— ווייסט איהר וואס, — מאכט ער, — נאט אייך צוועק אלע מיינע שמאטעס — וועקסלען, אקטען, — אלץ פאר 25 פראצענט. נאר צאהלט מיר אוים באר! איך לעג צוועק נישט נאר די ליכווע, אפילו די שענק! איר וואלט ב א ד י י צוועקנע־פאהרען קיין ארץ־ישראל... אבי געלט! אפשר וויל איהר, נאט אייך א חרם־קוויטעל! איהר מיינט, אז מיר האלטען זיך אין דער ליכווע... זי האלט אונז. מען צאהלט נישט, וואקסט, דער חוב. וואס מעהר דער חוב וואקסט; וועניגער וועלט איז ער, מעהר קבצו וועד איך... אויף נאמנות!

פאר׳ן ארויסגעהן וויטער פארשריבען, האב איך נאך ביי־געוואוינט א קליינע סצענע. בשעת וועז איך האב צונויפגעקלי־

בען מיינע כלים, פאפיר, בלוישטיפט, פאפיראסען, האט ר' ברוך דערווייל אנגעשמירט פאר די קינדער, אין חדר אריין מיטצונעמען, צוויי שטיקלעך ברויט מיט פוטער, מיט א צולאג א שטשיפיארעק.

— נאר געהט'ס! — מאכט ער; ער וויל זיי נישט האבען אין שענק. דער קלענערער יתום איז אבער נישט צופרידען. ער הויבט אויף די פלייצעלער און פארקרימט זיך צום ווייגען. ער שעמט זיך אביסעל פאר מיר, ווארט, איד זאל ארויסגעהן; ער קאן זיך אבער נישט דערווארטען, און לאזט צרוים א געוויין:

— נאר שטשיפיארעק, — וויל ער.

— די מאמע פלענט מיר געבען צוויי!

די שוועסטער איז צוגעלאפען צו דער שענק, זי האט ארוים־געכאפט און געגעבען איהם נאר שטשיפיארעק.

— נעה, — מאכט זי אויך, — נאר אסך ווייניגער. אין די ווערטער האט דער מוטערס קול געקלונגען. —

ד.

וואס דארף א אידענע?

מיר געהען פון הויז צו הויז, פון נומער איינס אן. איך וויים אליין, וואו אידען און וואו נישט־אידען וואוינען. איך קוק נאר אין פענסטער אריין. פארגלטע פענסטער איז א סימן פון „אתה בחרתנו", בפרט נאר אויסגעהאקטע שויבען, פארטרעטענע מיט קי־שעלעך און זעק... פאר דאס — בלומענטעפ און פארהאנגען זע־נען סמנים מובהקים, אז דא וואוינט שוין אזויגער, וואס האט נישט אזא פראווע אויפ'ן דלות ווי יענע...

עס טרעפען זיך אויסנאהמען... אט וואוינט נישט א איד, נאר א שטארקער שכור... און פארקערט, — בלומען און פאר־העננלעך, נאר דא לייענט מען שוין די „הצפירה".

דעם ערגסטען איינדרוק מאכט אויף מיר א גרוים, א הילי־צערען משונה הויז. עס איז גרעסער, נאר שוואַרצער און ברודי־גער פאר אלע הייזער. די פאציאט האט זיך שטארק אריבערגע־בויגען, און קוקט ארונטער אויף זיינס־גלייכען — אויך אן אלטע,

שווארצע חורבה, — אויף אן אלטע, אויסגעדארטע, איינגעבויגענע, ציטערדיגע אידענע, וואס דינגט זיך מיט איהר קונה — א צושוי־בערטע גאלע דינסט־מויד — איבער א צולאג צו א פונט זאלץ.

דער שמש ווייזט מיר אויף דער אלטער: דאס איז „די בעל־הבית'טע פון הויז". איך האב מיך פארוואונדערט; די אידענע איז צו ארעם פאר אזא הויז.

— דאס הויז, ערקלערט דער שמש, איז אייגענטליך נישט איהרס. זי האט נאר א זעקסטעל „דאזיואציע", אן אלמנה איז זי... נאר די יורשים, איהרע קינדער, וואוינען נישט הי, — הייסט זי בעל־הבית.

— וויפיעל מאכט דאס הויז?

— גארנישט.

— ווערט איז עס?

— א פופצעהן הונדערט רובל.

— און מאכט גארנישט?

— עס שטעהט לעדיג.

עס קומען מיר אויף די גראנקען „יענע בחורים"... מן הסתם וואלפט מען דא ציגעל אדער קארטאפפל.

— ניין, — זאגט דער שמש און שמייכעלט, — פאראן אזוי־נע א נ ד ע ר ע צוויי הייזער, וואס מען וועט מוזען צ ו ל ע־ג ע ן; דא איז עפעס אנדערש: אין דעם הויז, פארשטעהט איהר, האט געוואוינט אמאל א דאקטאר; איז ער געשטארבען, און שוין, שטעהט לעדיג ס'הויז!

— וואס איז, אויף א זארגשליווע קראנקהייט?

— חס ושלום!

— וואס דען?

— עס האט פשוט נישט ווער צו וואוינען; ווער זאל וואוינען?

— ווי הייסט, ווער?

— טאקע ווער? ביי אונז האט יעדערער כמעט זיין נחלה. ווער עס דינגט שוין א דירה, ווייל נישט קיין באזונדערע שטוב צו פארהייצען. ביי אונז איז א מאדע, א קאמארניק (לאקאטאר) צאהלט עטליכע רובל א יאהר פאר אן עק שטוב מיט באהייצונג. ווער דארף אזוינע גרויסע שטיבער?

— נאך וואס האט מען געשטעלט אזא הויז?

— בא. — אמאל! היינט דארף מען נישט...
— נעבעך!
— וואס פאר א נעבעך? זי האט א שטעל מיט זאלץ, פאר־דינט עטליכע רובל א וואך, פון דעם צאהלט זי אפ 28 רובל א יאהר פאדאטעק פון הויז. פון דער רעשט לעבט זי... וואס דארף א אידענע? וואס פעהלט איהר? תכריכים האט זי שוין...

איך האב נאך אמאל א קוק געטאן אויף דער אלטיטשקער, און עס האט זיך מיר שוין געדאכט, אז עס פעהלט איהר באמת גארנישט. איהר גערונצעלטע הויט האט מיר אפילו צוגעשמיי־כעלט: וואס דארף א אידענע?

ה.

נומער 42.

איך בין געגאנגען פון הויז צו הויז לויט נומער. מיט א צע־טעל אין דער האנט. פון נומער 41 האט מיך דאך דער שמש געפיהרט צו 43.

— און 42? — פרעג איך.

— אט! — ווייזט ער מיר אויף א שטיק חורבה אין א שמאל געסעל צווישען איין־און דריי־און פיערציג.

— איינגעפאלען?

— איינגעלענט. — ענטפערט דער שמש.

— פארוואס?

— איבער א פייער־מויער.

איך האב נישט פארשטאנען, וואס ער מיינט.

מיר זענען בוידע מיד געוועזען געהענדיג, און מיר האבען זיך געזעצט אויף א באנק אין פארשענגיע. דער שמש פארצאהלט:

— פארשטעהט איהר, על פי דיניהם, אויב איין געבויט הויז איז נישט געגנג ווייט אפגעטרעטען פון צווייטען, מוז מען אפ־טיילען די דעבער מיט פייער־מויערען. ווי ווייט דער מהלך דארף זיין, ווייס איך נישט; משפטים בל ידעום, דאכט זיך, מעהר ווי ד' אמות. א פייער־מויער איז ביי זיי א סגולה פאר א שרפה...

נו, דאָס הייזעל האָט אַבער געשטעלט א קבצן גדול, ירוחם איוואנ־כאָווקער, א מלמד, האָט ער נישט געקאָנט מאכען קיין פייער־מויער.

— זיין נאָנץ בויען, פּראָוודע, איז געוועזען אָהן א יסוד. דער־נאָך, וועט איהר הערען, איז דערפון געוואָרען א דין־תורה. ביי דער דין־תורה, האָט, עליה־השלום, זיין ווייב מלכה דערצעהלט דברים כהויתן. ווי דער סדר עולם איז, אָנגעהויבען משׁשת ימי בראשית, און אזוי אָט אזוי איז געוועזען די מעשה:

מלכה האָט מיט איהר מענדלען נישט גערעדט א יאָהר פּיפּ־צעהן. זי איז במבע א פּארבּיסענע אירענע געוועזען. נישט אויס־גערעדט זאָל עס זיין: א הויכע, א דאָרע, א שוואַרצע מיט א שפּיציגע נאָז ווי א האָקען. זעלטען, אז עס איז איהר ערויס א וואַרט פון מויל, כאָטש פון פּרנסה — א פּשעקופּקע! און מען האָט נישט געדאַרפט! פון איהרם א קוק איז אויך שוין קיהל געוואָרען אין האַרץ. אלע פּשעקופּקעס האָבען געציטערט פּאָר איהר אימת מות; זי האָט שוין אזא אויג געהאָט. פּארשטעהט זיך, אז ירוחם האָט זיך מחיה געוועזען מיט איהר שווייגען; ער פלעגט צו איהר אויך קיין וואָרט נישט רעדען. אזוי שטילערהייט, זענען זיי דאָך געבענשט געוואָרען מיט צוויי בנים זכרים און דריי מיידלעך.

דאָך דער יצר־הרע — א בעל־הבית צו ווערען, האָט זיי ביידע רעדעוודיג געמאכט. דער שמועס איז אזוי נעגאנגען:

— מלכה! — זי ענטפערט נישט.

— מלכה? — זי שווייגט. ער מלכה'עט, און זי ריהרט זיך נישט פון אָרט.

ירוחם שטעלט זיך אָבער אויף און גיט א געשריי:

— מלכה! איך ווייל שטעלען א הויז!

מלכה האָט שוין נישט אויסגעהאַלטען, און אויפגעהויבען איין אויג און געעפענט דאָס מויל. „איך האָב געמיינט — פּארצעהלט זי — ער איז משוגע געוואָרען!“

און א שנעון איז עס באמת געוועזען. ער האָט געהאט בירושה פון אן עלטער־זיידען דאָס שטיקעל פּלאַץ, דאָס שמאַלע, וואָס איהר האָט נעזעהן, און — קיין פּחות משוה פּרוטה געלט. דעם ווייבס פּאָר טשוועקעס, וועלכע מען האָט דערנאָכטען פּארקויפט פּאָר דריי־מאָל ח"י זהובים, פלעגען זיין פּארוועצט א נאָנץ יאָהר; אויטער

שבת ויום טוב, וועז ירוחם האט זי ארויסגענומען אויף א חרם־קוויטעל.

אז דער יצר־הרע נעמט זיך אבער צו הילף דעם כח הדמיון. איז „מי יעמוד"! „קוים שטעלט ער אויף א הויז, איז ער פאר־זארגט מיט אלעם גוטען. א בטוח וועט ער זיין, וועט ער זיך בארגען אויף א ציג אוז האבען די מחיה אין דער היים. איין שטוב וועט ער פארדינגען אויף א שענק. אוז, אז גאט, ב"ה, וועט העל־פען, וועט זי אליין זיין שענקערין. אוז דער עיקר — די קינדער פארזארגט! די אינגלעך וועט ער סיי ווי סיי שיקען אין א ישיבה אריין, די מיידלעך וועט ער געבען א שטר חצי זכר אויף דער נחלה, אוז — אז עק!

אי מיט וואס מען וועט בויען? אויף דעם האט ער געהאט א גרייטען חשבון:

— איך בין — זאגט ער — מלמד, אוז דו — פשעקופקע, האב'מיר דאך צוויי פרנסות; פוז איין פרנסה וועל'מיר לעבען אוז פוז דער צווייטער — בויען.

— וואס רעדסט דו, משוגע — ענטפערט מלכה — מיט ביידע פרנסות קומען מיר נישט אוים...

— אזוי ווי מען נעמט זיך פאר — זאגט ער — אזוי העלפט גאט, ב"ה. א והא ראיה — מאכט ער — אט זעה! נח מלמד, אונזער שכן, האט א קראנק ווייב, וואס פארדינט נישט א דרייער, אוז ז ע ק ס קינדערלעך — זאלען געזונט אוז שטארק זיין — אוז לעבט דאך פוז מלמדות אליין.

— וואס רעדסט דו, ער איז א גרויסער מלמד, סאמע גביר'ישע קינדער.

— פארוואס, מיינסט דו, איז אזוי? וואס איז? ער קאן בע־סער לערנען פאר מיר? אודאי אוז אודאי נישט, נאר אז גאט ב"ה זעהט, אז ער האט נישט מעהר ווי א י י ז פרנסה גיט ער איהם אין איהר די שפע. אוז, א והא ראיה? זעה וויטער! די שווארצע ברכה! אז אלמנה, אויך מיט פינף קינדער, אוז איז נאר א פשע־קופקע אליין...

— וואס רעדסט דו. פארריקט ביסט דו? יענע, הלואי אויף מיר געזאגט, האט א הוז רב שטעקען אין עסק. אודאי א רובל דרייסיג...

— נישט ד א ס אבער איז דער עיקר, — ניט ער איהר צו פארשטעהן, — דער עיקר איז, אז איהר קאן ארויסקומען די ברכה נאר אין די עפעל! דער „רבונו של עולם" פיהרט די וועלט על פי דרך הטבע!

אויך רעדט ער איהר איין, אז מ'קאן אפשפארען פון אסך זאכען... מ'קאן זיך באגעהן...

און עס איז אזוי געבליבען. ירוחם האט זיך אפגעזאגט פון טאבאק־שמעקען, דאס גאנצע הויז־געזינד — פון זוייער־מילך בפרט און פון וועטשערע בכלל, און מען האט געבויט!

געבויט האט מען יאהרעלאנג, נאר אז עס איז געקומען צו דער פייער־מויער, איז מלכה געשטאנען אהן סחורה, ירוחם האט שוין קיין כח נישט געהאט צו לעבען, דער עלטסטער זוהן האט זיך געלאזט אויף דער מדינה, דאס אינגסטע איז געשטארבען, און דא פעהלט נאר א מטמון — א רובל 40 אויף א פייער־מויער.

נו, וואס זאל מען טהון? מען האט געמאכט דעם כותב אין גמינע אין דער יר צריין, און — ארויסגעצויגען זיך אהן א פייער־מויער!

ער האט זיך מיט נחת ארויסגעצויגען. א נושאים־מאן איז ער. האט איהם די חברה געמאכט א חנוכת הבית. מען האט אויסגע־טרינקען, אהן גוזמא, אודאי א פאס ביער, אחוץ בראנפען און ראושינקע־וויין. עס איז געווען א שמחה, א גדולה.

נאר די שמחה האט נישט לאנג געדויערט. עפעס א בעל־הבית האט זיך צוקריגט מיט ירוחם'ס א שכן, מיט נח מלמד. דער נח מלמד איז אמאל א ג ר ו י ס ע ר בעל־הבית געווען, א גביר עצום! אחוץ דער נחלה, ביי וועלכער ער איז געבליבען, האט ער פארמאגט שעהנע עטליכע מאות; דערצו האט ער געפיהרט א מסחר מיט האניג. שפעטער, אז עס איז ביי אונז געווען דאס מחלוקת איבער'ן ליטוויישען רב, האט מען איהם דעם זוהן גע־מסר'ט (ער דינט עד היום מיט א לונגען־פעהלער אין פאלק), און ער אליין איז ארויסגעפאלען אין א פראצעס פאר אונטערלעגען דעם רב. א רציחה א י ז טאקע דאמאלט געווען. מיט „אויסאנגען" איז מען שוין געוואוינט, אבער אונטערשפארען א

הויז פון אלע זייטען, און אונטערצינדען איז טאקע רציחה'שדיג... צי ער ה א ט געשטעקט דערינען צי ניין, נאר דער פראצעס און דער זוהן האבען איהם בדיל הדל געמאכט, און ער איז מלמד גע־ווארען. אלס פריש־געבאקענער מלמד האט ער וועניג דרך־ארץ גע־האט פאר בעלי־בתים, האט זיך איינער באליידיגט, ארויסגענומען זיין בן און ארייננגענעבען צו ירוחם'ן אין חדר.

נח'ן האט די מעשה פארדראסען, א „חברה־מאן" איז ער פון לאנג, אין פאוויאט פלעגט ער אפליגען טעג און נעכט, א מויל מיט א פען האט ער. נו — איז די מעשה מיט דער פייער־מויער ארויסגעשוואומען, און עס איז אראפגעקומען דער סטארשי־סטראשניק.

נאר דערווייל האט נח חרטה געהאט! ער אליין האט זיך גע־מיהט! מען האט אנגעהאנגען אן דער דיעלע א מטבע, איז זי צו־ריק פארזונקען געווארען.

עס וואלט שוין וויטער גוט געווען, מאכט זיך אבער א מעשה מיט תכלית. אז ירוחם איז א ראזשינער און טוט אן בלויע ציצית, איז נח א פארברענטער בעלזער און שרייט געוואלד! א וואר צו א וואר, די פייער־מויער איז וויטער ארויס, עס איז שוין א דיעלע אין סאנד.

מען האט געלאזט א „ווירא זאטשני", דער סאנד האט גע־פסק'ט, אז ירוחם זאל במשך א חדש מאכען א פייער־מויער, און אויב נישט — זאל מען איהם צולענגען דאס הייזעל.

קיין דרייער איז נישט געווען, אצינד האט שוין נח קיין חרטה נישט געהאט — (דאס מחלוקת האט ערשט רעכט געברענט) — און האט נישט געוואלט ענטפערען א גוט וואר. ירוחם האט איהם גערופען צום רב; נח האט אויסגעפאטשט דעם שמש.

אז מלכה האט געזהן, אז עס איז כלה כל הקיצין, האט זי אנגעכאפט נח'ן, אינמיטען נאס ביים פארקאלנער, און געשלאפט ווי א הורג אריין צום רב. עס איז אפילו געווען א פולער מארק מיט בעלזער, נאר וואר וועט צוגעהן צו א אידענע?... „גברא רנשי קטלוהו לית דין ולית דין"*). נח'ס ווייב איז נאכגענאנגען און

*) א מאנספערזאן, וואס וויבער האבען גע'חרג'עט. האט קיין גע־ריכט און קיין ריכטער.

נעשאלטען מיט טויטע קללות, צוגעהן האט זי מורא!... ביים רב מלכה פארצאהלט די מעשה מהחל ועד כלה: זי פארלאנגט, אז נח זאל מאכען, אדער עס זאל זיין א פייער־מויער, אדער די דיעלע זאל ווייטער אויסגעזונקען ווערען!...

אונזער רב'ל האט געוואוסט, אז וועמען ער וועט דא צו־פסק'ענען, וועט דער צווייטער צד חסידים נעמען זיך צו איהם. האט ער זיך אויסגעדרעהט ווי א איד א למדן. ער קאן נישט פסק'ענען... גרמא בנוזקין... בע... מע... קיין פשרה קאן נישט זיין און האט אפגעשיקט די צדדים צו די רביים.

נו, „התובע הולך אחרי הנתבע", נח איז באשטאנען, ירוחם— פאר אין ברירה; און אזוי האבען זיך ביידע אראפגעבאפט קיין בעלז.

איידער ירוחם איז אוועקגעפאהרען, האט ער איבערגעלאזט זיינם א שוואנער א דאוויערנאסט, מיט עטליכע רובל, וואס ער האט צוזאמענגעבארגט (און געבארגט האט מען איהם פאר רחמנות), ער זאל מאכען דערווייל אן אפאויציע.

עס איז אבער אלץ געגאנגען שלים־שלים־מזל. דער שוואנער האט די פאר רובל אויסגענעסען, צי, ווי ער זאגט, פארלוירען... מלכה איז פאר גרויס צרות קראנק געוואָרען... ביים רבי'ן האט אפילו ירוחם געוואונען א „פייער־מויער" מיט „הוצאות", נאר צו־ריקצואוועגס האט מען ביידע, נח'ן מיט ירוחם'ן, געכאפט אויף דער גרענעץ, און אהיים געפיהרט מיט'ן עטאפ.

אז מען האט ירוחם'ן געברענגט, איז שוין מלכה געוועזען אויפ'ן עולם אמת, און דאס הייזעל — צואוואַרפען.

ו.

דער משכיל.

און מיינט נישט, אז אין טישאוויץ עקט זיך די וועלט! עס איז דא א משכיל אויך. און אן אמת'ער משכיל, א פארצייטישער. א

מענש אין די מיטעלע יאהרען, נישט שטודירט, נישט געלעזען, אהן ביכער, אהן צייטונגען אפילו, מיט אייז וואלט א משכיל פון דער לופט.

ער גאלט נישט די בארד; אין טישאוויץ איז מען יוצא מיט אונטערשערען, נאר מען זאגט, אז „ער איז מסלסל בשערו אפילו עשרת ימי תשובה!" דייטש נעהט ער אויך נישט, דער פעלדשער אין טישאוויץ נעהט אויך נישט דייטש, איז אויך א איד אין א לאנגער קאפאטע מיט פאות!

אונזער משכיל איז יוצא מיט שטיוועל־פוצען, אין א שוואר־ סטענגעלע אויפ'ן האלז. ער האט שירים פון פאות, פאר דאס טראגט ער א קאנטיג קאשקעטעל. „פראסטע" (זאגט מען) וישמן ישורון ויבעט; „עם נעהט איהם זעהר שוואוול, א שארף נעווענלב; איננאנצען, אימשטיינס נעזאגט, דריי קינדערלעך, וואס פעהלט איהם? איז ער א משכיל!"

מיט וואס ער איז א משכיל, איז שווער נעווען נעווארר צו ווערען. עס איז נענוג, אז מען ו ו י י ס ט, אז ער איז א משכיל; די גאנצע שטאדט זאגט, אז ער איז א משכיל, ער אליין איז א ו י ך מודה. דער עיקר זענען זיינע „ווערטלעך", ער רעדט „על השם ועל משיחו".

לויט איך בין דערנאר נעווארר נעווארען, האט דער משכיל מיך אויך פאר א משכיל נערעכענט, און זיכער נעווען, אז איך וועל ביי איהם איינשטעהן, על כל פנים ביי איהם „שרייבען" צום ערשטען.

— צו וואס זאך, — האט ער נעזאגט, — דארף מען האבען מענשען מיט קעפ. מיט אייך, פערד, וועט ער עפעס מאכען?

און אז דער בארג איז נישט נעקומען צו מחמד'ן, וויל ער האט פשוט נישט נעווואוסט פון איהם, איז מחמר נענאנגען צום בארג.

נעטראפען האט ער מיך ביי אן אלמנה איז שטוב. ארויננע־ פאלען איז ער מיט'ן רשע'ס שאלה פון דער הגדה — מיט'ן: מה העבודה הזאת לכם?

— מאי פאניע — וואס מאכט איהר עפעס דא?

— וואו דא? — פרעג איך.

— איהר מיינט, אפנים, נאר, אז איך בין פון אונטער'ן אוי־

וועז! אז מען וואוינט אין טישאוויץ, איז מען שוין קיין מענש נישט, ווייסט מען שוין נישט, וואס אויף דער וועלט טוט זיך? איהר ווייסט: „עם לבן גרתי", איך וואוין טאקע דא, נאר א נאז האב איך!

— און אז איהר האט א נאז און ווייסט, וואס אויף דער וועלט טוט זיך, נאר וואס פרעגט איהר?

דער שמש האט אויפגעשפיצט די אויערן. דאס אייגענע האבען נעטאן די עטליכע לעדיג־געהערס, וואס זענען מיר נאכגע־גאנגען טריט־ביי־טריט. אויף זייער פנים איז אויסגעאסען א ווילדע הנאה, אויפ'ן שטערן — דער פסוק: „יקומו נא הנערים... לאמיר זעהן, ווי צוויי משכילים באריען זיך!"

— וואס טויג מיר דארט, — מאכט דער משכיל נעריייטט,— חוזק־שמויזעק! מיין צונג איז אויך נישט קיין פאדעשווע! און פאר וועמען האב איך מיך דא צוצופיהרען, פאר טישאוויצער חמורים? זעהט נאר די בידליאקעס!

איך בין אין א פארלעגענהייט. אננעמען פאר טישאוויץ קאן איך מיך נישט, ווייל די טישאוויצער בעלי־בתים, אין פענסטער אוז אין טיר, האבען גאנץ אנגענעהם געשמייבעלט.

—נאר, זאגט מיר, וואס איז דאס אזוינס? דאס פארשרייבען!

— סטאטיסטיק!

— סטאטיסטיק־שמיסטיק! מיר האבען שוין געהערט אזוינס! נאר נאך וואס טויג עס?

איך האב נעזאגט, נישט איהם, אייגענטליך, נאר טישאווי־צער קהל; זאלען זיי האבען א באגריף פון דער סטאטיסטיק.

— הא! הא! הא! — צולאכט זיך נעריכט אוז גראב דער משכיל, — דאס וועט איהר איינרעדען טישאוויצער חמורים, נישט מיר! פארוואס פארשרייבט איהר, ווי מען וואוינט: מיט א פאד־לאגע, אהן א פאדלאגע? וואס געהט אייך אז, אז איינער וואוינט אהן א פאדלאגע? הא?

עס געהט אין דעם, פארצעהל איך איהם, אז מען ווייל אויס־ווייזען, ווי ארעם אידען זענען; מען מיינט...

— מען מיינט גארנישט, — האקט ער מיך איבער, נאר — זאל זיין אזוי! וואס דארף מען אבער וויסען צקוראט, וויפיעל

אינגלעך און וויפיעל מיידלעך? און — ווי אלט יעדעס איז? און אלע קרענק, וואס איהר פארשרייבט!

— מען איז אונז חשד, אז מיר דינען נישט אין מיליטער; די ביכער, וויסט איהר אודאי, זענען נישט ריכטיג, ווילען מיר אויסווייזען...

— נו, אויך רעכט, למשל... איך בין אייך דערווייל מודה... אבער — פאטענטען? נאך וואס פארשרייבט איהר, וועט עס האט? און פאר וויפיעל?

— אויסצואווייזען, אז אידען —

דער משכיל לאזט מיך אבער נישט ענדיגען.

— איהר דערצעהלט מיר נישט קיין באבע־מעשיות; דער־ווייל וועט מען געוואר ווערען, אז אייגער און דער צווייטער האט א קלענערען פאטענט, וועט מען איהם שטעלען א חופה!

קוים ער האט עס ארויסגעזאגט, איז ראפאם דער עולם פון פענסטער נעלם געוואָרען. דער שמש פון טיר האט זיך אפגע־טראגען, און דער משכיל, וואס האט נארנישט אזוי שלעכט גע־מיינט, איז געבליבען ווי פארשטיינערט.

דער עולם האט מורא געקריגען. אין א פאר שעה ארום האט שוין גאנץ טישאווית מיט מיר געקלונגען. מען האט מיך שוין חשד געווען, אז איך בין א געשיקטער פון דער אקציז. א קשיא אויף א מעשה, די אקציז וויסט, אז א איד וועט בעסער געוואר ווערען אלע סודות!

איך האב מיך ארומגעדרעהט אין מארק שוין אייגער אליין, דאס שטעדטעל האלט זיך פון מיר פון ווייטען. אייז משכיל איז מיר נאכגענאנגען טריט־בייטריט. ער האט געוואלט מיט מיר רע־דען. נאר ער איז מיר שרעקליך נמאס געוואָרען, איך האב אויף זיין פרצוף נישט געקאנט קוקען.

און די פנימ'ער אין גאס ווערען ערנסטער און פינסטערער. איך חויב שוין אז קלערען ווענען פלטה־מאכען. מען קוקט אויף מיר צופיעל פון דער זייט, מען סוד'עט זיך צו פיעל!

עס איז מיר איינגעפאלען צו מאכען נאך די לעצטע פרואוו. איך האב מיך דערמאנט, אז דער היינטיגער טישאוויצער רב איז אמאל בייַ אונז דין נעווען, ער וועט מיך דערקענען, על כל פנים

עדות זאגען, אז איך בין נישט דאָס, וואָס מען מיינט!
— וואו וואוינט דער רב? — פרעג איך דעם משכיל.
ער דערפרעהט זיך און ענטפערט:
— קומט, איך וועל אייך פיהרען!

ז.

דער טישאָוויצער רב.

וועג עס האָט נישט דעם טישאָוויצער רב'ס שלאָפראָק נעזעהן, וועט קיינמאל נישט וויסען די סבה, פֿאַרוואָס די רבי'צין, זיין דריט ווייב, א אידענע קוים אין די מיטעלע יאָהרען, טראָגט שוין א פּאָר גרויסע בריללען אויף דער נאָז. דער שלאָפראָק זעהט אויס ווי פון איינציגע פערדים געלאָטעט.

— נאָר 2 גילדען א וואָך, — באקלאָגט זיך דער רב, — וועז די שטאָדט גיט מיר, וואָלט איך געקאָנט שוין דורכקומען; אזוי איז נאָר ביטער! נאָר איך וועל מיינס אויספיהרען... אהן א דין־תורה קאָנען זיי זיך נאָר באָגעהן, אויף דעם האָבען זיי גוטע אידעז אוז... סאָנדעם; „טעפּעל — לעפּעל" פּסק'ענט א ליאדע מלמד, שאלות־נשים; עס איז דאָך נאָריש, דאָס קאָן מען נישט מ ח מ י ן זיין! אָבער אויספיהרען וועל איך. איך וואָרט נאָר אויף דער קלפי! אהן א רב וועלען זיי קיין קלפי נישט מאכען! לאָמיך זעהן א שטאָדט, קיין עיני־הרע, איין עיר ואם בישראל, אהן גבאים! אוז, וועט דאָס אויך נישט העלפען, וועל איך נישט פּרואווען די חלפים.. איך האָב זיי גוט אין דער האַנט!

עס איז שווער געווען דעם רב אראָפּצופיהרען פון זיינע אייגענע צרות. דאָך אז דער משכיל האָט איהם צוגעזאָגט, זיך צו ס ט א ר ע ן פּאָר איהם ביי קהל, צו פּועל'ן די הוספה, — האָט ער אונז געבעטעז זיצען, אוז אייסגעהערט, אין וואָס עס געהט.

— נארישקייטען! — מאכט ער, — איך קען דיך! זאָג זיי, די שוטים, אז איך קען דיך.

— זיי אַנטלויפען פון מיר!

— עט, אַנטלויפען! וואָס הייסט אנטלויפען! וועד אַנטלוי־

פען? נאר וואס? נאר מילא, אז דו זאגסט: אנטלויפען! וועל איך אליין מיט דיר אראפגעהן.

— אין וואס וועסט דו געהן? — רופט זיך אפ א ווייבערייש קול פון אונטער'ן אויוועז.

— גיב טאקע אהער די קאפאטע! — ענטפערט דער רב.

— געבען? איך האב זי ערשט צוטרענט!

— מילא, — מאכט דער רב, — אויך נישט קיין אומגליק. חס ושלום! וועלען מיר מארגען געהן.

איך גיב איהם צו פארשטעהן, אז עס איז ערשט מיטאג־צייט, אז עס איז מיר א שאד דער טאג.

— נו, וואס זשע זאל איך טון? — פרענט דער רב אוז פצרלעגט די הענט, — פונקט האט די רבי'צין זיך געזומען צו מיין קאפטאן...

— רופט זיי ארויף אהער!

— רופען איז א קלייניגקייט, אויך אן עסק! נאר וואר וועט קומען? מען וועט מיך הערען זוי דעם רב! אפשר בעסער אראפ־געהן אין שלאפראק?

— עס פאסט נישט, רבי, — רופט זיך אן דער משכיל,— דער סטראשניק געהט ארום אין גאס!

— פון מיינטוועגען, — זאגט דער רב, — איך וואלט גע־גאנגען; זאגט איהר: ניין, איז ניין.

עס בלייבט דערבי, מיר זאלען אלע דריי ארויפרופען דעם עולם פון גאס דורכ'ן פענסטער. מיט'ן פענסטער־עפענען איז אבער נישט לייכט צוגעגאנגען. מען האט עס שוין א יאהר פוס־צוהן נישט געעפענט. די שויבען זענען דורכגעברענט פון דער זון, דער קיט איז אויסגעארט, און די שויבען ציטערען ביי יעדען טריט איבער דער פארלאגע. די קוואטירען זענען געלעכערט פון האלץ־ווערם, צוגעקלעפט נאר מיט'ן ראסט (זשאווער) צו דער וואנט, עס איז נאך א ספק, אויב זיי האבען זאוויאסען.

עס איז אונז דאך געראטען, מיר האבען איין זייט געעפענט, דערנאך די צווייטע אוז אהן א שאדען. דער רב האט זיך אנידער־געשטעלט אין דער מיט, איך אוז דער משכיל פון ביידע זייטען, אוז מיר אלע דריי רופען.

דער מארק איז פול מיט מענשען. אין א פאר מינוט ארום, איז שוין געווען אן עולם אין שטוב.

— רבותים, — מאכט צו זיי דער רב, — א י ד קען דעם מ ע נ ש...

— מען וועט נישט שרייבען! — האבען זיך אנגערופען עטליכע קולות צוזאמען.

דער רב פארלירט באלד דעם קוראזש.

— נישט! — נישט! — מאכט ער שטיל. דער משכיל איז אבער דערווייל ארויף אויפ'ן טיש און רופט:

— חמורים! מען מוז שרייבען! דער טובת הכלל פארלאנגט עס!

„לטובת הכלל", לייגט ער, אז ער האט מיט מיר „איבערגע־רעדט שוין דאס גאנצע פשט'ל", אז עס איז נישט ווי ער האט „קאטאווען געטריבען", אז איך האב איהם אפילו געווייזען בריף פון רבנים!

— פון וועלכע רבנים? — רופט מען פון אלע זייטען.

— פון פאריזער רב, — האט דער משכיל וויטער געשפונען אויפ'ן הויכען קול, — פון פאריזער רב — (קיין אנדערער פאסט איהם נישט), פון לאנדאנער...

— אידען, אהיים! — האט איהם עמיץ איבערגעהאקט, — נישט אונזערע לייט!

און דער עולם האט זיך אנגעהויבען ארויסצושיטען אזוי גע־שווינד, ווי ער איז אנגעקומען. געבליבען זענען מיר דריי און— דער שמש, וואס האט זיך צוגערוקט צו מיר —

— שענקט מיר עפעס, — מאכט ער, — פאר'ן טאג.

איך האב איהם געגעבען עטליכע צעהנערלעך. ער האט נישט איבערגעצעהלט, אריינגעוואלפען אין קעשענע, און, נישט געזע־גענט זיך, אוועקגענאנגען.

— וואס זאגט א י ה ר, רבי? —פרעג איך דעם רב.

— איך וויים? איך האב שטארק — שטארק מורא — עס זאל מ י ר נישט שאטען...

— אייך?

— וועמען דען? דיר? זעהסט דו אן עסק! וועסט דו נ י ש ט מאכען די סטאטיסטיק, וועט כען זיך באגעהן אהן איהר... כי

הנה לי ינום ולא יישן שומר ישראל!... איך מיין די שני זהובים א וואך!

די רבי'צין מיט די גרויסע בריל'עז איז דערווייל אפיר פון הינטער'ן אויוועז:

— איך האב דיר לאנג נעזאגט, — מאכט זי, — דו זאלסט זיך נישט אריינמישען אין קהל'ס זאכען, נאר דו פאלגסט דען מיך? ווי קומט א ז ו י נ ס צו א רב, דיין דאגה — קהל?

— נו, שטיל שוין, רבי'צין, שטיל'ער, — ענטפערט ער איהר ווייך, — זעהסט דאך, איך בין שוין אזוי, איך האב א ו י י ך האַרץ, עס באריהרט מיך — נאר א שאד די צוויי גילדען א וואך!

ח.

דערצעהלטע מעשיות.

„אבל וחפוי ראש" בין איך אראפגענאנגען פון רב מיט'ן משכיל צוזאמען אין גאס אריין. מיר טרעפען דאך דעם שמש אויפ'ן וועג און דער פארזיכערט, אז, ווי איהם זעהט אוים, וועט מען קאנען מארגען ווייטער שרייבען.

דעם גאנצען „טאראראם" האבען אנגעמאכט צוויי אפגעקומענע בעלי־בתים, וואס זענען היינט, פאר גרויס דחקות נעבעך: איינער א טרפה'נער שענקער און דער צווייטער א פ ע ר ד ס־ה ע נ ד ל ע ר...

דער משכיל, פון זייז זייט, זאגט מיר צו צווישען מנחה ומעריב איבערצושמועסען „דאס פשט'ל" מיט'ן עולם. און — „היסט זיין נאמען נישט שמערל" (אזא נאמען האט א משכיל אין טישאוויץ!) אויב ער וועט נישט „איבערקעהרען דאס שטעדטל".

— זיי מענען זיך — זאגט ער — אויף די קעפ שטעלען, און שרייבען מוז מען! הפה שאסר הפה שהתיר!

גוט באטש, דער משכיל האט אין א חרר געלערענט; אויף דער גרויסער וועלט טרעפען זיך נאך אנדערע משכילים. —

איך גיעה צוריק אויף דער סטאנציע; דער שמש געהט מיט.

ביי מיין בעל־הבית דעם אלמן איז נאך א מנין געווען. צווי־שען מנחה ומעריב האט מען אנגעהויבען רעדען פון פאליטיק, נאך מעריב איז מען אראפ אויף אידען! דער רוב איז שרעקליך אפ־טימיסטיש. ערשטענס מיינט מען נישט ז י י, צווייטענס וועט מען זיך מיט „יענקלען" נישט קיין עצה געבען; שכל האט ע ר! דריטענס, געהט עס ווי א רעדעל, אביסעל ארויף אביסעל ארא־פיערטענס — וועט גאט העלפען, פינפטענס — וועלען גוטע אי־דען נישט דערלאזען.

דאס אלטע ליעדעל!

— גלויבט מיר — שפרינגט ארויס איינער מיט פליהענדיגע קלייניע אויגעלער אונטער א קורצען שטערן, — גלויבט מיר, אז וועז עס זאל זיין אחדות צווישען אלע גוטע אידען, זיי זאלען זיך האלטען איינס, טאקע יד־אחת און אויפהערען צו זאגען תחנון, וואלט משיח ג ע מ ו ז ט קומען.

— דער קאזניצער ז"ל האט דאך אויפגעהערט, — פרעגט אייגער.

— איין שוואלב, — ענטפערט דער יונגערמאן, — מאכט קיין זומער נישט. וועד שמועסט, זיי זאלען ארויסגעבען אן אסור אויף כלל ישראל!

אמאל מוז מען זיך אנגעזן שטעלען! איינשפארען זיך!

— וועז זיי גיבען ארויס אן אסור — שפעט עמיץ אוז וואלט אויף מיר אז אויג, — וואלטען די אפיקורסים אנגעהויבען באדיי דאוונען אבי צו זאגען תחנון! אבי משיח זאל נישט קומען! דער עולם שמייכעלט.

— וואס קומט אבער ארויס — מיינט אן אנדערער — אז די גרויסע האלטען זיך נישט צוזאמען...

דער עולם האט אפגעקרעכצט.

געווים האט זיך יעדערער דערמאנט, וויפיעל פעטש ער האט שוין געקרינגען, וויפיעל צרות ער האט שוין געהאט דורך דעם נישט ביינאנד האלטען. אוז דער בעסטער סימן, אז טישאוויץ האט שטארק געליטען פון מחלוקת, איז דאס, וואס פון דעם רעדען איז שוין נישט ארויסגעקומען קיין וכוח וועגען דעם, ווער עס איז שולדיג, פארוואס עס איז קיין שלום נישט דא צווישען די גרייסע. מען האט מורא פאר א ניי מחלוקת.

איך האָב מיך אַנגערופען, אז אינ׳ם מחלוקת איז מעהר שולדיג דער דלות. עס איז נישטא מיט וואָס צו האנדלען, מען געהט לעדיג, זוכט מען זיך געשעפטען, זוכט מען נאָר עברות, פיהרט מען וכוחים, א והא ראיה: אין גרעסערע שטעדט, וואו יעדערער איז פארנומען מיט זיינע געשעפטען, איז שטיל.

— עס זאל עמיץ — מיין איך — אריינווארפען אין טישאַוויץ א פּאָר טויזענט רובל, וואלט מען פארגעסען אז די אלע זאכען.

— א גרויסע זאך עשירות, — רופט זיך אָן אייגער, — איך זאל געווען האבען אט אזוי גרויס, א נאגעל שכל, וואלט איך היינט גאנץ טישאַוויץ אריינגעשטעקט אין בוזעם... עס האט זיך אין איין האָר געווענדט; איך האָב נאָר געדארפט וועלען.

— אמת, אמת! — האט מען מעיד געווען אין אלע זייטען, — אמת, א מעשה שהיה —

— מילא, המפורסם אין צריך ראיה.

דער איד, וואס עס האט איהם נאָר געפעהלט „א נאגעל שכל" אדער א פיצעלע רצון, נתעשר צו ווערען, האט אויסגעזוהן ווי דער דלות אליין: דאר, געלב, צוזאמענגעצויגען, אויסגעווייגען, און אין א קאפאטע, וואס האט נאָר אין טישאַוויצער רב׳ם שלאפראק איהר גלייכען געהאט.

אויף דעם איז אנגעקומען דער משכיל.

— נאטירליך! — האט ער זיך צולאכט.

— ר׳ אליה — לאכט ער — איהר האט אודאי דאס גרויסע געווינס א שעה פאר׳ן ציהען פארקויפט.

— זעה נאָר זיין לצנות, — מאכט דער ר׳ אליה, גלייך ער נעדענקט נישט די מעשה. —

— אזוי לאנג קרענקט מיר נישט מיין קאפ — שוועדט דער משכיל, — ווי לאנג איך האָב שוין פארגעסען, אויב איך האָב אמאל געהערט די ליגען —

— ליגען? — באליידיגט זיך ר׳ אליה — גלאט אזוי, ליגען? ! נאָר אייך נאָר איז עפעס אנדערש אויך ליגען!

איך מיש מיך אריין און פרעג, וואס די מעשה איז געווענען.

— פון וואַרקער צדיק, זכרונו לברכה, האט איהר דאָר אודאי געהערט? — הויבט ר׳ אליה אָן.

— אודאי!

— מן הסתם! פון איהם האָט קינד־און־קייט געוואוסט! איהר ווייסט, אז צו איהם פלעגען פאהרען נישט נאָר חסידי אומות־העולם, נאָר אפילו דייטשלעך אויך; אפילו ליטוואקעס, די צלם־קעפ, אויך! אזוי גרוים גאלד זאל איך האָבען, ווי גרוים ליטוואָ־קעס איך האָב דאָרטען געזעהן. עס איז אפילו א מעשה געווען מיט א תוספות'ל, א ליטוואק מוז דאָך אומעטום ווייזען זיין חריפות, פרעגט ער ד א ר ט א תוספות איז נדרים, דער רבי, זכרונו לברכה, האָט איהם אומישנע פאָרטייטשט פאָרקעהרט: „ס'טייטש רבי, שפרינגט דער ליטוואק ארוים, א תוספות איז ראש השנה פון דער אייגענער סוגיא זאָגט דאָך בפירוש דעם היפך פון אייערע דבורים?" מילא, וואָס קלערט איהר — עס איז געווען א נס מן השמים, אז אנשי שלומינו האָבען איהם נישט גע'ממית'ט אויפ'ן אָרט. נאָר נישט אין דעם בין איך אויסען. געהאנדעלט האָט דער וואָרקער מיט'ן רבונו של עולם, כביכול, ווי מיט א גוטען ברודער:

— רבונו של עולם, — גיט ער זיך א שטעל אָנידער אינמי־טען שטוב, — עס וואָלט שוין אפשר געגוג געווען צו מוטשען דיינע אידעלעך מיט היצען! זיי קאָנען נישט זיצען אוו לערנען! מען האָט, אפנים, עפעס געענטפערט פון דאָרט.

— אזוי! — מאָכט ער, — איז עפעס אנדערש! איך גיב דיר נאָך! ביי גוט באצאָהלען איז אלץ רעכט. נאָר רבונו של עולם! טאָמער אביסעל אויף ד ע ר וועלט!...

מען האָט ווייטער אָנגעזעהן בחוש אין זיין פנים, אז ער הערט א תשובה אוו ענטפערט:

— מילא, נישט איז — נישט! דו ביסט קוראָנט, וועל'מיר וואָרטען!

נאָר אין דעם בין איך אויך נישט אויסען. דער עקר איז גע־וועזען פאר סנדקאות. פאר א סנדקאות איז ער שוין געווען שטאָל אוו אייזען; עס האָט נישט געהאָלפען קיין תירוץ. מען האָט שוין געוואָרט דאָרטען, אוו קוים האָט ער געגעבען א וואונק, איז באלד מקיום געוואָרען. ער האָט געזאָגט, אז איידער ער געהט צו סנדקאות, אז ער דערמאָנט זיך נאָר אינ'ם מוהל־מעסער, איז ער שוין בבחינת פחד, אוו דעריבער — „רצון יראיו יעשה"!

ער האָט זיך שטאַרק מצער געווען, וואָס מען איז דערפון גע־ווָאר געוואָרען. ער האָט געוואוסט, אז ער וועט דעריבער שוין נישט לאַנג דאָ פיהרען, אז ער וועט נתבקש ווערען בישיבה של מעלה. אַניט וואָלט דאָך די וועלט קיין קיום נישט געהאַט. עס האָט ג ע ד א ר פ ט צו זיין בסוד!

נאָר מען איז דערפון געווָאר געוואָרען. איך אויך! איך אפילו פריהער ווי אַנדערע, וויל דער גבאי משה איז מיין ערשט ווייב ס לייבליכער שוואָגער געווען... און טאָקע דער משה, וואָס האָט אויסגעפֿאַלט דעם סוד. דערפאַר האָט מען איהם אפילו מעביר געווען אויף א האַלב יאָהר; נאָר דער צער פון דעם איד איז אַזוי גרוים געווען, אז דער רבי האָט רחמנות געקריגען, און באַלד צוריק געשטעלט על כנו, נאָר דאָס געהער אויך נישט צו דער זאַך. ענעוג איך בין געווָאר געוואָרען.

מילא — „וישמור הדבר בלבו"; איך האָב געוואָרט; איך וועל דאָך נישט געהן איבער א נאַרישקייט דולען דעם רבי'ן דעם קאָפּ; איך וואָרט. דאמאָלט האָב איך געוואוינט אינאַנצען א מייל הינטער וואָרקע. מיין ערשט ווייב האָט נעלעבט, און עס איז א י ה ר נישט שלעכט געגאַנגען: שווער אויסצוקומען איז אפילו געווען... נאָר — איך האָב פֿאַרדינט פון מיין שדכנות וואָס עס איז, און זי האָט אונז מפרנס געווען פון שטעל. אחוץ'ן „דרויב", חאָט זי נאָך קעסט געגעבען א פֿאַר־פֿאַלק, — מיין עלטערער טאָכ־טער. דער איידעם — א למדן מופלג! וואָס האָט מיר געפעהלט?

ויהי היום, דער איידעם איז אין גער, אין שטעדטעל איז יריר, און די טאָכטער געהט צו קינד. שווער — אן ערשטלינג... ביילע־באַשע, אונזער באָבע, קאָן זיך קיין עצה נישט געבען, און זי האָט שוין וועהען דעם דריטען טאָג. עס העלפען נישט קיין טרוקענע, נישט קיין געהאקטע באנקעס, קיין אַדער־לאָזען, עס איז ביטער! און דאָ קריג איך א ידיעה, אז דער רבי קומט אויף סנדקאות! וואָס קלערט איהר? „ליהודים היתה אורה!" — מיר זענען אלע דערפרעהט געוואָרען! עס איז אין אונז אריין א נייע נשמה! מיר בעטען נאָר, גאָט זאָל זי דערהאַלטען נאָך אַנדערהאַלבען טעג! וואָרים אריינגעלאָזט האָט מען ערשט פונקט א שעה פאַר'ן סנדקאות! דאָ וועט אבער דערווייל ערגער אוז ערגער; עס וועט סכנות־נפשות!

א פּאָר שעה פּאָר'ן סנדקאות איז איהר דאָך בעסער געווא־
רען, אזוי האָט זיך מיר נעדאַכט. זי איז צו זיך געקומען, ג׳־
עפענט די אויגען, געטריבען די מוטער אויפ'ן יריד, און מיך צו־
גערופען צום בעט!... א נאָרישע אידענע... א ל׳ע זענען אזוי,
פּאָר'ן ה א ב ע ן זענען זיי בייז אויף אונז... שמואליק — זאָגט
זי — געפעלט איהר נישט; ער איז איהר קיינמאל נישט געפעלען.
זי האָט איהם פון דער ערשטער שעה נישט געוואָלט! זי קאָן איהם
נאָרנישט לייִדען, זי ווייל בעסער שטאַרבען! זי האָט אומישנע
ארויסגעשיקט די מוטער, ווייל פּאר איהר האָט זי מורא געהאט!
זי, עליה השלום, איז טאקע א פייער געווען צו קינדער. ביים
באַדעקענס, האָט זי זי געוואָלט פּאטשען!

איך, פּאַרשטעהט זיך, גיב איהר צו פּאַרשטעהן, אז אלע
וויבער זענען אזוי; אז טייל טוען אפילו נדרים, מיט די מאנען
נישט מעהר צו וואוינען; אז דעריבער איז טאקע דער קרבן חטאת...
טייל שווערען אפילו... נאָר — „אין אדם נתפס על צערו". און זי
האלט זיך איהרס, זי געזעגענט זיך מיט מיר... זי דאַרף נישט, נישט
קיין נדרים, נישט קיין שבועות, — שמייכעלט זי, — „איך געה—
זאגט זי — אויס ווי א ליכט!

מילא, הער איך זי עפּעס, אז איך זעה בחוש, אז עס איז איהר
בעסער; זי איז צוריק ביים גאנצען שכל. און עס איז נאָך אינ־
גאנצען א האלבע שעה צו סנדקאות! זי איז נאָר, אויף נאמנות,
שעהן־חנ׳עוודיג געוואָרען!

איך זיץ ביים בעט, רעד מיט איהר... די באבע אפילו איז
אוועקגענגען; זי איז געגאנגען קויפען א וויגעל אויפ'ן יריד.
איך קוק אויפ'ן זייגער, עס איז שוין צייט צו גיהן, איך קוק אויף
איהר, — כאחר האדם! געזונט! דאָך גלוסט זיך מיר נישט פון
איהר אוועקצוגיהן, זי איינע אליין צו לאָזען. און איינע אליין,
כמעט אין דער גאנצער שטאָדט.

ביי אונז — פּאַרשטעהט איהר — איז יריד איין מאל אין
יאהר, און שטעהט דריי טעג, און פון דעם האָט מען א גאנץ יאהר
פּרנסה. איהר קאָנט פּאַרשטעהן, אז אפילו ביים רבי'ן איז אויך
קיינער נישט געווען; אלע אויפ'ן יריד.

נו, וואַרט איך אביסעל.

אין א האלבע שעה ארום איז אבער ראפּטאָם ערגער געווא־

רעז. זי כאפט מיך אן ביי דער האנט, פאלט ארונטער אויפ'ן קי־שען, מאכט הויות, שלעכט!

זי הויבט אן פייפען... איך שריי, עס ענטפערט קיינער! פון מארק קומט אריין א גול, א גערויש פון טויזענטער מענשען, נאר מיך הערט נישט קיינער... צווישען אלפים מענשען מיט פויערען,— ווי אין א מדבר! איך וויל אויסרייסען די האנט... געהן עמיצען רופען, זי האלט אבער זי שטארק...

עס דויערט איין מינוט, צוויי, עס איז שוין באלד שפעט, דא איז ביטער — ריים איך פארט אויס די האנט און לויף גלייך אהין! — דער ברית איז געוועזען אין צווייטען עק שטאדט — איך פליה איבער וועגען, איבער קופעס סחורות, איך פליה און פליה... עס דויערט מיר אלץ צו לאנג. געוועזען איז תמוז, און מיך האט לויפענדיג געוואלפען די קעלט... אט, אט, דערזעה איך שוין צמח'ס הויז, וואו עס איז דער ברית... „לב אדם יודע מרת נפשו" — דאס הארץ קלאפט אין מיר ווי ביי א גזלן: איך פ י ה ל, אז דארט איז יציאת נשמה. אט, האב איך שוין דאס ערשטע פענסטער! איך וויל אויף דער טיר נישט ווארטען, איך וועל אויסהאקען די שויבען און אריין. איך לויף גלייך צום פענס־טער, איך זעה, דער רבי איז טאקע אין שטוב, ער גההט ארום אויף און אף, איך וועל אריין ווי א גזלן! איך נעם צונויף די לעצטע כוחות... אין די אויערן קלינגט מיר: „טאטעשי! טאטעשי!"... איך שפרינג —

דעם דערצהלער האט אטעם פארפהלט. ער רוהט זיך אף, לאזט ארף די אויגען, אין וועלכע עס האבען איך דיקע טרערען געווייזען, און ענדיגט שטילערהייט מיט א צובראכען קול.

— עס איז אבער נישט באשערט געוועזען! — פאר'ן פענס־טער איז געוועזען א בערגעל מיסט מיט שטיינער — איך בין גע־פאלען, און שיער נישט האלז און לייב צובראכען... איך האב נאך ער היום א צייכען אויפ'ן שטערן... אז מען האט מיך אריינגע־ברענגט צום רבי'ן, האט ער שוין אוועקגעמאכט מיט דער האנט...

אז איך בין אהיים געקומען (ווי אזוי, וויים איך נישט), איז זי שוין געלעגען אויף דער ערד... א ד ע ר זי איז ארופגעפא־לען ביים גוסס'ען, אדער איך האב זי ארופגעשלעפט ביים ארוים־ריסען די האנט...

דער עולם איז שטיל געווארען, עס האט אונז געדריקט א שטיין אויפ'ן הארץ. איין משכיל איז באלד צו זיך געקומען.

— נו, — מאכט ער — „ברוך דין אמת!", וואו איז דאס עשירות!

דער דערצעהלער האט זיך אויסגעווישט מיט'ן ארבעל די אויגען, א טרויערדיגען שמייכעל געגעבען און וויטער פארצעהלט—

— יא... איך האב אייך נאר געוואלט ווייזען, וואס מען מיינט: נישט באשערט. דערווייל האט זיך געמאכט צרות איבער צרות... מיין ווייב איז נפטר געווארען.... די שטעל איז געגאנגען לאיבוד... ביי א מאנספארשוין... איך בלייב מיט'ן דרויב אהן א שטיקעל ברויט... האב איך חתונה געהאט... איך האב אומישנע גענומען אן עלטערע אידענע! ווארים, באמת, געמיינט האב איך — א אידענע צו דער שטעל! איך האב אבער געהאט א „מקח טעות". וואס א יאהר — א בן! דערווייל זענען אונזערע יורידים אפגעפאלען, און א גאנץ יאהר איז די שטעל ווערט א „שישקע פולווער"... האב איך מיך מישב געווען! אן עק זאל עס האבען! איך וועל אוועקלעגען דאס שדכנות, ווערען אן עושר, און זיצען און לערנען! אי — ווי אזוי ווערט מען אן עושר? איך שרייב צו מיין געווען זענעם ווייבס שוואגער, צום גבאי, אז, למען־השם, ער זאל מיר מודיע זיין, ווען עס וועט זיך מאכען א סנדקאות.

עס איז נישט אווען א חודש, קריג איך א שליח מיוחד, און לויף קיין ווארקע. איך שטעל מיך אין ערגעץ נישט אפ, לויף גלייך צום רבי'ן.

— און — א גרעסערער בארג מיסט? — לאכט דער משכיל. דער דערצעהלער שיקט אין זיין זייט א בליק ווי א שפיז.

— דער ווארקער צדיק, זי"ע, — זאגט ער — האט געהאלטען פון טהרות, זיין גאנצע עבודה איז געווען ט ה ר ו ת.

— זעה נאר, — מאכט דער משכיל, — ווי ער קוקט אויף מיר! שייגעץ איינער! אז דו ביסט געקומען אהער, ווער האט דיר געהאלפען? א ווארקער חסיד? אפשר דיין אייגענער פעטער, דער צדיק? אדער איך? הא? דו וואלסט שוין לאנג געפגר'ט פאר הונגער, ווען נישט איך!

און צו מיר זיך ווענדענדיג:

— און היינט מיינט איהר, ווען איז ער? מ ל מ ד ב י י מ י נ ע קינדער, זאל איך זיי איהם היינט אוועקנעמען, בלייבט ער שטעהן אהן פרנסה — אהן א שטיקעל ברויט אין פיסק...

דער איד שווייגט מיט אראפגעלאזטע אויגען.

דער משכיל ווערט מיר אלע רגע עקעלהאר, כאטש ער האט מיר נאך פריהער מיט די אויגען א צייכען געגעבען, אז ער האט גע־פועל'ט, און מיט די הענט געווייזען, אז מארגען וועט מען שרייבען. איך דרעה מיך איבער צום איד:

— נו, נו, דערצעהלט ווייטער, ר' קרוב.

— זעהט אליין, — מאכט ער צום משכיל, — אונזער „פאר־שרייבער", אויפ'ן פנים קוקענדיג, איז מעהר משכיל פון אייך, און חוזק מאכט ער נישט... מען מעג זאגען אנדערש... דער רמב"ם, זי"ע, האט אפילו אין כשוף, להבדיל, נישט געגלויבט... נאר, ווי עס איז, ענטפערט מען ערנסט... א איד דארף האבען א ד ר ד... נאר חוזק איז נישט מעשה... מעשה... איד, עס כאפט אן ביי דער לעבער!

— נו, נו! — מאכט דער משכיל ווייכער, — שיט שוין אוים די רעשט.

— איך וועל שוין מקצר זיין — חויבט אן דער ארעמער איד — איך קום ארויין אהן א קוויטעל, בעל־פה... אפילו אהן א פריוון... דאמאלט ג ע ה ט נישט קיין פריוון... פאר סנדקאות איז ער בבחינת „לא יועל כל כופר", אזוי כלפי מעלה, ווי כלפי מטה... נאר דאס פנים איז געווען שרעקליך! הענט און פיס חא־בען אונטער מיר געציטערט! איך שטעה און עפען נישט דאס מויל. ער, זכותו יגן עלינו, מאכט גרויסע שפרייזן אויף און אפ.

ראפטאם דערזעהט ער מיך, און ניט א געשריי, טאקע ממש ווי א לייב.

— ווען ווילסט דו?

איך האב מיך נאר מעהר דערשראקען און — קוים געענט־פערט:

— עשירות!...

דער רבי האט, אפנים, נישט גוט דערהערט.

— עשירות? — פרעגט ער, און דער קול איז געווען ווי פון א דונער.

— כאטש... פרנסה. — ענטפער איך נאך שטילער.

— וואס, פרנסה? — שרייט ער וויטער —

— כאטש פאר הונגער נישט שטארבען.

דער רבי לויפט אויף און אפ, און שטעלט זיך ראפטאם אפ און פרעגט:

— וואס נאר?

— איך האב געמיינט — איך שטארב! דאכט זיך מיר, (וויים איך, מיר דאכט זיך אזוי), אז נישט איך, נאר עמיץ אנדערש האט מיר איבערגעדרעהט די צונג! און זי האט געענטפערט:

— יוסף זאל זיין א למדן...

און שוין! — איך בין קוים לעבעדיג ארויס, און ער, זי"ע, איז די אנדערע וואך נפטר געווארען...

נו? האט עפעס אסך געפעהלט צו עשירות? א חאר! איר בין מיר אליין שולדיג! וועז איך שפאר מיך איין, האלט מיך איינס — מילא!

— איז כאטש — פרעג איך — אייער יוסף א למדן מופלג?

— ער וואלט אודאי געווען, — ענטפערט ער מיר מיט א צו־בראכען לשון, — נאר ער וויל נישט... אויף דעם איז שוין קיין רבי נישט פאראן... ער ו י ל נישט לערנען... טו עפעס!

— וואס טויג מיר דאדטען — פאלט דער משכיל ארויס איז די רעד — דער „היוצא לנו מדברנו" איז: אז מען פועל'ט נישט האבען קיין מיסט אונטער די פענסטער; אז מען פועל'ט נישט אהן א פדיון, און דער עקר — אז מען דארף פאר קיין רבי'ן נישט מורא האבען!

אין איין רגע איז דער בלאס־געלער איד פלאמענדיג געווא־רען, די אויגען האבען זיך איהם אונטערגעצונדען, די געשטאלט האט זיך אויסגעצויגען, און די שטוב האט א הילך געטאן פון צוויי פעטש, וואס דער משכיל האט געקריגען.

— — — — — — — — — — — — — —

איך האב מורא, אז זיין ערשטע בקשה וועט אויך נישט דער־פילט ווערען: ער וועט נאר שטארבען פאר הונגער.

ט.

א אינגעלע.

דעם נאסטהייזערס שעהן חנ'עודיג אינגעלע מיט די מאוס'ע תנועה'לעך, מיט די לעקעלעך פול מיט פעדערעז, קאן מיר אוים'ן קאפ נישט ארוים. אדער ער שטעהט מיר פאר די אויגען מיט א סטשיפיארעק אין האנט און ווינט, און ווי! דעם צוויטען; אדער איך הער איהם ביי מנחה־מעריב זאגען אזוי קינדיש־ווי־נענדיג־ערנסט דעם קדיש, אז עס כאפט מיך אן ביים הארץ.

ווען דער חסיד האט דעם משכיל! געפאטשט, איז דאס קינד אזוי בלאס און גרין געוואָרען פאר שרעק, אז איך האב איהם אנ־געגומען ביי דער האנט און ארויסגעפיהרט פון שטוב.

— קום אביסעל שפאצירען!

— שפאצירען? — שטאמעלט ער.

דאס בלאסע פנים רויטעלט זיך.

— דו שפאצירסט קיינמאל נישט?

— היינט נישט. אז די מאמע, עליה השלום, האט געלעבט. פלעגט זי מיך מיטנעמען שבת ויום־טוב שפאצירען... דער טאטע— איהר צו לענגערע יאהר — הייסט בעסער אריינקוקען אין א ספר.

דאס איז שוין נעווען אין לאנגען איינפאהר־הויז; פון דערווייטענס שימערט א רויטער „מגן־דוד" פון א לאמטער ארוים. איך האב זיין פנים נישט געזעהן, נאר זיין דאר הענטעל! האט אין מיינער געציטערט.

מיר זענען ארוים אין גאס אריין.

דער הימעל! העננט איבער טישאוויץ ווי א טונקעל! בלויער מונדיר מיט מאט־זילבערנע קנעפ. מיין מיט־שפאצירער האט עס אודאי אויסגעזעהן ווי א פרכות מיט זילבערנע פליטערלעך באנעהט. איהם חלום'ט זיך אפשר אזא בלוי־זיידען תפלין־בייטעלע מיט פליטערלעך; אין א יאהר פינף זעקס וועט ער אפשר קריגען אזא מתנה פון דער כלה.

ביינאכט זעהט דאס שטעדטיל! גאר אנדערש אוים. די קרום־און לאם־געבויגענע הייזלעך פארשווינדען אין דער „פאעטישער

שטיל־ער שוים פון דער נאכט"; און די פענסטער און שויבען־טי־רען זעהען אויס ווי גרויסע פייערדיגע, פורפור־שטראלענדיגע אויגען...

אויף די קוימען שטעהען שוין אודאי טעפ מיט זידענדיגע וואסער צו קארטאפפל אדער „קליסקעלעך מיט ביבערלעך". לויט סטאטיסטיק פאלט אין טישאוויץ דורכשניטליך 37 און א האלבער רובל אויף א קאפ א יאהר, לערך 10 קאפיקעס א טאג. בארע־כענט: מלמד־גענלט, צווייערליי געפעס, שבתים און ימים־טובים, א קרענק און א גוטען איר — אחוץ בייזאכען... וועט איהר פאר־שטעהן, אז א יאיבל טרעפט זיך ביים קוימען זעלטען, אז די קליסקעלעך ווערען געמאכט פון רעטשען־מעהל אהן אן איי, און ווער ווייסט, אויב די קארטאפפל ווערען געשמאלצען.

דאך שטעהען מאנכע הייזלער שטאק בלינד. דארט גיהט א שטיקל טרוקען ברויט, מיט אדער אהן א הערינג. און אפשר — קריאת־שמע אהן וועטשערע... אין איינעם פון די הייזלער מוז שטעהן די אלמנה, וואס דאהף אזוי וועניג, און קלאפען זיך אין דארען הארץ־ברעטל אריין ביי דער לאנגער ידוי, אפשר מעסט זי זיך אן איהרע תכריכים... דערמאנט זיך אן אמאליגען, מיט א גאלדענעם פאס באזוימטען חופה־קליד, און פון די אלטע אויגען קאפעט אראפ א טרער, און זי שמייכעלט דערביי אריין אין דער פינסטערער נאכט: וואס דארף א אידענע?

מיין יתום האט עפעס אנדערש אין זין.

אונטערטאנצענדיג אויף איין פיסל, רייסט ער ארויף דאס קעפל צו דער לבנה, וואס שווימט נאריש־אריסטאקראטיש פון איין דרילע ארויס אין דער צווייטער אריין.

ער זיפצט. צי האט ער געזוהן א שטערן פאלען? — ניין:

— אוי, — זאגט ער — וואלט איך נעווואלט, משיח זאל קומען!

— וואס איז?

— איך וויל, די לבנה זאל שוין גרעסער ווערען! עס איז אויף איהר אזא רחמנות! זי האט טאקע געזונדיגט, אבער אזוי לאנג צו ליידען... עס גיהט שוין דער אלף הששי...

אינגאנצען צוויי בקשות: פון טאטען אויף דער ע ר ד —

נאך א סטשיפיאַרעק, און פון פאַטער אין ה י מ ע ל — די לבנה זאָל גרעסער ווערען!

עס כאַפּט מיך אָן א ווילדער חשק איהם צו זאָגען: לאָז נעמאך! דיין היגער טאַטע וועט באַלד חתונה האָבען, דו וועסט באַלד א שטיפמאַמע קריגען, א שטיפקינד ווערען, און וועסט ווייניגען א שטיקל ברויט! זיי מוחל דעם סטשיפיאַרעק, פארגעס אויך די לבנה...

איך האָב מיך קוים איינגעהאַלטען.

מיר זענען ארויס פון טישאַוויץ, דער פריהלינגס־אָטעם בלאָזט אויף אונז פון גרינעם פעלד. ער שלעפּט מיך צו צו א בוים. מיר זעצען זיך.

דא — פאַלט מיר איין — האָט ער געמוזט זיצען מיט זיין מוטער. זי האָט איהם געמוזט ווייזען, וואָס עס וואקסט אויף די שמאַלע פּאַסען פון די מעשטשאַנסקע פעלדער; ער דערקענט: ווייץ, קאַרן, קאַרטאָפּל.

— און דא וואקסען דערנער! צי קיינער עסט פיין דערנער נישט?

— עזלען, זאָגט מען, עסען דערנער!

— פארוואס — פרעגט ער — האָט נאָט בכּשׂפּען, יעדע בריאה זאָל עסען עפּעס אנדערש?!

— ער ווייסט נישט, אז ווען אַלע זאָלען גלייך עסען, וואָלטען אַלע גלייך נעווען.

י.

דער יארציעווער רב

איז א מענש מיט אַלע „ווינאַדעס", מיט אַלעם גוטען. ער נעמט פיער רובל א וואָך און האָט כמעט די וחותר! וואָס? „דזיאַד ז'באבאן!" ער איז פריהער דין געווען אין א גרעסערער שטאָדט, אויך געוואמען פיער רובל א וואָך, און האָט זיך משבת לשבת ביים הערינג כמעט די פינגער צושניטען. ער רעכענט מיר אויס: אַנ־בייסען, וויים איך, אביסל מילך־גריץ, א האַלב פונט פלייש צום וויאַרמעס. ביינאכט א גלעזל ווארעמס מיט נעכטיגע ביינעל, —

איז שוין געווען ענג! נהרא נהרא ופשטיה, — דאס וואס איז די גרויסע שטערט איז א דלות. אזוי איז מען איינגאנצען פטור פון קאלדאן... ער איז נישט קראנק צו וואס טען ביז וועטשערע. און איז דערפריה — אביסעל בארשטש. אזוי פיהרט מען זיך טאקע אין יארציעוו און אזוי איז טאקע גוט! דארט איז זעהר שלעכט געווען. איהם האט עס אפילו נישט געפארט, ער האט ג א ר נ י ש ט ל י ע ב קיין פלייש, אינדערוואכען איז עס א „מאכל גס", טאקע א שווער מאכל. אינדערוואכען האט ער ליעב א ציבעלקע מיט אביסעל פיצמיטהאנע. פיצמיטהאנע האט ער ליעבער אפילו ווי פורים'דיג קרוים, ער האט שוין אזא טבע. „נאר די רבי'צין, זי הערט דאך נישט — שמייכעלט ער אויף איהר קוקענדיג — איהר האט עס אמאל פארראסען! א אידענע האט קנאח! ווי הייסט? די שוחט'קע האט קישקע, און זי, די דין'טע — אפילו קיין ביינדעל! נישט א רציחה, הא? היינט בין איך אלץ פטור; אין יארציעוו, ברוך השם, עסט קינד און קיט פלייש — משבת לשבת, און אויך שעפסענס! און אבי די רבי'צין האט נישט וועמען מקנא צו זיין, איז אלץ גוט.

— מקנא צו זיין! — וואטשעט ארויין די רבי'צין.

— איך וויים, איך וויים — לאכט שטיל דעם רב'ס קליין גערונצעלט קעפעל, בשעת דאס וויבל־שפיציגע בערדעל ציטערט. און די אלטע אויגען וועלען פייכטער — איך וויים, דיר איז נישט נעענענען אינ'ם זינדיגען גוף, נאר אין כבוד התורה... סטייטש א שוחט — יא, און א דין — נישט! א דין איז דאך גרעסער ווי א שוחט! סיי ווי סיי, ה י י נ ט בין איך פטור פון די אלע זאכען! — אז מען קוילעט נארנישט א גאנצע וואך.

נאר צופרידענער איז ער פון דער פרישער לופט. אין דער גרויסער שטאדט פאסט נישט פאר בעלי־בתים, נאר גרויסע הייזער: אינמיטען וואוינען רייכע בעלי־בתים; אונטען אין קעלער, און אויבען אונטער'ן דאך — ארעמע לייט, און — פארשטעהט זיך— די משעובדי־קהל.

זומער האט עס איהם געשטיקט... עס איז אזוי וויים געקומען, אז די רבי'צין האט איהם אוועקגע'גנב'עט דאס טאבאק־פושקעלע, ער זאל כאטש קיין טאבאק נישט שמעקען. זי האט עס אבער געמוזט אפגעבען; אהן טאבאק איז ער נאר אוים מענש;

ער קאָן אפילו ביי א ספר אהן טאבאק נישט זיצען. אפילו וועו ער שמעקט נישט, מוז ער דאָס קאָרינע פושקעלע דרעהען אין דער האַנט ביים לערנען, אוז אפילו (ווי אַצינד) ביים רעדען, אניט פארלירט ער די מחשבות, איז ער מגמגם מיט'ן לשון.

מילא — וואָס קלערט איהר — „אז ער האָט דערזעהן יארציוו מיט'ן גרויסען, מיט גראָז־באַוואַקסענעם מארק", האָט ער זיך געוואָלט לאָזען כלי־זמר שפילען. „כלי־זמר האָבען טאָקע געשפילט", דעם טאָג איז גאנץ קהל אין דערהיים געווען. אוז מען איז איהם אקעגען בעגאנגען מיט קאָמאָראָווער מוזיק. אויך האָט ער זיך גאר מחיה געווען מיט די פיצעלער הייזעלער, טאָקע ווי קאָרינע טאבאק־שטעקעלער, סאָמע הילצערנע, איינס איז דאָ א געמויערטס, א גרויס, דאָס וואָס שטעהט אינמיטען מארק, — איז עס דעם פריצ'ס.—

אוז היינט די טרעפ, וואָס ער איז פטור געווארען. ער איז בטבע א כשל־ברך, נאָר א יאָהר וואָלט ער אהן פים געליבען! אוז די מנוחה! שטיל! עס בילט נישט קיין הונט, אוז לחברין, עס וואויען נישט די קינדער. עס איז דאָ א דרייסיג קינדער איז אי־בער זיי אפשר זעקס מלמדים. האָט מען טאָקע אויף זיי השגחה, נישט ווי אין די גרויסע שטעדט! וואויען, יא! פורים, חנוכה, אזוי א יום־טוב! אזוי אבער — מען זאָל איהם עס הערען א שאָרך!

אוז דער עיקר, האָט ער א ברכה פון זיין ליעבען נאָמען — א שטעדטעל אהן מחלוקת! עס איז אפילו דא צוויי־דריי חסידים מיט תכלת, — „גלויבט מיר, איך בעט פאר זייער לעבען", וואָרים, חם ושלום, איבער הונדערט יאָהר, וועט זיך מאכען אז עסק מיט דער קבורה! אזוי איז שטיל.

דאָס שטעדטעל איז סאָמע דאָרפס־נעהער, אדער „לויפער". אפילו די בעלי־מלאכות זיצען נישט אין דערהיים, אוז נעהען אויף די דערפער ארבייטען. אפילו דער פעלדשער לויפט ארום אין דער סביבה מיט די באנקעס. זונטאָג אין דערפריה קאָנט איהר טרעפון דעם גאנצען עולם, ווי ער שיט זיך ארוים פון די היהנערשע הייזלער. הינטער דער שטאָדט טוט מען אויס די שטיוועל, מען העננט זיי אויף א שטעקעו איבער די פלייצעס, אוז מען צולויפט זיך אין אלע זייטען. פרייטאָג פאָרנאָכט קומען זיי צוריק. אפילו דער שוחט נעהט אמאל אוועק אויף א גאנצע וואָך,—וועו האָט מען

צייט צו פיהרען מחלוקת?

שבת און יום־טוב, איז אפילו עלול צו אזוינע זאכען, עס מאכט זיך אמאל אן עסק, נאר ווי! זיי זענען גארנישט געוואוינט דערצו; עס געהט עפעס אומגעלומפערט. דער עולם איז שלעפעריג און מיד.

זיצט ער טאקע און לערענט.

„עס מאכט זיך אפילו (שמייכעלט ער) אמאל א שטיקעל מחלוקת, נאר — לשם שמים! צווישען מיר מיט'ן שוחט. פאר־שטעהט איהר: א שאלה טרעפט זיך זעהר זעלטען: א גאנצע וואך געהט מילכדיג גענעם, שבת — פליישיג געפעם, ביי איין קוי־מען, בבית־אחת, שטעהען זיי נישט! א שאלת הריאה טרעפט זיך איין מאל אין יאהר! נו, פאר דאם, אז עס טרעפט זיך שוין, לאזט מען זי אזוי געשווינד נישט ארוים; וואלפט מען דורך גאנץ ש"ס, אלע פוסקים, און עס ווערט א מחלוקת. דער שוחט איז זעהר איינגענעשפארט און פארקרעקט, און האט נאך א טבע זיין בינטעל חסרונות צולעגען אויף יענעמס פלייצע; זאגט ער, אז א י ד בין „איינגעשפארט און פארקרעקט!"

לכתחילה האט ער אפילו דא אויך ווילד צער געהאט פון צוויי זאכען: פון די הייווען, און—פונ'ם הייזעל. „אלץ (שמייכעלט ער) דורך דער רבי'צין". מיט די הייווען איז אזוי געווענען די מעשה: ער האט זיך משוה געווענען מיט קהל פיער רובל א וואך. אז דער פריהערדיגער רב האט באקומען פיער רובל א וואך מיט די ה י י ו ע ן, האט מען פון איהם מעלים געווענען, און גארנישט.

נאר דעם ערשטען שבת־הגדול האט ער געהאלטען נאר א גרוי־סען דאש איבער חמץ בפסח. די שטאדט איז גאר אויסער זיך געווארען. „א גוטע זאך שמעקט יערען, אפילו אן עם־הארץ דאוריתא. איך זאג, אז עס קומט פון דעם, וואס אלע נשמות זענען געווענען ביים בארג סיני, און דארטען איז געווענען „כל מה שעתיד תלמיד ותיק לחדש"! דעריבער אפילו ווען די נשמה האט שוין פארגעסען, דערשמעקט זי דאך, אז דאס איז עפעס פון יענע זאכען... און טאקע באלד חול־המיעד האט מיר די שטאדט אלייז צוגעגעבען די הייווען. באותו הרגע האב איך ביי מיר נע־פיהלט אביסעל גאווות, און זיין ליעבער נאמען האט מיך טאקע באלד נעשטראפט דערפאר.

איך האב געהאט צרות פון די הייוועז. א גאנצע וואך האב איך געהאט דין־תורות צווישען די בעלי־בית'טעם מיט דער רבי'ציז: דער איז די חלה געווען צו הארט, דער — צו שווער, דער איז די חלה אפרינדיג געווארען. מען האט זי חישד געווען, או זי גיסט אריין וואסער. וויס איך? איך האב נישט געזהן אוז זי זאגט: ניין.

מילא, עס איז דאך נארוש, איך וועל דאך דער רבי'ציז קיין דין־תורה נישט פסק'ענען, מאך איך פשרות. קומט מען פריי־מאג, טויש איך אוים אויף מיינע קוליטשען, א גאנצע וואך גיב איך צו אביסעל הייוועז אויף קליסקעלעך. הכלל — צרות צרורות! געלויבט איז גאט, עס האט א שניידער ניבריענגט געפרעסטע חיי־ווען! אוים פונדוש! אן—ען!

מיט'ן חייזעל ווייטער איז אזוי געווען:

ער האט באמערקט, או די רבי'ציז מאכט זיך א קניפעל. מילא, מאכט זי — מאכט זי; זיין דאגה. די קינדער געהט עס אפילו גוט, נו, וויל זי אפשר אן אייניקעל א מתנה קויפען; זאל זיין אזוי. ער אפילו האלט נישט דערפון, נאר מיט א אידענע פיהרט ער קיין מלחמה נישט. אפשר, טראכט ער, מיינט זי עפעס אנדערש. „איך וויים, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין, א סך גרייטען זיך אן אויף שפעטער... וויים איך! א י ך זאג: „ברוך השם יום יום!", או מען וועט נפטר ווערען, וועט זיין תכריכים! נאר ער מישט זיך נישט אריין!

די הייוועז זענען נאר דאמאלט נענאנגען, או, קורץ אנן בקיצור, „איינמאל דערצעהלט מען מיר אין בית־המדרש א מעשה! באשר בכו, די רבי'ציז האט געקויפט אביסעל געהילץ! איך קום טהיים, אמת! זי האט שוין אפילו באשטעלט בעלי־מלאכות, זי הויבט אן בויען א הייזעל! וואס איז? זי וויל נישט ווארטען קא־מארינע!". ער האט זיך ווייטער נישט נע־מישט, — זאל זי בויען! און זי האט אויפגעבויט, זי האט זיך אריינגעצויגען, ער — האט נאר איבערגעטראגען זיין ש"ס. —

„נו, בין איך בעל־הבית אויך!"

איז איהם אבער זעהר ווייט געווען צום בית־המדרש.

„לא־עליכם, אויף דער עלטער זענען מיר שוואך געווארען די

פים. אין דערהיים קיין ספר ספרים האָב איך נישט. אין בית־המדרש ווייטער איז אַ חרם, נישט ארויסצוגעבען קיין ספר. נישט נאָר דעם רב, קיין ראש־הקהל אפילו נישט. מאכט זיך א שאלה, האָב איך מיר נישט מיט וואָס די הענט צוצופיהרען, איך האָב גע־לימעז צער דערפון!"

— „וואָס טוט נאָט? מאכט זיך א שרפה'לע, עם זענען אפגעברענט נעוואָרען עטליכע הייזער. מיינס אויך! געלויבט איז נאָט! די בעלי־חבתים האָבען קיין גרויסען היזק נישט געהאָט, זיי זענען געיוען „סעקורירט"; איך אודאי נישט — קהל האָט מיר, ווי איהר זעהט, אפגעצאמט א שטיקעל „בית־המדרש!".

יא.

לאָשטשאָוו.

אין א טונקעלע זומער־נאכט, צווישען עלף און צוועלף, **בין איך** אנגעקומען קיין לאטשאָוו. ווייטער א כארק, ארומגעצאמט מיט געבויטע און געמויערטע הייזלער. אינמיטען מארק ליגען אנגע־ווארפענע וועיסע שטיינער. איך פאהר צו נעהנטער, — די שטיי־נער ריהרען זיך, קריגען הערנער; עס ווערט פון זיי א מאסע הער־לידווייסע ציגען.

די ציגען זענען געשייטער פאר טישאוויצער קהל; זיי דער־שרעקען זיך נישט. איינע אדער צווויי אינגאנצען האָבען אויפגע־הויבען די קעפ, באמראכט אונז שלעפעריג, און ווייטער זיך גע־נומען צום קארגען גראָז אין גאָם און צום קראצען איינם דאָס אנדערע!

גליקליכע ציגען! עס מאכט אויף אייך קיינער קיין בלבולים, איהר ברויכט זיך נישט שרעקען פאר סטאטיסטיקער. אמת—מען קויפט אייך, נו וואָס? ווער שטארבט נישט פאר דער צייט? יסורים — האָט איהר זיכער וועניגער!

איך דערמאן מיר. וואָס מען האָט מיר אין טישאוויץ געזאגט: אין לאשטשאָוו וועט אייך בעסער און געשווינדער גענהן. רוהיגע

בעלי־בתים, שטילע, עס וועט אייך קיינער נישט נאכלויפען."

קהל און די ציגען זהען עס אוים א זוג צו זיין; איינס אין דאס אנדערע געראטען.

דאך מיין גאסט־הייזער, מיינס אן אלטער באקאנטער, מאכט מיר אביסעל שוואר דאס הארץ, עס איז נישט, זאגט ער, צוזי לייכט ווי מען מיינט.

— און וואס וועט איהר טון, — פרעגט ער, — איהר וועט ארומגעהן מבית לבית?!

— ווי דען?

— הלואי מען זאל אייך ענטפערען א גוט ווארט!

— פארוואס נישט?

— א איד האט פיינט, מען זאל איהם עפענען און צעהלען די קאסע.

— וואס איז, די ברכה וועט נישט אריין?

— נייז, דאס נישט, נאר די קללה — דער קרעריט וועט ארויס.

יב.

די ערשטע פרואוו.

אין דערפריה, נאך אויידער דער שמש איז געקומען, זענען שוין געווען ביי מיר עטליכע אידען; זיי ווילען זהן דעם פאר־שרייבער. מיין שם פאהרט ס א ר מיר!

איד מאך א פרואוו, און וועגד זיך צו איינעם.

— גוט מארגען, ר' קרוב.

— גוט מארגען, שלום־עליכם.

ער דערלאנגט מיר נאנץ פויל די האנט.

— ווי חייסט איהר, ר' קרוב.

— לוי־יצחק.

— און אוים'ן דייטשען נאמען?

— וואס דארפט איהר צו וויסען?

— וואס, א סוד איז עס?

— א סוד צי נישט א סוד, נאר איהר מענט מיר זאגען, נאך

וואס איהר דארפט וויסען... דאס איז דאך אודאי קיין סוד נישט!
— איהר וויסט דען נישט?
— נישט אקוראט...
— און ווי איז אייער „מכח שטוים?"
— „בערענפעלץ", — ענטפערט ער אביסעל פארשעמט.
— א ווייב?
— עט!
— וואס הייסט „עט"?
— ער ווילל זיך גט'ן! — ענטפערט פאר איהם אן אנדערער.
— וויפיעל קינדער?
ער מוז זיך מיישב זיין, און צעהלט אויף די פינגער: פון ערשטען ווייב, מיינע — איינס, צוויי, דריי, איהרע — איינס, צוויי, — פון צווייטען ווייב...
עס ווערט איהם דאך נמאס צו צעהלען —
— נו, זאל זיין זעקס!
— „זאל זיין" טויג נישט, איך דארף וויסען אקוראט!
— זעהט איהר, אט דער „אקוראט" איז נישט פראסט!
א ק ו ר א ט!
— וואס דארפט איהר וויסען אקוראט? וואס איז, א טשי־נאוניק זענט איהר? מע'צאהלט אייך דערפאר? עס וועט אייך עמיץ נאכפאהרען און קאנטראלירען? א־ק־ו־ר־א־ט!
— זאג, בהמה, זאג! — מונטערען די רעשט. — האסט אנ־געהויבען — זאג!
זיי ווילען וויסען, וואס פאר א שאלות עס וועט אלץ זיין.
ער האט נאך אמאל איבערגעצעהלט אויף די פינגער און עס איז געווארען, ב"ה, דריי מעהר.
— נייז קינדער, זאלען געזונט און שטארק זיין.
— וויפיעל זיהן, און וויפיעל טעכטער?
ער האט נאך אמאל געצעהלט:
— פיער זיהן און פינף טעכטער.
— וויפיעל זיהן, און וויפיעל טעכטער האט איהר אויסגע־נעבען?
— דאס דארפט איהר אויך וויסען? זאגט מיר באלד, נאך וואס?

— זאג שוין, זאג! — רופט דער עולם אומגעדולדיגער.—
— דרײַ טעכטער און צוויי זיהן, — ענטפערט עמיץ פאר'ן געפרעגטען —
— טאקע? — מאכט דער געפרעגטער, — און ישראל'יק?
— ער האט דאך נאך נישט חתונה געהאט?
— ביסט א פערד! מע'רופט איהם דעם שבת אויף! וואס מאכט אוים אנדערהאלבען וואכען? —
איך פארשרייב, און פרעג ווייטער:
— געדינט אין מיליטער האט איהר?
— א באצאהלטער, 400 רובל! וואו נעם איך זיי היינט!— קרעכצט ער.
— און די זיהן?
— דער עלטערער האט א גולע אונטער'ן רעכטען אויג, און איז, לא־עליכם, נאך אביסעל געברעכט... אפגעלעגען איז ער אין דריי שפיטעלער, געקאסט האט מהר ווי א חתונה! און מע'האט איהם קוים פון פאלק אחיים געשיקט! דער צווייטער האט א ווי־באר, דער דריטער דינט —
— און דאס ווייב?
— מן הסתם איז זי ביי מ י ר! וואס איז די שאלה?
— זי האט דאך געקאנט זיין ביי א י ח ר פאטער!
— א קבצן!
— א הויז האט איהר?
— ווי דען!
— וויפיעל איז עס ווערט?
— עס זאל שטעהן אין זאמאשץ וואלט עס ווערט נעוועזען, חי איז עס נישט ווערט א דרייער, טיליע וואס איך האב א דירה.
— פאר 100 רובל וואלט איהר עס פארקויפט?
— חס ושלום! א נחלה?! פאר 300 אויך נישט, זעהט איהר — 500 רובל! מא! וואלט איך מיר געדונגען א שטיבעל, געמאכט א שטיקעל עסק...
— און אזוי וואס איז אייער געשעפט?
— ווער האט א געשעפט?
— פון וואס לעבט איהר?
— ד א ס מיינט איהר?! מע'לעבט!

— פון וואנען?
— פון השם־יתברך! אז ער גיט, האט מען!
— ער וואלט דאך נישט פון הימעל אראפ!
— ער וואלט טאקע! איך וויס, פון וואנען איך לעב? אט, מאכט א חשבון: איך דארף א הון — 4 רובל א וואך אודאי! פון הויז האב איך, אחוץ מיין דירה, א רובל 12 הכנסה; געהט אראפ 9 רובל פאראטעק, א 5 רובל אויף רעפעראציע, בלייבט — א לאך אין קעשענע אויף 2 רובל א יאהר אודאי!

ער פאלט אריין אין גדלות:

— קיין געלט, ברוך־השם, האב איך נישט! נישט איך, נישט די אלע אידען, וואס שטעהען דא, נישט אלע אידען! אויסער, אפשר, די דייטשען פון די גרויסע שטעדט... מ י ר האבען נישט קיין געלט! קיין מלאכה קאן איך נישט, מיין זיידע האט קיין שטיוועל נישט גענעהט! פונדעסטוועגען, אז השם יתברך וויל, לעב איך; און לעב שוין אזוי א יאהר עטליכע פופציג! און — דארף מען א קינד חתונה מאכען, מאכט מען חתונה, טאנצט מען אין דער בלאטע!

— הכלל, וואס זענט איהר?
— א איד!
— וואס טוט איהר נאנצע טעג?
— איך לערען, איך דאוונען... וואס טוט א איד?! אז איך עס אפ, געה איך אין מארק אריין...
— וואס טוט איהר אין מארק?
— וואס איך טהו? וואס עס לאזט זיך! אט, נעכטען למשל, האב איך, דורכגעהענדיג, געהערט, אז יונה בארוך וויל קויפען, פון א פריצ'ס וועגען, דריי טריקעס; פארטאג בין איך שוין ביים צווייטען פריץ, וואס האט אמאל געזאגט, אז ער האט צופיעל טריקעס! האב איך געמאכט מיט יונה בארוך יחדו, און האבען ברוך־השם פארדינט צו אנדערהאלבען קערבעל־שטיק!
— זענט איהר, הייסט עס, א מעקלער?
— איך וויס? אמאל פאלט מיר אייז, קויף איך גאר א קערצעל תבואה!
— צמאל?
— וואס חייסט אמאל? אז איך האב דאס קערבעל קויף איך,

— אוֹן אַז נישט?
— שאַף איך מיר א קערבעל!
— ווי אַזוי? —
— ווי הייסט ווי אזוי?

אוֹן עם דויערט א שטונדע, איידער איך וועל נעווּאָר, אַז לוי יצחק בערענפעלץ איז א שטיקעל דין אוֹן זיצט אין בוררות, א שטיק מעקלער, א חלק סוחר, א פיצעל שדכן, אמאל, פאלט איהם אויין, געהט ער גאָר אין שליחות.

אוֹן פון די אלע, אויסגערעכענטע אוֹן פארגעסענע „מאלכות" פארדינט ער, כאטש בדוחק גדול, זיין ברויט פאר ווייב אוֹן קינד! אפילו פאר דער אויסגעגעבענער טאכטער, ווייל איהר שווער איז ג א ר א קבצן!

יג.

די צווייטע פרואוו.

מען פיהרט מיד אין א געוועלבעל אריין.

עטליכע פעקלעך זאפאלקעס, עטליכע פידעלעך פאפיראסען; נאדלען, שפילקעס, האַרנאדלען, קנעפלעך, נעלער, גרינער זייף! עטליכע שטיקלעך היימיש־גע'מלאכה'טער שמעקעדינגער זייף... אביסעל בשמים, אוֹן נאך קליניגקייטען... א צושפרינג; ביים טיש ליגט אַן אלטע סאכע, דאס איז שוין, א ביי־נעשעפט.

— ווער וואוינט דא? — פרעג איך.

— איהר זעהט דאך! — ענטפערט מיר א אידענע אוֹן קעמט ווייטער א מיידעלע פון א יאהר צעהן, וואס האט דערווייל אפיר־געכאפט דאס קעפעל פון אונטער'ן קעמעל, אוֹן באקוקט מיט גרויסע פאר'חדוש'טע אויגען דעם גוי, וואס רעדט אידיש!

— לעגסט צוריק דעם קאפ! חצופה! — שרייט די מוטער.

— ווי הייסט אייער מאן? — פרעג איך.

— משה!

— אויפ'ן דייטשען נאמען?

— זיי נאמען זאל אהיים קומען! — שילט זי פלוצים — פיער שעה איז ער געגאנגען אפנעמען ביי דער שכנה א טעפעל.

— הער אויף צו פיסקעווען! — כאבט דער שמש, — זאג, וואס מען פרעגט דיך.

פאר'ן שמש האט זי מורא, ער איז שמש און סאלטים צוזאמען. ער נעמט צונויף די פאדאטקעס אין אויג, צהוץ דעם א חשוב ביים וואיט:

— ווער פיסקעווט? ווען? וואס? אויף מיין מאן טאר איך אייך קיין וואהרט נישט רעדען?

— ווי הייסט ער אויפ'ן דייטשען נאמען? — פרעג איך נאך אמאל.

דער שמש אליין האט זיך דערמאנט און זאגט מיר: „יונג־פרייד".

— וויפיעל קינדער האט איהר?

— איך בעט אייך זעהר, ר' קרוב, קומט שפעטער, ווען מיין מאן ווט זיין; דאס איז זיין זאך! געגוג, איך האב אויף מיין קאפ דאס גענוגלב מיט דער שטוב, מיט זעקס קינדער לאבוסעס... טשעפעט א י ה ר אייך כאטש אפ פון מיר!

איך פארשרייב דערווייל: זעקס קינדער, און פרעג, וויפיעל זי האט פון זיי אויסגענעבען.

— אויסגענעבען! הלואי ו ו א ל ט א י ך אויסגענעבען, וואלטען מיר וועניגער גרויע האר געוואקסען! פ'וואקסט ביז'ן גרויען צאפ אריין.

— איהר האט סאמע מיידלעך?

— דריי יונגען אויך!

— וואס טוען זיי?

— וואס זאלען זיי טון? צרות טוען זיי מיר אן! זיי האבען אפענע מיידלער!

— פארוואס לערענט איהר זיי נישט קיין מלאכה?

זי פארציהט די נאז, וואהרפט א בייזען בליק און וויל מעהר נישט ענטפערען.

איך פאל אויף אן הכצאה, קויף ביי איהר א פעקעל פאפיראסען, זי ווערט אביסל בעסער אויפ'ן פנים. און איך פרעג:

— וויפיעל פארדינט אייער מאן?

— ער? ער פארדינט! מ'קאן זיך דען מיט איהם באהאלטען,

נאך א טעפעל צו א שכנה שיקען? אסור חזיר, ער זאמט שוין פיער שעה! איך וועל דען עסען היינט ווארמעם דורך איהם?

זי איז ווייטער ארויס אין אזארט; איך האב געמוזט אפטרעטען און כאפען דעם מאן אין גאס; איך האב איהם דערקענט, ער האט געטראגען א טעפעל!

יד.

אין שוחט'ס הויז.

פון שוחט'ס הייזעל לויפען מיר אקעגען פארשידענע געמישטע קולות. א גבור א האהן שרייט זיין קוקוריקו מיט א גאוה, גלייך עס וואלט קיין חלף אויף דער וועלט נישט געווען. טרויעריג דאגענען מעקעט א צוגעבונדען קעלבעל; עס ליידט, אפנים, הונגער... פאר דאס, צווישען די לאטעס, אונטער'ן הויכען, געלעכערטען דאך, טשיפטשעט הונדערטער פייגעל, — זיי האבען פליגעל און לאכען אויס'ן שוחט! זומער איז, די לופט איז פול ווערימלעך; מענשען, אפילו די ארעמסטע, די קארגסטע, לאזען איבער די קרישקעלער... טשיפ־טשיפ־טשיפ, טשיפ־טשיפ־טשיפ! אויסגעבעט איז די נעכט; אויסגעצירט מיט גלאנצעדיגע פארבען דער „ע ר". סקראמנע און שטיל די „ז י". און די קינדערלעך זענען זאט! עס איז זיי ווארעם און — אין ערגעץ נישט פארשריבען...

פרעגט זיי אבער בחרם, וואס מען מיינט „מום בקדשים?" מיט ד ע ר שאלה באישעפטיגען זיך צוויי יונגעלייט, באַרוועסט, אין יארמולקעס, אויסגעטאן ביז די טליתים קטנים.

די יונגע לייט זענען נאר פסול צו רעווידירען פאטענטען, סחורה אויף דער קאמער, אבער קעלבער צום מזבח — פראנק און פריי.

וועו גאט האט די וועלט צוטיילט; דער פויער האט זיך גענומען די ערד, דער פישער — דעם טייך, דער יעגער — דעם וואלד, דער גערטנער — די פרוכטבוימער, דער סוחר — די מאס און די וואג. און אזוי ווייטער, האט דער פאעט געוויילט אין א וועלדעל, די נאכטיגאל האט איהם געטרילערט, די בוימער — איינגערוימט אלערליי וואלד־קלאטשערייען... און די אויגען, די

פּאָעטישע אויגען האָבען זיך נישט געקאָנט אָפּרייסען פון דער וועלט קניהען ביים טיך און דער קיאנקע אין איהרע הענט, און ער האָט אַלץ פּאַרשפּעטיגט! אז ער איז געקומען, איז שוין די וועלט פּאַרטיילט געווארן. ביי גאָט איז פונזויננטוועגען מעהר נישט געבליבען ווי — וואַלקען, רעגענבויגען, ראָסע און זומער־פייגעל. צוריקצואוועגם האָט ער אפילו שוין די וועשין נישט געטראָפען, זי האָט זיך געשטעלט ערגעץ פּאַר אן אם...

— האָסט פּאַנטאָזיע, באשאף דיר וועלטען אַליין! האָט איהם גאָט געזאגט!—

און מען האָט מקנא געווען דעם פּאָעט, זיין וועלט איז די בעסטע! דער פּויער באַארבייט זיין ערד מיט נויט און שווייס. דער פישער געהט אויך נישט לעדיג; ווינטער דורכצובערעכען אייז, איז נישט קיין גוטע זאך. דער יעגער ווערט מיד פון לויפען און יאָגען. פון וואלד־עפּעל מאכען זיך „פּאָנעם" נישט אזוי גרינג!... דער סוחר אפילו מוז עפּעם טון, כאטש פעלשען מאָם און וואָג, — אנישט שטאַרבט ער פּאַר הונגער. א י י ן פּאָעט, וואָם ליגט אויפ'ן בויך און שאפט זיך וועלטען!

עס איז אָבער א טעות געווען. עס האָט זיך אויסגעוויזען. אז זיין נשמה איז נאָר א קאמערא־אבסקורא, און די גרויסע וועלט מיט איהרע גרויסע בלאָטעם, און מיט די חזרים אין די בלאָטעם פּאָטאָגראָפירען זיך אָפּ אין איהר! כל־זמן דער חזיר וויסט זיין אָרט, איז נאָר צו דערלויבען! קוים אבער זעצט ער זיך אויבען אן... ווערט דעם פּאָעטם וועלט אויך חזיר'יש ווי אונזערע...

מקנא צו זיין בלייבט נאָר אונזערע יונגעלייט: דעם שוחט'ס זוהן מיט'ן שוחט'ס איידעם. אין דער וועלט פון „מום בקדשים" שלאָגט זיך אונזער וועלט מיט די חזרים איהרע נישט אָפּ, צווישען ז י י ע ר וועלט און א ו נ ז ע ר וועלט איז גאָר קיין שייכות, קיין בריק, קיין צוזאמענהאנג נישטא.

און דעריבער, אז איך בין געקומען פון א ו נ ז ע ר וועלט אויף י ע נ ע וועלט, ווערען די גמרות פּארמאכט, און אויף די יונגע פּנימ'ער האָט זיך באַוויזען שרעק און וואונדער; זיי וואלטען דערזעהן עמיצען פון אן אַנדערער וועלט.

דער שוחט איז נישט אין דערהייט, ער איז געגאַנגען אין

דאַרף אריין — דעריבער בלעקט נאָר דאָס קאַלב אין הויז. די שוחט'קע דאָס איהר שניט־קרעמל.

די שנור און א טאַכטער שטעהען ביים קוימען דרייפאַכיג רויט. ערשטענס פאַר נחת פון די מענער מיט זייער תורה; צווייטענס פון דעם קנאַקערישען פייער; און דריטענס — פאַר בושה פאַר א פרעמדען מאַנספּערשוין, און א דייטש דערצו. איינע האָט געכאַפּט א שפּיץ פאַרטוך אין מויל אריין, די צווייטע האָט זיך אָפּגערוקט, גלייך זי וואָלט אויסגעגאַנגען קדושה; ביידע קוקען אויף מיר פאַרוואָנדערט פון אונטער קורצע שטערען אונטער האָר־בענדלעך פון געפלאַכטענע פעדים.

די יונגע לייט זענען דאָך באַלד צו זיך געקומען. זיי האָבען שוין געהערט פונ'ם „פּאַרשרייבער", געשטויסען זיך, אז איד בין עס!

דאָס פּאַרשרייבען געהט צו געשווינד.

דער שוחט נעמט פייער רובל א וואָך, אָחוץ וואָס ער פאַרדינט אין דאַרף; וועז נישט „שחיטת־חוץ", וואָלט ער גאָר געליכטעז. דאָס געוועלבע מאַכט וועניג, דאָך — א בארער שטענדיגער גראַשען. פרנסה, ב"ה, איז דאָ! די קינדער זענען פאַרזאָרגט: ביז הונדערט יאָהר עסען זיי קעסט; פלייש ביים שוחט פעהלט נישט! א י ב ע ר הונדערט און צוואַנציג יאָהר וועלען זיי נעמען ירושה: אייגער—די חזקה אויף שחיטה, דער צווייטער—דאָס געוועלבע. דאָס הייזעל וועט בלייבען בשותפות!

זיי זעהען בעסער אויס, ווי אלע אין שטעדטעל. בעסער פאַר סוחרים, בעלי־בתים, בעלי־מלאכות... אפילו פאר די שענקער מיט'ן פעלדשער צוזאמען.

עס וועט נאָר קומען א צייט — טראַכט איך אַרויסגעהענדיג— וועז מלמדות אפילו וועט זיין אייגע פון די בעסטע פרנסות...

עס איז דאָך נישט אזוי שלעכט ווי מען מיינט. אָחוץ רבנות, שחיטה, שמשות און מלמדות, איז דאָ נ א ך א גוטע פרנסה.

ביים שוחט אין הויז וואוינט א „קאַמאַרניצא"; זי צאהלט פופצעהן רובל א יאָהר. די טיר איז צוגעשלאָסען, דורכ'ן פענסטער, וואָס געהט אין גאָס אריין, זעה איך דאָך א גאַנץ שעהן שטיבעל. צווייי הויכפאַרבעטע בעטעז מיט וויסע קישען, הילצערנע רויטגעפאַרבטע כלי־בית, אויף דער וואַנט, נעבעז קוימען, הענגען

קופערנע כלים, עס בלאנקט א מעשענער הענגעלייכטער. דאס שטיבעל איז פול מיט רחבות און בעל־בתישקייט.

— זי האט זילבער אויך, — זאגט מען מיר, — איך זעה א גרויסען קאסטען מיט מעש־בלעך באשלאגען; דארט מוזען זיין בענש־לייכטער, אפשר צירונג אויך.

— ו ו א ס קלערט איהר, — זאגט מען, — זי האט א מטמוז מיט געלט; דאס גאנצע שטערטעל ליגט ביי איהר אין קעשענע! זי איז אן אלמנה מיט דריי יתומים. א גאנצע וואך איז די דירה געשלאסען, ווייל זי קומט אהיים משבת לשבת, אויסער שבת חזון. א גאנצע וואך איז זי אין די סביבות און בעטלט מיט אלע דריי קינדער.

טו.

די סקולער רביצין.

„אסתר המלכה איז געווען גרין, נאר א פאדעם לייטזעליגקייט איז איהר געווען אויסגעגאסען אויפ'ן פנים." אסתר די סקולער רבי'צין איז אויך גרין; אבער נישט איין פאדעם חמר. נאר א גאנץ בונט לייטזעליגע שטראלען ליגט אויף איהר פנים. אן אלטע אידענע, א דארע; דאס קעפעל איבערגעצויגען מיט אן איינגעשרומפענעם דין־רויזיגען הייטעל, הויבעט זיך, ווי א הדר אן אתרוג, איבער'ן רויטען ברוסט־טיכעל. נאר ד ע ר אתרוג האט צוויי ערנסט־גוטע אויגען!

זי איז א היגע געבוירענע, וואוינט איינע א ל י י ן. אלע קינדער האט זי אויסגעגעבען אין פארשידענע שטעדט ארויז; נאר זיין ביי זיי, ווייל זי נישט מכמה טעמים! פאר שנירען און אייר־דעמס קאן מען נישט עהרוב זיין; און א מאן האלט פאר'ן ווייב. א ווייב — פאר'ן מאן. (נישט אומזיסט זאגט די הייליגע תורה: „על כן יעזוב": עס וועלט טאקע איין פלייש). — ווייל זי זיי נישט מעביר זיין אויף „כבוד אם; דאס איז אן אמת'ער: „לפני עור לא תתן מכשול".

— „גאט, ב"ה, — זאגט זי, — האט אומישנע באשאפען אזוי דעם מענש, אז ער זאל נישט זעהן דעם נאהנטסטענם פעהלער, א

נישט וואלט געווען אזוי כיעל גט'ן ווי כתובות!"

צווייטענס — האט דער סקולער רב נישט איינמאל געזאגט, אז אן אלמנה, וואס קומט אן צו אוהרע קינדער, איז א טאפעלע עגונה, און — „דעם סקולער רב'ס ווערטער דארף מען איינפאסטען אין גאלד און טראגען אויפ'ן האלז פאר אן אויבעל!".

— אמת, — זאגט זי מיט א שטילען זיפץ, — חיינט טראגט מען שוין נישט קיין אויבעל, פאלשע פערעל זענען שענער!

אין סקול האט זי נישט געקאנט בלייבען. זייט דער סקולער רב, איהר מאן, עליו השלום, איז געשטארבען, איז איהר די שטאדט נמאס ומאוס געוואָרען.

— טאקע, — זאגט זי, — פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה.

זי פאהרט אהין איין מאל אין יאהר, אויף דער יאהרצייט. נאר זי קאן זיך דארט נישט לאנג אויפהאלטען — „א פוסטקע גע־וואָרען!"

פיערציג יאהר האט זי געוואוינט מיט'ן סקולער רב. די, וואס האבען איהם געקענט, זאגען, אז זי איז געוואָרען ע ר אויס'ן אויג.

— ע ר איז געווען, — ער זאל מיר עס מוחל זיין! — א מתנגד; האלט ז י נישט פון גוטע אידען. זיין „עבודה" איז געווען תורה, פשוט — „נגלה", זיצט זי שטענדיג ביים „צאינה־וראינה", אדער לערנט דעם שלחן ערוך אויף עברי־טייטש! אלע צוויי ווערטער פארדרופט זי זיך אויפ'ן סקולער רב, און — זיין קול, זיינע תנועות, זיינע מנהגים.

נאך דעם סקולער רב'ס קדוש און הבדלה, ווייל זי קיין אנ־דערענס ברכות נישט הערען; כאטש זי זיך אליין קדוש והבדלה, איבער חלות אדער ראזשינקע־ווין. אוך א י ה ר קדוש איז ז י י ן קדוש אויס'ן אויג; דער אייגענער שטילער, בעלי־בתישער נגון, מיט דער אייגענער מתיקות.

זי עסט „גלאט כשר", און איז א גרויסע מלומדת.

זי קאן אודאי שאלות פסק'ענען אויך! זי איז אודאי געשטא־נען פיערציג יאהר דורכאנאנד ביים קויכען, איבערגעדרעהט מיט'ן גוטען פנים צום טיש, וואו דער מאן איז געזעסען און געלערענט; מיט די טויבען־אויגען האט זי איינגעזאפט יעדע תנועה זיינע מיט; די האלב־באהאלטענע אויערען אונטער'ן שטערען־טיכעל — זיין

יעדעם וואַרט... זי איז געווען אַן אמת'ער „עזר כנגדו"; זיין יעדער געדאַנק האָט זיך דעריבער אָפּגעשלאָגען אין איהר מח, און זיין גוטסקייט — אין איהר הארץ.

א טייך לינט שוין הונדערטער יאָהר אין אַן אַנדער געלעגער. און אלע באַוועגונגען פון זייער פאַליעם זענען נאָר אויסגעקריצט אויפ'ן פעלזען פון איבער דעם ערשטען געלעגער. דעם סקולער רב'ס לעבען האָט געקאָכט רוהיגער זיין פון א טייך, נאָר די רבי'צין איז פאר איהם קיין פעלזען נישט געווען. גיכער א שוואם, וואָס האָט אין זיך אלץ אַריינגעצויגען.

פון דער היינטיגער וועלט איז זי נישט צופריעדען. „נישט פרום, — זאָל זיך דער רבונו של עולם זאָרגען.. אז זיינע אידעלער פיהרען זיך אזוי, מן הסתם וויל ער אזוי... נאָר — אהן א ת כ ל י ת : די טייערסטע שטאָפען זענען שפּינוועבם. אויך נעהט מען נישט ווי אָמאָל, פריהער צושניידט מען אויף קלינעם!"

— פון קיין פ ר ו כ ת וועלן איך שוין נישט רעדען, נאָר כעז קאָן אפילו קיין קינד קיין בגד דערפון נישט מאכען. די פאר־צייטישע אויבלעז וועלן אלע מאָל טייערער, א שטערנטיכל האָט אן אייביגען וואָרט, אפילו פון א ברוסט־טוך קאָן מען אויס־טעפען די פערדים אויף זילבער און גאָלד, נאָר פון פאַלשע פערל און דושיעטען קאָן מען שוין גארנישט מאכען.

— און, גלויבט מיר, אז ס'איז אסך מאוס'ער, על כל פנים— איז מיינע אויגען!

קיין שנאה טראָגט זי דאָך קיינעם נישט נאָר.

— מיין מאָן, דער סקולער רב, זכרונו לברכה, איז א מתנגד געווען, און קיינמאָל נישט ג'רודפ'ט קיין חסידים. — חס ושלום!

זי גערעדט, אז די בעלי־בתים זענען אמאָל געקומען שרייען, אז מען איז עובר זמן קריאת־שמע — האָט זי גענהערט פון זיין אייגען „פה־קדוש" אזא תשובה: עס זענען פאראַנען, — האָט ער זיי געזאָגט, — פאַרשידענע חילות, האָבען זיי פארשידען כלי־זיין, אנדערע מנהגים, נאָר אלע דינען א י י ן מ ל כ ו ת. אפילו שטיוועל, — האָט ער צוגעגעבען מיט זיין שמייכעלע — מאכט מען אויך נישט אויף איין קאפיטע.

זי געדענקט אלע זיינע ווערטלעך, און פיהרט זיך לויט זיינע דעות.

ער פלעגט זיך שטארק בייזערן, אויב א בעל־מלאכה האט זיך פאר איהם אויפגעשטעלט; ער האט שטארק געהאלטן פון א נהנה מיגיע כפו! און דעריבער, אז זי איז אהער געקומען מיט איהרע עטליכע הונדערט גילדען, האט זי זיך באלד פארלעגט א פאבריקעל פון פּאטאש.

— א אידענע — זאגט זי — איז נישט פטור פון דעם; עס איז נישט קיין „מצוות עשה שהזמן גרמא". דערנאך האט מען איהר די פּאר זהובים ב א ה א ל ט ע ן, און זי איז געבליבען ביים פּאטאש א ל י י ן.

— עס וואלט — זאגט זי מיר — קיין שלעכטער מסחר נישט געווען, איך לייז, ברוך השם... פאר ימים־טובים אפילו צוויי—דריי רובל א וואך! ווארים — געלויבט איז זיין ליעבער נאמען — מיין פּאטאש האט א שם אין די סביבות, נאר — היינטיגע צייטען, אלץ ג ע ה ט אויף בארג... ווערט מיר אמאל פארפאלען.

איך קוק מיך אום אין אלע זייטען; איך זעה נישט קיין כלים, קיין זאכען צו דער מלאכה.

— דערצו — גיט זי מיר צו פארשטעהען — דארף מען גאר נישט: מען נעמט אביסעל זאלץ (אש פון קוימען), קארטאפעל, און אנדערע געוויקסען, מען צוארבייט אין וואסער, לאזט אויספּאַרעז, און מען שטעלט אויספרייען צום קוימען. פון דעם קומט ארוים אומריינער פּאטאש; און — אז מען טהוט נאך אמאל דאס אייגענע, ווערט שוין דערפון „ליטער", דאס הייסט, ריינער פּאטאש!"

ביי מיין אוועקגעהן, פרעגט זי מיך אביסעל פארשעמט און באזארגט:

— זאגט נאר, איך בעט איבער אייער כבוד, און אז אייערע כתבים ווערען קומען אין די גרויסע הענט אריין, וועט מען מיך נישט הייסען נעמען א פּאטענט?

טז.

אַסעקורירט.

א רוהיג־שטילע זומער־נאכט. אין עק הימעל שוואַרצט זיך דאָס באַריהמטע וועלדעל; אויף זיינע בויימער האָבען עס אונזערע עלטערען אויסגעשניטען די מסכתות, אויף וועלכע זיי האָבען געמאכט א סיום אין וועג. דאָ נישט וויט האָבען זיי זיך אָפּגעשטעלט. דער „ראש הגולה" האָט געזאָגט: פּה־לין! און פון דאמאָלט אָן הייסט דאָס לאַנד פּוילין; די אמות־העולם קאָנען אבער נישט אויס־לערנען!

אויך האָט דאָס וועלדעל א קורצען וועג קיין ירושלים. אוו— עס איז געווען אמאָל א ציג, ביי אייניעם פון די ל"ו צדיקים, אוו די ציג האָט געקענט דעם וועג; זי פלעגט אלע פּאַרטאָג לויפען זיך פּאַשען צום הר־הבית, אוו צוריקקומען מיט 3 טעפּ מילד פּאר'ז צדיק'ם וועגען.

רעכטס פון'ם וואלד, ביי א טייכעל, ליגט דאָס שטעדטעל. עס איז געטיילט אויף צווויי חלקים. איין חלק איז א לאַנגע שנור— א גראָדע, ברוקירטע גאָס מיט געמויערטע הייזער, אונטער בלע־כענע דעכער, — פּאַמע גשמיות, צוגעקאָוועט צו דער ערד מיט פּינדאַמענטען. די איינוואוינער פון דער גאָס זענען זיכער, אז זיי וועלען דאָ לעבען אוו שטאַרבען; אז, וועו עס זאלען קומען אלע ווינטען פון דער וועלט, וועלען זיי זיי נישט ריהרען פון'ם אָרט.

דערנאָך גהט ערשט דאָס צווייטע טייל. נאָר אָן א נ ד ע ר ע וועלט; סאַמע רוחניות: לייבטע היהנערע הייזער, דורכ־אוים סאַסנע אוו שטרוי, זעלטען א שינדעל־דאַך. עס בלאָזט א קליין ווינטעל — ואיננו... ציִ האָפען די איינוואוינער צו געפינען דעם קורצען וועג, אוו זוכען, ווי די אימשטערבליכע ציג, דעם הר־הבית, אדער זיי שפּעקולירען אויף פ י י ע ר ־ ק א ס ע?

אוו ווי עהנליך די הייזלער זענען צו די איינוואוינער! אויך שמאל־ברוסטיגע, פּאַרטונקעלטע פענסטער־אויגען, איינגאהויקער־טע אונטער א פּאַרוקטען שטרויענעם סאַדעק.

— פון די סכות קראהען אַרויס חעהנער, קוואָקען היהנער אוו גענז געגנגען. פון זומפּ, וואָס לעקט מיט שבעים לשונות די שוע־לען, קוואָקען בעל־בתיש די פּרעש. נישט זעלטען מישט זיך אריין

א אידיש קעלבעל מיט א בלעק, און א גוי'שער הונט ענטפערט איהם פון דער לאנגער גאס.

באלד איז דערפריה וועל איך אנהויבען פארשרייבען.

איך וויים פריהער, וואס עס וועט זיין: אויב נישט 36 רובל א יאהר, וועט ארויס 33 און 32... איך וועל געפינען אסך מלאכות און וועניג ברכות; פאבריקען פון פאטאש, אסך לעדיגע שטובען... דער שמש וועט מיר אויסרעכענען: ע ר איז א לויפער, זי — א פשעקופקע; צווויי מיידלעך דינען, איז לובלין, איז זאמאשין... איין בחור איז א בעלפער, דער אנדערער דינט, און די שנור מיט 3—4—5 קינדער איז אהיים געפאהרען צו איהר פאטער־און־מוטער...

איך וועל טרעפען פארלאזטע קינדער, וואס באדעון זיך צוזאמען מיט נעכט אוו ענטען אין עק זומפ; פיצלעך־דרויב, וואס רייסט זיך די העלזלעך — אין וויג, קראנקע אהן הילף אין די בעטען, קעסט־קינדער ביי גמרות, יונגע וווייבלעך אין פעלענע שייטלעך מ י ט בושה און א ה ן בושה... קוים מאך איך צו די אויגען, שווימען פאר מיר דורך סאמע מאטע, גרינע, בלאסע, פארקרימטע צורות... זעלטען איינע שמייכעלט. זעלטען איינע מיט א חן־גרי־בעל... אלע מענער אזוי וועניג מעניש, אזוי גולם'עוואטע... וווייב־לעך מיט פארטריפטע אויגען, טראגענדיג — א מולטער אויבם, א זאק ציבעלעס, אדער א פרישען „אתה בחרתנו" מיט א זאק ציבע־לעס צוזאמען. — איך וויים פאראוים, אז איך וועל טרעפען א טרפה'נע שענק, צווויי־דריי פערדס־גנבים, און מעהר ווי צווויי־דריי פאסירער...

נאר וואס וועט זיין פון דער סטאטיסטיק? צי קאן זי ענט־פערען אויף דער פראגע: אויף וויפיעל לעדיגע מאגען, לעדיגע ציין; אויף וויפיעל מענשען, וואס א שטיקעל דאר ברויט ציהט זיי די אויגען ווי מיט צוואנגען אוים די לעכער ארויס; אויף וויפיעל מענשען, וואס זענען באמת געשטארבען פאר הונגער — עס פאלט אויס א טרפה'נע שענק, א גנב און א פערדס־גנב?

די געלעהרטע מעדיצין האט ערפונדען א מאשין, וואס פאר־שרייבט דעם דפק, דאס הארצקלאפען; די נאריש סטאטיסטיק שפילט זיך מיט ציפערען.

צי וויסט זי, וויפיעל מאל און — יעדעס מאל — ווי טיף אין

ווי שטארק דאָס הארץ האָט געקלעמט ביי אַ הישפאַנישען מיוחס׳ס אויניקעל, דעם תבואת שור׳ס א זוהן, אַדער אַזוי א בעל־חבית, איידער ער האָט דאָס ערשטע מאָל אָפּגעטהון, וואָס נישט רעכט איז? און ווי לאַנג עס האָט דערנאָכטען געבלוטיגט? צי צעהלט זי כאָטש די פריהער און שפּעטער נישט געשלאָפענע נעכט? צי רעכענט זי, וויפיעל טעג הונגער, וויפיעל מאָל די קינדער האָבען זיך געווארפען אין קראָמף, וויפיעל מאָל די הענט און פיס האָט געווארפען דאָס פיבער ביים ערשטען אָנגיסען א נלעזעל בראנפען אָהן א פאטענט?

אין דער לעריגער לופט שווימען פאר מיר ארויס געלע, בלאסע און בלויע פנימ׳ער, און ברוינבלויע פארברענטע, לידען—לידסבלעזן:

— פיער און צוואנציג טעג איז אויף מיין קוימען קיין פייער נישט געווען.

— צעהן טעג דורכאָנאָנד האָבען מיר נעגעסען שאָלען פון קארטאָפּעל.

— דריי זענען געשטארבען אָהן א דאקטאר, אָהן א רעצעפט; דאָס פיערטע האָב איך שוין געמוזט ראטעווען.

די הייזעריגע ווערטער שניידען מיר דאָס הארץ, ווי א שטומפּיג מעסער; איך אנטלויף פון פענסטער, ביי וועלכען איך בין געשטאנען; אָבער די שטוב איז פול מיט געשפּענסטער.

ביים אויוועז שטעהט א רויטער איד, אן אָנגעפרעסענער.—

— כי, כי! — לאכט ער, — גנב׳ענען, קויפען א גנבה? אויך א געשעפט! לכל הפחות א חודש זיצען! — און א חודש וואלט איך היזק געהאט א מטמון... אויף מיר וועלען אלע פריצים עדות זאגען... עהרליך! עהרליך!

דאָס קול איז נאָך ערגער; עס זענט... איך וואָרף מיך אויפ׳ן בעט, איך פארמאך די אויגען, און עס באווייזט זיך מיר די אלטע גוטע סקולער רבי׳צין.

— אָבער, מאכט זי מיט איהר קינדיש זילבערען קול, — אָבער, אז אויב נאָך אלעם, וועט זיך אויסווייזען נישקשה׳דיג, — וועסט דו, קינד מיינס, זאגען פרק: ועמך כלם צדיקים?...

עס דאכט זיך מיר, אז איהרע בלויע, גוטע, טויבענע אויגען גלעטען מיין היסען שטערן מיט פאר׳כשופ׳ט־ליכטיג־זיסע, לייט־זעליגע שטראלען.

אונטער די אויגען בין איך איינגעשלאָפען. און ביידע מלאכים, דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע, האָבען זיך מיר נע'חלומ'ט. איך האָב זיי געזעהן, ווי זיי פליהען אַראָפּ פֿאַרטאָג פון הימעל, איינגע־הילט אין א רויזיגען לייכטען נעבעל.

דער יצר־הרע האָט געטראָגען אין איין האַנט — א בלוי פּא־פּיר מיט א גרוים שוואַרץ אויג אין דער הויך פון דער לינקער זייט. — אן אקט, אודאי אויף א הויז, אפשר א גוט... אחוץ טייערע קלייידער, שטריימלעך, קאפטאַנעס מיט סטראָקעס, זיידענע גאַרט־לעך, ווי אויך ציליגדער און פּרעק, ווי פּאר איינעם. אויך: שטערנ־טיכלעך, אויבלעך, ברוסט־טיכער פון גינגאַלד, העלזער־פּערעלך, ווי אויך — זיידענע און אטלאַסענע שלעפּען פון אלערליי קאַליריעז.— דאָס אַלץ אין איין האַנט, און אין דער צווייטער: שאַלען פון קארטאָפּעל...

דער יצר־טוב — נאקעט און בלויז, אָהן קלייידער און אָהן כלים, אזוי ווי נאָט האָט איהם באשאפען...

ביידע פליהען. עס דאכט זיך מיר, דער יצר־טוב וויל מיר עפּעס זאָגען, ער עפענט דאָס מויל... אבער נישט ז י י ז קול ווערט מיד אויף, נאָר א ווילד געשרייי: עס ברענט! איך שפּרינג אויף, א שרפה פונקט קעגענאיבער!

א פייערדיגע צונג שטרעקט זיך אויס צו מיר, און זי, דאכט זיך, זאָגט:

— שרעק נישט... אספקורירט!

יז.

דער נשרף.

די פייערדיגע צונג האָט מיר ארויסגעשטרעקט ר' חיים ווייצענזאָנג'ס הויז. וואָס אמאל ווערט די צונג גרעסער, דאָס הויז קלענער, ביז עס איז אינגאַנצען איינגעבאלען אין א ים פון יללות און געשריי פּאר שרעק. צום גליק איז קיין ווינט בשעת שרפה נישט געווען.

אז פון הינטער'ן באד איז ארוים די זון, א רויט־חנ'עודיגע,

ווי א יונגע צדקת נאָר טבילה, האָט זי שוין מעהר נישט געזעהן, ווי שווארצע, לאנגע מענער־קעפּ מיט שטעקעלעך צווישען די גלאווניעם. זיי זוכען „שירים" פון ווייצענזאנג'ס עשירות, צווישען די „שיריים" פון ווייצענזאנג'ס הויז.

ארום הייזעל שטעהען שוין רעדלעך געלע ווייבער, זיי האלטען זיך צו מיט די „אפּגענאָסענע נעגעל" די ברודיגע שאלען אין־בער די אומנעוואשענע קעפּ. און מיט בלאסע ליפּען, באקרעכצען זיי און באווייגען דאָס הויז.

מיט'ן מאָרגען איז אנגעקומען א פריש ווינטל. פריהער וואלט עס זיך די הענט ציפיהרט, אצינד שאקעלט עס קוים מיט'ן איבערגעבליבענעם אלטען קוימען, ווי מיט א לולב איבער די ווייבער. דער קוימען שאקעלט זיך און קרעכצט טרויעריג, ווי אן אלמן — אן אבל. און אפשר הערט ער, ווי דער גאסט־הייזער פארצעהלט מיר דעם „חורבן־הבית", און שאקעלט צו מיט'ן קאפּ: אמת, אמת!

— — — — — — — — — — — — — —

געשווינדער וועסט דו אמאל אויפקליבען יעדען פאָדים, יעדען שטויב פון לעבען, פון וועלכע דער שר של שינה האָט דיר אויסגעוועבט א פאנטאסטישען חלום, איידער דו וועסט נישט אויסזוכען אלע מעשים, וואָס א איד מוז טון, איידער זיין אויער דערהערט דעם זיסען קלאנג פון קופערנעם גראשען.

איך זאל וועלען אלץ פארשרייבען, וואלט א שטעדטעל געדאַרפט האָבען א בלאנקעט, ווי די „יריעה מיט די זילבערנע פלי־טערלעך", וואָס דער רבונו של עולם האָט אויסגעשפרייט צווישען „רגלי השכינה" און אונזערע קעפּ, כדי די אויגען פון א בשר ודם זאלען נישט זעהן, וואָס פאר א מינע ער, כביכול, מאכט, וועז אזא מטופל שטעלט זיך אנידער, הויבט אויף דעם קאָפּ מיט'ן אויסגעברענטען מח, פארלאשענע אויגען און ציטעריגען גארגל, און, צוהאלטענדיג דעם לעדיגען, איינגעצויגענעם מאָגען מיט אויסגעקנאקטע, דארביניגע הענט — און ער בעט אהן א קול, אהן א לשון — די צונג וויל זיך נישט איבערדרעהען — נאָר דאָס ב ל ו ט זיינט רופט: „רבונו של עולם", א י ך ה א ב מ י י נ ס געטאָן, אצינד מוזט ד ו שוין העלפען! — „רבונו של עולם!"

פ ר נ ס נ י כעורב... וואס בין איך ערגער פון'ם פויגעל? ... רבונו של עולם, וואו זענען מיינע קרישקעלעך? וועו וועט זיין מיין „ש ב ת־ש י ר ה?".

און לייט'ן לייב, וואס ער האט איוף זיך, איז ער גאנץ עהנ־ליך צו א פויגעל; עס פעהלט איהם נאר פ ל י ג ע ל, און דע־ריבער אויך — א נעכט מיט קרישקעלעך.

פאר דאס זענען אמאל די אידישע פרנסות אזוי ספעציאלי־זירט, אז זייער גלייכען וועט זיין אין 21טען יאהרהונדערט, וועו א י י ן ספעציאליסט וועט אויפהויבען די אויבערשטע ברעם, דער צ ו ו י י ט ע ר — ארבאפרריקען די אונטערשטע, און א דריטער וועט באטראכטען דאס קראנקע אויג.

וועו א קאלבס־בראטען, א שמאטע אין א באבריק פון פאפיר, אדער אן עקספּארטירט איי — זאלען האבען א מויל צום רעדען און דעם רבין ר' העשיל'ס זכרון, וואלטען זיי דאך נישט אימשטאנד נעווען אויסצורעכענען, וויפיעל אידישע הענט עס האבען זיי ארויסגעצויגען און ארייננעפיהרט, — פון פויערס אבארע אין בראט־פאן, פון מיסט־קאסטען אין האלענדער ארויז, מעבדות לחירות...

און א אידישע פרנסה איז אויך אזא לייטער, ווי יעקב אבינו האט געזוהן אין חלום, בשעת וועו פון אלע שטיינער איז פאר זיין קאפ א י י ן שטיין געווארען. א לייטער, וואס שטעהט אויף דער ערד און גרייכט ביז'ן הימעל ארויז.

ווי טיף זי איז איינגעגראבען אין דער ערד, וויסט נאר דער וואס, וואס ליגט א ו נ ט ע ר איהרע פים: ווי הויך זי שטעהט — נאר ד ע ר שטערן וואס לייכט א י ב ע ר איהר.

אונזער איינעם שווינדעלט. ארויפקוקענדיג, פאר די אויגען, אראפקוקענדיג אלץ טיפער און טיפער — דרעהען זיך איבער די נעדערים, און דאס פנים ווערט אויף אייביג גרין.

אויף דער לייטער געהען מלאכים ארויף און ארא פ... מענשען, ליידער, ק ל ע ט ע ר ע ן מיט די לעצטע כוחות ארויף און פ א ל ע ן אהן כח ארא פ. א איד, וועו אפילו ער ברעכט נישט האלז און נאקעו, וועו ער בענשט שוין גומל, האט ער שוין אויך נישט קיין כח נאך אמאל צו קלעטערען...

אויף אזא לייטער איז געקראבען אונזער נשרף.

פריהער איז ער „געלאפען" אויפ'ן דארף, אונטער די באר־וועסע פים האט איהם די ערד־געברענט. ד ע ם קין קלינגט נישט דעם ברודערם בלוט אין די אויערען, נאר ווייב און קינדם געשרייי: עסען!

גאט האט געהאלפען; א פאר יאהר דורכאנאנד האט ער סאמע מציאות געקויפט; נאך א משך פון א פאר יאהר — אוואנסירט פון א „לויפער" אויף א „געהער": אין דערהיים איז שוין דא פארראט אויף א גאנצע וואך, דער מח איז רוהיגער, און האט שוין צייט צו פיהלען, אז די פים ווערען געשוואלען, אז א טאטע פון זעקס קינדער דארף געהן, נישט לויפען, אויב ער וויל, די פים זאלען איהם דערטראגען על כל פנים ביז צו אייניעמם בר־מצוה...

און גאט ב"ה האט ווייטער געהאלפען; ער איז שוין, ברוך השם, א דארף־סוחר! דאס הייסט: ער גיהט שוין צו־פום נאר דאמאלט, ווען עם מאכט זיך איהם נישט קיין געלעגענהייט: פון איין דארף אין צווייטען ארויין פאר א קאפיקע. מאכט זיך אבער איהם א געלעגענהייט — פאהרט ער!

גאט, ברוך הוא, האט ווייטער געהאלפען; נאך א פאר יאהר, און ער האט שוין זיין אייגענע פערד־און־בודקע!

און די צייט שטעהט נישט, ע ר רוהט נישט, גאט, ברוך הוא, העלפט, — פון פערד ווערט א פאר פערד, פון דער בודקע — א בריטשקע. עם קומט נאך צו א שמייסער! ער איז שוין תבואה־סוחר; פריהער האנדעלט ער מיט פויערים, דערנאך — מיט פריצים!

און אז גאט העלפט, קריגט מען חן ביי לייט: פריהער ביים גומיעני, דערנאך ביים עקאנאם, דערנאך ביים זשאנדצע, דערנאך ביים לאקיי פון הויף, און נאר צום סוף ביים כראביע פ. אליין. אה! דאמאלט ווערט ער שוין א תושב, — און „איינגעזעסענער" אין שטעדטעל. פון שמייסער ווערט א היימישער משרת, פערד און וואגען פארקויפט, און אין קעשענע ליגען דעם כראביע פ.'ס קוויט־לעד...

וואס איז אצינד?

אין שטעדטעל זעהט ער שוין אוים ווי א זון, ארום וועלבער עם דרעהען זיך די שטערען — קלענערע סוחרים, און כוכבי דשבים — מעקלערם.

ער באשיינט און באלייכט דאָס גאנצע שטעדטעל מיט קרעדיט. יעלענסקין זעהט ער אויס ווי א שפּין, וואָס זיצט אינמיטען וועבעכטס, און וואו דער כראָביע פ. איז איינער פון די פליגען, וואָס ווערען פארפלאנטערט.

נאָך א צייט האָט אונזער „זון־שפּין" אָדער „שפּין־זון" פאַרגרעסערט דאָס הייזעל, געשריבען מיט קינדער תנאים, צוגעזאָגט נדן. געקויפט דער ווייב פערעל, זיך — א שאָפען פעלץ, באשטעלט פאר די איינגלעך בעסערע מלמדים, פאר די מיידלעך — א לעהרער, אויסצולערנען כאָטש א אידיש בריוועל שרייבען...

פלוצלונג (על כל פנים — פאר'ן שטעדטעל) האָט דער כראָביע פ. באנקראָטירט און אינזער שפּין־זון אָדער זון־שפּין האָט אויף אמאל אלץ פארלוירען.

— — — — — — — — — — — — — —

א חודש פריהער, וועו איך פאָהר דורך, וואלט איך געוועו פארשריבען:

א הויז, — 1500 רובל, א פראָפינאציע, א האנדעל פון וואלד און תבואה, א פראָצענטניק.

ער האָט ביים כראָביע פ. 15000 רובל אויף 10 פראָצענט, נישט אויף די היפאָטיק, נאָר אויף האנט־קוויטלעך...

היינט פארשרייב איך איין וואָרט:

„נשרף!"

איך קאָן דאָך צוגעבען:

„א איד צוויי און אכציג יאָהר, געשוואלענע פים, א הויזגעזינד פון זיבעצעהן פארשוין...

יח.

דער עמיגראַנט.

איך עפען א טיר.

א שטוב אָהן בעטען, אָהן כלים, אָנגעשיט מיט הוי און שטרוי, אינמיטען שטוב שטעהט אן איבערגעדרעהט פעסעל. ארום פעסעל — פיער מאראָקעס־קינדער מיט צושויבערטע האָר, ארום א גרויסע גלעץ לייטענע שיסעל מיט „פיצמיטהאנע", פון וועלכער זיי שעפען

מיט די רעכטע הענט־לעך מיט בלעכענע פאַרגרינטע לעפל. אין די לינקע הענט־לעך האלטען זיי — צו שטיקלעך קלייען־ברויט.

אין איין ווינקל אויף דער ערד זיצט א בלאָם ווייבל, און די טרערען קאפען איהר פון די אויגען אויף דער קארטאָפל־ע, וואָס זי נעמט זיך צום שיילען. אין צווייטען ווינקל ליגט „ע ר". אויסגעצויגען אויף דער ערד.

— בחנם אייער טרחה, ר' קרוב, — מאכט ער צו מיר, און הויבט זיך נישט אויף, — בחנם אייער טרחה: איך בין שוין נישט קיין היגער.

אז ער זעהט, אז איך האָב דאָך קיין חשק נישט אוועקצוגעהן, הויבט ער זיך לאנגזאם אויף.

— נו, וואו וועל איך אייך ועצען? — פרעגט ער פאַרדרים־ליך.

איך בין איהם מבטיח, אז איך קאָן שרייבען שטעהענדיג.

— איהר וועט פון מיר נאָרנישט האָבען! איך וואַרט נאָר אויף א שיפס־קארטע... איהר זעהט דאָך, איך האָב שוין אלץ פון שטוב, אפילו די כלים צו דער מלאכה, פארקויפט.

— איהר זענט א בעל מלאכה? — פרעג איך.

— א שניידער.

— און וואָס נויט אייך ארויסצופאָהרען?

— דער הונגער.

און דער הונגער איז געלעגען אויף זיין פנים, אויף איהר פנים, און נאָר מעהר אין די קינדערס ברענענדיגע אויגעלער אין־בער דער פיצמיטהאָנע.

— קיין ארבייט נישטא?

ער מאכט מיט די פלייצעס. עס הייסט: אז דעם האָט מען שוין לאנג פאַרגעסען.

— וואוהין פאָהרט איהר?

— קיין לאנדאָן. איך בין שוין איין מאל אין לאָנדאָן געווען. שעהן גע־לעבט פאַרדיענט. מיין ווייב 10 רובל א וואָך געשיקט, און אלייין ווי א מענש גע־לעבט, — האָט דער שוואַרץ־יאָהר אהיים גע־שלעפט.

איך האָב געקלערט, אז דער „שוואַרץ־יאָהר" איז דאָס ווייב.

— פארוואָס האָט איהר אייער פאַמיליע נישט מיטגענומען?

— עס האָט מיך אלייין צוריקגעשלעפט! פינסטער, חושך איז

דאַרט. אזוי ווי איך האָב צוגעמאכט אַן אויג, האָט זיך מיר געַ־חלומ'ט דאָס שטעדטעלַ, דער טייך אַרום, דער וואַלד... עס איז טיר דאַרט ענג געווען, עס האָט געצויגען און געצויגען...

— דאָ איז טאַקע — זאָג איך — אַ הערליכע געגנד.

— לופט בחצי חנם!... און מיר שלינגען שוין, ברוך השם, לופט דריי יאָהר! היינט פאָהר איך שוין מיט ווייב און קינד! אַן עק זאָלַ עס האָבען.

— און עס וועט אייך וויטער אַ שאָד זיין דער וואַלד?

— דער וואַלד — פאַרקרימט ער זיך מיט אַ ביטערען שמייכעלַ — מיין ווייב איז אייערנעכטען געגאַנגען אין וואַלד ארײַן קלייבען יאָגדעס, האָט מען זי אָפּגעצויגען און נאָך מיט אַ פּאָר ביטשען מכבד געווען.

— אַ טייד האָט איהר... — ווילַ איך איהם אַוועקציהען פון די טרויעריגע געדאַנקען. זיין בלאָס פּנים ווערט נאָך בלאָסער.—

— דער טייך! דעם זומער האָט ער מיר אַ קינד צוגענומען. איך בין קוים ארויס פון שטוב.

יט.

דער משוגע'נער.

איך בין אַהיים געקומען אויף דער סטאַנציע דענערווירט. איך בין לאַנג געלעגען אויף דער האַרטער סאָפע, איידער איך האָב געַ־קאָנט צומאַכען אַן אויג. עס ווען מיך אַ שאָרך. דורכ'ן פענסַ־טער גנב'עט זיך עמיץ צו מיר אַריין. איך זעה אויף דער פוטרינע צוויי דאַרע, ברודיגע הענט. עס הויבט זיך איבער זיי אויף אַ צוַ־שויבערטער קאָפּ מיט צוויי ברענענדיגע אויגען און אַ געלַ פּנים.

— מ י ך ווילַט איהר נישט פאַרשרייבען? — פרעגט דער קאָפּ שטילַ.

איך האָב נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערען. ער רעכענט: שתיקה כהודאה, און שטעהט שוין אינמיטען שטוב.

דערשראָקען און נאָך מעהר פאַרוואונדערט, לאָז איך פון איהם קיין אויג נישט אַראָפּ.

— פארשרייבט! — מאכט ער אומגעדולדיג. — דערלאנגען אייך טינט אוז פעדער? — ער ווארט ווייטער נישט אויף א תשובה אוז רוקט מיר צו, צו דער סאפע, דאס קליינע טישעל מיט'ן שרייב־נעצייג.

— שרייבט, איך בעט אייך, שרייבט!

אוז דאס קול איז אזוי מילד אוז שטיל, עס שלייכט זיך אזוי לייכט אריין אין הארץ, אז איך הער מיך אויף צו שרעקען.

איך זעץ מיך אויף צום פארשרייבען. איך פרעג, אוז ער ענט־פערט.

— איהר הייסט?

— יונה.

— אויפ'ן צונאמען?

— אינגעלווייז האט מען מיך גערופען יונה ציג, נאר דער חתונה — יונה דראנג; נאר זייט עס האט זיך מיר דאס מכשול געטראפען — דער משוגע'נער יונה.

— אויפ'ן דייטשישען נאמען?

— א... ד א ס מיינט איהר? באלד, באלד — פערעלמאן! איהר זעהט מיינע פערעל?!

ער ווייזט מיר די צוריסענע רויטע פאטשייל'ע ארום האלז, אוז זאגט:

— אמת'ע פערעל, הא! נאר — איך ה י י ס אזוי! וואס זאל איך טון?

— א ווייב?

— זי זאלט איהר בעסער נ י ש ט פארשרייבען... זי וואוינט נישט מיט מיר... זייט דאס מכשול האט מיך געטראפען, וואוינט זי נישט מיט מיר... א וואוי! ווייבע!! איך וואלט איהר זעהר נארן געגעבען גט. נאר דער רב לאזט נישט; ער זאגט איך טאר נישט. — א וואוי! ווייבע!!

דערבייי ווערען איהם די אויגען פייכט.

— זי האט אפילו דאס קינד צו זיך גענומען. עס איז איהם ביי איהר בעסער, וואס וואלט איך געטאן דערמיט? ארומטרא־גען? מען וואלט אויף מיר שטיינער; מען וואלט מיר נאר דאס קינד נעשעריגט.

— איין קינד האָט איהר?

— איינס.

— וואָס פאר א „מכשול" האָט איך געטראָפען?

— איהר זאָלט אזוי וויסען פון אלדאָס ביזן, אויב איך וויים וואָס. דער עולם זאָגט — א רבוק. דער רופא זאָגט, אז עס איז מיר א שטיין געפאלען אין קאָפּ אריין, האָט זיך מיר די נשמה, אדער וויי ער זאָגט, „דאָס חיות" אראָפּגעפאלאזט אין בויך אריין, דער שווארץ־יאהר וויסט מיך! איך געדענק נישט דעם שטיין. א ביין אויפ'ן קאָפּ האָב איך אפילו.

ער נעמט אראָפּ דאָס היטעל מיט דער יארמאלקע צוזאמען, בויגט איין דעם קאָפּ און וויזט מיר א גאָל בערגעל צווישען די האר.

— אפשר איז עס פון א שטיין, נאָר משוגע בין איך, דאָס איז אמת!

— וואָס איז אייער שגעון?

— צווויי דריי מאָל אין טאָג האָב איך די נשמה אין בויך, דאמאלט רעד איך פון בויך ארויס, און קרעה ווי א האָהן... איך קאָן מיך באין אופן נישט איינהאלטען, באין אופן נישט.

— פאר'ן מכשול וואָס זענט איהר געווען?

— איך בין גארנישט געווען. עס האָט מיך געטראָפען באלד ביים ערשטען יאהר קעסט... דעריבער האָב איך טאקע נאָר א י י ן קינד, געזונט און שטארק זאָל עס זיין.

— האָט איהר עפעס געלט?

— איך האָב געהאט עטליכע גילדען נדן. אסך אווענקע־גאנגען אויף רפואות, גוטע אידען... די רעשט האָב איך א י ה ר אווענקגעגעבען.

— פון וואַנען לעבט איהר?

— פון צרות... אינגלעך וואַרפען מיר שטיינער, קאָן איך מיך נישט אומדרעהען אין מארק, אזוי וואלט איך אפשר עפעס פאר־דינט נעבען א סוחר...

מען פלעגט אויף מיר אמאל רחמנות האָבען, מקרב זיין. היינט — שלעכטע צייטען; מוז איך בעטלען, בעטעל איך פאר וואַרמעם וועז די קינדער זענען נאָר אין חדר.

און איך האָב וועניג דערפון... דאָס שטעדטעל איז קליין;

אחוץ מיר זענען נאך דא משוגעים... אט זאגט מען, ערשט נעכטען, האט די „לאקשיבע" געוואַרפען דער דינסט א פאן אין קאפ אריין. זי וועט זיכער משוגע ווערען, גאנץ זיכער; איך וויים נאך נישט, צי זי וועט קרעהען ווי איך, צי בלאזען אין דער פויסט אריין, ווי שלמה'טשע דעם רב'ס אדער, שווייגען ווי חנה די טיקערען..

כ.

בלאנקעטען.

איך ווייל דאס שטערטעל נישט אנרופען ביים נאמען, נאר נאך איינס אזוינס ווען איך טרעף אויפ'ן וועג, וואלט איך אויך אנגעהויבען קרעהען. —

נאט אייך בלאנקעטען!

„געוועזען אן אויסגעצייכענטער שוסטער, מפרנס געווען ווייב און קינדער (זעלטען—וועניגער אלס פיער־פינף) בכבוד. געווען אויף דער לאטעריע, אייף א „בראנשווייגער",—א מטמון מיט גאלד... אנגעהויבען טרינקען. אלץ פארטרונקען, ווייב און קינדער אויף דער מדינה געלאזט, און אליין איז ער נעלם געוואָרען. שטארבט אודאי ערגעץ אונטער א צאם."

נאר דאס איז וועניג אידישליך. נאט אייך „מים שלנו", זיין שותף צום בראנשווייגער:

„געוועזען א מלמד. געוואונען אויף דער לאטעריע, געדונגען בשותפות מיט'ן רבי'ן א מיהל. די מיהל איז געגאנגען קאפויר! באנקראטירט... היינט איז ער שמש אין א חסידים־שטיבעל. קיין פענסיע נעמט ער נישט, נאר ער פארקויפט אין שטיבעל דעם ב י ט ע ר ע ן ט ר א פ ע ן. דאס ווייב איז אן אינקויפערין, צוטראגט אין די הייזער אייער, פוטער. זי פארדינט וועניג, ווייל זי איז לאם. איין זוהן איז אווק, דער צווייטער ארבייט ערגעץ ביי א סטאליער; איינער איז אין דערהיים. — קראנק אויף שקראפול."

„אלמנה בייל'ע באשע (דעם צונאמען קאן מען נישט געווואר ווערען) וואוינט צוזאמען מיט א שנור א זעלנערקע. (דער מאן איז נעלם געוואָרען אין טערקישען קריג.) די שנור פליקט פעדערען.

זי איז א טוקעריז און א וועכטעריז ביי קינפּעטאַרינם אַדער אַזוי ביי קראַנקע. זומער, כל־זמן דער פּריץ האָט געלאָזט, פלעגט זי קלייבען יאָגדעם אין וואַלד. א קראַנקע אידענע, בעטעלט אַביסעל צו..."

„זיינוויל גראַף — ערשט נישט לאַנג געווארען א שינדער. פּאַראַאַהרען איז ער נאָר געווען א גרויסער פישער, האָט ער אָפּגעדונגען דעם טייך, וואָס דער פּריץ האָט געוואָלט פּארדינגען א קריסט; אסך אָפּטרעט־געלט געגעבען. א גאַנצען זומער האָט ער געכאַפּט נאָר טרפה'נע פיש, און איז בדיל הדל געווארען."

„שמערקע בענטשען — א געוועזענער דאַנציגער סוחר... שוין א יאָהר צוואַנציג, אז ער איז אהיים נעקומען מיט'ן בייטש־שטעקעלע... האַנדעלט פון דאמאַלט אַן מיט ראַזשינקע־וויין אויף קדוש. דאָס ווייב — א נעהטאַרין; שוין א פּאָר יאָהר ליידט זי אויף די אויגען. זיי האָבען אפילו קיין קינדער נ י ש ט, נאָר עס איז א גרויסע קאַנקורענץ אויף ראַזשינקע־וויין, לעבען זיי בדוחק."

„מ ל ד פּערעל'ס — א שעהנער יונגערמאַן, נישט לאַנג נאָר קעסט... געהאַנדעלט בשותפות מיט א תבואה־סוחר, אַנגעווואַוירען דאָס געלט; דערווייל איז דער שווער געשטאַרבען אין ארעמקייט. מען ווייסט נאָך נישט, צו וואָס ער וועט זיך נעמען. אינגאַנצען דריי קינדערלעך, נישט מעהר."

מען האָט מיך נאָר געבעטען, איך זאל פּארשרייבען אייניעם (מען האָט פּארגעסען, ווי ער הייסט) א געלען איר, מיט ווייב און קינדער (מען געדענקט נישט וויפיעל, נאָר אסך) ער ציהט זיך ה י י נ ט־מ א ר ג ע ן אין שטאַדט אריין. דער פּריץ האָט איהם אָפּגעזאָגט פון דער פּאַכט. מען ווייסט נאָך נישט, צו וואָס ער וועט זיך נעמען, נאָר — „פּארשרייבען מעגט איהר איהם!"

כא.

דער למ"ד־וויניק.

— ביי אונז — די מעשה פּאַרצעהלט מיר דער דרדקי־מלמד — איז טאַקע א י ן ד ע ר א מ ת געווען א למ"ד־וויניק.

— **ער האָט אַ לי־ן נעזאָגט?** — **פרעג איך.**

— א שהנער למ"ד־ווי'ניק וואָלט ער געוועזען. ער זאָל אַליין זאָגען! ער האָט געלייקענט שטיין און ביין. אז מען האָט איהם געפרעגט דעריבער, איז ער געווארען מלא חמה, אנגעצונדען. נאר, א קשיא אויף א מעשה, געוואר געווארען איז מען, נעוואוסט!—יא... די נאנצע שטאָדט, קינד און קייט האָט נעוואוסט! א שאלה דאס איז! מען שמועסט — ברור כשמש! עס זענען געווען אין דער התחלה בלתי־מאמינים, האָבען זיי טאקע נעהאָט א מאוס'ען סוף.

אט. למשל: יעקב־יוסף ווייגשענקער, א איד אפילו אן עהר־ליכער, אן איש מכובד, האָט עפעס, איך וויים נישט ווי אזוי, נעדרעהט אויפ'ן מיט דער נאז, נערעדט? חס ושלום! נאר אזוי א דרעה געטאָן מיט דער נאז, ווי איינער רעדט—מוהל! גארנישט! נעווען אויף לאה דער מילכיגערין! עס איז געווען א בלאָטע און זי האָט איהם פון דער קלאדקע נישט אפגעטרעטען; וואס זאל איך אייך זאָגען, פון דאמאָלט אן איז איהר מילך נערונען געווארען ביי אַלע בעלי־בתים אפשר א חודש דורכאנאנד! און דא העלפט נישט קיין בעטען! אז מען קומט צו איהם, מאכט ער זיך כאי־לא־ידע און — שעלט נאר!

— **און נלאט** — **ווי׳ל איך מיין חריפות באווייזען** — **תלמיד חכם, שמהל על כבודו אין כבודו מחול!**

— **תלמיד־חכם?! אי ז א למ"ד־ווי'ניק א תלמיד־חכם?** און רעכט עברי, מיינט איהר, האָט ער יא געקאָנט? נח מיט זיבען גרייזען! און גלאט—?! עברי איז גארנישט! ביי אונז האלט מען נישט פון קיין עברי. ער האָט אפילו נישט געקאנט מעביר זיין די סדרה. און פונדעסטוועגען, זעהט איהר, האָט זיין תהלים־זאָגען געמאכט אזא רושם אין די עולמות העליונים! נאך יענער רב, זכרונו לברכה, האָט נעזאָגט, אז וועלווען (אזוי האָט ער געהייסען, דער למ"ד־ווי'ניק) לעכערט אַלע שבעה רקיעים! און נאר זיין תהלים מיינט איהר? איך וועל אייך פארצעהלען, וואס א מענש איז! ביי חנה דער טוקערין איז לא־עליכם'דיג נעווארען די ציג, האָט זי זי נעטריבען צום זנאבער, וואס וואוינט אונטער דער שטאָדט. די ציג וואקעלט זיך, אזוי חולה איז זי געווען.

אויפ'ן וועג — **ס'איז טאקע נעווען מן השמים** — **טרעפט**

זיך די ציג מיט'ן למ"ד־ווי'ניק. און אזוי ווי זי וואקעלט זיך, האט זי זיך אנגעריהרט אין זיין בגד. וואס קלערט איהר? כאחד האדם! אין דער רגע געזונט געווארען. זי האט עס געהאלטען אפילו בסוד, האט זיך אבער געטראפען אזא מעשה: עס איז געווארען א פגירה אויף ציגען, טאקע ממש „אין בית...“ האט זי אויסגעזאגט די סגולה. האט מען ארויסגענארט וועלווען אין מארק אריין און ארויפגעיאגט אויף איהם אלע ציגען.

— און אלע זענען געזונט געווארען?

— א שאלה דאס איז, אפילו טאפעלט מילך געגעבען! די טוקערין האט דערפאר באקומען א גראשען פון א ציג; נתעשר געווארען!

— און ער?

— ער? נארנישט! אז ער האט אלץ אפגעליקענט, נאר ער־ בייזערט זיך און געשאלטען... און אזוינער ט א ר נאר קיין געלט נישט נעמען, ער איז דאך קיין גוטער איד נישט... ער קאן דאך נישט נתגלה ווערען!

— פון וואס האט ער געלעבט?

— אמאל איז ער א שוסטער געווען (א למ"ד־ווי'ניק מוז דאך זיין א בעל־מלאכה; כאטש א וואסער־טרעגער, נאר א נהנה מיגיע כפו), אין זיינם א פאר שיך פלעגט ער, זאל לעבען, געהן צו סנדקאות... נאר אויף דער עלטער איז ער געווארען אוים שוסטער; ער האט שוין נישט געקאנט אפילו קיין דראטווע ציהען, ווער שמועסט א לאטקעלע לעגען... די הענט האבען איהם געציטערט... נאר אזוי: א שליחות'ל, א קענדעל וואסער, א לינה, א תהלים זאגען... פון דער תוכחה... און ווינטער — דער עיקר פון הרובע הייצען אין בית־המדרש!

— האלץ האט ער געטראגען?

— געטראגען?! און חברה וואו איז? מען האט געברענגט האלץ, ארויסגעלעגט, ער האט קאמאנדירט און אונטערגעצונדען... מיט זאגט „א דומם“, אן אויוועז! און זעהט איהר, דער בית־המדרש־ וויווען האט איהם אזוי געקענט, ווי א ווייב, להבדיל, א מאן! אז

ער האָט אונטערגעהייצט, האָט זיך געברענט; עס האָט געמעגט זיין א ווינט סכנות נפשות! אומעטום האָט גערויכט, און דער בית־המדרש־אוויוען האָט געפלאקערט! און דער אויוועז איז געוועזן א צושפאלטענער, א זקן מופלג! און לאז אן אנדערער פרואוועז צוגעהן—באיז אופן! אדער עס ברענט נישט, אדער דער רויך יאגט פון אלע שפאלטען! און אניט, אז נישט דאָס און נישט יענעס, געהט ארויס די ווארעם דורכ'ן קוימען, און ביינאכט ווערט מען שיער נישט געפרוירען. דערנאכטען, אז ער איז נפטר געווארען. האָט מען טאקע געמוזט אריינשטעלען אן אנדערע כלי; ווייל אויפ'ן אלטען אויוועז האָט קיינער קיין שליטה נישט געהאט!...

א שאד אזא איד! כל זמן ער האָט געלעבט, איז געווען פרנסה; היינט, רחמנא לצלן, אויסצוגעהן פאר א דרייער! און מען האָט קיין דאקטוירים נישט געדארפט...

— אלץ זיין תהלים?

— איהר פרענט ערשט! מען שמועסט „תציל ממות!" בחוש!

— איז קיינער נישט נפטר געווארען איז זיין צייט?!

— כולי האי! קיינער נישט נפטר געווארען! וואס איז, דער מלאך המות מיינט איהר, האָט שוין נאר קיין דעה נישט? וויפיעל מאל, מיינט איהר, האָט דער „איד" אליין, זכרונו לברכה, אנגעוואונשען לרפואה שלמה, און ער, דער שטו, האָט זיך געשטעלט „שטארצעם", נו, האָט עפעס געהאלפען? א מלאך איז פארט נישט קיין קליניגקייט! און דאָס בית־דין של־מעלה פסק'עט איהם אויך אמאל צו! ווי דען! קיין דאקטאר האָט מען פארט נישט באדארפט; עס האָט טאקע קיינער דא נישט אויסגעהאלטען; היינט האבען מיר צ ו ו י י דאקטוירים!

— חוץ'ן ז נ א כ ע ר?

— ער איז שוין אויך פארכאפט געווארען...

— נע'פגר'ט?

— אויף א ז ו י נ ע ם זאגט מען נישט נ ע ' פ ג ר ' ט... די סטרא אחרא איז אויך נישט קיין קליניגקייט...

כב.

דער מסר.

אויב טאמאשאוו האט געהאט א למ"ד־וויו'ניק, האט זי פאר דאם געהאט א מסר אויך! דאם האט מיר פארצעהלט דער דרדקי־מלמד. און ער איז אויך ערשט נישט לאנג—נאר איך וויים נישט, וואס מען זאגט—נפטר, געשטארבען, צי פארכאפט געוואָרען.

און אפשר מיינט איהר—א פראסטער מסר; פשוט כמשמעו: ער האט געזוהן ערגעץ א פאלשע מאם, א נישט־גלייכע וואג, איז ער נענאנגען און האט אויסגעזוכט? חס ושלום, דוקא נישט! נאר „לא־יחרץ"־נעלט! נאר געסטראשעט: אט געהט ער, אט לויפט ער, אט פאהרט ער, אט שרייבט ער, אט שיקט ער א „שטאפט!" וכדומה גוטע זאכען; און האט אויסגעצויגען די קליי פון די ביינער...

— און איז'ן איז ער א מכה שולדיג געווען — פארצעהלט דער דרדקי־מלמד — איך געדענק דאך נאך, וועו ירוחם האט איהם אראפגעברענט! א זיידענער יונגערמאן! נאר ירוחם האט צוגעזאגט נדן מיט קעסט און אליין נישט געהאט קיין מזון סעודה אחת. און ירוחם אליין איז אויך א מכה שולדיג: דער ברודער זיינער געצעלט (א כלי, א גביר עצום), דער האט דאם גרעסטע חלק דערינען!

עס איז די מעשה מיט צוויי ברידער; איינער א קלוגער אוו א גוטער, און דער צווייטער א נאר און א שלעכטער. דער גוטער־קלוגער איז אן אביון. און דער שלעכטער נאר—אן עשר גדול. פאר־שטעהט זיך, אז דער רייכער וויל דעם ארעמען נישט העלפען.

— מילא, כל זמן עס איז געגאנגען וועגען מזונות, האט ירוחם נעשוויגען. אבער, אז די בתולה זיינע, גרונע, איז איבערגע־וואקסען למעלה מעשרים אמה און א 19—20 יעהריגע בוגרת נע־וואָרען, האט שוין ירוחם געשטורעמט. שטאדט און רב האבען זיך אריינגעלעגט און נעצעלט האט געגעבען א קוויטעל: אז, א יאהר אחר החופה, וועט ער אויסצאהלען אזוי פיעל און אזוי פיעל. פרי־הער וויל ער נישט: דאם פאר־פאלק קאן זיך נאך צוגעהן, ירוחם וועט אויפעסען דאם געלט, און מען וועט ווייטער שטורעמען נדן. געוואלט האט ער דריי יאהר, גע'פועל'ט האט מען אויף א

יאהר! נאָך א יאהר, געצען זאָגט: לאו הכי! בדיניהם איז דאָס קוויטעל נישט ווערט געווען א דרייער, דערווייל איז געוואָרען אויס „יד ישראל תקיפה"; דער אלטער רב איז נפטר געוואָרען. דער נייער רב מישט זיך נישט, ער האָט מורא פאר'ן קאזיאנע. דער קאזיאנע שיקט אפּ לערכאות... און — גאָרנישט! נעצעל גיט נישט א דרייער! ירוחם ווערט נעלם; אדער צו א גוטען איר. אדער אויף דער מדינה... און ביינוש בלייבט ביי גרונען!

דעם רבונו של עולם'ס דרכים זענען טאקע נישט צום פאר־שטעהן! עס איז דאָך נאָריש, ער איז געווען א בחור, זי — א בתולה, איז דאָך א זווג, נ י ש ט לפי מעשיו, און — אן אשה — א מאשין, א קאזאק, און א מאן — א גאָרנישט, א זעקעל בייר־נער, א גל של עצמות! וואָס קלערט איהר, זי האָט איהם גענומען אין דער לערען און געמאכט פונ'ם א לייט!

זי האָט'ן נאָר אָנגעריצט אויף געצלען. ער זאָל נישט לאָזען אויסנעמען, נישט לאָזען געבען איהם קיין עליה... עס האָט געהאָל־פען ווי אן ארבעם אן דער וואנט! געצעל האָט'ן אויסגעפאָטשט. און פון דאמאלט אן האָט זיך דער יונג געשעמט צו קומען אין בית המדרש אריין.

איינמאָל פאר פסח, אז ס'איז שוין געווען כלח כל הקציז. האָט גרונע ווייטער געיאָגט ביינוש'ן צום פעטער, און געיאָגט מיט א בעזעם! ביינוש איז נאָר אמאָל געגאנגען, און דער פעטער האָט איהם נאָר אמאָל אריסגעוואָרפען...

און דא איז געשעהען א מעשה נורא. וואס אויף דער וועלט קאן זיך טרעפען! מיין צווייט וויב איז דאמאלט נאָר א גרושה געווען און געוואויינט ביי גרונען קאמאָרינע; און זי האָט אליין געזאָהן, ווי ביינוש איז אהיים געקומען נישט טויט און נישט לעבעדיג און האָט געציטערט ווי אין א פיבער. א מבין איז מיין פלוניתע, (איידער דאָס אורחים־הויז איז אפּגעברענט געוואָרען, איז זי דאָרט בעל־הבית'טע געווען) האָט זי באלד נעזאָהן, אז עס איז נישט פשוט!

און דא דאָרף נאָר גרונע אהיים קומען פון מארק, (זי איז גע־זעסען מיט בייגעל) וועט זי איהם דערלענגן; האָט זי איהם סאָר רחמנות אן עצה געגעבען, ער זאָל זיך לענגן אפּרוהען אויפ'ן פיע־קאליק... און ער, רחמנא לצלן, איז געווען ווי א גולם. מען זאָגט

אזוי, זאל זיין אזוי; ער איז ארויף אויפ'ן פיעקאליק.

גרונע איז אהיים געקומען. מיין פלונית'טע האלט בשתיקה; ביינוש שלאפט אויפ'ן פיעקאליק, אדער ער מאכט זיך שלאפענדיג. און אפשר איז ער שוין נישט געווען ביי די קלאָרע געדאנקען. ווארים, אזוי ווי געצעל האט'ן ארויסגעווארפען, האט ער באלד א געשריי געטאָן. אז ער וועט אויסזאגען, וואו דער זוהן ליגט באָ־האלטען; און ביי קלאָרע געדאנקען וואלט ביינוש אזוינס נישט געזאגט.

ווי עס איז געווען, אויף דער געצליכע האבען די ווערטער א גרויסען רושם געמאכט. מיינע שונאים זאלען אזוי וויסען פון זייער לעבען, אויב ביינוש האט גאר געווואוסט וואו יונה־געצעלס איז באָ־האלטען! נאר — א אידענע — א מאמע! א בן יחיד!... וואס קלערט איהר, — א שפייז־קראם האט זי געהאט, נעמט זי א טרע־גער מיט א זעקעל פסח'דיג מעהל און הייסט זיך נאכטראגען צו גרונען. —

זי קומט אריין... (נאר א שאד מיין ווייב איז נישטא! זי איז דאך געווען דערביי; אז זי דערצעהלט, איז צו קייכען פאר גע־לעכטער.) זי קומט אריין, דעם טרעגער לאזט זי אין הויז.

„גוט מארגען, גרונע!" גרונע ענטפערט נישט; ווערט איהר שוין פינסטער פאר די אויגען. „וואו — פרעגט זי — איז ביי־נושעל?" — „דער שוואַרצער יאהר זאל'ן וויסען!" — ענטפערט גרונע און דרעהט זיך איבער צום קוימען, שוימט אלץ דאס יאיכעל. איז ער דאך אודאי געגאנגען מסר'ן! מיין געצליכע רופט אריין דעם טרעגער, מען לענט אפ דאס זעקעל מעהל; גרונע זעהט נישט, אדער מאכט זיך נישט זעהענדיג, דער מזיק זאל זי וויסען! די געצליכע הויבט אן פלאמען און צאפלען. „גרונישע, מיר זענען דאך קרובים, איין בלוט... רופ'ן צוריק! לאז ער מיך און זיין נשמה נישט אומברענגען!"

אצינד ערשט האט זיך גרונע איבערגעדרעהט. קיין נאריש־קייט אידענע איז זי נישט געווען, באלד פארשטאנען איז וואס עס געהט, אויסגענארט נאר א פאר קערבלעך און געלאפען מכלומרשט אפזוכען ביינוש'ן...

איז שטעדטעל איז באלד א שם געווארען, אז ביינוש מ ס ר ׳ ט... און גרונע האט הנאה געהאט דערפון... זי האט גע־

האלטען ביינוש'ן אויפ'ן פיעקאליק און געסטראשעט און געצאפט ביי אלע בעלי־בתים, וואו נאר עס איז געווען עפעס א חטא.

— איז ז י דאך דער מסר געווען?

— פריהער זי און דערנאך ער אליין. פאר האַרצדריקענדיש האט ער אנגעהויבען צו טרינקען; דערנאכטען האט ער זיך שוין אין די שענקען ארומגעוואלגערט און אליין געמאכט די קונץ. ער האט שוין אפילו גרונען א דרייער נישט געגעבען און אלץ פאר־שאשעט... א שאד אזא כלי! וואס פון איהם איז געווארען!

— וואס איז געווארען?

— ער האט זיך די קישקעס פארברענט... פריהער נאך איז ער משוגע געווארען, אין די גאסען ארומגעלאפען, אדער וואכענ־וויז ערגעץ אונטער א צאם אפגעלעגען... נאר אהיים צו גרונען— באין אופן נישט! אז ער איז שוין גאר חרב געווארען, האבען איהם צעהן מענשען נישט געקאנט אריינפיהרען צו גרונען אין שטוב אריין. ער האט געשלאגען, געביסען... מען האט איהם געמוזט נעמען אין בית־המדרש אריין (דאס אורחים־הויז איז שוין נישט געווען) און דארט איז ער נפטר געווארען. מען האט איהם אפילו געוואלט ראטעווען, א מומחה גערופען, מען האט תהלים געזאגט...

— דער למ"ד־וויו'ניק אויך?

— אודאי!

— נו?

— א מענש אהן קישקעס, טו עפעס!

ר' בערעל.

— ר' בערעל איז מסוכן! ר' בערעל איז שטארק, שטארק שלאף! ר' בערעל גוסס'עט! מען דארף, נעבעך, רחמים... א כשר'ער איד, א כשר'ע נשמה, אזא פרומע!

אזוי האט מען געקרעכצט אין רערעל אין גאס.

— ווער איז דער ר' בערעל? — פרעג איך.

— ווי הייסט? איהר קענט נישט ר' בערלען? ר' בערלען קענט איהר נישט?

מען האט מיך אנגעקוקט ווי א ווילדען מענש; נלייך איך וואלט געקומען פון הינטער די הרי חשך.

— רבותים, — האב איך מיך פארענטפערט, — איך בין דאך נישט קיין היגער, ווי לאנג בין איך דען דא?

— פונדעסטוועגען! ווער קען עס נישט אזא איד, אזא איד! א קינד פון דער וויג דארף קענען ר' בערעלען! ער איז אן אמת'ער איד. וועז אלע אידען זאלען אזוי זיין, וואלט שוין לאנג משיח געקומען!

מהיכא תיתי, טראכט איך מיר, זאלען אלע אידען גוט אוז פרום זיין אוז זאל משיח קומען!

איך שטוים מיך, אז ר' בערעלע איז אודאי א איד א למדן, א בעל־צדקה, דערצו נאך א פרומער איד.

איך דערמאן מיך, אז איך האב ווירקליך אמאל געזעהן א ספר פון א טשיאבנאווקער מחבר!

— דאס האט ער עס געמאכט אויף טהרות? — פרעג איך.

דער עולם ציהט די אקסעל: ר' בערעלע, זאגט מען, האט קיין ספרים נישט געשריבען, ער איז אפילו נישט קיין גרויסער למדן... אזוי דארט: א פרק משניות, א שטיקעל עין־יעקב אוז דאס אויך — קוים, קוים!

הא, טראכט איך מיר, אז נישט קיין מופלג — איז ער נלאט געוועזען א בעל־צדקה! דאס שטעדטעל האט א שול, א בית־המדרש,

א שטיקעל „אורחים־הויז", וואס דינט אין איינוועגס פאר א הקדש... עס איז דאָ א מקוה... און איך פרעג: וועלכעס פון זיי חאָט ר' בערעל נעבויט?

דער עולם אַבער מיינט — איך מאך חוזק; ר' בערעלע האָט נישט נעבויט: נישט קיין בית־המדרש, נישט קיין מקוה, נישט קיין „אורחים־הויז"...

— ער איז געווען — זאָגט מען מיר — בטבע גאָר א קאַרגער! נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ער האָט אָהן פראָצענט קיין איד קיין דרייער נישט געבאָרגט... עס זאָל איהם נישט זיין צו גנאי, ער האָט אפילו קיינמאָל קיין פלעטל אויף שבת נישט אהיים געגומען... ערב יום כפור, אז ער פלעגט שוין יא אריינווארפען אין „דער קערה" א האָרטען דרייער, האָט איהם אויך, נישט צו זינדיגען מיט די רער, די האָנט געציטערט...

— א וואונדערליכע זאך, — באמערקט איינער, — אלע פרומע אידען, אלע אמת'ע אידען זענען קארג! פון וואנען נעמט זיך, אז נעלט גיבען נאר די דייטשען? אלע צדקה־חברות, אלע כשר'ע הלואות מאכען דייטשען, און די אמת־פרומע לייט האלטען זיך נאָר פון דערווייטען. למשל, ר' בערעל, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ער איז דאָך געווען א נהרג על פחות משוה פרוטה...

דער עולם קלערט תרוצים און איך געה צו אן אנדער רעדעל.

— וועה צו די יאָהר! — קלאָגט מען. — ר' בערעלע, ר' בערעלע! אינגאנצען זיבעציג יאָהר! עס איז נעבעד זעהר ביטער, זעהר ביטער!

— הא, — טראָכט איך מיר, — שוין דאָס צווייטע רעדעל. עס מוז דאָך עפעס זיין! איינער קרעכצט:

— וועה איז מיר, אזא מיוחס!

איז ער נישט, טראָכט איך מיר, עפעס אן „אייניקעל", האָט ער נישט זכות אבות?

— ע! — רופט זיך דערווייל אן דער צווייטער, — וואס פאר א מיוחס! דער טאטע זיינער איז געווען א שענקער. פון אבות אבותיו איז ער קיין מיוחס נישט, מילא פון וויבס צד...

— פון וויבס צד וויסט מען...

— נאָר גלאָט — יחוס עצמו! א קלייניגקייט ר' בערעלע! פחי!

— פֿהי ! פֿהי . — מאכט דער צווייטער. — פֿהי, פֿהי, פֿהי ! — דער דריטער.

— אידען, — בעט איך מיך, — זאגט מיר פֿאַרט, ווער ר' בערעלע איז !

מען האָט מיך ווייטער אַנגעמוקט ווי א ווילדען מענש.

איך געה אזוי דורך דעם גאַנצען מאַרק, ווייפּיעל עס שטעהען רעדלער, אזוי פּיעל מאל הער איך אלץ קרעכצען : ר' בערעלע, ר' בערעלע. קיין איינציג ווארט פון געשעפט. גאַנץ טשיאכנאווקע לעבט, זעהט אוים, פון גרייטען, שניידט קופֿאַנעס, האָט נאַרנישט וואָס צו זאַרגען.

איך זעה, ווי א וואָסער־טרעגער פֿאַרלירט פּלוצלונג, אינמיטען גאַס, צוויי קאַנען וואָסער, די קלעפּקעס פון די געשפּרענגטע קאַנען שווימען אוועק ! נאַרנישט געוואוסט האָט ער נעבעך ! מען האָט איהם ראַפּטאָם געזאגט, אז ר' בערעל שטארבט ! א אידענע האָט דורך דער אייגענער סבה, אַנגעהויבען שרייען : געוואלד און געוואלד ! עס שטיקט זי, עס איז איהר נישט גוט, עס עקט זיך איהר לעבען ! באלד רינגעלט זי ארום א חברה ווייבער, אין שאלען, אין טשעפּקעס, מיט טיכלער אויף די קעפּ, טייל בלויז אין האַרבענ־דער ; איינע די אנדערע ווייל איבערשרייען... אוים קנאה, ווערט א ילללה, א געפּילדער.

— אידען, בני רחמנים, — שרייט אלע איבער א פּיסקעל פון א גבאי'טע, — אידען בני רחמנים, וואָס שווייגט איהר ? לאז מען עפּעס טון, לאז מען ראַטעווען ! מיר ווייבער וואלטען יא גע־טאן, נאר וואָס קענען ווייבער טון ? שוואכע נשמות, פּינסטערע נפשות !...

די גאַנצע גאַס ווערט פול מיט געוויין.

עס מוז דאך עפּעס זיין, טראַכט איך. עס פאלט מיר איין, אז ר' בערעל איז, על כל פּנים, דער גרויסער עהרליכער מאן. „עסקת באמונה" איז א גרויסע זאך, אפשר האָט ער נאר משיב געווען א גרויסע עבֿרה.

— הערט נאר, ר' קרוב, — פרעג איך איינעם, — מיט וואָס האַנדעלט ר' בערעל ?

— ר' בערעל, — זיהט ער מיט די אקסלען, — האָט קיינמאל

נישט געהאנדעלט; כל זמן דאס ווייב האט געלעבט האט זי געהאט א שענק, א פראסטע שענק... מען האט אפילו געוועדט אויף דער שענק... פארשטעהט איהר: א אידענע! איהר דאגה, זעהסטו, וואס עס טוט זיך דארט אינ'ם פינסטערען חדר... עס איז געוועזען גאר א מאום'ע שענק... עס האט נישט איינמאל דעם עולם פארדראסען... אז מען האט אבער געזעהן, אז ר' בערעל שווייגט, האט מען אויך געשוויגען.

עס בלייבט נישט מעהר נאר א פראסטער „ירא שמים"! אויפ'ן ארט פון תורה — תעניתים; אויפ'ן ארט פון עהרליך־האנדלען — כונה מיט — זייט מיר מוחל — נאר עפעס...

ווייס איך? א כשל־ברך, א חלש, א „בעל־בכיה"... אוון נאר אזוינע אידישע מעלות...

איך קלער נאר פון „גלגול שלג": א קשיא אויף א מעשה, וועניג שניי פאראן?

אזוי טראכטענדיג, געה איך צוריק אויף דער סטאנציע, אויס־צופרעגען די היימישע לייט.

מיין סטאנציע איז געווען, ווי געווענליך אין אזא שטעדטעל, די צווייטע שטוב פון שענק. נאר היינט האט אלץ אנדערש אויס־געזעהן! די שענק־שטוב איז לעדיג: דער בעל הבית איז נישטא. געלאפען, דאכט זיך צופוס, צו ר' בערעלעם רבי'ן, דערצעהלען איהם ווי עס האלט. „דער רבי, זאל לעבען, ווייסט אודאי אלץ אליין, נאר דער דרך ארץ איז, מען זאל איהם מודיע זיין. די בעל־חבית'טע איז געלאפען אויפ'ן הייליגען ארט. די שנור רייסט איין די שול. דער איידעם פיהרט דאס רעדעל ביים תהלים־זאגען אין בית־המדרש... ביי דער שענק שטעהט א צושויבערט דינסט־מיידעל, מיט וועלבען איך האב מורא צו רעדען, עס איז דאך טשיאכנאווקע! איך געה גלייך אין מיין' שטוב אריין, זעץ מיך שרייבען בריף.

איך דערהער: ר' בערעלע! אוון אייל מיך צו דער טיר: אין שענק־שטוב שטעהען שוין צוויי אידען. אייגער ארומגעבונדען מיט א שטריק, א סמן פון א טרעגער; דער צווייטער מיט א נרויסער רויטער נאז, א סמן מובהק פון א „חברה־נושאים־מאן".

— הערסטו, ברודער, — מאכט דער חברה־נושאים־מאן, — שלעכט איז זעהר, נאר סיי ווי סיי, א קאפ מוז מען מאכען! ר' בערעלע — ער זאל נאר אויף מיינע הענט נישט קומען, מאריך ימים זאל ער זיין, — האט אויך ליעב א קאפ, אבער נאר שטארק! בא, וועז איך האב א שענק, וואלט איך מיך אנדערש געפיהרט; ביי מיר האט א ווייב קיין דעה נישט... נאר ר' בערעלע! נעבער... דאס מרשעת פלעגט איהם אוועקיאגען ווי א קאץ פון דער מילך! א שטילער איה, נעבער... נישט געוואלט זיך קריגען... פאר דאס איז שטיבעל — א תקון, א יאהר־ציים, פלעגט ער שוין אפדאוונען דער ערשטער, דער ערשטער ברכה מאכען.

— אוי־וי, אוי־וי! — באוואונדערט דער טרעגער.

מען האט זיי אנגעגאסען בראנפען.

— דרייסיג יאהר האב איך מיט איהם צוזאמען געדאוועגט,— מאכט דער חברה־נושאים־מאן מיט גאוה.

— טאקע א זכיה! — ענטפערט דער טרעגער.

— לחיים!

— לחיים טובים ולשלום! ר' בערעלען צו רפואה שלמה: וואס שאדט עס, גאט ברוך הוא, לאז ער נאך עטליכע יאהר דאוונען.

— קיין גרויסער דאוונער, — רופט זיך אן דער חברה־נושאים־מאן, איז ער קיינמאל נישט געווען; ער איז נאר פון די ערשטע קאצקער!

נעשלאפען א גאנצע נאכט בין איך נ י ש ט. עס איז געווען זען סכנת־נפשות אין שטעדטעל. אלע מאל האבען מיך אויפגעוועקט אנדערע קולות. אינמיטען דערנאכט האב איך דערהערט, ווי מיין בעל הבית, ר' יונה איז געקומען. ער האט געברענגט פין רבי'ן א ידיעה, אז מען דארף רחמים! אוז, קריכענדיג מיט די שטיוול אין בעט אריין, אנגעזאגט דעם עולם, מען זאל איהם אלע מאל וועקען אוז זאגען וואס עס הערט זיך.

אוז אלע פערטעל שעה כמעט האט עמיץ אנדערש א זעץ געטאן אין לאדען:

— יוגה, הערסט? ר' בערעלע, קיין עין הרע ניט, שוויצט!

ר' בערעלע ניסט, ר' בערעלע דאָס, ר' בערעלע — יענעס!... פאר־טאָג איז אין לאָדזש אריין ווי אַ דונער; די שויבזן האָבן גע־פֿלאָצט, עטלעכע שטיקלעך גלאָז זענען צו מיר אין בעט אריין. דאָס האָט מען נערופֿען ר' יונה'ן צו יציאת נשמה. אַצינד איז ערשט נעווָארען אַ געוויין, דאָס גאַנצע שטעדטעל איז ווי איינגע־זונקען נעווָארען אין אַ ים פון טרערען. עס האָט זיך מיר נעדאַכט, אַז איך שווים מיט'ן בעטעל ארום אין אַ מבול. עס האָט מיך נעשווידערט. אלע מיינע טויטע קרובים האָבן זיך מיר אויפגע־וועקט אין זכרון, און איך האָב מיטגעווויינט מיט טשיאַכנאַווסקע.

אויפ'ן טאָג ערשט איז שטיל געווָארען. איך בין איינגע־שלאָפען און האָב מיך אויפגעכאפט ערשט פאַרנאַכט צו דער לויה...

מען האָט געטראָגען די מטה אין שול אריין; דער רב איז אַרויף אויפ'ן בעלעמער... דער רב נעבעך פאראיקעט זיך... שפּייט... שטעלט זיך, מיט דער גאַנצער וועלט צוגלייך. אויפ'ן פסוק: בכן בכה לחולד. צוויי זייגער שעה נאָכאַנאַנד קוועטשט ער די אלטע אויגען מיט'ן אלטען פסוק; צוויי זייגער שעה האָב איך מיך ג־לאָזט פֿרעסען און דריקען, און האָב ד א ד איבער ר' בערעלען קיין וואָרט נישט געהערט.

צוריקגעהענדיג פון דער לויה, פֿרעג איך מיין בעל הבית, אויב ר' בערעל איז אַן עושר געוועזען.

— א זעכציג טויזענטער! — ענטפֿערט ער בקיצור.

— אלץ פון דער שענק? — פֿרעג איך פֿאַרוואונדערט.

— היד ה' תקצר? — זאָגט ר' יונה.

— הערט נאָר, — פֿרעג איך וויטער, — האָט ער עפּעס אפּגעזאָגט אויף עולמות?

דערווייל רוקט זיך צו א יונגערמאן מיט א פּנים פון א בן תורה, און כאפּט אַן מיין בעל הבית ביים לאָץ.

— הערסט, יונה, עס וועט זיין א שעהנע דין תורה... א שודא דדיינא...

— וואָס איז? — פֿרעגט ר' יונה.

— הערסט דאָר, ר' בערעל, זכרונו לברכה, האָט פֿאַרזאָגט א תמיכה זיין שוועסטער דער אלמנה. געזאָגט האָט ער כהאי

לישנא: מען זאל איהר נעבען זעכציג רובל א יאהר — פינף רובל א חודש...

— איך בין דאך נעווען דערביי, — ענטפערט אומנעדולדיג ר' יונה, — וואס איז די דין תורה?

— שוטה! און „ואדר"?

דער נדבן.

פארוואס איך האב מיך איבערגעצויגען קיין ווארשוי? פרעגט איהר.

כ'וועל אייך זאגען דעם אמת: כ'בין אנטלאפען פאר די קליינשטעדטעלדיגע קבצנים.

מיינט איהר אפשר איך בין א קארגער? אסור־חזיר! ביי מיר איז א הונדערטער — בלאטע. נאר די ארעמע לייט! ווי א ביין אין האלז זענען זיי מיר געשטאנען! איך קאן נישט, איך האב א ווייכע נאטור, און קאן נישט. פארטראגען דעם חשכ'דיגען דלות מיט די פארלאפענע אויגען און אויסגעקרימטע פלייצעס!

און פרואווט, פרעגט מיר, פון וואנען עס קומט צו מיר? אסור, אויב איך וויים!

די וועלט זאגט: „א קינד איז דער מאמעס א טאכטער אדער'ן טאטענס א זוהן". „נישט ווייט, זאגט מען, פאלט דאס עפעלע פון בוים! נישט שטענדיג אפנים, איז אמת וואס מען זאגט! וואריים, למשל, א י ר.

מיין טאטע, עליו השלום, איז כל ימיו געווען א קבצן — א קליינשטעדטעלדיגער שמש! פאר קוים דאס לעבען צו דערהאלטען לאזט מען זיך טרעטען פון „קהל, רב און בעדער!" א לאטע־לעגער, א שוסטער האט מהר פרנסה און מהר כבוד פאר א שמש!

צוויי ברידער האב איך — להבדיל בין החיים והמתים — זיי לעבען נאך — אבער וואס פאר א לעבען; ביי פרעה'ן אין מצרים האט מען א שענער לעבען געהאט! טאקע אויף שונאי ציון גע־זאגט! איינער וואוינט אין בריסק־דליטא, פארשטעהט איהר דאך, איז ער א נשרף! דער צווייטער וואוינט שוין גארנישט; שוין יאהרענלאנג, אז ער האט זיך געלאזט אויף דער וועלט צוזאמען־מאכען אויף הכנסת כלה — זעקס טעכטער האט ער, דער איד!

איך זאל אויסרעכענען מיין גאנצע קבצנ'ישע משפחה וואל־

טען מיר פינגער געפעהלט! ווי די היישעריקען באפאלען זיי מיד; לאמיך זיי ווייזען א פינגער שלינגען זיי מיך איין מיט די קאמאשען! א געלעבערטען זאק פילט מען נישט אן!

און איך אליין, וואס מיינט איהר? איך בין געבוירען ווי איך בין?

איך בין דאך אן ארעמען — א שמש'ס א זוהן! ער האט דען נעהאט א צובראכענעם דרייער ביי דער נשמה אויף נדן? דער מאמע עליה השלום'ס ירושה, א הילצערנע חורבה אונטער'ן שטעדטעל, האט מען פארקויפט אויף חתונה הוצאות. איך בין דאך דער אינגסטער געווען, האט זיך דער טאטע עליו השלום ארויסגעצויגען אין בית־המדרש אריין. די בעלי־בתים האבען אפילי נישט געוואלט... נו — גיט איהר נדן! זאגט ער, מאכט איהר חתונה!

און וויפיעל, מיינט איהר, האט מען פאר מיין עלוי'שען קאפ געגעבען? צווויי מסכתות האב איך געקאנט אויסענוועניג, צ ו ג ע ז א נ ט אכט הונדערט גילדען, ג ע ג ע ב ע ן האט מען די העלפט; פאר דאס האט מיין מיר געגעבען א כלה מיט אן איבריג שטיקעל פליייצע, אמת — א שטר חצי זכר, האט מען צונעמענט!

זעהט איהר דאך בחוש — אן א ו י פ ג ע ק ו מ ע נ ע ר (אנדערע שעמען זיך דערמיט!) פשוט א י ך האב געטאן מיינס. דער רבונו של עולם האט ג ע ה א ל פ ע ן און בטבע, זעהט איהר בין איך א געבוירענער נגיד, א רך־לב און א מפונק דערצו!

פון וואנען? איז פאראנען נאך א קשיא אויף דער וועלט!

און דעריבער טאקע האב איך געמוזט אנטלויפען, איהר ווייסט גארנישט וואס פאר א גיהנום דאס קלוינע שטעדטעל איז פאר אזא איד, למשל, ווי איד, וואס האט א הארץ נישט קיין שטיין אינ'ס לייב! און וואס האט א נאז און א געפיהל, ווי א מענש דארף צו האבען!

ערשטענס וואוינט א מענש ווי אינמיטען גאס! די פענסטער נישט פארהאנגען. וואר עס גיהט פארבי, ווארפט אריין אן אויג. וויל ער, שטעלט ער זיך אפ, דריקט צו די נאז צו דער שויב און באטראכט, צי שטיהט נישט עפעס נייעס אין שטוב. זומער, אז דאס פענסטער איז אפען, שטעקט ער אריין דעם קאפ מיט א פיי־

נעם גוט־מאָרגען, גאָט־העלף, גוטען אָוונט — פֿאָן בראָט! צו־זאמען חזרים נעפֿאָשעט! און דאָס איז פֿאַרבייגעהענדיג, אז ער האָט קיין צייט נישט; האָט ער צייט — קומט ער אין שטוב אַריין, פֿון קיין קלאפּשלאָס, פֿון אָנקלינגען הויבט מען גאָרנישט אָן צו ווייסען! מען מוז נאָך נאָכ'ן די טיר פֿארמאכען! א רשות הרבים.

באָלד אין דערפֿריה:

— גוט מאָרגען, בעל־הבית־לעבען!

— ווער איז?

— דאָס איז לאָה די מילכיגערין! שוין צעהן יאָהר טראָגט זי מיר מילך, איז זי דאָך א בן־הבית.

די קוה האָלט זי הינטער דער שטאָדט, אויף יענער זייט טייך; קומט זי אייך אַריין ווינטער אין א פֿאָר גרויסע שטיוול, אין זעלנערישע; שטרויענע קאָלאָשען. ליידען ליידט זי אויף אסטמא, קאָן זי זיך נישט איינבויגען אָן א ו י ס ט ו ן די קאָלאָשען, גענהט זי אַריין אזוי; עס רינט איהר פון די פיס, פון קאָפּ — דערביי האָט זי שטענדיג א רויט־אָנגעפֿרוירען נעזעל — וואָס איז אויך נישט זעהר טרוקען! נאָך א מעלה האָט זי, זי שטאָמעלט אביסעל און איז אָהן א „ג" —

— דוט מאָרדען — הייסט עס — בעל־הבית־לעבען!

און וואָס וויל לאָה די מילכיגערין?

א קליניגקייט וויל זי. די „שוואַרצע" איז איהר, לא עליכם, אַוועקגעפֿאָלען! מען דארף א קאָנאָוואָל און די הוצאה דארף א י ך אויסשטעהן. און כ ע ל ו ת ה ב ק ר קומט זי, אַוועקגעפֿאָלען, הערט איהר דאָך!

און די קוה, זאָגט זי, איז כמעט מיין קוה — איך טרינק דאָך שוין צעהן יאָהר די מילך!

אָחוץ דעם איז זי נאָך מיין ווייבס א שטיקעל קרובה, עפּעס א שמעלקע בשמעלקע, ווי מען זאָגט! האָט זי דאָך אודאי א טענה...

כאָפּ איך אַרויס א רובל, אָבי געה!

חס ושלום! נישט אזוי געשווינד ריהרט זיך לאָה די מילכיגערין פון אָרט.

ערשטענס הויבט זי מיך אָן צו בענשען; פֿאר גאָט — דער־נאָכטען איך, און בענשט מיך מיט סאמע דלת'ז...

דערנאך באקומט זי נאך אמאל, דאס הייסט צום טויזענטסטען מאל, די דירה מיינע מיט'ן מעבעל, און הויבט זיך אן קרימען און קרימען, ביז זי לאזט ארויס א געוויין.

וואס איז?

ס'טייטש, וועז נישט איהר מאן דער בטלן, וואלט זי אויך אין אזא דירה געזעסען, אויך אזא מעבעל געהאט; זי וואלט זיך אויך געבאדען אין כל טוב. וואס איז? עס פאסט איהר נישט? זי האט אויך חשק צו א זילבערנעם חנוכה-לעמפעל, צו א גאלדענע בשמים-שקעטעלע — צו וואס אויגען זעהען!

—עס האט עפעס אסך געפעהלט?

א פרייז האט זי געהאט טאקע א בריליאנט, די גאנצע פאכט האט ער איהר — די מעשה איז שוין א יאהר צוואנציג — נעווארט אוועקגעבען, אזוי האט זי ביי איהם נושא-חן געווען. א י ב ע ר צוואנציג קיה צום מעלקען... נאר דער מאן דער בטלן — זייז נאמען זאל אהיים קומען — האט נישט געווארט...

פארוואס ער האט נישט געווארט, איז נישט צום פארשטעהן. אזוי צו'רעש'ט זי זיך, און איך מוז ביי איהר בעטען רחמים, זי זאל מיך לאזען אויסטרינקען דאס גלעזעל טיי; דאס „גלעזעל וואראעם" הייסט עס!

דאנקען גאט, כ'האב ביי איהר גע'פועל'ט, זי וויל שוין געהן — רופט זי מיין וויב אריין צו זיך! אין בעט ליגט זי, — א קראנקע, נעבעך, כל ימיה אפגעלעגען אין בעט; וויל זי עפעס הערען נייעס פון שטעדטעל. מילא, איך האב דאך קיין צייט נישט, זאל אריינקומען לאה די מילכיגערין, וועט עס איז, אבי מען זאל איהר בייטלען נייעס: וועט עס קריגט זיך, וועט עס גט זיך, ווי עס לעבט זיך ביי לייטען, וואס מען קאכט, וכדומה וויבערשע פאטשטעז! און לאה די מילכיגערין איז דאך עפעס אן איינגעהערין אין הייזער!

איך באף דערווייל און וויל אויסטרינקען די טיי, לאה די מילכיגערין זאל מיך צוריק-צורוועגם נישט טרעפען איז שטוב. עס גהט נישט, לייזער מעקלער גהט! און לייזער מעקלער איז נישט אבי-וועט! זכרונו לברכה, דעם שטאדט-מגיד'ס א זוהן! פון פאטער האט לייזער ע'רש'ענט נאר דעם קאלטאז, און דאכט זיך, קיין וואלט תורה נישט. איז איהם דאך זכות אבות בייגעשטאנען,

ער זאל ווערען תבואה־מעקלער. טויגען טויג ער נישט קיין קאיז אן עק צוצובינדען. זייט ער לעבט האט ער נאך קיין אינציגע קניה נישט אויסגעפיהרט. בעל־בתי׳שע סוחרים אבער זאגען: ער איז, איז ער; טו זיי עפעם! ווער עס איז שלעפט צוזאמען א וואגט מיט א וואגט, שלאגט זיך אונטער די פיס, רייסט זיך אויס די קעהל, און נאך קריעת ים סוף, אז עס קומט מעקלעריי צו צאהלען, זאגט מען: נאר לייזערל איז א שותף, און ער איז! ער נעמט!

אניט, וואלטען דאך איהם די בעלי־בתים געמוזט אויפהאלטען. מען וועט דאך נישט לאזען לייזערל דעם שטאדט־מגיד, זכרונו לברכה׳ס, זאל שטארבען פאר הונגער!

און בכח דעם אייגענעם זכות אבות איז ער גלאט אן א ינגע־הער ביי בעלי־בתים.

ביי מיר אויך!

גוט מארגען — גוט יאהר —

וואס הערט זיך נייעס?

אט אזוי און אזוי... „וואו איז דיין טאבאק?" — פרענט ער.

אויף מיין טאבעק האט ער אויך זכות אבות — א גלאז טיי וויל ער אודאי, און אן עסק האט ער אויך.

מיין ווייב איז דאך קראנק, פרענט ער קודם כל וואס זי מאכט, און אז ער הערט, אז עס איז נישט בעסער, קרעכצט ער: אלץ וויל מען וויל׳ן נישט פאלגען! זיינס א לייבליכע מוהמע — ליגט שוין לאנג וואו מען דארף! — האט אויך אזא מיחוש גע־האט, און קיין זאך האט נישט געהאלפען, נאר א גרין פלעשעל. מען דארף באשטעלען אין דער אפטייק א גרין פלעשעל! וואהרים, וואו דער דאקטאר, וואס האט איהר פארשריבען דאס גרינע פלע־שעל, וואוינט היינט, וויסט ער נישט; און אפשר איז ער שוין אויך, וואו מען דארף... דער אפטייקער וועט וויסען, ער איז דאך יענעם אפטייקערס א זוהן, וועט ער געפינען אין די כתבים...

דאס איז דאס עסק, וואס ער האט צו מיר.

איך וויל געהן דאוונען, נעם דעם טלית־זאק. וועדט ער מלא שמחה, וואס אזא א גביר ווי איך בין, היט אף קריאת־שמע, און לאזט נישט קהל זאל אויפ׳ן וואדטען... איך מעג געהן — זאגט ער — נאר ער וועט זיך דערוויל אביסעל צולעגען אויף דער סאפע.

די ארורה זיינע האָט׳ם א גאנצע נאכט געשאָלטען. פארווּאָס, וויים ער אליין נישט, נאָר קיין אויג האָט זי איהם נישט געלאָזט צו־מאכען, ערשט פארטאָג, אז זי האָט געכאפט צו איהם א פלאָש, איז ער ארויסגעשפרונגען פון בעט און איז אנטלאָפען. איז ער שוין געווען ביי שמערל׳ס האניגמאכער, ביי יוסל׳ס ווייצענזאנג און נאָר... נאָר ביי דעם איז צופיעל׳ קינדער, א מהומה אין שטוב; ביי יענעם איז היינט א וועש, איז מעהר מהומה, און ווייצענזאנג׳ס צנועה קענסט דו דאָך! די הינט מענען זי ארומשלעפען, אויס־ציהען זיך לאָזט זי נישט. כ׳פארפלעק איהר, זאָגט זי, די סאָפע.

— ימח שמה, — זאָגט ער, — און אויב עס איז מיר א שאָד די סאָפע, וועט ער זיך זעצען אויף מיין פאָטערשטול, א מחיה פון א שטול.

אנטלויף איך; וואָס זאָל איך טון?

אויף דער שוועל שלאָג איך מיד אן עמיצען אן.

וואָס איז? ווייטער א טובה. אבער א מצוה, א מצוה גדולה! מיין שניידער איז עם!

קומען, חלילה, קומט איהם נישט ביי מיר. איך צאָהל׳ תוך כדי דבור; נאָר דאָס וויב האָט א צווילינג געהאט! איינס איז אפילו באלד אוועק, נאָר ביים צווייטען וועט זיין א ברית, בעט ער מיד אויף סנדקאות — מהיכי תיתא. נאָר דאָס וויב האָט דערווייל׳ היץ, די באבע ווי׳ל א דאקטאָר, כאטש א רופא מיט רעצעפט, און ער איז אהן א גראשען, — ווי׳ל ער פאָראוים א יפאָר רובל׳...

ס׳איז טאָקע מיין שניידער, און א גוטער שניידער, נאָר דאָס פנים איז שוין פון א קבצן! דער קבצן קוקט איהם שוין פון די אויגען ארויס, פון אונטער דער קאפאָטע אפיר, פון אוים די ארבעל׳ רייסט ער זיך! א צווילינג נאָר! ביי איינעם א לויה, ביים צווייי־טען א ברית, און די קינפעטאָרין מיט היץ — א פארלוירענער מענש. שענק איך בעסער א רובל׳! איבער מיין שוועל׳ זאָל ער שוין מעהר נישט איבערטרעטען, מעהר צו נעהען גיב איך איהם נישט...

ער הערט נישט, וואָס איך רעד צו איהם, כאפט דעם רובל׳ און אנטלויפט, און איך נעה אין בית־המדרש אריין...

אין בית־המדרש אריין מוז מען נעהן דורכ׳ן מארק.

דורכגעהן דעם מארק איז אויך נישט פון די גוטע זאכען.

דעם אמת זאגענדיג, האב איך זונטאג, צי אזוי זייערס א יום־טוב, גראד ליעב צו געהן דורכ'ן מארק. דאמאלט איז דער מארק לעבעדיג, ריהרעוודיג: רויטע פאטשיילעם, רויטע קרעלעך, רויטע סטענגעס, רויטע פנימ'ער — פריש און געזונט, אבער אזוי אינ־מיטען דער וואר — חלשות געהט זיך אן!

אלטע, פארקרימטע, פאר'חשכ'טע וויבער; גרינלעך־טרוקען געבעקס, פויל אויבס, — און א אידענע נעמט מיט'ן פינגער און דרעהט זיך אוים א פויל עפעלע אין מויל אריין — —

הא — גוט?

און דער גאנצער מארק קען מיך...

און ער האט הנאה, דער מארק: דער גביר געהט דאוונען. ער שעמט זיך נישט; מיט'ן טלית־זאק איבער'ן גאס! און מען בענשט מיד!

און איך האב באקאנטע אויפ'ן מארק!

איינע איז גאר מיינס א כלה געווען! דער טאטע עליו השלום, האט מיט איהרען שוין א וואר געמאכט... און איהר טאטע האט געהאט א בשמים־קראם, פלעג איך דארט קויפען; איך האב ערגעץ אויסגעקאשפערט א צווייער, און געלאפען קויפען פאר א צווייער באקסער! זי פלעגט רויט ווערען; הינטער'ן טיש פלעגט זי שטעהן. שמחת תורה צו הקפות האב'מיר זיך — כא — כא — כצ! צווי־שען עולם אין פאליש געפונען, ביי די הענט געהאלטען. דערנאך איז ביי מיר אין דער האנט אביסעל מאנדלען געבליבען! נאר באלד נאך יום־טוב האט מיר דער טאטע, עליו השלום, געזאגט, אז חיים יוסל — אזוי האט ער געהייסען, איהר פאטער — איז א קבצן, א באנקראט. אין געוועלב שטעהען לעדינע פודלעס אהן סחורה, אז ער האט איהם געוואלט אריינארען אין זאק וכדומה. און — אוים שדוך...

באלד דערנאך האט זיך אויסגעוויזען, אז מיין זוג איז א חולנית; א מאן האט זי באקומען עפעס א שווינדזיכטינען מלמד... באלד רחמנא לצלן, איז זי געווארען א „וויסטע אלמנה"... און אז איך נעה דורך — קוקט זי אויף מיר מיט מילכיגע אויגען...

און נישט זי אליין, נאר א באקאנטע האב איך דארט — אויך אן אלמנה —

און דער מאן איהרער האט פאר דער פטירה געזאלט זיין מיין שותף.

עס איז נאך געווען די פאכט אויף כשר־פלייש. ס'איז פאר דער ליציטאציע אין דער גובערניע, און איך האב מיר דאמאלט געזוכט א שטיקעל עסק, מיינם א פעטערס אן איידעם (שוין ביידע אויפ'ן עולם האמת), אויך א יונגערמאן נאך קעסט, זוכט זיך אויך א שטיקעל עסק. פארט מען אונז צוזאמען... יוחנן פאכטער איז, לא עליכם, געלעגען איבעראנאנד (ער איז אויך נישט דא, להבדיל בין החיים והמתים!) מאכען מיר זיך ביידע, נישט וויסענדיג, און ערשט א טאג פריהער כאפ'מיר בסוד סודות עקסטרא־פאסט, און מען פאהרט אין גובערניע אריין... וואלט'מיר ב י י ד ע געגומען די פאכט, וואלט איך א ק ל ע נ ע ר ע ר עושר געווען...

וואס טוט אבער נאט?

מיין ירוחם (אזוי האט ער געהייסען) פאלט אונטערווענם אוועק — מיט געזונעם האט ער זיך אנגעגעבען און מיט קאלט ביר פארטרונקען! — דאס געלט האב איך געהאט ביי מיר; לאז איך איהם איבער אין א שטעדטעל נאנץ חרוב, שיק א שליח מיוחד נאכ'ן ווייב און פאהר וויטער. רחמנות אהין, רחמנות אהער— געשעפט איז געשעפט. און וואס וואלט ער געהאט דערפון, וועז איך אליין בלייב אויך נישט ביי דער פאכט? וואלט איך געבליבען א קבצן! אויך האב איך געגומען די פאכט... אז איך בין צוריקגע־קומען, איז זי שוין אן אלמנה געווען... נו, מיט אלמנות און יתומים מאכט מען קיין שותפות נישט, האב איך ארויסגענעבען א וועקסעל אויפ'ן געלט, צוגעשריבען פראצענט... און היינט זיצט זי אויפ'ן מארק... די עטליכע רובל צו נישט געווארען...

פארשטעהט זיך, אז איך האב דערפון קיין נחת נישט; וועז איך געה דורך, גיט א צופ ביים הארץ; וואהרים וואס טו איך, אז אזא אידענע וועט ארוים מיט א קללה?

און אז מען קומט שוין, מיינט איהר, איז בית־המדרש אריין, קלייבט מען שוין נחת?

באלד אויף די טרעפ — שלעפט זיך ר' בערעלע דין, סאפעט און קרעכצט.. א גארטעל דארף ער! אלע פיער וואכען פאלט ער אוועק אויפ'ן מיחוש, טרעפ זענען פאר איהם סכנות נפשות, — און אז מען נעמט איהם צונויף אויף א גארטעל, מאכט ער חתונה א

טאכטער! טו עפעס, אז דער איד האט פארט צוועלף טעכטער! העכער וואלט שוין אויף מיר דער בלינדער שוחט! ער איז בלינד געוואלען, האט קהל צוגענומען א נייעם שוחט, בין איך, פאר־שטעהט זיך, געווען דערביי — אויסגערעדט האב'מיר, אז, דער נייער שוחט זאל צאהלען דעם אלטען צוועלף גילדען א וואך, צאהלט ער נישט! אליין א מטופל! בין איך שולדיג! בלינד איז ער, נאר ער דערפיהלט מיך! און אז ער דערפיהלט מיך, גיט ער א קרעץ אויף מיין חשבון. טיילמאל זאגט ער:

— שעהן פארזאגט...

האב איך, מיינט איהר, הנאה דערפון?

דערנאך הויבט זיך ערשט אן: קבצנים ביים אויוועז, בטלנים ביים כיור, און אן אלע מוז מען זיך אפרייבען, אויסשמעקען זייער מאכארקע... א געקומענעם לאנד־קבצו מוז מען נאך שלום געבען... און אז נאט העלפט, איך קום שוין צו צו דער מזרח־וואנט, שטעהט ערשט אויפגעשריבען מיט קרייד: גרויסע ג'כתיב'עטע אותיות „חיים בן מיכל לרפואה שלמה!" און דער מיכל דארף גראד זיין מיין משרת!

ס'גיהנום, זאג איך אייך, האב איך געליטען!

א מענש מיט א ווייך הארץ איז נישט גוט...

מיינט איהר אפשר, אז עס איז מיר פלוצלונג איינגעפאלען צו אנטלויפען? איינגעפאקט און ארויסגעפאהרען?

נייז, עס איז אויך א גאט־זאך געווען. איך בין נארנישט אזוי קלוג!

א ווייב האב איך געהאט, ווי געזאגט, לא עליכם, א חולנית.

— עס איז איהר וואס אמאל ערגער געווארען.

איך האב כמעט נישט געוואוסט דערפון: זי האט געהאט איהר שטוב, האט ליעב געהאט צו האבען ארום זיך איהרע גבאי'־טעם, אלערליי שכנות, איך וועל דאך נישט אריינגעהן, זיך זעצען צווישען וויבער. ביינאכט — איז בעסער זי זאל שלאפען.

איינמאל שיקט זי מיך רופען. באשר בכן, זי וויל פאהרען קיין ווארשוי צו א דאקטאר.

מהיכא תיתא.

וויל זי אליין נישט פאהרען.

זאג איך, איך וועל עמיצעו מיטשיקעו. איין מענש, צוויי מענשעו.

וויל זי נישט, נאר איך זאל מיט איהר פאהרעו, זי האט מורא. זי וועט חליפה שטארבעו אויפ'ן וועג; אוו שטארבעו אהנ'עם מאו וויל זי נישט...

האב איך גראד פארוויקעלטע געשעפטעו געהאט. אוו גלאט— פאהר מיט א קראנקער! ביי מיין ווייב האלט איך אויך, חס ושלום, קראנק געווארעו... האב איך דערווייל א ישוב, זאג איך: כ'וועל זעהו, איבערקלערעו, שפעטער, מארגעו...

דערווייל הער איך אין גאס, זי שטעהט שמאל...

דערנאך ווער איך געוואר, אז חברה קרישא פארבויגט זיך אויף מיר א קניפעל, די ציין שלייפעו זיי זיך, באשר בכן — די מקוה פאלט איין...

בע! מיט'ן גוטעו ווילעו נעבעו, מהיכא תיתי, אבער נויטעו זאל מעו מיך?

דינג איך, א שהנעם גוטעו מארגעו, א פויערישעו לאנגעו וואגעו, אוסגעבעט מיט שטרוי, היים ארויפלעגעו די חולנית אוו גיב א פאהר אריין קיין ווארשוי!

אוו גערעכט איז זי געוועזעו, וואס זי האט געזאגט, אז זי וועט שוין פוו ווארשוי נישט צוריקקומעו...

איין דאקטאר, צוויי, דריי דאקטוירים — אוו, לא עליכם, ווי א הוהו איינגעשלאפעו!

וואס איהר איז געוועזעו, וויים איך עד היום נישט...

נאר א מחיה — 26 רובל קבורה־גלט! ווילסט? גיב א נדבה; נישט, נישט!

דערווייל, זיצענדיג שבעה, איז מיר ווארשוי געפעלעו, פאר־האנגעו, א קלאפ־שלאם; א גן־עדן! אויף ארענטליכערע גאסעו לאזט מעו אפילו נישט בעטלעו — —

— ניין, — זאג איך, — דא בלייב איך שוין!

אלע קליינשטעדטעלדיגע גבירים מוזעו זיך ציהעו קיין ווארשוי. — —

דאָס וואָסערל.

דער וועג, דער זאָמדיגער, שווערער וועג, קומט ארויס פון שיטערען, אויסגעקרימטען, פֿאַרקנוידערטען נאָדעל־וועלדעל, וואָס עס האָט זיך, ווי מיין פּוהרמאן מאָטשיעי האָט מיר פֿאַרטייטשט, נישט געלוינט אויסצוהאַקען, און שניידט זיך בריט ארײַן צווישען פֿויערשע פעלדער מיט שיטערען האָבער.

מיט'ן שפּיץ פון דער בייטש ווייזט מאָטשיעי אויפֿ'ן האָבער, און מאכט דיזעלבע טרויעריגע באמערקונג:

— ער שטעהט נאָך. עס לוינט זיך דען צו שניידען אזא האָבער?

ער האָקט אָפּ און דרעהט זיך צוריק איבער צו די פערד, וואָס חאָבען זיך באנוצט מיט דער מינוט און אַראָפּגעכאַפּט זיך צום האָבער. דאָס לינקע, וואָס האָט שוין געהאָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום בייסען, באקומט א שמיץ. —

— פּשאָ־קרעוו!

א שטילע טרויעריגע נאָכט, אַהן א לבנה. שיטער, ווי דער האָבער אויפ'ן פעלד, בלאַנקען פֿאַרזייהטע שטערנדלער, עפּעס מיר, פֿאַרוואָגלט, עפּעס ווי אָפּצוקומען... דאָס אויפּפלאַטערען פון פויגעל אין וואַלד יאָגט אונז וואָס אמאל וועניגער נאָך. שטיל. רעכטס אין יענער זייט פעלד, ציהט זיך א לויזע קייט פון קאַרנבאוואקסענע בערגלער, וואָס רוקען זיך פוילן און פֿאמעלער צוריק, צוריק, ווי מאָדנע, שלעכט־גענשוירענע שאָפּ. אָט איז איינע ארויף אויף דער צווייטער און איז, רייטענדיג, פֿאַרשטאַרט געוואַרען... די זון איז שוין לאַנג אַראָפּ קענאביבער. דער לעצטער ליכטיגער שטרייף, בייס זוים פון הימעל, לעשט זיך פֿאמעלער אוים אונטער צייטינג, פֿאַרשוואומענע נעבעל.

לינקס, פון צווישען שיטערען האָבער, ציטערען ארויס צוואַרפענע פלעמלער.

— א דאַרף? — פרעג איך.
— אונזער דאַרף! — ענטפערט מאטשיעי, און זעהענדיג, אז איך האב קיין חשק נישט צו לאָזען איהם שלאָפען, זיפצט ער אפ. זיך אונטערגעבענדיג, נעמט ערויס פון בוזעם די ערדענע פיפקע, שטופט זי אן פול מיט מאכאָרקע און פאַרוויכערט. ביים אויפ־פלאָמען פון שוועבעלע פאלט א רויטליכער שיין אויף זיין האלב־אויסגעדרעהט פנים אין דער ראם פון א האַרינגער מיץ און א באַ־וואקסענער נעמבע.
— טאק, — חזר'ט ער איבער, — אונזער דאַרף...
— וואם אזוי צואווארפען?
— אזוי אויסגעקומען... דער פריץ האט נעמאכט יד אחת מיט דער קאמיסיע... מיר האבען דען פארשטאַנען?
— און אידען וואוינען ביי אייך?
— ביי אונז נישט. אויף אונזערע פעלדער טאר מען נישט. אויף פריצישע...
— און די פריצים לאָזען?
— נישט אומזיסט. און ווי איינער... ווער עס הערט נישט דעם גלח...
— זיי שאדען אייך, די אידען?
— שאדען? — ער וואַרפט אויף מיר א פארשענדיגען בליק, שווייגט א ווייל און גיט צו:
— אבער וואם טוינען זיי אונז?
אין פעלד ארבייטען זיי נישט. „נישט זייערע הענט"... און ווער ווען זיי געבען ערד? דאם איז די פראגע! — אמאל פלעגען זיי האלטען די קרעטשמעס...
— האט זיך געטרונקען?
— א זינדיגער מענש...
— אויף בארג?
— ווי אמאל... פאר ניי־יאהר זיכער אויף בארג.
— און דער איד פלענט פארשרייבען?
— אודאי, וואם דען, שענקען זאל ער? ער האט קיין ווייב און קינדער נישט? יעדערער קוקט אויף זיין ברויט...
— מיט א טאפעלט קריידעל?

— וער ווייסט? מ י י נ ע פלענט אזוי זאגען... און האט ווייטער געטרונקען אויף בארג.

— זי אויך!

— זי אויך. מען מוז. אסך מאל מוז מען — שכור'ערהייט האט זי איינמאל נעוואלט מאשקען אונטערצינדען.

— וואס פאר א מאשעק?

— אונזער מאשעק... וואס האט דאמאלט די קרעטשמע געהאלטען... היינט ה א נ ד ע ל ט ער ביי אונז. אן עהרליכער מאן מאשעק. מיט'ן קריידל, וויים איך נישט, נאר אזוי — א גוטער מענש... וואס מען דארף: א פעלדשער, א דאקטאר, אן אדוואקאט... אלץ וויייסט ער, און פיהרט אומעטום...

— און זי האט איהם נ י ש ט אונטערגעצונדען?

— ווי!... געלאפען מיט א ברענענדיגען שייטהאלץ אונטערצינדען און געפאלען איבער דער גאס. ער היום האט זי א ברען אויף דער האנט, זי איז מיט דער האנט אין פייער אריינגעפאלען. א געשריי געמאכט... מען האט זי קוים אפגעלאשען..., דערנאך האט זי מאשקען איבערגעבעטען... אודאי. און ער האט איהר מוחל געווען... א גוטער מענש מאשעק. אט שטעהט ער דארט.

ער ווייזט ווייטער מיט דעם שפיץ בייטש פאר זיך, און איך זעה נאר א שאטען ביים ראנד פון ווענ.

— דאס שאקעלט זיך, — זאגט מאטשיעי. — זיין כאלאט... א זאק טראגט ער אויף די פלייצעס. אודאי אין שטעדטל אריין נאר עפעס.

— וואס־זשע שטעהט ער?

— ער, ווי׳ מען זאל איהם אריבערפיהרען איבער'ן וואסער.

— וואס פאר א וואסער?

— דארט! — ווייזט ער צום עק דארף.

דעם שפיגעלדיגען בריייטען שטרייף אונטער'ן הימעל האב איך געהאלטען פאר טוי.

עס איז געווען נ י ש ט קיין טוי.

— דער פאן וויייסט נישט, אז דאס יאהר האבען מיר קיין רעגען און קיין טוי נישט געהאט? וואסער איז עס.

— מען וועט פאהרען איבער א פאראם?

— וואָס פאר א פּאראָם? ביז צום קנעכטל וואסער... א שטעטל־ענדיגם...

— רעגען־וואסער?

— „מוסי“!... (דאכט זיך).

— פון די ארומיגע בערגלער?

— „מוסי“...

מיר פאהרען ווייטער, און פון שאטען ווערט טאקע אן אמת'ער מאשעק. איך זעה שוין, ווי די פּאלעס פון בּאלאט שאקלען זיך. א ווייסע בּארד ציטערט.

מיר האבען זיך מיט איהם אויסגענלייכט, אוו ער האלט זיך שוין ביים ראנד פון פוהר.

— גוטען אוועגט, מאטשיעי!

— גוטען אוועגט, מאשעק!

— נעם מיך אויף איבער'ן וואסער —

— א צעהנערל!

— א פּאפּיראָס!

— מיט א קאפּיקע!

— צוויי פּאפּיראָסען!...

דינגט זיך „מאשקע“ מיט'ן פויער, נאכנעהענדיג דער פוהר אין שווערען זאמד.

— בעט דעם פריץ! — זאגט ענדליך מאטשיעי.

אוו מאשעק טוישט די האנט, דרעהט זיך איבער צו מיר. א מאנערער, גרייז־גרויער איד —

— פאן — הויבט ער אן — פאזווא—

נאר ער ענדיגט נישט. ער האט א בעסערען תביעת עין פאר'ן פויער. ער דערקענט באלד, אז דער פריץ איז קיין אמת'ער פריץ נישט, אוו וויגט זיך שוין מיט „ראשו ורובו“ איבער דער פוהר. ער האט נאר א ישוב, וואו ער זאל זיך צוזעצען. אפשר צום פויער? פאַרט א דייטש!

נאר איך האב איהם שוין אן ארט נעמאכט נעבען מיר:

— זיצט ר' משה.

צוויי מאל דארף מען איהם נישט זאגען, ער זיצט שוין אוו רעדט שוין:

ראשית — שלום־עליכם א איד...

השנית — א שעהנעם דאנק! פון מאטשיע׳ס מאכארקע קאן מען שכור ווערען.

והשלישית:

— פון וואנען ווייסט עס א איד, אז איך היים משה? איהר קענט מיך?

איך זאג איהם אוים, פון וואנען, אוז ער פון זיין זייט באַרוהינט מיך:

— נאר איבער׳ן וואסער! — זאגט ער, דערנאך נעם איך מיך רעכטס... — איהר פאהרט אודאי לינקס?

ער הויבט מיך אן פארשען, אוז איך האק איהם איבער.

— ווי דאס וואסער גלאנצט, א שפיגעל.

— בא! אזא וואסער... אוז ער האקט אפ. איך דערפיהל עפעס א באהאלטען ענין.

— וואס פאר א וואסער? רעגען־וואסער?

— רעגען־וואסער! — מאכט ער פאר׳ריסליך — ווען איז געווען רעגען?

— מוז זיין ערגעץ א קוואל?

— וואו האט איהר דא א קוואל? צעהן מיל ארום נישט!

— וואס דען, ר׳ קרוב?

— וואס דען?! גארנישט.

ער באהאלט עפעס א סוד.

— פארט וואס?

— וואס וועלען מיר רעדען פוסטע רעד... — ווי! ער מיך אראפפיהרען פון וועג. — זאגט בעסער, מיט וואס האנדעלט א איד?

איך ווייס שוין זיכער, אז מיט׳ן וואסער! איז נישט פשוט.

— אוז עפעס בלאנקט עס אזוי וואונדערליך־רוהיג אין דער שטיל׳ער נאכט... אוז עפעס קוקט ער דערויף נישט פראסט, אוז רייסט דערפון קיין אויג נישט אפ, אוז עפעס פיהל איך, קלינגט אין זיין קול... איך מוז איהם מאכען רעדעווידיג.

— עפעס — זאג איך — דערצעהלט מען וועגען וואסער!

— מאלע וואס... עט...

עפעס געטרויט ער מיר נישט. איך דערלאנג איהם א פאפיראס; ער רויכערט נישט.

— אפשר א קאפ? — פרעג איך אזן נעם ארויס מיין פלעשעל.

— פאר מעריב!... כ'האב מיך נאר וואס ארומגענארטעלט מיט דער פאטשיילקע מעריב צו דאוונען, הער איך — מען פאהרט. לויף איך ארויס אזן שטעל מיך ביים וועג. ס'איז קיין חיות נישט... געווהנליך געה איך אריבער צו־פום, וואסער איז ביז צו די קנע־כעל, נאר די וואך, לא־עליכם, בין איך נישט בקו הבריאה... האב איך מורא פאר פארקיהלען... פארשטעהט איהר מיך, מעריב וועל איך שוין דאוונען דארט (ער ווייזט מיט'ן פינגער רעכטס)... אזן איהר — טרינקט געזונטערהייט, לחים ולשלום!

— אליין טרינק איך נישט... אזן איך באהאלט צוריק דאס פלעשעל...

— אפשר וועט איהר אפראוונען מעריב?

— אויפ'ן וועג דאוועז איך נישט...

— וויא! פאלט אריין מאטשיעי, זיך נעמענדיג בארג אויף.

— זעהט איהר! — מאכט ר' משה, — דאוועז ביי א פויער! ווייטער א פויזע.

— אזן ווי גהט עס אייך? ר' משה? — פרעג איך, צוריק אנקניפענדיג.

— אט פארצאן א בורא עולם, לעבט מען.

ער בלייבט ווייטער שטיל, נישטא זיך אז וואס אנצוטשעפען.

— ווייסט איהר וואס, ר' משה?

— וואס, למשל?

— דערצעהלט עפעס! עס איז אזוי שטיל... נישט היימליך שטיל.

— וואס פאלט אייך אייז... וואס זאל איך אייך דערצעהלען?

— כאטש וועגען וואסערל... איהר ה א ט דאך א מעשה וועגען וואסערל?

— אזן אז איך האב, ווילט איהר האבען פון וואס צו לאכען?

— חס ושלום!

— אזן אפשר נישט — וועגרט ער זיך אליין אפ — היינטיגע צייטען... „ציוניזם"...

— ווי קומט אהער „ציוניזם"?

— וויים איך? נאר עפעס פלוצלונג איז אן איבערקעהרע־

ניש געוואַרעז... ישיבה־בחורים וועלן ציונים־טעז אוז וואַרפען אַוועק די גמרא אוז טוען אלעס בייז... דייטשען וועלן ציונים־טעז אוז כאַפען זיך צוריק צו אידישקייט... געגאַלטע בערד אוז אי־דישקייט... איך מיין נישט אייך, חלילה — גיט ער צו מיט אז איבערבעטענדיגען שמייכעל...

— ווי קומט דאַס צום וואַסערל?

— עס קומט.. אָט, זאַל איך נישט פאַרדריסען... א דייטש, למשל, וועלט פרום, האַט ער, למשל, יאַהרצייט, געהט ער אריין אין א אידישע רעסטאַראַציע אוז הייסט זיך געבען פאר דער מא־מעס נשמה וועגען — „קוגעל" — זיין אידישקייט איז קוגעל... אייער אידישקייט איז אפשר מעשה'לעך, איהר האַט יאַהרצייט?

אוז דאַך האַט ער מיר די מעשה דערצעהלט. ער האַט אפשר מעהר געוואַלט דערצעהלען, ווי איך הערען!

— וואו היינט איז דאַס וואַסערל, איז אמאל א שטעדטל געווען... אפילו נישט קיין גרויס שטעדטל, נאר אזוי. דער עיקר איז געווען: פרנסה האַט מען געהאַט...

— אוז וואו איז עס אהינגעקומען?

— וואו איז אלץ אהינגעקומען? דא איז אמאל וואלד גע־וען... וואו איז ער? ארום אוז ארום וואלד געווען... א „מאיאַנ־טעק!" אין י ע נ ע ר זייט וואלד איז א פ א ל א ץ געווען...

— כ'האַב געזעהן א חורבה...

— אויף שטיקער צופאלט זי! דאמאלט האַט א גראַף גע־וואוינט... אוז דער פאלאַץ האַט ביינאַכט געליכט מיט שטורקא־צען זיבען מייל ארום... אוז דער וואלד האַט געלעבט א לעבען — געקלאפט אוז גערוישט אוז געקנאקט אוז געבולען... פריצים האַבען געפייפט, געבלאזען אויף זייערע שופרות, להבדיל; אוז געיאגט, אוז געשאַסען, אוז געהולעט, אוז אויסגעזעצט זיך אויפ'ן גראַז מיט מוזיק, מיט שטורקאצען... מיט ווייבער... אוז געגעסען אוז גע־טרונקען... אוז הינט האַבען געוואויעט!...

נאר אַנגעהויבען האַט זיך עס שוין...

אראפצו האַבען שוין דייטשען געוואוינט, דעם וואלד גע־האקט... אויף אן אַנדער זייט — שינדעל־מאַכער... מען פלעגט דורכפאהרען: דאַס מאל א הילצערען בייזעל... פאר'ן ביידעל א פייערל... דער שינדעל־מאַכער ארבייט ביים ליכט, דאַס ווייב קאַכט

וועטשערע ביים פייערל... און פּרעהליך, מען זינגט... איין שינדעל־מאכער זינגט פּייפּענדיג צו צום צווייטען, איינער צום צווייטען... און אזוי געהט עס דריי, פּיער מאל איבער'ן וואלד...

און וואו דאס וואסערל איז, האט ג א ר פּארצייטענס גע־וואוינט א ישוב'ניק, דער פּאכטער... מיט דער צייט האט ער זיך אראפּגעבראכט צווי איידעמס... געמוען שנורען אויף קעסט, גע־האלטען א מלמד... צוגעבויט הייזלעך... אראפּגעבראכט א שוחט... נאך עטליכע יאהר — א שטעדטל.

און, ווי געזאגט, א שטעדטל מיט פּרנסה!

דער פּריץ האט געשאסען א האז, דער „גאיאווע". אונטער זייגע פּלייצעס — עלף, צוועלף פּעלעכלעך בחצי חנם... היינט — דאס מילכיגס, פון צהן פּאלוואַרקען א מילכיגס! היינט — אבי־סעל תבואה... און דעם פּריצ'ס תבואה — נאר אויס'ן פּעלד, סאמע „קאנדיציעס" — און געוועלבלעך: שפּייז, בשמים... און ליכט און מעד און אלערליי ווייגען... דער הויף דארף!

און דאס ביסל אידלעך איז טאקע נעזעסען און געלערנט... די נשים האבען געהאנדעלט... דעם „חמדת הימים"ס לייבליכער ברודער איז דא רב נעווען... אריינגעשיקט קיין ווארשוי א פּאר היהנער מיט אביסל האניג א צולאג צו א שאלת־תשובה צום ווארשעווער רב: אהובי אחי, היות... און אזוי ווייטער... מיט דער צייט: לומדים מופּלגים, איידעמס פון די גרעסטע ישיבות ארויס... קליין, נאר, ווי זאגט מען עס, מיט וואג, א שטעדטל מיט וואג... עס האט נארנישט געפעהלט. אפילו א למ"ד־ווי'ניק נעווען...

— א וואסער־טרעגער?

— דוקא א קירזשנער! נעדאכט האט זיך, אפילו אן עהרלי־כער איד, נאר אן עם הארץ דאוריתא... שטענדיג מיט די אויגען אין סדור; „אשרי" נישט אויסענווענ־יג. און קיין קול נעהט איהם ביים דאוונען פון מויל נישט ארויס. אפילו ביים „למנצח" נישט. ער מוז נעבעד, זאגט מען, קיין עברי נישט קענען... נאר אזוי— נאר פרום! ערב־יום־כפּור, למשל, לאזט ער זיך ב א מ ת שמיי־סען, „עם זאל ווענ טון!" בעט ער זיך רחמים ביים שמש, סוכות ווייטער שטעהט ער אפּ שעה'ן־לאנג ביים רב אונטער דער טיר— ער ווי דוקא בענשען מיט זיין אתרוג! פּאר הושענא־רבא ווערט

ער נאר נעלם אויף א טאג — און ברענגט זיך, ווייסט דער בורא עולם פון וואנען, הושענות, וואס די וועלט פארמאגט נישט... ווייס איך? אז ער נעמט קיין יתור נישט, מילא — ווער האט דאמאלט געגומען? נאר פלוצים מאכט זיך א מעשה... חול־המועד־פסח איז עס געווען. יא, חול־המועד־פסח. און אפשר חול־המועד־סוכות; נאר זיכער חול־המועד. געהען פון ערגיץ א פאר מענשען, בייגאכט... פון א שמחה, צי פון א חולה. בית־המדרש־לייט, יונגע־לייטלעך... ערגעץ זיך פארזעסען. פאראמפערט זיך אין לערנען... געהען זיי אזוי איבער'ן מארק — פאר'ן קירזשנערס שטוב פאר־ביי — ביים קירזשנער לייכט זיך... דורכ'ן לאדען לייכט זיך... פאלט זיי איין א חשד; יונגעלייט! באשר בכן, נאך יום־טוב איז באלד יריד, ארבייט ער, דער עם־הארץ, אויפ'ן יריד אום חול־המועד, און באלד האט מען א סמך: ולא עם הארץ חסיד! ווילען זיי איהם כאפען... און עס איז לייכט צו כאפען: דער לאדען איז נאר צוגעשפארט. גיט מען א קלאפ אין לאדען! וואס האבען זיי אבער דערזעהן? דער קירזשנער זיצט ביי א חלב'ן ליכטעל איבער א ספר און ווינט.. מען זעהט בחוש, ווי ער ווינט... טרערען גיסען זיך... ער קוקט אין ספר אריין און זיי גיסען זיך! און אין שטוב איז ליכטיג. נ י ש ט ווי פון א חלב'ן ליכטעל. און ער טוט זיך זיינס און הערט נישט, ווי מען האט געעפענט דעם לאדען. בלייבען זיי שטעהן דערשראקען, מאכען זיי שטיל צו דעם לאדען...— זאל עס בלייבען, זאגען זיי, בסוד... ווער ווייסט, וואס דאס באטייט: דאס איז איינס. אין א פאר יאהר שפעטער מאכט זיך ווייטער אזא מעשה: פלוצלונג הערט זיך א משונה'נער קלאנג, עס ווערט א קלא דלא פסיק, — באשר בכן, אז ערגעץ אין דער סביבה, נאכדעם ווי עס איז נפטר געוואָרען א מרא דאתרא, האט קהל אראפגעברענגט צוויי רבנים... דאס הייסט: בעלי בתים — איין רב, און חסידים — א צווייטען רב...

היינט איז מען געוואויינט צו אזוינע זאכען. דאמאלט — נאך נישט. א פשוט'ער חלול השם... מחלוקת... ווערט איין אסיפה, א צווייטע, א דריטע — אהין אהער, עס בלייבט עס זאל פסק'ענען דער לובלינער רב! וואָרים א מעשה — ביידע רבנים זענען לומדים, עהרליכע אידען, און ביידע זענען אראפגעברענגט געוואָרען איז איין טאג! דער איז ארויסגעקומען פון מזרח־זייט, דער פון מעריב־

זייט אוז האבען ביידע זיך געטראפען פונקט אינמיטען מארק! גאה וויים וועלכען אפצושאפען!

— אוז וואס האט געזאגט דער לובלינער רב?

— דאס איז דאך די מעשה, ער האט אויך גארנישט געזאגט... ער האט נישט — זאגט ער — קיין וואג אפצואוועגען רבנים!... נאר וואס דען? אוז דא הויבט זיך ערשט אן די מעשה... א קלא דלא פסיק, אז דער לובלינער רב האט זיי אז עצה געגעבען, זיי זאלען אראפשיקען צוויי בעלי־בתים אין דעם אוז דעם שטעדטעל אריין (ער האט זיי אנגערופען דאס שטעדטעל) פרעגען זיך צו לייבעל קירזשנער — לייבעל האט ער גאהיימען — אוז וואס לייבעל קירזש־נער וועט זאגען, אזוי זאל זיין... אזא קול איז ארוים. ווער האט דערצאהלט? מען וויייסט נישט. זענען דא גיוועזן פרעמדע מענ־שען? עס וויייזט זיך אויס, אז עס זענען גיוועזן. עס האבען זיך ארומגעדרעהט אין גאס צוויי פרעמדע לייט... משונה'דיגע ספא־דיקלער... נישט גאהאנדעלט, נישט געקויפט, נישט פארקויפט — גארנישט אוז נעלם גיוואארען. עס געפינט זיך שוין איינער, וואס האט זיי געזאהן ביי לייבעל קירזשנערס שטוב... לויפט מען צום רב, וויייסט ער פון גארנישט. געהט, זאגט ער, צו לייבלען אוז פרעגט, גאהט מען אוז וויל פרעגען. זאהט מען — לייבעל פאקט זיך —

— וואו אהין פאהרט איהר, ר' לייבעל? — מען זאגט איהם שוין: „ר' לייבעל!"

קיין ארץ ישראל פאהרט ער.

איהר פארשטאהט א מעשה? קוים זאל ער נתנלה וועדען, פאהרט ער קיין ארץ ישראל...

— אוז ער איז געפאהרען?

— געפאהרען!

מאטשיעי שלאפט.

דער וואגען טרעפט אויף א צווייג פון א גיוועזענעם בוים אוז שפרינגט קאפויר. מען איז דאך אפגעקומען מיט א קליין בי־סעל שרעק. מיר פאהרען וויייטער טריט ביי טריט אוז ר' משה הויבט צוריק אן צו דערצאהלען.

— יא, וואו האלט איך? ביים אוועקפאהרען...

געווען איז אבער נאך אן עהרליכער איד, אפילו א פלוטעווא־טער, בייזער איד, א שטיק משוגעת — א דרדקי־מלמד, יוסל בער־טשיעם האט ער געהייסען. און דעם יוסל בערטשיעם שיקט ער רופען פאר'ן אוועקפאהרען! ער דארף איהם עפעם מוסר זיין...

די בויד שטעהט גרייט, אנגעפראפט מיט פארשוינען און מען וואלט, אן זיי שמועסען עפעם חדר בחדר אויפ'ן אויער.

און עס איז געווען א וויכטיג ענין.

— זיי וויסען, — האט ער איהם מוסר געווען, — אז דער שר של אש איז אין כעם אויף אונזער קהלה!...

— פארוואס? — פרעג איך.

— דאס האט טאקע יוסל בערטשיעם אויך געפרעגט, האט ער איהם אבער נישט געזאגט און אפשר נישט געוואלט זאגען, ג־ זאגט האט ער, אז עס איז א גאנצער ענין, צו דערצעהלען באריכות, און די בויד וואלט, און ער וויל נישט, דער בעל־עגלה זאל שילטען... נאר אין כעם איז ער, און וויל דאס גאנצע שטעדטעל פארברענען. מילא, כל זמן — זאגט ער — איך בין דא געווען, האב איך נישט דערלאזט... גאנצע נעכט בין איך געזעסען איבער הייליגע ספרים... דער שר של אש לאזט א פונק אויף א שטרויענעם דאך, איך — א טרער אויפ'ן ספר, און די טרער אויפ'ן ספר פארלעשט דעם פונק אויפ'ן דאך!... אצינד פארשטעהט איהר, וואס עס איז געווען חול־המועד, הא? ! און אזוי כמה שנים — זאגט ער — האבען מיר זיך געבאלט, ער — פייער; איך — וואסער! היינט — זאגט ער — פאהר איך אוועק... וויל איך, זאגט ער, אז דו יוסל בערטשיעם, זאלסט באשיצען אויף מיין אלט די קהלה... זאלסט זיין ממלא מקומי.

— גאנצע נעכט זיצען איבער ספרים און וויינען? — פרעגט יוסל.

— דאס נישט — זאגט ער — נישט פאר דיין כח! וועסט פאר חלשות באלד אויסלאפען... נאר מוסר וועל איך דיר מוסר זיין צוויי שמות — איין שם אויף רעגען! וועסט דיך צו איהם מתכון זיין א י י נ מ א ל, וועט אנהויבען טריפען, וועסט נאך קיין עננים נישט זעהן און טריפען וועט... וועסט דיך מתכון זיין דאס צ ו ו י י ט ע מאל, וועלען קומען עננים און עס וועט זיין

א שפריי־רעגען... וועסט דו דיך אבער מתכון זיין צום ד ר י ט ע ז מאל, וועלען אנקומען נייע עננים ווי די בערג, און וועלען פארדעקען דעם גאנצען הימעל, און עס וועט אראפפאלען א שלאגס־רעגען, וואס וועט פארלעשען דאס גרעסטע פייער!... וועסט דו אבער זעהן, אז עס איז גענוג — האסט דו א צווייטען שם — אויף טריקענייש. קוים וועסט דו זיך מתכון זיין צום שם, וועט קומען א ווינט פון מזרח־זייט און אויסקעהרען די עננים, ווי מיט א בעזעם, און פאריאגען זיי לארבע כנפות הארץ. און דא וועט ארויס א תמוז'דיגע זון, א מחיה, און כהרף עין וועט ווערען ווארעם און טרוקען, ווי אונטער'ן אויוועז... נאר, הוי זהיר, צ ו ו י י מאל צום שם זאלסט דו דיך נישט מתכון זיין, וויל עס וועט ווערען א היץ, ממש א פייער, וואס וועט פארברענען אלע תבואות און אלע גראזען. און מענשען, און בהמות, און חיות ועופות וועלען, חס ושלום, משוגע, מטרוף ווערען... און עס וועט יוערען, חס ושלום, א שנת בצורת — א הונגער, רחמנא לצלן!...

וכך הוה!...

עס גענט נישט אוועק א וואך נאך זיין אוועקפאהרען, קומט אנצופאהרען פון אלדי שווארצע יאהר מכלומרשט א דייטשעל, פרענט זיך נאך וועגען שוועלען און אנדערע גהיליץ. קויפען קויפט ער נישט, נאר ער גהט ארום מיט א פיפקע אין מויל און פרענט אוים וועגען מקחים און פארשרייבט... פיפקעט און פארשרייבט. און עס באווייזט זיך איינמאל פארנאכט א ווינטעל, און כאפט ארויס א פונק פון דער פיפקע, און יאגט ארויף אויף א שטרויענעם דאך! פארנאכט איז עס געווען...

דער עולם איז ביי מנחה... פאלען אריין עטליכע מארק־אי־דענעם: עס ברענט!... דעם און דעמס שפייכלער ברענט. איידער וואס, איידער וועז — א שרפה...

מען לויפט, מען שרייט, מען זוכט וואסער — דער ברונעם איז אהן שטריק. וואו זענען די שטריק? מען לויפט צום „הויף" נאך נייע שטריק און דא פלאקערט...

איז דאך דא יוסל בערטשיעס, לויפט מען צו יוסל בערטשיעס, לויפט יוסל בערטשיעס אין מקוה, איז זיך טובל דריי

מאל און קומט ארויס און איז זיך מתכון צום שם — עס הויבט אן טריפען... נאר אמאל זיך מתכון — א שפריי־רעגען !... איז שוין אבער געווען צו שפעט, דאס פייער פלאקערט וואס אמאל שטאר־קער... דאס רעגען־וואסער פאלט זידענדיג אין קאכענדיג אויפ'ן פייער, עס זידט און קאכט אין די אויערן ! איז ער זיך נאר אמאל מתכון — נו, נו !... קומען אן שוואַרצע וואלקען מארבע כנפות הארץ — עס ווערט א געגיסעריי, וואס זאל איך זאגען, א מבול !

— און פארלאשען די שרפה ? — פרעג איך... דער איד ווערט טרויעריג :

— איידער וואס, איידער ווען, די שטאדט איז נחרב געוואָרען!

— צו שפעט ?

— דאס איז ראשית... והשנית — האט יוסל בערטשיעס דעם צווייטען שם פארגעסען ! דאס מבול האט פארטרונקען דעם רעשט... און זעהט איהר, דאס וואסערל, וואס איהר זעהט, איז א זכר פון יענעם וואסער... עד היום נישט אויסגעטריקענט...

— און ווי אזוי האט עס פארט אויפגעהערט ?

— ס'איז דאך נארישׂ — ענטפערט ער — קיין מבול האט דאך נישט געקאנט זיין — עס האט דאך געמוזט אמאל אויפ־הערען.

מיר פאהרען שוין אין וואסער אריין.

— הפלא ופלא ! — כאפט זיך ארויס ר' טשה.

— וואס ? — פרעג איך.

— אט, אזא וואסער, און די פערד געהען... און מא־טשיעי פיפקעט... גלייך גארנישט !

די טויטע שטאָדט.

אַרומפאָהרענדיג אויף דער פּראָווינץ וועגען דער אידישער סטאַטיסטיק, האָב איך אונטערוועגענס געטראָפען אמאָל א איד, וואָס האָט זיך געשלעפּט טריט ביי טריט אין שווערען זאַמד. דער איד זעהט אויס קראַנק, קוים וואָס ער גיהט. קוים וואָס ער שלעפּט די פּיס. איך קריג אויפ'ן רחמנות און נעם איהם אויף, אויף דער פּוהר. ער זיצט אויף, שטעקט מיר אָפּ „שלום עליכם!" פרעגט מיך אויס וועגען אַלערליי נייעס. איך ענטפער און פרעג צום סוף:

— און איהר פּין וואָגען זייט, ר' קרוב?

— פון דער טויטער שטאָדט! — ענטפערט ער גאַנץ אַפּגעהיט. איך מיין, ער שפּאָסט.

— וואו איז עס, פּרעג איך, — הינטער די הרי חשך?

— אי! — שמייכעלט ער, — דוקא אין פּוילען...

— אין אונזער מדינה, אזא שטאָדט?

— פּאַראָן! — זאָגט ער — פּאַראָן! הגם די אומות העולם, ווייסען נישט פון איהר, און האָבען איהר קיין גוי'שען נאָמען ביז היינט נישט געגעבען... עס איז א אידישע, אן עכטע אידישע שטאָדט!

— וואָס רעדט איהר?

— וואָס איהר הערט! איהר קאָנט אודאי געאָגראָפּיע און מיינט, אז אַלץ איז דאָרט פּארשריבען; אז אסור! מיר אידען לעבען אהן געאָגראָפּיע!... נישט פּארשריבען און פון נאָהנט און ווייט קומט מען צו אונז און מען פּאָהרט פון אונז. נאָר וואָס געאָגראָפּיע?... יעדער בעל־עגלה ווייסט דעם וועג...

— איהר גלויבט נישט? — פרעגט ער ווייטער. איך שווייג.

— און דאָר איז אזוי! אונזער מרא דאתרא שרייבט זיך דורך

מיט אלע גאונים פון דער וועלט! עס געהען שאלות ותשובות וועגען אלע די וויכטיגסטע זאכען... און אלץ ווערט פארזאמגט... איז נאר דער צייט! נישט לאנג, למשל: האט מען מתיר געמאכט אן עגונה, וואס האט שוין לאנג אויסגעלעבט איהרע יאהרען; נו, וואס איז? דער עיקר איז שכר פון פלפול, נישט די עגונה!

ער מאכט ווייטער:

—אלע „אייניקלעך" וויסען שוין לאנג פון אונזער שטעדטעל... קומען, ברוך השם, גאנץ אפט... פאהרען, ברוך־השם, נישט לעדינ ארויס.

— דאס ערשטע מאל הער איך פון א טויטער שטאדט!

— איז ווירקליך א וואונדער! מוזט איהר זיך אביסעל האלטען פון ווייטענס... עס איז דאך אן עכט אידישע שטאדט, אן אמת'ע עיר ואם בישראל; זי האט אלץ וואס א שטאדט ברויך; משוגעים אפילו, צוויי, אדער דריי! אין מסחר האט זי אויך א שם!

— פיהרט עפעס ארויס צי אריין?

— וואס? וואס זאגט איהר? — פרעגט דער איד, נישט רעכט פארשטעהענדיג. — סחורה, מיינט איהר, ארויס און אריינפיהרען? איך שאקעל מיט'ן קאפ אויף יא.

— געווים! — ענטפערט ער — מען פיהרט ארויס תפלין און רצועות, מען ברענגט אריין אתרוגים פון קורפו און ערד פון ארץ ישראל! אבער נישט דאס איז דער עיקר: דער עיקר איז דער האנדעל אויפ'ן ארט, אין שטאדט גופא, שענקען, אורחים־שטיבלער, אלטוואגן... כנהוג בישראל, ווי דער שטייגער איז...

— אן ארעמע שטאדט?

— וואס הייסט רייך און וואס הייסט ארעם? ס'איז דא פרנסה! גאר ארעמע לייט, געהען ארום אין די הייזער, אין דער־היים אדער אין סביבות... דאס מעהרסט — אייפ'ן ארט! ווער עס שטעקט אוים א האנט, דעם גיט מען. אנדערע זוכען זיך לייכטע מלאכות, א שטייגער: א מעקלערי, זוכען אין די גאסען און געפינען א כשר'ע מציאה... דער רבונו של עולם פארלאזט נישט!... יתומים עסען טעג ביי בעלי בתים און לערנען אין תלמוד תורה; פון יתומים ווערען דינסט־מיידלעך, קעכין, פאהרען אפ און זענען זיך אויך מפרנס... אלמנות, גרושות און עגונות (אין די לעצטע

צייט איז פאראן אסך ענונות) זיצען פארשלאפען איבער פייער־טעפ! און פאררויכט, חלומ'ט זיי, אז עס וואקסען שוין גרייטע זעמעל אויף די בוימער... אנדערע לעבען ג א נ ץ בכבוד!

— פון וואס?

— פון וואס? ווי דער סדר עולם איז! אז ארעמאן האט בטחון, א סוחר שלינגט לופט, און דעם ערז־ארבייטער, דעם קברן מיין איך, דעם פעהלט אודאי נישט...

צי מאכט ער חוזק, דאס אויסגעדארטע אידעל, דער גל־עצמות, מיט'ן מאדנע פייערל, וואס בליצט איהם אין די טיף־איינגעפאלענע אויגען? אויפ'ן שארף־בייניגען פנים, וואס איז ארומגעצויגען ווי מיט א געל שטיק פארמעט, באווייזט זיך דאך קיין מינדסטען שמייכעל... נאר דאס קול זיינס... עפעס קלינגט עס מאדנע!

— וואס איז עס פארט — פרעג איך — פאר א מין שטאדט?

— וואס הייסט? א שטאדט ווי אלע שטעדט! פאראן א שול; אויף די וועגט, דערצעהלט מען, איז געווען אמאל אויסגע־מאלט אלערליי חיות, בהמות און עופות, פון פרק שירה ארויס... אויפ'ן בעליק ווייטער — אלערליי כלי זמר, פון דוד המלך, עליו השלום... איך האב עס שוין נישט געזעהן, נאר אלטע אידען זאגען!

— און היינט?

— היינט? שטויב און שפינגעווענבס... נאר א היל־צערנע קייט, פון איין שטיק אויסגעשניצט, הענגט נאך ארא פון בעליק, פאלט זיך אזוי בנעימות ארא, אין א זייט פון ארון קודש, רעכטס פון פרוכת, וואס איז ווייטער א מתנה פון פרומע נשים... ווער עס האט געמאכט די קייט, געדענקט מען נישט, נאר א מייסטער איז עס געווען! אזא קייט!

— אין שול — דערצעהלט ווייטער דער איד — דאוונען, ווי דער שטייגער איז, סאמע פראסטאקעם — בעלי־מלאכות; אויס־גענומען שניידער, וואס האבען א באזונדערען מנין, און קצבים מיט בעלי־עגלות, וואס האבען זיך היי־יאהר געדוננען א באזונדער שטיבעל צו דאוונען... די שול קאן קוים עברי! ש ע ה נ ע בעלי־

בתים, בני תורה דאוונען אין בית המדרש, א גרויס בית־המדרש... אסך ספרים! חסידים ווידער דאוונען אין שטיבל־ער!

— און מחלוקת פארא?

— כל זמן מען לעבט! אויפ'ן קברות פאר דאס, איז שלום... איין בית עלמין פאר אלע... דאס מרחץ מיט דער מקוה זענען אויך בשותפות פאר אלע...

— וואס נאך פארמאגט איהר?

— וואס דארף מען נאך? געוועזען הכנסת אורחים, אאטער־געגאנגען... אורחים קאנען שלאפען אין בית המדרש... לעדינ ביי־נאכט... א הקדש האבען מיר!

— א שפיטאל, מיינט איהר?

— נישט קיין שפיטאל, נאר א הקדש. צווויי שטובען, פרי־הער איז עס געווען דעם בעדערס דירה, דערנאך האט מען גע־מאכט, דער בעדער זאל יוצא זיין מיט איין שטוב און די צווויטע זאל זיין א הקדש... בסך הכל לויגען דארט, דאכט זיך, דריי קראנקע וויבער. איינע, נעבעך, און אלטע, אפגענומענע פים, און ליגט אי־בעראנאנד; א צווויטע — הענט און פים אפגענומען, און נאר א משוגע'נע עגונה, דריי ווינקלען פארנעמען די בעטען, אין פיערטען שטעהען קוימען־אויוועז! אינמיטען האב'מיר נאר א טויטען־שטי־בעל, טאמער טרעפט זיך!

— איהר לאכט פון מיר, ר' קרוב, — פאל איך איהם אין די רעד — עס איז דאך טשיאכנאווקע! טשיאכנאווקע מיט איהר מסחר, צדקות און מעשים טובים! פארוואס זאגט איהר: די טויטע שטאדט?

— ווייל איך מיין טאקע די טויטע שטאדט! איך רעד פון א שטאדט, וואס באלד אין דער התחלה, ווען זי האט זיך געבויט, איז זי געהאנגען אויף א האר, און היינט, או די האר האט זיך אי־בערגעריסען, הענגט זי אין דער לופט. אויף גארנישט האלט זי זיך. און וויל זי האלט זיך אויף גארנישט אזן שוועבט ארום אין לופט, איז זי געווארען א טויטע שטאדט... ווילט איהר, וועל איך אייך דערצעהלען, פארוואס און ווי אזוי.

— אדרבא.. זעהר אינטערעסאנט.

עס פאלט דערווייל צו די נאכט... דער הימעל ווערט אין א זייט בלוטיג, פייערדיג; דאָרט געהט אונטער די זון. פון דער צווייטער זייט דאָגענען, פון א קלאָרען, לייכטען נעבעל שווימט ארויס די לבנה, ווי א כלה'ס פנים פון אונטער א וויסען שלייער. די בלאָסע שטראָלען, וואָס זי זייהט אויף איבער דער ערד, ציטערען און מישען זיך אויס מיט די ציטערדיגע שאָטען פון דער טרויעריג־שטילער נאַכט...

עס ווערט אומהיימליך.

מיר פאָהרען אריין אין א וועלדעל. דער לבנה'ס שטראָלען גנב'ענען זיך צו אונז דורך די ציטעריגע בלעטער...

אונטען, צווישען אראָפגעפאלענע בלעטער און צווייגען, טאַנצען ארום קלייגע ליכט־רעדלעך, ווי זילבערנע מטבעות, עפעס א כשוף שטעקט אין דער באלייכטונג, אין שטיל־רוישענדיגען וואלד...

איך וואַרף א בליק אויפ'ן אורח, ער האָט שוין, דאכט זיך, גאָר אן אנדער פנים... ער איז אזוי טרויעריג און ערנסט; דער בליק, דאכט זיך, איז אזוי עהרליך און פראָסט...

זאל דאָס א ל י ץ אמת זיין?

הא... איך וועל הערען!

— פון דער ערשטער רגע אן — דערצעהלט דער איד, — האָט די שטאָדט געהאַנגען אויף א האָר, וויל מען האָט זי באלד געשטעלט אויף אן ארט, וואו עס טאָר, על פי דין, קיין אידישע שטאָדט נישט זיין! ערשט, אז עס האָט זיך צונויפגעזאַמעלט דאָס ערשטע מנין, האָט מען געמאכט אן אסיפה... עס איז געבליבען, מען זאל זיך צורעכענען צו איינער פון די שטעדט אין דער סביבה. אויף דעם סמך האָט מען דערווייל געבויט א מקוה, א שול, דער־נאָך — א מרחץ. געקויפט נאָך א שטיקעל ערד אויף א הייליג ארט...

און, אז מען האָט שוין אלץ אפגעטאָן, האָט מען געשיקט שתדלנים, וואוהין מען דארף, מען זאל דאָס אלץ באשטעטיגען...

— מיט'ן קאָפ אראָפ?

— וואָס געהט ביי אונז נ י ש ט אזוי? עס קאָן דען אנדערש זיין?...

— וויים איך...

— סיי ווי סיי — א מעשה שהיה! און עס איז נאָרנישט אַזוי קרום געווען ווי איהר מיינט...

געווען איז א איד אַן עושר, א גביר! דער גביר איז געווען, פֿאַרשטעהט איהר, ווי דער סדר עולם איז, א שטיקעל, און אפשר א שטיק קרוב למלכות... א תקיף... האָט מען אַלץ געמאכט אויף זיין נאָמען: זיין שול, זיין מרחץ, זיין מקוה, — אפילו זיין הויליג אַרט... פֿאַליצייַ האָט געשווינגען; איך זאג דאָך אייך — א תקיף!

אז עס ווען קומען דאָס פֿאַפּיר פון הויכען אַרט, ווען ער איז בערשרייבען אויף קהל, ווען אויפהערען דאָס לא־ירחץ געלט...

— און דערנאָך האָט דער גביר געזאָגט: עלי כתיב?

— ניין, מיין ליעבער האר, דאמאָלט זענען נאָר אזוינע גבירים אין דער מאָדע נישט געווען... מען האָט בכלל פון „עלי כתיב“ נאָר נישט געוואוסט. נאָר הערט וואָס עס קאָן זיך פּאַסירען, וואָס עס מאכט זיך אמאָל אויף דער וועלט!

נישט דער גביר, נאָר דער שתדלן האָט אַנגעמאכט די גרויסע צרה... אויפ'ן וועג, האָט ער זיך מישב געווען, און איז אַנטלאָפען! מיט'ן געלט, מיט די פּאַפּירען... און איבערגעלאָזט דעם פריש געבאַקענעם קהל, אן עגונה מיט לעבענדיגע יתומים...

— האָט מען געשיקט א צווייטען?

— אזוי געשווינד? איידער מען איז געוואָר געוואָרען, אז ער איז אַנטלאָפען, איידער ווּאָס, איידער וועז, איז דערווייל דער גביר געשטאַרבען און איבערגעלאָזט, צווישען אַנדערע, א יורש א יתום קטן... פאר 21 יאָהר טאָר ער דאָך נישט אפשרייבען!

— אייל מען זיך נישט?

— געווים... אז ער וועט אַלט ווערען איינאונצוואַנציג יאָהר, וועט מען שיקען א נייעם שתדלן און אפשר צוויי...

— און מען האָט עס פארשריבען לזכרון אין פּנקס?...

— אט! אט!... האָט טאָקע דער פּנקס געדענקט און דער עולם פארגעסען!

טייל זאָגען, אז דער פּנקס איז פארברענט געוואָרען: דער גבאי האָט געהאַלטען דעם פּנקס און הבדלה געמאכט, אונטערגעצונדען אַביסעל בראַנפען און ואיננו...

קהל דערווייל, קיין עין הרע, וואקסט; אידעלער, ברוך השם, מעהרען זיך. עס קומען צו פון אַנדערע קהלות אויך: דער ברענגט

אן אירדעם, דער א שנור, מיט אירן ווארט, עס צואוואקסט זיך. אוך, ווי להכעיס, דעם גביר'ס יורשים פאלען! די אלמנה האט חתונה אוך פאהרט אף, איין זוהן נאכ'ן צווייטען זוכען פרנסה אין דער פרעמד... אויף שבעה ימים זיך צולאפען. געבליבען איז נאר דער יתום קטן... קהל מאכט איהם אן אפוטרופס, מאכט איהם חתונה, גיט איהם צו א ענניטען שותף —

— דער מאכט איהם אוים אן אויער!

— כרת משה וישראל!

אוך צרות האט ער פון שותף, גרעסערע פון ווייב; א פאלשע וועקסעלע האט ער אויך אונטערגעשריבען, מאכט ער אויך פליטה... א גרויסער באנקראט... היימישע, פרעמדע, עס ווערט א געוואלד, א גערויש, עס שפארט אן אין סאנד, עס קומט א קאמארניק... נעלט איז נישט געווען, מטלטלין האט דאס ווייב באהאלטען, — נעמט זיך דער קאמארניק צו דער שול מיט'ן בית עלמין!

א דונער האט ארויסגעשלאגען אין שטעדטעל! א דונער פון רייגעם הימעל אהן א פיצעל וואלקען, דען, פארשטעהט איהר, דאס אלץ איז געווען ביז דער לעצטער רגע בסוד סודות...

פלוצים, גאר פלוצים, אויף אמאל איז מען געוואר געווארען, אן קהל העגנט, ווי איך האב אייך געזאגט, אויף א האר!

וואס בלייבט צו טון? פאהרט מען צו אדוואקאטען... וואס קאנען זיי ראטהען אין אזא פאל? מען זאל צולאזען א ליציטאציע, דער קאמארניק זאל אלץ פארקויפען, אוך קהל זאל אפקויפען! ווערט קאסטען, ווערט קאסטען! קהל איז דאך אבער דערווייל נאר קיין קהל נישט, מען האט דאך די פאפירען פארלוירען אויפ'ן וועג? זאל מען אויפשטעלען אן אנדערען גביר, אוך אויף זיין נאמען קויפען. דער עיקר — מען זאל נישט ווארטען, ביז דער גביר ווערט, חס ושלום, אפקומען אדער אוועקקומען, רחמנא לצלן.

אין פלוג, דאכט זיך, נישט קיין שלעכטע עצה... היזק האבען נעלט איז קהל נעווארען... איז אבער שוין דאמאלט נעווען נישט איין גביר, נאר עטליכע! שתדלנים — נאר א מאסע! אויף ווען זאל מען פארשרייבען? ווען נעמט מען פאר א שתדלן? אלע ווילען, אלע קאנען זיך באליידיגען... — מאכט מען אן אסיפה אוך מען קלערט... אוך קלערען קלערט מען אזוי לאנג, ביז עס ווערט א

מחלוקת. און ביי אונז, אז עס מאכט זיך א מחלוקת, הערט עס אזוי געשווינד נישט אויף... אמאל דאכט זיך — אט, שוין שלום, דאס פייער זינקט איין, נא דיר! קומט א שלום־מאכער און גיסט צו בוימאויל, פלאקערט ווייטער אויף, און — ער היום הזה!

דער איד ווישט זיך אפ דעם בלאסען שטערן און דערצעהלט ווייטער:

— דערוויי! איז געשעהען א מעשה, טאקע — מויל און אויערן אויפצושטעלען! כמעט נישט צו גלויבען...

— נאר, — גיט ער צו מיט א שמייכעל — עס איז דאך נאכט און די חיה, וואס שפאצירט ביינאכט איז הימעל (ער ווייזט אויף דער לבנה) הייסט „אמונה"... ביינאכט, בפרט אין אזא שטילע נאכט, לאזט זיך אלץ גלויבען...

— געווים, — בין איך איהם נישט ווילענדיג מודה.

— און די מעשה איז טאקע א שרעקליכע.

דער קאמארניק האט ארויפגעשטעלט א פוס אויפ'ן הייליגען ארט... די מתים דערהערען, ווערען, אפנים, בייז... עס רוקען זיך אפ מצבות פון קברים... די מתים קומען ארויס... איהר גלויבט?

— איך בין, חס ושלום, — זאג איך, — קיין אפיקורס נישט; אין השארת הנפש גלויב איך... נאר...

— וואס „נאר", רב קרוב, וואס „נאר"?

— איך האב געמיינט, אז נאר די נשמה בלייבט... די נשמה, וואס פליהט אין הימעל ארײן; אבער דער גוף, וואס געהט אין קבר ארײן, דער גולם, דער פוילט... סיי ווי סיי, אהן דער נשמה, ריהרט ער זיך נישט... קאן נישט אויפשטעהן...

— גוט געזאגט, — לויבט מיך דער איד — אויף מיר אזא יאהר! איך האב, — זאגט ער ווייטער, — הנאה, אז איהר זענט א יודע ספר... דאך, פארגעסען האט איהר, ר' קרוב, אן עולם הדמיון פארגעסען! די נשמה, זאגט איהר, געהט אין הימעל ארײן... גוט... נאר וואו־אהין געהט זי? איינע אין גן עדן, די צווייטע אין גהינום ארײן... אין גן עדן ארײן געהט די נשמה פון צדיק, אין גיהנום ארײן די נשמה פון רשע! דעם קומט פאר זיין גוטס — לויתן, שור הבר, יין המשומר... און יענעם, פאר זיין רשעות — הייסע סמאלע... עס רעדט זיך נאר אזוי! נאר דאס הייסט: שכר ועונש.

פארוואס קומט שכר ועונש? ווייל א מענש, כל זמן ער לעבט, האט א ברירה. ווייל ער — טוט ער גוטס, ווייל ער — טוט ער שלעכטס, און. אזוי ווי ער בעט זיך אויס, אזוי, הא? שלאפט ער...

ווי איז אבער דער דין, אז א מענש איז קיין מענש נישט, זיין לעבען איז קיין לעבען נישט, און טוט נישט, נישט קיין גוטס, נישט קיין שלעכטס, ווייל ער קאן נישט טון, ער האט קיין ברירה נישט צו טון און פארשלאפט א לעבען, און קומט עס איבער ווי איז אן עולם הדמיון? וואס קומט אזא נשמה? גיהנום? פארוואס? זי האט קיין פליג אויף דער וואנט נישט געטויט... גן עדן? פאר וועלכער דרשה, זי האט קיין האנט אין קאלט וואסער אריין נישט געטאן...

— וואס ווערט טאקע פון אזא נשמה?

— נארנישט! זי לעבט ווייטער אין עולם הדמיון... זי שיידט זיך נישט אפ פון גוף... נאר פריהער האט זיך דעם בעל דבר גע־חלום'ט, אז ער לעבט. א ו י ף דער ערד. און היינט חלום'ט זיך איהם, אז ער לעבט. א י ן דער ערד!

אין אונזער שטעדטעל איז כמעט קיינער קיינמאל נישט רעכט געשטארבען, ווייל עס האט קיינער נישט רעכט געלעבט! נישט קיין גוטע, נישט קיין שלעכטע; קיין רשעים, קיין צדיקים... פשוט'ע שלאף־מיצלער אין עולם הדמיון... לענט זיך אזא שלאף־מיצעל אין קבר אריין, בלייבט עס שלאף־מיצעל נאר אין אן אנדערע דירה,— ווייטער נישט...

דעריבער איז דאס נאנצע שטארבען ביי אונז א ריינע קא־מעדיע! דען, אפילו ביים לעבען, לענט עמיצען א פעדער אונטער נאז, וועט ער זי אוועקיאגען? און אן איינגענעמענע פליג טרייבט ער אוועק? גלאט, מען וועדט פטור פון א פיערטער ציצה, מען איז יוצא מיט דריי, צי מיט פיער פסול'ע, ווי ערגעץ א מנהג איז! אויך וועדט מען לויז פון דאגת פרנסה... אבער ווייטער?

דער זעלבער חלום, דער אייגענער עולם הדמיון... אין אסך שטעדט איז אזוי... און, עס טרעפט ערגעץ, ווי ביי אונז האט גע־טראפען, אז א מת קריכט ארויס פון א קבר, הויבט ער נארנישט אן צו נעדענקען, אז ער האט אמאל ודוי געוואגט, נע'גוסס'ט און

איז נעשטאַרבען... קוים פאַלען איהם, ביים אויפהויבען, די שע־ בעלער אראָפּ פון די אויגען, געהט ער גלייך אין בית המדרש, אין מרחץ אריין, צי אַהיים עסען קולישע... ער ווייסט פון גאַרנישט!

איך וויים נישט צי די לבנה איז שולדיג, צי איך אַליין בין עפעס נעווען נישט ווי אַלע מאָל, — איך הער, גלויב, אוז סרעג נאָר:

— נו, זענען א ל ע, אַלע מתים אויפנעשטאַנען...

— ווער ווייסט? מען פיהרט עפעס ביכער? אפשר זענען נעווען שטיל־ע אפיקורסים, וואָס האבען נעקלערט, אז עס איז תחית המתים, און זענען, להכעיס, געבליבען ליגען... נאָר א קהל מתים, אז עדה איז אויפנעשטאַנען! אויפנעשטאַנען איז אנטלאָפען פאר'ן קאָמאַרניק אין נאַהנטען וואלד אריין.

— פאַרוואָס אין וואלד אריין?

— אין שטאַדט אריין האבען זיי נישט נעקאָנט... עס איז דאָך נעווען בייטאָג, און על פי דין, טאָר מען זיך נישט וווייזען בייטאָג אין תכריכים... א שטאַדט מיט מעוברת'ע ווייבער... זיי קאָנען זיך נאָר, חס ושלום, פאַרקוקען און נעווינגען גרייטע מתים...

— רעכט... און דער קאָמאַרניק...

— איהר פרעגט אויף אַן ערל... ער האָט נישט געוואהן א וואַרט... אפשר שכור נעווען... גאַרנישט... ער האָט זיינס נעטאָן, פאַרשריבען...

— און פאַרקויפט?

— נאָך נישט... דערווייל איז נאָך קיין קונה נישטא...

— און די מתים?

— אָט... די מתים!

ער רוהט זיך אָפּ א רגע און דערצעהלט ווייטער:

— קוים איז צוגעפאַלען די נאַכט, זענען די מתים צוריק אין שטאַדט אריין... יעדערער געהט צו זיך אַהיים, גנב'עט זיך אריין דורך א טיר, א פענסטער, צי דורך א קוימען... כאָפּט זיך צו דעם אַלמער... אריינסגענומען מלבושים, אנגעטאָן זיך, אפגענענעצט, און נעלעגט זיך וואו עס איז שלאָפען...

צומאַרנענס איז שוין נעווען א פולע שטאַדט מתים...

— און די לעבענדיגע האבען געשווינגען?

— מען האָט עס נישט באמערקט!... פּאַרנומען געווען מיט מחלוקת... יעדען איז דער קאָפּ פּאַרדרעהט, אַלע פּאַריאַכמערט! און צוריק נעשמועסט, ווי אַזוי דערזעהט מען עס אַ חלוק צווישען אַ לעבענדיגען מיט א בר מנן אַהן תכריכים? עס איז נישט אַזוי לייכט!

אַז אַ זוהן האָט דעם פּאָטער דערזעהן, האָט ער דריי מאָל אויסגעשפּיגען: פּו, פּו, פּו, „און מיר האָט זיך גע'חלום'ט, אז איך האָב קריש געזאָגט, ירושה געגומען... אַלע בייזע חלומות צו מיינע שונאים'ס קאָפּ!"

און אַלמנה דערזעהט איהר מאַן, ווערפט זי איהם אַריין אַ מתנת־יד, געגאָרט האָט ער זי, דער עכבררש... חזק מאכט ער! און זי, אַ נאַרישע אידענע, האָט איהם נאָך נייע תכריכים געמאכט!

— און אז זי האָט דערווייל חתונה געהאט?

— ווער חתונה געהאט? אין מחלוקת האָט מען אונטערגע־צונדען און פּאַרברענט די שול, מיט'ן בית המדרש מיט דער חופּה... הכל כאשר לכל... דערביי זענען כמעט אַלע געווען „פּאַדסוד"...

— און וואָס ווייטער?

— גאָרנישט... די מתים זענען לעבענדיג געווארען, די לע־בענדיגע האָבען אָנגעהויבען אויסצושטאַרבען, פּון ענגעניש, פּון דער לופט... דער עיקר, פּאַר הונגער...

— אַ הונגער איז געווען?

— ווי ערגעץ! ביי אונז יא... די מתים האָבען זיך געזעצט אויף זייערע ערטער אין מנינים און אויף זייערע ערטער אין דער־היים ביי דער שיסל אויך... מען האָט נישט געווואוסט, נאָר עס האָבען פלוצים לעפל פּאַרפעהלט, — פּון איין שיסל עסט מען, האָט פּאַרפעהלט לעפל... א בעל־הבית'טע ווייסט, אז זי האָט אַזוי פיעל לעפל ווי מענשען... קלערט זי, אַ גנבה! פּרימע זאָגען: א כשוף... נאָר, אז מען ווערט געווואָר, אז אומעטום פעהלט און אז דאָס עסען געניגט נישט, — האָט מען שוין געזאָגט: א הונגער־יאָהר און מען האָט געהונגערט, און מען הונגערט נאָך...

און אין א קורצע צייט האבען די מתים גובר געווען די לע־בענדיגע... זיי זענען היינט קהל און פיהרען קהל! זיי זענען נישט פרה וברה, דאס נישט, נאר אז עמיץ שטארבט, גנב'נען זיי איהם אראפ פון דער מטה, נעמען ארויס פון קבר און עס געהט נאך א מת ארום אין שטאדט...

און וואס פעהלט זיי? זארגען, זארגען זיי נישט, פאר'ן טויט — קיין פחד נישט... עסען עסט מען אבי א ברכה צו מאכען, בענ־שען צו קאנען.. אבער מען דארף עס נישט, מען בענקט נישט דער־צו, הוא הדין — טרינקען... הוא הדין וואוינען; הונדערט מתים קאנען וואוינען אין איין שטוב, — מען דארף קיין לופט נישט!

און מען האט קיין צער נישט! דען פון וואנען האט א מענש צער, פון ווייסען — יוסף דעת יוסף מכאוב, א בר מנן — זיין דאגה! ער וויל נישט וויסען און דארף נישט וויסען... שלעפט זיך ארום אין עולם הדמיון...

זיי האלטען זיך דעריבער טאקע פון דערווייטענם פון אלע לעבענדיגע זאכען... זיי האבען קיין שאלות, קיין ספקות, קיין הארץ־וועהטאג. עס פוילט קיינעם קיין לעבער נישט!

— וועה, מיינט איהר, איז ביי אונז רב? אמאל איז געווען א לעבענדיגער מענש, א טוער; היינט — א בר מנן! געהט ארום אוים'ן עולם הדמיון און זאגט נאך דעם חיי אדם ווי פון א חלום ארויס...

וועה זענען די דיינים זיינע? זיינם גלייכען... האלב פאר־פוילטע מתים...

און די לייט פסק'נען שאלות פאר לעבענדיגע ווי פאר טויטע; אלץ וויסען זיי, אלץ טוען זיי... זיי מאכען ברכה, זיי גיהען מיט מציצה, זיי בענשען חתן־כלה...

וועה שטעלט זיך פאר'ן עמוד? א מת! א זקן ורגיל א מת! ער האט א פנים פון א מת, א קול פון א מת; עס טרעפט, א האהן גיט פלוצים א קרעה — אנטלויפט ער אווען פון עמוד!

און די גבירים, די בעלי־טובות, רעדעל־פיהרער, קהל־פאר־זארגער, דאס גאנצע קלאפערגעצייג וואס איז? טויטע, לאנג גע־שטארבענע, לאנג באגראבענע!

און דעריבער איז אזא עפוש אין שול, אין באד, אין גאס... זאמע מתים...

— און איהר, רב קרוב, איהר וואס זענט?

— איך? איך בין האלב טויט. — ענטפערט דער איד.

ער שפרינגט ארום פון וואגען און וועדט נעלם צווישען די בוימער...

אייזיק'ל שחט.

1.

אַן עושר שטעהט אויף תחית המתים, א מלמד שטאָו׳בט פלוצלונג אַוועק.

נאָר צוואַנציג יאָהר קנעלְען, און דוקא אין די רייכסטע היי־זער אין שטעדטעל, איז אביגדור׳ל מלמד אַוועקגעפאַלען אויפ׳ן האַלז; עס האָט זיך איהם בלוט ג ע ו ו י ז ע ן, דער קול באַ־האַלטען, און דערצו איז ער שטאַרק אָפּגעפאַלען.

— א שאַד נעבער — זיפצט מען אין שטעדטעל — א איד א לְמדן און א גוטער מלמד!

און עלְענר איז אביגדור׳ל ווי א שטיין. אהער געקומען קנע־לְען איז ער אלם יונגערמאַן פון דער פרעמד; קיין קרוב, קיין גואל... דערצו נאָר אן אלמן מיט א פיערייעהריג אינגעל... איבער דער גאַנצער צייט האָבען זיך איהם קיין ק י נ ד ע ר נישט געהאַל־טען; דאָס לְעצטע מאָל איז ז י געשטאַרבען איז קימפּעט, און געה פּרעג נאָט א קשיא.

קהל האָט דאָך אביגדור׳לְען אין זין!

ערשטענס — איז געבליבען אין בית־המדרש — איז קיין יושר נישט, מען זאָל איהם דאָס מעמר צונעמען; ער וועט דאָך נעבער אויסגעהן ווי א ליבט! שווינדזוכט, זאָגט מען אפילו, איז אַנשטע־קענדיג, זאָל מען זאָגען! מיר וויסען, אז החיים־והמות איז טאָקע נאָר ביי גאָט ברוך הוא, אין דער האָנט; אז אָהן זיין ידיעה האָט דער מלאך־המות קיין שליטה נישט; אָהן זיין וויסען, וועט זיך קיינעם קיין האָר נישט קרימען. — אזוי איז געבליבען אין בית־המדרש אין דערפריה ביי שחרית, פארנאכט ביי מנחה ומעריב, אז דאָך איז דאָס מעמר צוקראָכען.

אנגעהויבען קאליע מאכען האט א „נחות־דרגא" — אן אויפ־
געקומענער בעל־הבית, דעם מומחה'ס א ליבליך שוועסטערקינד;
נאר איהם האבען זיך די רעשט בעלי־בתים צוריקגעצויגען...

קהל קאן דאך נישט צוזעהן, א איד — א למדן זאל שטאר־
בען, חס־ושלום, פאר הונגער.

טון מוז מען! עס איז א מצוה און א יושר צוזאמען. אויפ'ן
וועג ליגט דאך די שאלה; ו ו ע ר דארף טון? דאס גאנצע בית־
המדרש זאגט, אז דער עיקר חוב פאלט אויף די בעלי־בתים, וואס
האבען איהם דאס חדר צונומען. די וויטער זאגען: כל ישראל
ערבים זה בזה, און אויסהאלטען א איד א למדן איז מחויב גאנץ
קהל. זיי וועלען זיך די הענט נישט אפוואשען. נישט שטעהן פון
דערווייטענס. נאר דעם גאנצען עול אויף זיך קאנען זיי נישט
נעמען!

דערפון מאכט זיך א צווייטע שאלה: וואו האט קהל געלט?
עס זענען פאראן דריי דאזארצעס, נאר דער אמת'ער ראש־הקהל, דער
מושל־בכפה, איז ר' שמערעל, א פרומער, מתונות'דיגער, שטילער
משניות־איד... און ר' שמערעל זאגט, אז אויספיהרען מיט דער
הכנסה, וואס קהל האט, קאן ער נישט, אז אייז גראשען זעהט נישט
דעם צווייטען, אז קהל איז א געלעבערטער זאק, אז ער מוז צולענען
פון דער קעשענע! און — איינס פון די ביידע: אדער ער וועט זיך
מוזען גט'ן מיט דעם ווייב, וואס טוט אן מעשים, אדער אוועק־
ווארפען קהל; זאל אן אנדערער געהן אין ספאדיק! מילא! דאס
— זאגט מען — איז נאך נישט פון די גרויסע זאכען; דערויף
איז נאך דא א תשובה: אדער מען קלייבט אוים אן אנדערען ראש־
וראשון, אדער — טוט מען זיך אן אנדערע עצה. היינו: מען מאכט
אויף וואס עס איז א פונדוש! ווייט דארף מען נישט זוכען: שבת־
ליכט, כלי מיני שפייז... נאסע הייווען זענען שוין פארדינגען.
מאכט מען פון טרוקענע. אניט זאל מען פארדינגען נאר אויף דריי
יאהר דאס באד. און אפשר איז גלייכער אויפצונעמען א פיערטען
שוחט. די דריי געהען אין גאלד, זאל נאר א איד, נישט דוקא ר'
שמערעל'ס א קרוב, האבען פרנסה, און קהל — א פאר גראשען!
און א פונדוש דארף מען סיי ווי סיי: דער שולדאך שיילט זיך,
די מקוה דארף רעפעראציע, אניט זענען די נשים מסוכן. היינט

איז שוין, ברוך־השם, די תלמוד־תורה בטל עטליכע יאָהר, שוין צייט עם זאָל אויף איהר אויך אַן אויפריכטונג קומען...

און באַשטעהט קהל נישט אויף די אַלע פּלענער, זאָל מען מאַכען א נדבה, א שעהנע נדבה! זאָל מען געהן מבית לבית! קעסט־קינדער, וואָס האָבען, ברוך־השם, צייט און געזונטע פּיס, פּעהלט נישט, קיין עין־הרע!

דערווייל האָט מען אביגדור'לען אָפּגעזאָגט פון דער דירה.

דעם טאָג האָט ער פּארבראכט וואו עס איז. אביסעל איז בית־המדרש, אביסעל אין באקאַנטע שטיבער. וואו ער איז געקומען מיט'ן אינגעל, האָט מען זיי מיט עפּעם מכבד געווען: אביסעל בראנפּען (פּאַר'ן קינד—ז י ס ע ן בראנפּען), א שטיקעל לעקער... נאָר אויף נאכטלעגער האָט זיי קיינער נישט פּארבעטען. נאָר מנחה־מעריב איז אביגדור'ל מיט'ן אינגעל געבליבען אליין אין בית־המדרש; אפילו די, וואָס לערנען געווענליך נאָכ'ן דאוונען, האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו אייליען אהיים.

נאָר א פּאָר שעה איז אין גרויסען, לערען בית־המדרש אביגדור'לען קאַלט געווארען! ער האָט איבערגעלאָזט דאָס קינד, וואָס איז איינגעשלאָפּען אויף דער באנק, און איז זיך געגאַנגען אַנווארעמען צו א בעקער, וואו מען ארבייט די גאַנצע נאכט. מען האָט איהם ערלויבט, און ער האָט זיך געזעצט ביי דער וואַנט, נישט וויט פון ברענעדיגען אויוון. א ליעבע וואַרעם האָט איהם דורכגענומען און ער איז איינגעשלאָפּען. עס האָט איהם קיינער נישט געווענקט און ער איז געשלאָפּען ביז שפּעט אין דערפריה.

די צווייטע נאכט איז ער געקומען שוין מיט'ן אינגעל צוזאַמען זיך וואַרעמען. ער האָט פּארנומען דאָס זעלבע אָרט. דאָס אינגעל האָט זיך געזעצט דערנעבען און אָנגעשפּאַרט דאָס קעפּעל אויפ'ן פּאָטערס שויס. זיי זענען ביידע אזוי געשלאָפּען ביז אין דערפריה.

אזוי האָט געדויערט עטליכע טעג; ביז די פּאָליציי איז געווארען געווארעו. סכנת־נפשות האָט זיך געטאָן! דער בעקער איז שיער נישט געגאַנגען אין תפיסה, ער האָט זיך קוים אויסגעקויפט מיט עטליכע רובל און ג'חתמ'עט, אז מעהר לאָזט ער אביגדור'לען אין

שטוב נישט אריין. ארט עפעס די פאליציי, אז אביגדור'ל איז א איד א לסרון? עטליכע בעלי־בתים זענען אפילו געגאנגען בעטען, ואו מען דארף, נאר וואס איז היינטיגע צייטען ווערט א בקשה פון א איד.

אביגדור'ל איז געגאנגען אין באד אריין... ווייטער דאס זעלבע: די פאליציי מישט זיך אריין אוז ווי פארמאכען דאס באד מיט דער מקוה! שפארען זיך טאר מען נישט; עס איז באמת א חורבה. רער א ווארט — לעגט מען א חותם, וועט קאסטען א טויזענטער! עד היום וויים מען נישט, ווער דער מסר איז געווען... געמוזט האט מען דאך מסר'ן, די פאליציי מישט זיך אליין נישט אריין!

סיי ווי סיי, אביגדור'ל מיט'ן איינגעל האבען שוין נישט וואו צו גיין; זיי זענען געבליבען אין קאלטען בית־המדרש.

דאמאלט איז טאקע דאס רחמנות אויפ'ן פאטער מיט'ן קינד נאך גרעסער געווארען! מען האט ערשט דערזאהן, אז זיי האבען ביידע נישט קיין העמד אויפ'ן לייב.

איצט האט שוין דאס גאנצע בית־המדרש מודה געווען, אז אביגדור'ל פאלט אויף קהל. נאר וואס זאל קהל טון? מען האט זיך איבערגעלעגט, אוז מען איז געקומען צו דער דעה, אז דאס באד פארדינגען אויף דריי יאהר קאן מען נישט. דערווייל איז עס א מפולת. קיינער וועט קיין דרייער נישט נעבען. ביז מען וועט עס נישט פארריכטען.

א נייעם שוחט אויפנעמען איז א געפעהרליכע זאך; אהן מחלוקת וועט עס נישט צוגעהן... אוז ווי לאנג איז נאר, אז דורך א מחלוקת פון שוחטים האט א האלבע שטאדט געצאהלט שטראף פאר פאטענטען? — אויף דעם איז מען שוין אין גלות!

מיט געפרעסטע הייווען. האט זיך אויסגעווייזען, האנדלען מעהר קריסטען ווי אידען... א פונדוש אויף שפייז וועלען די בעלי־מלאכות נישט צולאזען. בעלי־מלאכות אוז חברה־נושאים זענען איין קניפעל; וועט זיך באלד אנהויבען אז עסק מיט חברה־קדישא.

אויף עופות — ווי דער רוב בעלי־בתים נישט. זיי זאגען, אז אויב עס וועט זיין א פונדוש, וועלען זיי אויפהערען עסען עופות... אויך קאן דערפון ארויס א פרצה געגען שחיטת־חוץ! פיש זענען

אזוי אויך ממין־קרח... און אפילעגען אויף דער לאנגער באנק טאר מען פארט נישט; על כן — מוז מען צוזאמענעמען א נדבה. מען הויבט שוין אן קלערען: מי ומי ההולכים? וער מיט וועמען? — נאר — א מענש דענקט און גאט לענקט.

אין שטילען מארק איז פלוצלונג אינמיטען דער וואר, איז א פראסטען דינסטאג, א געפילדער געוואלרען: אהר'לע בעל־עגלה, מיט זיין בריטשקע, מיט זיינע פערדלעך ווי די לייבען, טרייבט, יאגט אויף און אפ, איבער בערג און טאל, שטיין און בייז; אויף און אפ, אהין און צוריק, אז עס פארהילכט די אויערען! אין בריטשקע זיצט ר' גבריאל'טשע. פון דער רעכטער זייט האלט איהם אונטער דאס צווייטע, צי דאס דריטע וויב, פון לינקער זייט — דער מומחה פון שטאדט. ביידע קלאפען דעם בעל־עגלה אין קארק אריין: פאהר! פאהר! פאהר! גזלן! א כפרה צעהן פערד פאר א מענש!

ר' גבריאל'טשען האט זיך, לא־עליכם, א דארם איבערגע־דרעהט. ער האט שוין, זאגט מען, קוועקזילבער געגומען, טייל זא־גען אפילו: פיזעם אויך! און פריהער גאט, דערנאך אהר'לע מיט זיינע לייבען, קאנען איהם ראטעווען. דערווייל איז נישט גוט! דער אלטער חברה־קדישא־שמש, וואס האט שוין נעזעהן מעהר מתים, ווי אן אנדערער לעבעדיגע, זאגט, אז אויב די קישקע גלייבט זיך נישט אוים נאר ארה'לעם טרייבען איבער'ן מארק, איז גאר־נישט גוט; מוז שוין דארט זיין א קשר של קימא, דארף מען טאקע גרוים רחמים!... מען האט אראפגעבראכט פון ערגעץ א דאקטאר, האט ער אויך מודה געווען, אז נאר איין גאט קאן העלפען...

פון א נדבה־מאכען פאר אביגדור'לען האט מען פלוצלונג אויפ־געהערט צו רעדען. פארוואס? קיינער ברענגט עס נישט איבער די ליפען, נאר יעדערער ווייסט די סבה... דער חדש־גבאי פון חברה־קדישא בלאזט זיך שוין: ער רעדט שוין מיט עלטערע אידען בלשון „אתה", דערלאנגט שוין קיינעם קיין שמעק־טאבאק נישט. זאג איהם: גוט מארגען, הערט ער קוים! ער וויים, אז עס נעהט צו זיין ממשלה!

און קהל האט מיט ר' גבריאל'טשען א לאנגען, לאנגען חשבון.

נישט נאָר אביגדור'ל וועט אויפגעריכט ווערען! א איד, קיין עיר־הרע, א גביר: דרויי הייזער, צוויי שפּייכלער, באר גאָר אַ מטמון און—אהן קינדער! א מענש, ר"ל, זאָל קיין שלימה נישט האָבען אויף זיין אייגענעם גראָשען... קיין קערה, קיין מעות־חטין, קיין „מאיר בעל־הנס", קיין אורח אויף שבת, גארנישט! פּורים ווערט ער כלומר'שט קראנק און פארמאכט טיר און טויער! זייט ער האָט דאָס לעצטע מאָל חתונה געהאט, צוריק מיט א יאָהר צוואנציג, האָט ער קהל אפילו מיט לעקער און בראנפען נישט מהנה געווען...

קיין שלעכטס, חס־ושלום, ווינשט קיינער נישט. א איד בלייבט איד. דעם רבונו־של־עולם וועט קיינער קיין עצה נישט נעבען, נאָר וואָס אמת איז אמת.

ביי אָהר'ן בעל־ענלה איז שוין א פערד געפאלען, און עס העלפט נישט! להבדיל, דער חברה־קדישא גבאי האָט שוין אפילו פאר זיין אייגען ווייב קיין דרך־ארץ נישט!...

היינטיגע צייטען אָבער געשעהען אויך אמאָל נסים. זעלטען, דאָך טרעפט זיך! גבריאל'טשע האָט מנדר געווען עטליכע פונט ליכט אין שול אריין, און עס האָט אָננעשלאָגען! ר' גבריאל'טשע איז אויפגעשטאנען תחית המתים! דערפאר איז אביגדור'ל נעבער, להבדיל בין החיים והמתים, פלוצלונג צוועקגעשטאָרבען!...

2.

א טרוקענע לויה.

אַ לויה האָט אביגדור'ל געהאָט גאָר א זעלטענע: קיינר אין קייט!

דאָך איז זי געווען — איך קאָן מיך אָנדערש נישט אויס־דריקען — א טרוקענע לויה! עס איז קיין אלמנה, קיין יתומה נישט נעבליבען.

עס איז נישטא פאר די ווייבער אין וואָס זיך אָנצוכאָפּען. מען חלש'ט נישט, עס ווייגט זיך אפילו נישט רעכט! דער אָרעמער יתום ווייסט נאָר אפילו נישט, וואָס א קבר איז, וואָס געשטאָרבען הייסט! ער איז מעהר צושראָקען, ווי פאַרווייגט! די ווייבער האָבען זיך ווירקליך נישט אין וואָס אנצוהאלטען. אז אויינע דער־

מאנט זיך גראד אן איהר אייגענער ברענענדיגער צרה און לאזט ארויס א קול, בלייבט עס ווי הענגען אין דער לופטען, קיינער כאפט נישט אונטער, ציהט נישט ווייטער; עס ווערט ווי פארגליווערט, ווי דערשטיקט.—

די ווייבער זענען דעריבער באלד אפגעשטאנען.

און יונה באז, דער גבאי פון חברה נושאים פון היינטיגען חודש, האט עס באמערקט און נאכגעשריגען:

— אהיים, נשים, אהיים! א לויה אהן נעוויין, איז ווי א חתונה אהן כלי־זמר. נישט פאר אייך געדאכט!

די ווייבער שילטען דעם „לאנגען יונה" פון ווייטען, נאר זיי טרעטען אפ.

די מענער האלטען אויך נישט לאנג פלאץ.

פאריאנטע קרעמער און אזוי עלטערע און שוואבע בעלי־בתים, געהען נאר צו, יעדערער ביז אין זיין עק נאם. אנדערע באגליטען די מטה ביז עק שטאדט און שטעלען זיך אפ. ווען מען בלייבט שטעהן, קלאפט מען אן אין דער ערשטער בעסטער שויב, און אין שטוב ווייסט מען שוין, וואס דאם קלאפען באטייט: באלד באווייזט זיך עמיצער מיט א קווארט וואסער, צו וואשען די הענט. דער עולם באגיסט די נעגעל, קרעבצט אפ, זאגט וואס מען דארף, און גיהט זיך זיין וועג. אהיים צי אין געשעפט אריין.

יונגע בעלי־הבית'לער, קעסט־עסער, בני־תורה, וואס האבען ביי אביגדור'לען געלערנט, אדער נאר אמאל מיט איהם פון תורה גערעדט, פיהרען די מטה אוים דער שטאדט ארוים. צום בית־עלמין זענען זיי דאך נישט צוגעקומען. עס איז א שעהנער, ליכטיגער טאג, נעמט מען זיך רעכטס צום טייכעל, די הענט צו וואשען. טייל ווילען אביסעל שפאצירען הינטער דער שטאדט. עקסטרע צוליעב דעם ארויסגעהן לוינט זיך נישט, נאר אז מען איז שוין דא!... אנדערע וועלען זיך שוין אין איינוועגס אפבאדען.

פארשיט דאם קבר, אונטערגעזאגט דעם יתום דעם קדיש, האבען שוין נאר עטליכע מלמדים. דאך זיי יאגען זיך אויך צוריק, אין די חדרים אריין: די תלמידים האבען שוין דארט געמוזט „די גאנצע וועלט איבערקעהרען"...

דאם ברעטעל מיט'ן „פה נטמן", די מצבה אויף דערווייל, וואס ווערט שוין געווים בלייבען אויף שטענדיג, שטעקט אין קבר אריין

יונה באץ און שילט דערביי מיט טויטע קללות אלע בעלי־בתים... די כחות האבען זיי איהם צוגענומען, דעם מארך פון די ביינער ארויס־נעצויגען און אוועקגעוואַרפען, ווי א שאל פון אן אויסגעפרעסטער לימענע...

די נושאים פארמאכען דאם בית־עלמין. —

אין שטאדט אריין איז א וויאַרסט וועגם. די זון האלט שוין אין אונטערגעהן. מען וועט קומען צו מנחה און אפשר וועט נאך צייט זיין צו כאפען א טרונק בראנפען; צו דער ארבייט וועט מען שוין זיך נישט זעצען. נעהט מען טריט ביי טריט און מען שילט די בעלי־בתים פאר זייער אכזר'יש האַרץ...

נישט נאר נעגען מלמדים זענען די בעלי־בתים נישט יוצא... ווי אזוי באהאנדלען זיי ארעמע לייט בכלל און בעלי־מלאכות בפרט? — באלד פארגעסט מען אנ'ם נפטר און מען נעהט אי־בער צו לעבעדיגע צרות: ארעמע לייט זענען אין חברה נושאים. בעלי־בתים שטעהען איבער זיי אין חברה־קדישא. די חברה נושאים ארבייט צום טויט, די חברה־קדישא נעמט צו דאם גאנצע נעלט פאר די גבאים'ס קרובים, פאר עטליכע לעדיגגעהער, טע־לער־לעקער... צי האט דען א בעל־מלאכה א דעה אין שטאדט? ווער נעמט אויף א חזן? בעלי־בתים! פרעג זיי בחרם, צי איז עס א כשר'ער טרעל, צי א קרעה פון א האהן! פרעג זיי בחרם, וואס א „וואלאך", וואס א „יעלה" איז, און די טרעלבייבער נעמען אויף חזנים! ווער מאכט שוחטים? בעלי־בתים! שמערל ראש הקהל, ימח שמו: דריי קרובים — דריי שוחטים! עס וואלט שוין אפילו צייט געווען, צו מאכען א שטיקעל מרידה, איז פונקט א יקרות... יונה באץ האט נעוואלט שוין אנהויבען איינקויפען אויף דער סעודה, וואס חברה מאכט פון יאהר צו יאהר, — איז צו גארנישט צוצו־טרעטען... און אז עס איז יקרות, האט דער בעל־מלאכה קיין קו־ראש נישט... פון דער סעודה קומט מען ארויף אויף דער פאר־איהריגער און היינט־יעהריגער קלפי, וואס נעהט גארנישט צו עהרליך. שטענדיג מוז זיין א שווינדעל, א. אז. וו.

און דער ארעמער יתום נעהט נאך פון הינטען א פארגעסענער, א דערשראקענער... די אויגען זענען ארויסגעזעצט, דאס דארע פנימ'ל — אין פאסען, פון די טרערען. וואס זיי האבען גע'לאזט איבער די איינגעריכטע באקען... די ליפלער ציטערען איהם נאך

פון פריהערדיגען געוויין... ער פיהלט אפילו קיין הונגער נישט, כאטש ער האט נאך היינט אין זיין מויל נישט געהאט.

קינדזיר קאנען דאך לאנג נישט טרויערען. עס מאכען אויף זיך אויפמערקזאם די שטיינער, וואס ליגען אין די זייטען פון שאסיי. יעדעס שטיקעל וועגס ליגט א שטיין אויף א קליין בערגעלע ערד, ארומגעבראכט מיט גראז: פון דערווייטענס קוקט אויף איהם יעדער שטיין מיט א גרויס אויג; אז ער קומט צו נעהנטער, זעהט ער, אז עס איז אן אויסגעמאלט ראד מיט א ציפער אין דערמיט. נאך וואס די שטיינער נוצען, איז איהם נ י ש ט אינטערעסאנט צו וויסען, נאר אריבערשפרינגען איבער אזא שטיין דארף מען פרואווען. עס גראבט איהם, אז ער אויפלט זיך שוין אפעגען דעם צווייטען שטיין, איבער וועלכען ער שפרינגט נאך געשיקטער, אז אזוי ווייטער, ביז ער מיידט אויס די נושאים.

— זעה נאר, זעה, — דער יתום!

— נעבער, בארוועס! — באמערקט יונה בעץ מיט א זיפץ.

— מיינע האבען אויך קיין שטיוועלער נישט, — ענטפערט העשעל היטעלמאכער.

— אבער טאטע־מאמע האבען זיי — מאכט יונה בעץ.

— פהי! — פייפט אונטער בערעל דער צוקער־בעקער.—דאס הייסט, אז טאטע־מאמע פארדינען נישט, העלפען זיי א סך!

דער אוועגט פאלט צו, אונטער'ן הימעל באווייזט זיך א ריה־רעוודיגע כמארע שוואלבען. די לופט ווערט פול שוואלבען־לשון, פול גערויש פון פליגעל... א געשפילערייי, א געפיסקעריי, א געיעג! שפילענדיג, לאזען זיך עטליכע שוואלבען אראפ; אט ריי־סען זיך אפ נאך עטליכע און מאכען משונה־קונציגע רעדער, אלץ נידעריגער און נידעריגער... דער יתום בלייבט שטעהן מיט אן אפעגן מויל, קוקענדיג אויף די שוואלבען. אין א רגע ארום ריייסען זיך איהם פון האלז ארויס משונה'נע טענער. ער ווייל נאכמאכען דאס געשריי פון די פייגעלער. די פיסלער הויבען זיך, און טאנצען אונטער איהם, גלייך ווי ער ווייל זיי נאכפליהען. און ער פאטשט מיט די הענטלער פאר גרויס שמחה, קוקענדיג אויף דער לוסטיגער באנדע אין דער לופט. פלוצלונג כאפט ער א פאר שטיינדלער און צילט זיך צו די שוואלבען, וואס לאזען זיך אמנידעריגסטען אראפ.

— ערשט נאך קדיש! — מאכט העשעל־היטעלמאכער מיט

א ברוגז־קול — כראי צו האבען און אויפצוהאדעווען...
— וואס וויסט א קינד? — זאגט יונה באץ...
— אן ערשט געבוירען קאלב — מאכט העשעל — בלעקט אויך א צייט נאך דער קוה...
— א קוה — מאכט דער צוקער־בעקער — איז מאמע נישט א טאטע, און א אינגעל איז קיין קאלב נישט.
יונה באץ רופט צו דעם יתום:
— קום נאר אהער, שייגעצל!
ווי וויך יונה באץ'ס קול איז נישט געווען, איז דאך דער יתום פארציטערט געוואָרען. די פרייד, דער שמייכעל זענען איהם אראפ פון פנים'ל. אויף זייער ארט שטעהט שוין צוריק די שטומ־פינע שרעק. נישט גערן געהט ער צו.
יונה באץ נעמט איהם אן ביי דער האנט.
— קום, אינגעלע... איך וועל דיך אהיים פיהרען.
— וואו האט א הונט א הויז — וויצעלט דער צוקער־בעקער. און יונה באץ פארטראכט זיך. דאך לאזט ער שוין דעם יתום'ס האנט פון זיינער נישט ארויס...
די נושאים געהען שוין שטיל צו צו דער שטאדט. זיי באַ־מערקען נישט, אז דער יתום האט זיך אנגעשלאגען אן א שטייג און מאנצט אונטער אויף איין פיסעל.
פאר שרעק האט ער אפילו קיין זיפץ נישט געטאן.—

3.

יונה באץ און זיינע חברים.

אין אנהויב שטאדט, וואו עס שיידען זיך די גאסלעך, רעכטס צום בית־המדרש און לינקס צום חברה־נושאים'ס שול'בעל, שטעלט יונה אפ זיינע חברים און פרעגט פארזארגט:
— וואס טוט מען מיט'ן יתום?
— א שדוך! — וויצעלט, ווי זיין שטייגער איז, דער צוקער־בעקער.
— פיהר איהם אין בית־המדרש ארייו! — מאכט העשעל חיטעל־מאכער.

— אוו נאר?
— האסט וועניג דיינע קינדער? — פרעגט דער צוקער־בעקער.
— זאלען בעלי־בתים זארגען — מאכט דער היטעל־מאכער.
— אה! — פייפט אונטער יונה בא"ץ — איהר געדענקט כאנטשע'ס דער משוגע'נערס אינגעל... וואו איז ער היינט?
— אין תפיסה — ענטפערט דער צוקער־בעקער גלייכגילטיג.
— עס איז איהם בעסער, ווי מיינע אין דערהיים. — מאכט העשעל מיט א זיפץ.
— אידען, — זאגט יונה ערנסט — זינדיגט נישט מיט די רעד.
— נו? — פרעגען ביידע.
— הערט, וואס איך וועל אייך זאגען, — מאכט יונה מיט א פארענדערטען קול — דער יתום איז געבליבען מיט אונז... עס איז נישט פראסט... עס איז מן הסתם אזוי באשערט...
— עט!
— ניין, נישט עט! פארוואס איז ער מיט מיינעם נישט אהיים געגאנגען, נאר מיט אונז געבליבען?
— מיר זענען די לעצטע געווען...
— דאס אלץ איז א הימעל־זאר... אויף א יתום קוקט מען... מיר טארען איהם נישט אפלאזען...
יענע ציהען מיט די פלייצעס. עפעס איז זיי היינט יונה צו ערנסט, צו פרום; עפעס נישט דאס וואס שטענדיג. דאך וואר־פען זיי אן אויג אויפ'ן קינד, און בלייבען אויך פארציטערט: א דערשראקען, פארציטערט פיינעל'ע; עס שניידט ביים הארץ.
— ווי היסטו, אינגעל'ע? — פרעגט דער צוקער־בעקער ווייך.
— דוד'ל — שטאמלט קוים ארוים דאס קינד.
— נו? — פרענט ווייטער יונה.
זיי שווייגען.
— גיט אן עצה — בעט זיך יונה.
נאר די חברים האבען זיך שוין אפגעשאקעלט, און מעהר אויפ'ן יתום וועלען זיי שוין נישט קוקען.
— נעם איהם צו דיר — זאגען ביידע, נישט אויפהויבענדיג די אויגען פון דער ערד.

און די אשה מיינע?

זיי שווייגען. דער עולם ווייסט, אז ביי יונה'ן איז דער חיים פיהרט שרה'לע די מלוכה. אז דער לאנגער יונה, קוים דאַרף ער אהיים נעהן, לאזט ער, שוין אויפ'ן וועג, אראָפּ דעם קאָפּ. ביי דער טיר, איידער ער לעגט ארויף די האנט אויף דער קלאמקע, האט ער נאָר א ישוב, צי קאָן ער נישט ערגעץ אוועקגעהן נאָך אויף א ווייל. אויב נישט, בויגט ער זיך נאָך טיפער איין און עפענט. אין שטוב איז ער שוין אין דרייזן געבויגען... יונה דער בעל־דברן, דער ראש־וראשון אויף יעדער סעודה, ביי יעדען מנין, דער טרינקער, דער פאטשער, די שרעק פאר רב און קהל, דער יונה קאָן איז דער היים קיין צוויי נישט צעהלען... עס איז איהם נישט צו דערקענען!

— זי וואָלט איהם פאראומערט דאָס לעבען! — זאָגט יונה— איהר אייגענע ווייזט זי קיין פרייע מינע... — ענדיגט ער מיט א זיפץ.

— און וואו ביסטו צו אלדע שוואַרצע יאָהר!

— וואָס זאל איך טון מיט א אידענע?

די נושאים שווייגען. וואָרים באמת, וואָס טוט מען מיט אן אשה? א בעל־הבית, אז ער קריכט אונטער דער פעל, פאטשט מען אמאל אוים; דעם רב — ענטפערט מען א גראָב וואָרט, פארקריכט ער אין א מויזען־לאָך... אבער אן אשה מיט יללות, מיט נעגעלעך... אויף דעם איז שוין קיין הילף נישט פאראנען.

— ווייסטו וואָס, העשעל, — כאפט זיך יונה אויף, ווי פון שלאָף, — נעם איהם צו דיר.

— משוגע ביסטו, מטורף! איך האָב פאר מיינע קיין ברויט נישט... שעהנע ירידים היינט!

— פאר צאהלען, מיין איך!

— ווער וועט צאהלען?

— וויפיעל ווילסטו א וואָך?

— כאטש א רובל א וואָך — ענטפערט העשעל.

— אבער, ווער וועט צאהלען — פרעגט ער וויטער. — מען ווייסט, אז דאָס קניפעל איז ביי שרה'לען, נישט ביי יונה'ן איז האנט; ער קריגט אפילו אויף קיין טרונק־בראנפען נישט; כאטש פרנסה איז, ברוך השם, דא; א קעסעל־מאכער איז ער א גוטער!

— און אז בעלי־בתים וועלען צאהלען?! — פרעגט יונה.

— אה! זיי לויפען שוין!

— זיי מ ו ז ע ן צאהלען — גיט יונה א טופ מיט'ן פוס.

— יו־נה! — מאכט דער צוקער־בעקער — לאז דיך נישט גלוסטען! מיש דיך נישט אין קהל'שע זאכען; שוין לאנג נישט געווען קיין מחלוקת! ווילסט ווייטער א פייער אונטערצינדען!

העשעל ראט אויך דאס זעלבע:

— גיב מיר איבער דעם יתום, איך וועל איהם אפפיהרען אין בית־המדרש אריין.

— אפפיהרען וועל איך איהם אליין — זאגט יונה מיט א האַרטער שטימע.

— הא! אז דו האסט זיך אנגעטשעפעט!

ביידע נושאים הויבען מיט די פליייצעס און געהען זייער וועגס.

יונה שטעהט אביסעל פארטראכט. א מינוט שפעטער שרייט ער זיי נאך:

— העשעל, געדענק, פאר א רובל א וואך!

— איך געדענק! — ענטפערט העשעל פון ווייטען.

— עפעס א דבוק איז אין איהם אריין... רחמנא לצלן! — מאכט דער צוקער־בעקער.

— נו, א רחמנות איז טאקע — ענטפערט העשעל.

— אודאי איז א רחמנות. — מאכט דער צוקער־בעקער, — נאר הערסטו, ברודער, וואס איך וועל דיר זאגען? רחמנות איז א טייערער ביסען פאר ארעמע לייט!

זיי נעמען זיך אן א זייט און טרעטען אף אין דער ערשטער בעסטער שענק אויף א טרונק־בראנפען.

יונה שטעהט נאך אליין מיט'ן יתום ביי דער האנט; ער האט נאך א ישוב.

4.

אין בית־המדרש צווישען מנחה ומעריב.

— וואס טוסטו דא, יונה'לע? — פרעגט מען צווישען מנחה ומעריב, אז מען האט יונה'ן אין בית־המדרש באמערקט. אין

שטעדטל איז אבער, ברוך־השם, שטיל, בארוהיגט מען זיך, און מען געהט ווייטער, מיט'ן לולקע־ציבוק אין מויל, אדער מען שטעהט איז רעדלער און מען רעדט. פון אביגדור'לען האט מען שוין אפּ־ נערעדט אלדאם גוטס, וואם מען האט נאר געקאנט, איז מען ארי־ בער אויף מקחים פון פּראדוקטען, ליציטאציעס, פּאליטיק. פון עמיגראציעס האט מען נאך דאמאלט נישט געוואוסט.

דעם יתום האט מען בעסער באגעגענט: וואר עס האט איהם באמערקט, האט זיך אפּגעשטעלט א רגע, א זיפץ געטאן, טייל נאר — א גלעט איבער'ן היטעלע...

פּלוצלונג איז א נערודער געוואָרען, און אלע אויגען האבען זיך נעוועגדט צום שלחן אינמיטען בית־המדרש. יונה שטעהט שוין דאָרט, און האט שוין ארויפגעשטעלט דעם יתום אויפ'ן טיש. דאם קינד לאזט ארוים א געוויין, וויל אראפּ פון טיש, וועניגסטענס זע־ צען זיך. ער האט מורא פאר דער הויך איבער דעם גאנצען עולם. יונה אבער לאזט נישט. ער האלט איהם אונטער ביים פּאדקאלנער און באמיהט זיך איהם צו בארוהיגען:

— שטיל, דוד'ל, — רוימט ער איהם איין, — שטיל, דיין טובה מיין איך!

דער יתום כליפּעט, נאר שטיל'ער.

פון מזרח־וואנט הערט זיך דערווייל א קול פון א בעל־הבית:

— מיט שטיוול אויפ'ן שלחן? אראפּ, שייגעץ!

יונה דערקענט דעם קול און ענטפערט געלאסען נאר פעסט:

— שרעק דיך נישט, ראוב'לע, שרעק דיך נישט, פרומע נשמה! באוועם שטעהט ער, דער יתום; ער האט שוין לאנג קיין שטיוועלער נישט.

און דערהיצט פון זיינע אייגענע רעד, גיט ער צו מיט כעס:

— און דא וועט ער שטעהן, ביז די בעלי־בתים וועלען איהם פּארזארגען.

דער עולם שווייגט פּאראינטערעסירט.

— עס איז איהם אפילו — מאכט ווייטער יונה — שווער צו שטעהן, ער איז באוועם געוועזען אויפ'ן הייליגען ארט, ער האט זיך א פיסעל פּארוואונדעט... שטעהן מוז ער דאך, רבותים! ער מוז, וויל ער איז א יתום און דארף, מען זאל פּאר איהם זארגען!

— זעה נאָר דעם בעל־טובה! — רופט זיך עמיצער אָן פון א זייט.

— מעריב־דאוונען! — קאָמאַנדירט אן אַנדערער.

— חזן, צום עמוד! — רופט דער גבאי.

יונה ניט א קלאָפּ אין טיש אַריין, אז עס הילכט. די נאָהנטע בעלי־בתים שפּרינגען אָפּ. ר' קלונימום דער דיין, וואָס האָט, שטעהענדיג ביים שלחן, זייט דער יתום איז אויפ'ן טיש, זיין שיעור אויסגעלערענט, און זיין אָפּגעמוטשעט און אפשר אויסגעהונגערט פּנים פּארשטעלט מיט דער האַנט, נעמט זי אַצינד אַוועק. אין די אַלטע נרויע אויגען באַווייזט זיך א שטומער טיפער צער.

— יונה, — שטאַמעלט ער — נישט מיט געוואַלד...

— מען וועט נישט דאוונען! — שרייט יונה, כאָפּענדיג א לייכטער פון שלחן אין דער האַנט אַריין.

דער גבאי האָט זיך צוריק אַנידער געזעצט. דער חזן בלייבט שטעהן אינמיטען וועג צום עמוד, און יונה דרעהט זיך איבער צום דיין.

— רבי—מאכט ער מיט גיפט — דאוונען, מיינט איהר, ווי־לען זיי! חס־ושלום! די וועטשערע מיינען זיי! די ווייבער קאָכען זיי שוין וועטשערע! עס וועט זיין א קאָבענדיגע יויך מיט קנאַ־קענדיגע בייגעל, א פּעט שטיקעלע פלייש מיט באַ'טעמ'טען רויטען כריין, — און אפשר אַבּיסעל זיסע מייערלעך דערצו.... און דער יתום האָט נישט צו עסען.

— נישט דיין דאגה! — שרייט עמיצער, א באהאַלטענער, פון מיטען א רעדעל ארויס. ר' קלונימום דיין פּארשטעלט צוריק דאָס פּנים מיט די ביינערניגע הענט און יונה ענטפערט:

— עס איז יא מיין דאגה! איהר זענט אייך פון דער לויה ווי די מיין צוקראַכען, און מיר דעם יתום איבערגעלאָזט! ניט אייער וויליען איז עס געוועזען, נאָר א גאָט־זאָך! נאָט וויים, וואָס ער טוט! נאָט וויים, אז אן אַרעמאַן האָט אידישקייט אין האַרץ, אז יונה באַץ וועט דעם יתום נישט אוועקווארפען אַהן הילף!

דער יתום הויבט אָן צו פּארשטעהען פון יואָם מען רעדט. ער גלייכט זיך אַביסעל אויס, לענט די רעכטע האַנט אויף יונה'ס פּלייצעס, און שטעהט אזוי אָנגעשפּאַרט, אונטערהאַלטענדיג מיט דער לינקער האַנט דאָס פּארוואונדעטע פיסעל...

דאָס קאָפּאָטקעלע האָט זיך איהם פון אייניגען קנעפּעל אָפּ־
נעלאָזט. פון אונטער דעם אָפּגעריסענעם העמדעל קוקט אַרויס א
שטיק אויסגעדאַרט לייב. אויפ'ן פּנים ליגט עפּעס א וואונדערליך־
טרויעריגער שמייכעל... ער שרעקט זיך שוין נישט פאר'ן עולם;
ע ר פיהלט, אז יונה בּאַץ הערשט איצט איבער אלע, און אז ער
איז געשטיצט אויף יונה בּאַץ!

— זעהט, בעלי־בתים! זעהט, אידען, בני רחמנים! — רופט
יונה מיט א ווייכען קול — א גראַניעט פיסעל, באַרוועם...

— ביי מיר איז דאָ א פּאַר שטיוועלעך! אלטע נאַר גאַנצע...
יונה דערקענט דאָס קול.

— גוט! — מאכט ער, — ר' יוסל איז מנדר, א גוטע
התחלה... נאַר אַהן א העמד איז ער אויך!

אן אַנדערער איז מודיע, אז זיין ווייב וועט אודאי נישט קאר־
גען עטליכע העמדלעך פאר א יתום.

— זעהר וואויל, — זאָגט יונה — וויים איך שוין: הענעלע
וועט געבען! און א בגד'ל?...

עס איז דאָס אויך עמיצער מנדר; יונה נעמט ווייטער אן פּאר
ליעב.

— נאַר עסען — רופט ער ווייטער — עסען, ווער וועט גע־
בען? פּאַרוואָס שווייגט ר' שמערעל? פּאַרוואָס רעדט נישט דער
ראש־הקהל?

ר' שמערעל, א דיק אידעל מיט לאַנגע ברעמען, וואָס פּארשטע־
לען איהם די אויגען אויפ'ן פּארלאַפּענעם פּנים, זיצט איבער'ן
משניות און ריהרט זיך פון אָרט.

— נישט דאָ איז די קהל־שטוב — מאכט ער שטיל און נע־
לאַסען צו די בעלי־בתים, וואָס שטעהען ארום זיין שטענדער. די
תשובה גיט איבער אייגער דעם צווייטען. כהרף־עין פליהט זי אי־
בער דאָס גאַנצע בית־המדרש: ר' שמערעל זאָגט, אז נישט דאָ איז
די קהל־שטוב!

— א ממזר פון א איד! — באמערקט עמיצער.

— א ביסמארק!

— א קעשענע־גנב. — פּאַרריכט אייגער אין דער שטיל.

דערווייל רופט זיך נאַר א קול אן פון מזרח־וואַנט, פון דער
צווייטער מזרח־וואַנט:

— יונה, — רופט ער, — פאלג מיר, יונה, לאז געמאכט... היינט איז דאנערשטאג ביינאכט... וואס איז היינט פאר א מאדע? עס איז קיין מנהג, קיין דין נישט אין א מיטען דאנערשטאג נישט צו לאזען דאוונען... געה אהיים, און שבת קום אין דערפריה, לאז נישט אויסנעמען, מהיכא תיתי...

— און שבת — שניידט איהם יונה אפ א תשובה — וועט ר' ירחמיאל דאוונען אין דערהיים! אפעסען און לענען זיך אונטער דעם איבערבעט? הא?

עם ווערט א געלעכטער: א חרוץ־עתיק יונה...

— הכלל, יונה, וואס ווילסט דו?

— עסען פאר'ן יתום, איך פאר מיר וויל נארנישט!

— עסען, רבותים, עסען פאר'ן יתום! — הויבט ווייטער אן יונה. נישט ווילענדיג, פאלט ער אריין אין טאן פון „צוויי גילדוין צו מצוות, דריי גילדוין צו מצוות". עם ווערט פרעהליכער אין בית־המדרש.

— איך נעם איהם אהיים אויף וועטשערע, — הערט זיך א קול.

— גוט, — רופט ווייטער יונה — אויך א נדבה! פארשריי־בען וועט מען עס ר' יחיאל'קעלען אויבען און אונטען! הערסט, יתומ'ל — דרעהט ער זיך איבער צום קינד — א התחלה טובה האסטו שוין! אויף לאנג לעבען — א וועטשערע. און מארגען — דרעהט ער זיך איבער צום קול, וואס האט גערופען, — מארגען וואס וועט זיין?

— זאל זיין מארגען אנבייסען אויך! — ענטפערט דער זעל־בער קול...

— און וואס?

— גוי! — שרייט מען פון א זייט, מארגען איז פרייטאג!

— און שבת? — לאזט יונה נישט אפ.

— שבת מעג ער אויך קומען צו מיר!

— און זונטאג, — פרעגט ווייטער יונה, — און מאנטאג, און דינסטאג, און די גאנצע וואך; און ווייטער שבת, און ווייטער א וואך!

— וואָס האָסטו דיך אַנגעטשעפּעט אַן מיר! איין בעל־בית ביז איך דאָ?

— חס־וחלילה! צו אַלע בעלי־בתים רעד איך! וואָלטען אַלע געהאָט אַזא אידיש הארץ ווי איהר, וואָלט שוין דער יתום אויפ'ן טיש נישט געשטאַנען.

דער עולם שווייגט.

— דאָונען! — וועלט ווייטער א געשריי, א געטומל.

— שיקט נאָכ'ן ווייב, וועט ער אַנטלויפען! — הערט זיך אַן עצה אינמיטען געטומל. דאָס האָט יונה'ן ווי א בליץ געטראָפען! אין איין רגע איז דער גרויסער, לאַנגער יונה געוואָרען ווי חוזק, בטל ומבוטל! דער ווינ האָט איהם געטראָפען, ווי גלית'ן דוד'ס גלאָט שטיינדעל. גלייך אין שלייף אַריין!

— דאָונען! דאָונען! — שרייט מען שוין העכער. יונה שווייגט. הויבט די האַנט מיט'ן לייכטער נישט אויף; ער האָט דעם גאַנצען „שייגעץ" פאַרלוירען!

5.

אַן אומגעריכטע הילף.

אוז וועד ווייס, וואָס מיט'ן יתום וואָלט געוואָרען, וועז נישט א הילף, פון גאָר אַן אַנדערער זייט!

אויפ'ן בעלעמער פון ארון־קודש איז פּלוצלונג אַרויפגעשפּרונגען א שוואַרצער, באוואקסענער יונגערמאַן מיט א ספּאַדיקעל אויפ'ן שפּיץ קאָפּ, מיט צוויי צופּלויגענע פּאות פון אונטער דעם ספּאַדיקעל, צולאָפענע ציצית פון אונטער'ן אָפענעם כאַלאַטעל, אוז צוויי ברענענדיגע לויפענדיגע אויגען אונטער'ן בריים־זן שטערן.

— זעהט, זעהט — וועלט א געדודער — חיים־שמואל!

אין אַן אויגענבליק וועגדעז זיך אַלע אויגען אָפּ פון שלחן צום ארון־קדש.

אפילו ר' שמערעל, וואָס איז ביז אַהער אַזוי רוהיג געזעסען ביים משניות, וועלט אויך עפּעס אומרוהיג, הויבט די ברעמען אויף.

— וואר? וואר? — פרעגט ער מיט זיין זיסען, נאר דער־שראקענעם קול.

— חיים־שמואל, חיים־שמואל! — חזר'ט מען איבער.

— רבותים! — שרייט דערווייל דער יונגערמאן פון ארון־קדש אראפ! — געדענקט, וואס איך זאג אייך! דער רבונו־של־עולם, ווי אין די הייליגע ספרים שטעהט, איז אן אביר־יתומים! איהר טארט דעם יתום נישט פארלאזען — אניט וועט איהר, חס־ושלום, אויך איבערלאזען יתומים...

— אראפ, שייגעץ, פון בעלעמער...

— שרייט נישט, רבותים, אן אמת וואלט ווייל איך אייך זאגען, א גוט וואלט...

א גוט וואלט ווייל דער עולם הערען.

— שאט, רבותים... אידען בני רחמנים זענט איהר, א אידיש הארץ האט איהר, פארוואס שווייגט איהר? איהר האט — זאגט איהר — א לאד אין קעשענע?

עם וועלט א געלעכטער.

— לאכט נישט, איך מיין ערנסט. איהר האט קיין געלט נישט. ארעם קהל! א י ה ר האט נישט. ר' ש מ ע ר ע ל האט נישט!... מילא... וועל א י ך אייך געבען געלט!

ביי די וועלטער וועלט ר' שמערעל אומרוהיגער. ער פארמאכט דאס משניות, הויבט זיך אויף פון ארט און קוקט צום בעלעמער.

— יונה — רופט דער יונגערמאן פון בעלעמער אריבער צום שלחן — האסט וועמען איבערצוגעבען דעם יתום?

— אודאי! — ענטפערט יונה, וואס איז דערווייל צו זיך געקומען.

— וויפיעל דארף עס קאסטען?

— א רובל א וואך!

— זעהר וואויל! רבותי, איך גיב געלט: איך צאהל א רובל א וואך פאר'ן יתום!

— דו? דו? — וועלט א גערופעריי. מען וויסט, אז דער יונגערמאן האט נישט קיין דרייער ביי דער נשמה.

— נישט מיין געלט! רבותי! הערט, איך גיב אייך נישט מיין געלט, מיין שוואנער אייזיקעל'ס געלט!

— אה! — ווערט א געוישערייי. דער עולם פארשטעהט שוין, אז וואס עס געהט. דער שוואנער אייזיקעל האט א היתר־שחיטה!

אצינד ווערט שוין ר' שמערעל בלאס. מיט אויפגעפלאמטע אויגען הויבט ער זיך אן צוצורוקען צום בעלעמער. דאך איידער ער שטופט זיך דורך, רופט דערוויי דער יונגערמאן:

— מיין שוואגער גיט א חרם־קוויטעל... ער צאהלט א רובל א וואך פאר'ן יתום... ביז ער וועט בר־מצוה ווערן... אפילו ביז דער חופה...

דערזעהענדיג ר' שמערעלען פאר זיך, שוין אויפ'ן ערשטען טרעפעל פון בעלעמער, רופט ער דאס איבריגע אין איין אטעם:

— נאר פאר שחיטת עופות! נאר פאר שחיטת עופות! שרייט, עולם: יא!

און דעם עולם געפעלט די קונץ, און הויבט אן שרייען מיט התלהבות:

— יא! יא! מסכים! מסכים! אלע באשטעהען!

ר' שמערעל איז שוין געשטאנען ביים יונגענמאן. ער האט איהם שוין געהאלטען ביים לאץ אראפצושלעפען „ווי א הורג" פון בעלעמער, נאר פון געשריי „יא! יא!" און „מסכים" איז ער ווי פארטומעלט געווארען.

— שעבט, אייזיקעל! — שרייט צולעצט דער יונגערמאן. ער שפרינגט אראפ פון בעלעמער רעכטס, ער זאל זיך מיט ר' שמערעלען נישט טרעפען.

און ר' שמערעל קומט צו זיך צוריק, הויבט אן רערען, וועגדט זיך צום דין:

— ר' קלונימום! ר' קלונימום, ווי דערלאזט...

שטעהט שוין דער אייגענער יונגערמאן אין טלית ביים עמוד און גיט א געשריי:

— והוא רחום...

דער עולם צוהויבעט, צואוויגט זיך, ענטפערט פרעהליך און ר' שמערעל'ס קול ווערט פארטרונקען אינ'ם דאונען.

ר' קלונימום האט נאר אלץ נישט אראפגענומען די האנט פון פנים...

דער פאַרשאַלטענער ברונעז.

אין שטעדטעל, אין סאמע מיטען מארק שטעהט א ברונעז, אוז דאָך נוצען יחידי־סגולה טייך־וואסער, וואס מען פיהרט פון א האַלבע מיל פון הינטער דער שטאָדט!

דאס טייך־וואסער איז פון סאמע „וואַדאַפאי" — בלאָטיג, מיט א שלעכטען ריח, אוז דאס ברונעז־וואסער, איז דוקא ריין ווי נאלד!

אייך וואונדערט אודאי, פארוואס מען טרינקט שלעכט טייך־וואסער, אז מען קאן האבען גוט ברונעז־וואסער? וועל איך אייך איבערדערצעהלען, וואַרט ביי וואַרט, די מעשה פון דעם ברונעז, וואס איך האב פון ר' אליעזר'ס, דעם שמש'ס. אייגען מויל נעהערט.

אוז דערצעהלט די מעשה האָט ער מיט שרעק אוז שטאַלץ צוזאמען. די מעשה איז טאקע שרעקליך, אוז דאָך, איז ער שטאַלץ דערויף, אויף זיין שטעדטעל, אין וועלכען אזוינע מעשות טרעפען זיך!

— פאהרט אוים — זאגט ער — א האלבע וועלט, וועט איהר אזא מעשה נישט הערען!

— אנגעהויבען האָט עס זיך אין יאהר...

נאר דאס יאהר האָט ער פארגעסען, אוז איהר מוזט אייך באַנעהן אהנ'ם יאהר.

נעוועזען איז דאמאלט סלִיחות־צייט.

נו, א שטאָדט איז א שטאָדט, ס'איז דא פיינע יונגעלייט, פיינע בחורים; עס איז דא, ווי דער שטיינער איז, לאָבוסעם אויך...

נעהענדיג צו סלִיחות, פינסטער איז נאָך, דארף מען דאָך אביסעל שמיפען, שטיפט מען מיט'ן בכור, אוז א בכור האבען מיר

דאמאלט געהאט א זעלטענעם, ממש א גבור! מיט איין שפרונג פלענט ער איבערקעהרען קינד און קייט אין נאם.

אז מען שטיפט מיט'ן בכור, הויבט מען איהם אן צו יאנען. נאכוואַרפען שטיינער.

דער בכור שטעלט זיך אקעגען; חברה איז אבער גרויס, מאכט דער בכור פליטה.

יאנט מען איהם נאך; מיט שטיינער, מיט שטעקענס, און דער בכור פליהט פיל פון בויגען אהער און אהין, אהער און אהין...

פונקט דאַרף זיך טרעפען, אז דאמאלט איז דער ברונען קאליע נעווען.

נאר א צייט פריהער, האט דער וואַיט געמאכט אן אנשלאג, צונויפגעקלאפט די מטבע, און דערווייל צונומען די צעמברינע; שטעהט די ברונען אפען.

דער ברונען שטעהט אפען, און נאט העלפט, דער בכור פאלט אין דעם אפענעם ברונען אריין.

חברה האט נישט געווואוסט, וואו דער בכור איז אהינגעקומען; זענען זיי זיך צולאפען יעדערער זיין וועגס.

מען שטעהט אין בית־המדרש ביי סליחות, אונזער ר' יונה'לע צולאזט זיך ביי א תפלה, און דא הערט זיך פלוצלונג פון א נאס א נעשרייי, א יללה, אז נאט זאל שומר ומציל זיין!

וואס טראכט מען?

א אידענע געהט, לא עליכם, שווער צו קינד. אדער, חס ושלום, אן אנדערע צרה...

מען כאפט געשווינד אף די סליחות, מען לויפט ארויס, מען הערט זיך אייז, — אז דער קול נעהט פון דעם ברונען.

וואלט די ווייסע חברה אויסגעזאגט, אז זיי האבען געשטיפט מיט'ן בכור, וואלט מען זיך אפשר געשטויסען, אז דאס ליגט ער אין ברונען; האבען זיי דאך אבער מורא פאר טאטע־מאמע; שוויי־גען זיי, און אונז האט נאר אנדערש נישט געקאנט איינפאלען, נאר א שד, אדער א ליץ...

צי זענען מיר אזוי דערשראקען געווען, צי האט באמת דער בכור אוא קול נעהאט, נענוג, מיר זענען זיכער, אז דאס איז א קול פון א מענש.

און, וויל עס האט קיינער אין שטעדטעל נישט געפעהלט, פון

דער פרעמד איז קיינער נישט געקומען, איז עס א ניט־גוטער; שטעהט מען און די הויט ציטערט, און די ציין קלאפען ווי אין א קדחת, רחמנא לצלן...

פון גרויס געזודער, האט זיך אויפגעכאפט דער סטארשי סטראזשניק און נאך עטליכע גוים, און זענען אויך ארויסגעקומען; שטעהען זיי אויך און גאפען. אין עשו'ן שטעקט אבער פארט א נבורה, לויפען זיי צום וואיט, ברענגען עמער און שטריק (מען זאל זיי נישט אוועק'גנב'ענען, פלעגט מען זיי איבערנאכט האלטען אין נמינע)... מען ברענגט, מען לאזט אראפ און מען שלעפט ארויס א טויטען בכור!

אוי, דער בכור, נעבער, האט אויסגעזעהן!... צובראכענע הערנער, צובראכענע פיס, אין די זייטען לעכער, אוי!

און ר' אליעזר פארשטעלט זיך דעם פנים מיט די הענט, ער זאל דאס שרעקליכע בילד, וואס שטעלט זיך איהם פאר די אויגען, נישט זעהן...

— און פון דאמאלט אן טרינקט איהר נישט קיין ברונען־וואסער? — פרעג איך.

— פאר אזוינע נאראנים האלט איהר אונז? — מאכט ער מיט א פארוואורף — הערט ווייטער!

אמת איז, אז שוין דאמאלט האבען טייל עדעלערע מענשען אויפגעהערט צו נוצען ברונען־וואסער.

מענשען האבען עדות געזאגט, אז ווען זיי געהען דורך בייגאכט, הערען זיי א קול פון א גוסס פון דעם ברונען ארויס.

אנדערע האבען געשוואוירען מיט כל־השבועות, אז ווען זיי קוקען אין ברונען אריין, זעהען זיי רויטע פינטעלעך, און עס איז אודאי בלוט...

דעם אמת זאגענדיג, האט דאך דער בכור געהאט געלעכערטע זייטען; גאנצע שטיקער פלייש האבען דאך ווירקליך געפעהלט!

און דא, אז מען האט געבעטען דעם וואיט, ער זאל דעם ברונען אויסרייניגען, האט ער געזאגט, אז אויף דעם איז קיין אנשלאג נישטא..

פונדעסטוועגען וואלט מען זיך מיט דער צייט צוגעוואוינט, מען וואלט פארגעסען, צום טייך איז פארט א האלבע מייל וועגס.— מאכט זיך אבער נאך א מעשה:

דער ברונעז איז שוין פארריכט, די צעמברינע פארטיג, דאס ראד ארויינגעשטעלט און דאס וואסער הויבט מען אן צו נוצען!

נאר, איינמאל ביינאכט, פאהרט פארביי א בעל־עגלה, מיט א שווערער בריקע, אנגעפאקט מיט סחורה. פון שווערען וועג זענען די פערד געווען פגר, באגאסען מיט שוויים, מיט פיענע. איין פערד א בולאנע, איד געדענק נאך ער היום די מאשטש. האט זיך פאר דעם ברונעז אויסגעגליטשט, געפאלען, און אפשר נאך פופציג בייטשען האט ער קוים כח געהאט זיך אויפצושטעלען!

און — הערט א מעשה:

קוים דערלאנגט דער בעל־עגלה פאר די פערד דעם ערשטען עמער מיט וואסער, דערשרעקען זיי זיך, שפרינגען אפ, דרעהען זיך אוים און אנטלויפען גאלאפ מיט דער בריקע!

און דער בעל־עגלה זעהט מיט זיינע אייגענע אויגען, — און גענשוואירען האט ער, אז מען מעג א מסיח לפי תומו גלויבען,— אז פון דעם עמער איז ארויס א יאשטשערקע! זי האט א לאד געטאן ווי א מענש, און איז צוריק ארויינגעשפרונגען אין ברונעז...

און איהר מיינט, מען וואלט די פערד געכאפט? אז אסור! ווי די טייוואלים זענען זיי געפלויגען. דאס גאנצע גליק איז געווען, וואס זיי זענען ארויין מיט'ן דישעל אין א האלצערען הויז־זעל, דורכגעלעכערט די וועגט (אמת, עס איז געווען א מפולת) און געבליבען שטעהן!

נאר וואס איז מעהר וואונדער: איז אינוועניג, ביי דער אויגענער וואגט, איז געזעסען איינער, א שניידער־יונג, יצחק'ל, און האט געלייזט א גוטען קלאפ אין די פלייצע מיט'ן דישעל...

און אויסגעוויזען האט זיך, אז ער איז טאקע געווען דער ערשטער, וואס האט אנגעהויבען יאגען דעם בכור...

אזוי איז זיך א בכור נוקם!

ער אליין, יצחק'ל מיין איד, האט מודה געווען!

און הערט ווייטער:

אז מען איז פון זיין מויל געוואר געווארען, אז דער צווייטער, וואס האט אנגעהויבען שטיפען מיט'ן בכור איז ר' ירוחם'לם א בן

— פּאר אונז, נישט אויף זיך, א שׂהנע סחורה געווען, — פּאלט דער בן פּאר שרעק אין א משונה'נע קרענק אריין, הויבט אן צי־טערען אויפ'ן גאנצען לייב, און ציטערט אוועק עטליכע חדשים !...

— איז שוין ? — פרעגט איר.

— אודאי ! — מאכט ר' אליעזר חוזק — אצינד נעהט ערשט דאס געדיכטע.

פּארשטעהט זיך, אז דער עולם האט מורא געקריגען צו נוצען דאס ברונעז־וואסער... און דאס וואסער אליין איז טאקע נישט נעווע־זען צום נוצען ; עס האט עפּעס משונה'דיג גרינליך געגלאנצט, און א מאום'ען ריח באקומען. א י ד האב עס נישט פּארזוכט, נאר נע־זאגט האט מען, אז מען פיהלט עס פון יאשטשערקעס. נאר מורא אהין, מורא אהער, אונזערע וואסער־טרעגער האבען קיין פערד און קיין פעסער נישט צום פיהרען פון טייך, און צו טראגען א האלבע מיל וועגס אויף דעם אייגענעם מקח, וואס זיי באקומען, ווילען זיי נישט.

וואס זאל איך אייך לאנג ברייען, מען האט צוריק אנגעהויי־בען צו נוצען דאס ברונעז־וואסער.

פלוצלונג, לאזט זיך ארויס א קול, אז יערע נאכט צעהן דער זייגער, אזוי ווי מען נעמט אראפ דעם שטריק מיט'ן עמער און מען טראגט צום וואיט, באווייזט זיך א חברה ווייסע און שווארצע קעץ פון שטאדט און פון פארשטאדט ; זיי זעצען זיך אויפ'ן ראד, מיאוקען און זיפצען, ווייגען אויף זייער אופן, און, אונטער זיי, דרעהט זיך דאס ראד אליין, ארויף און אראפ, ארויף און אראפ, און אזוי ביז פארטאג.

און קעץ זאלען זיך זעצען אויף א ראד פון א ברונען, איז נאר מעגליך, עס איז ראד נישט ערגער ווי א דאך !

אין מערץ איז עס געווען ; דאס הייסט — אין דער צייט, ווען קעץ האלטען זיך צוזאמען און לאזען קיין אויג נישט צו־טון !

נאר קעץ זאלען דרעהען א ראד, אדער דאס ראד זאל זיך אליין דרעהען אונטער קעץ, — דאס האט מען נאך נישט געהערט !

און זאל עס כאטש אויפהערען, ווען דער האהן קרעהט, וואלט מען גערעכענט, אז עס איז — מעשה־לץ.

הערט איהר דאָך אָבער — ביז אין דערפריה! **מ ו ז דאָך** עס האָבען א שייכות מיט דער יאָשטשערקע, צו, להבדיל, מיט'ן בכור...

וכך הוה! עס האָט זיך געפונען אַן אַלטע ערלית ביים וואַיט, וואָס האָט עדות געזאָגט מסיחה לפי תומה, אז ביי זיי אין דאָרף האָט זיך אמאָל געהאַלטען א יאָשטשערקע אין א זומפּ, פּלעגען טאָקע אַלע קעץ פון דער גאַנצער געגענד קומען צו איהר צו גאָסט. **אזוי**, אז ארום זומפּ איז באָשטענדיג געוועזען א כמארע קעץ...

נאָר פּאַרוואָס עס דרעהט זיך דאָס ראָד, דאָס האָט זי שוין אויך נישט געוואוסט; כאָטש זי איז שוין גאָר, גאָר אַן אַלטע ערלית געוועזען, און נישט פון איין אויווען ברויט געגעסען.

— נאָר דאָ, מוז איך — זאָגט ר' אליעזר'ל — איבערהאָקען, און פּארצעהאַלטן, ווי אזוי, איך אליין האָב די קעץ געזעהן מיט מיינע אויגען; איהר שמייכעלט? דאמאָלט האָב איך אויך געשמייכעלט! א יונגערמאן בין איך געווען, אָביסעל די קליינע אות'לער געקוקט... געאָגט גאָנץ שעהן לשון־קודש!

הכלל, איך האָב נישט געגלויבט!

ארויסגערעדט האָב איך עס נישט, נאָר וואָס זאָל איך איבער **אזא** קליניגקייט אָנהויבען מיט לייט?

נאָר געדאכט האָט זיך מיר אזוי:

ווינטער איז, שניי פאַלט, ליגען קופּקעלעך שניי אויפ'ן ראָד, זאָגט דער עולם — קעץ!

אויפהויבען זיך נאָך צעהן ביינאכט פון בעט און געהן זעהן, גלוסט זיך נישט.

ערשטענס, איז אונטער'ן איבערבעט ווארעם און אין דרויסען קאַלט!

צווייטענס, בין איך מודה, אז איך האָב אָביסעל מורא געהאָט צו געהן. וואָרים — ווער ווייסט? טאָמער יא? און אויב יא, איז עס דאָך נישט קיין פּשוט'ע קעץ, קאָן מען טאָקע ניזוק ווערען...

טרעפט זיך פונקט אזא מעשה:

איך בין אויף א חתונה, צו דער וועטשערע נעם איך **א י י ן** מרונק בראנפען, דערנאָך, פּארגעס איך, און נעם דעם צווייטען... **נאָך די פּיש** — ווייטער א קאַפּ, ווי דער שטיינער איז. **נאָך פּלייש** — אָביסעל ביר!

א שוואכער מענש בין איך, הויבט זיך מיר אן, לא־עליכם. דער קאפ צו דרעהען, און, אינעוועניג, ברענט ממש ווי א פייער; איך פיהל, איך פאל חלשות, און פארשטער, חס ושלום, די גאנצע חתונה!

וואס טו איך?

ננב'ע איך מיך בסוד־סודות ארויס, רוף אפילו מיין בייל־עלטער־רחל נישט מיט, און געה מיר אהיים... איך וועל מיך איבערשלאפען, טראכט איך, און פארטאג וועל איך זיין צוריק אויפ'ן ארט! וואהרים צוגעזאגט האב איך דעם חתן, (מיינם א לייבליך שוועסטער־קינד געוועזען), אז ער וועט זיך פון מיר נישט אזוי לייכט אויס־קויפען!

און געוואלט האט זיך מיר האלטען וואהרט...

אז איך וועל דאך פארפען געהן פארביי דעם ברונעו, פארגעס איך; ווי אייגער פארגעסט אן טויט!

און, אז איך דערמאן מיך, שטעה איך שוין פנים אל פנים צום ראד!

— און איהר זעהט קעין? — פרעג איך.

— נישט אזוי געשווינד! נאר פארקעהרט; — איך זעה, אויפ'ן ראד ליגען קופקעלעך שניי, כדרך הטבע! דאס ראד שטעהט; איך זעה בחוש, אז עס שטעהט!

איך ווייל שוין אנהויבען לאכען און וויטער געהן, דערפיהל איך אבער, אז עס הויבט מיר אן צו קלאפען דאס הארץ. פארוואס?

איך נעם די האנט צום שטערן, עס גיסט א שוויים, גאט זאל שומר ומציל זיין — א שוויים!

און פלוצים באפאלט מיך א מורא, און ווי הייסט א מורא! מיט פיס ווי די נענעל צוגעשלאגען; נישט צו ריהרען פון ארט. און די האר הויבען מיר דעם ספאדיק מיט דער יארמולקע, אין דער הויך, אז איך פיהל דעם וויינט אויף דער גענאלטער הויט.

אז די שרעק קומט פון ברונעו, האב איך באלד פארשטאנעו; ווייל איך טאקע אוועקקוקעו — עס גיהט נישט. איך קאן דעם קאפ נישט איבערדרעהען; איך מ ו ז קוקעו!

און, אין דער אייגענער רגע, אזוי ווי איך שטעה און קוק, הויבט זיך אן דאס ראד וואלנע. וואלנע צו ריהרעו, אוו אזוי ווי עס

ריהרט זיך, ווערט פון יעדען קופקעלע שניי א ווייסע קאץ, און. פון יעדען אלצערנעם פלאקען פון ראד — א שווארצע קאץ! און אזוי שטעהען זיי אויפ'ן ראד און דרעהען זיך מיט'ן ראד צוואמען... א שווארצע קאץ, א ווייסע קאץ, א שווארצע — א ווייסע...

דערנאך הויבען זיי אן מיאוקען. און אזוי ווי זיי מיאוקען, קריכט ארויס פון ברונעז, די יאשטשערקע פון איין זייט, דער קאפ פון בכור פון דער צווייטער זייט... וואס קלערט איהר? איך פאל חלשות!

ר' אליעזר'ל רוהט זיך אפ און דערצעהלט ווייטער:

ביז אהער איז עס אלץ געווען מיט חיות... א צאפ, אפילו נישט קיין פראסטער צאפ — א בכור, פארט נישט קיין מענש; א יאשטשערקע, א פערד; לא עליכם, שווארצע און ווייסע קעץ; דער ברונעז הויבט אבער אן צו דארפען מענשען!!!

ויהי היום, איינמאל זיץ איך ביי א מאלצייט, ביי ר' קלונימוס דין... אונזער ר' קלונימוס האט געהאט א בת, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין — למעלה מעשרים אמה; א יאהר צוואנציג אודאי. קיין יפה־פיה, האבען די נשים געוואנט, איז זי נישט. אזוי — א אידישע טאכטער. קיין פעהלער, חס ושלום, האט זי אפילו נישט געהאט, נאר א גראשען ביי דער נשמה אויך נישט! מען האט געמיינט זיכער, זי וועט פארזיצען אין גרויען צאפ אריין.

און עס איז א רחמנות אויפ'ן מיידעל; אויפ'ן פאטער דעם צדיק, האט מען נישט וואס צו שמועסען; אודאי א רחמנות!

נאר וואס זאל מען טון? קהל, לא עליכם, האט נישט קיין דרייער... און מען זאל אפילו האבען און וועלען געבען, קאן מען נישט געבען! וואהרים דער רב, זכרונו־לברכה, האט געהאט ד ר י י טעכטער, און טעכטער ווי די דרעננער! בכלל איז א שלי־מזל'דינע צייט געווען. גאנץ כלי־קודש האט קיין בנים־זכרים נישט געהאט, סאמע טעכטער, און איינע עלטער ווי די צווייטע! פאר אלע ווייטער, וועט ממון קרח נישט גענוגען! מאכט מען זיך נישט ווי־סענדיג. מען קרעכצט, נאר מען ווייסט, אז מען וועט נישט העלפען...

ר' קלונימוס האט זיך שוין אפילו געוואלט אראפלאזען, נאר אראפלאזען; נעמען א שניידער, באדיי א שוסטער פאר אן איידעם האט, ערשטענס, קהל געמורמעלט, וואהרים באמת, עס ב א ס ט נישט פאר קהל!

צווייטענס, זענען היינט די בעלי־מלאכות, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין, פארשטייט; און די בתולה, ווי געזאגט, איז קיין בתולה יפה נישט געווען.

מיט איין ווארט — ר' קלונימוס האט קיין עצה און קיין רצון נישט געהאט, ווי אזוי פטור צו ווערען די בתולה!

מיט איין מאל מאכט זיך א קלאנג, אז ר' קלונימוס האט א שדוך געטאן! מויל און אויערען האט מען אויפגעשטעלט!

און, איהר הערט? טאקע א שדוך פון דער פרעמד, דוקא א לייטישער שדוך, אבער גאר א געהויבענער שדוך... א מיוחס, א בן־תורה, און — א בחור! מען זאגט באטש — אן אלמן, אדער — א גרוש מיט קינדער!

פופצעהן הונדערט זהובים איינגעלעגט במזומנים! און עס איז שוין תנאים!

די שמחה ביים עולם איז גרויס; א באשערטע זאך, בת פלוני לפלוני, ר' קלונימוס זכות!

א מזל־טוב אין שטעדטעל. א טשיקאוואר מענש בין איך, ווייל איך טאקע וויסען, וואס דאס קאן זיין?

קומט גראד צו פאהרען מיינס א שני־בשלישי פון דארט, טאקע פון דער שטאדט, פון וואנען דער חתן איז, און פארצאהלט מיר בסוד־סודות, באשר בכן — איז דער משפחה איז דא א געהענגער פעטער, דעם פאטערס א ברודער...

נו, מען קאן נישט זאגען, א פגם איז עס, אבער — פופצעהן הונדערט זהובים במזומנים!

ס'איז דא נאך א פגם'ל פון דער מוטערס צד — דערצאהלט ער ווייטער, — טאקע דער מוטערס א שוועסטער — ליגט ערגעץ שוין א יאהר צוואנציג אין א שפיטאל אויף קאפ־וועהטאג, רחמנא לצלן!

מילא דאס געהער אפשר גארנישט צו דער זאך! איז נישט דא עפעס — פרעג איך, — אן איבערגעקערטער, א משומד'ל...

— דאס נישט! — זאגט ער, — נאר אן אפיקורס'ל איז יא דא... עפעס א ווייטער קרוב פון פאטערס צד, איז א גרויסער הולי־טיי געווען! דאס גאנצע גליק איז, וואס מען האט'ן פון הימעל אנידערגעלעגט, און ער ליגט שוין עטליכע יאהר, און עס דארט איהם דער חוט־חשדרה!

— אבער דער חתן, — פרעג איך, — דער חתן!

— דער חתן, — זאגט ער, — איז נאר אן אש־להבה! א למדן! און אזוי פארטיפט אין לערנען, אז ער פארגעסט צו עסן, צו טרינקען, צו שלאפן, נאר געלערנט. און אפילו ער לערנט גישט, טראכט ער פון לערנען; שטענדיג פארטראגען, ער הערט זויס, וואס מען רעדט צו איהם...

פאטער און מוטער געהען איהם נאך, ווי א פקיעה'לע! מען היט איהם, ווי אן אויג אין קאפ, מען לאזט איהם אליין קיין טריט נישט מאכען... אויף גלייכע וועגט וואלט ער געקראכען!

איינמאל האט ער זיך ארויסגע'גנב'עט אויס דער שטאדט, גע־גאנגען ווי זיין שטייגער איז, פארטראכט, געלערנט בעל־פה... גע־גאנגען און געגאנגען, ביז ער איז אריין אין טייך! ער האט אפילו נישט געשריגען, — ער לערנט ווייטער!

די מערכה איז געווען, וואס א וועשין האט עס פון ווייטענס געזהן, און געמאכט א געוואלד...

איינמאל ווייטער, האט ער געלערנט הלכות־שחיטה; האט ער זיך געשארפט א חלף! געבארגט, פארשטעהט זיך, ביים שוחט,— און האט'ן אזוי אויסגעשארפט, אז דערנאך, אז דער שוחט האט'ן געפרואווט, האט ער געשוואוירען מיט כל השבועות, אז מען דארף זיין הונדערט יאהר שוחט, מען זאל אזוי אנשטעלען א חלף... פרי־הער אבער האט ער איהם אליין געוואלט פרואווען... און ווי אזוי, מיינט איהר? מיט א פינגער? אויף דער צונג? דער פלוט נעמט זיך צום האלז, צו זיינע אייגענע סמנים! און אפשר האט ער נאר געוואלט די סמנים אנטאפען.—

נענוג, אז וען נישט די שטוב־לייט, וואס זענען צוגעשפרונגען, וואלט ר' קלונימום היינט קיין איידעם נישט געהאט...

און נאך, און נאך אזוינע מעשיות...

האב איך מיך טאקע זהר געפרעהט, אז ר' קלונימום קריגט אזא בן־יקיר, אזא טייערע כלי; און, זיצענדיג ביים מאלצייט, וואס מען האט געמאכט לכבוד די מחותנים (איך בין ר' קלונימום'ס א לייבליכער חמישי ברביעי), האב איך מיך טאקע נעשמאלצען אין פוטער.

אז אמת תכשיט'ל, טאקע — כדת משה וישראל! א גערגעלע — דער און בלאסליד; אויגען גרויסע, — מיט איין וואלם, די

שכינה, כביכול, ליגט אויף זיין פנים׳ל, אזא חן האט ער נעהאט... עס האט ביים ארץ אנגעכאפט!

מען האט איהם געהייסען עפעס זאגען, האט ער געזאגט.

איך געדענק אפילו נישט וואס, נאר געזאגט האט ער, אוז וואוי׳ל געזאגט!

דערנאך איז פון דער דרשה ארויס א וכוח, א נערעדעריי, האט ער זיך אין דער התחלה ארייננעמישט, אפילו היים ארייננעמישט.

ר׳ קלונימום׳ן, וואס האט אנדערש געזאגט, איז ער כמעט אין דער בארד אריין... נאר פלוצלונג האט ער זיך אינמיטען פאר־טראכט און אפגעהאקט!

איך אליין, דעם אמת צו זאגען, בין קיין גרויסער למדן נישט... אז עם איז אריין אין גדולות, האב איך אויפגעהערט צו כאפען די ווערטער. נאר אינ׳ם לשון, אין די העויות האב איך דערקענט, אז פריהער איז געווען: ידו בכל, ער האט אלע געשלאגען, און, אויב ער האט אינמיטען אפגעהאקט, האב איך געזען בחוש, אז דער שארפער מוח, איז שוין אריבער אין אן אנדער ענין. וואס ארום טוט זיך, וויסט ער שוין נישט; דער עולם שפארט זיך ווייטער, ער הערט נישט און זיצט און קוקט אויפ׳ן בעליק...

דער עולם האט אין איהם אויך פארגעסען, געמאכט א ראד ארום ר׳ קלונימום׳ן, דער מחותן אויך — (ער איז שוין אויפ׳ן עולם־אמת!) כאטש א סוחר — א גרויסער למדן געווען, און עס ווערט א דור־הפלגה!

א געשריי, א געפילדער!

פון דער צווייטער שטוב רייסען דערווייל אריין קולות פון נשים, — א געפילדער, א געשריי!

איך לאז פון חתן קיין אויג נישט אראפ; ער זאל עס, קיין עיז־הרע, הערען א ווארט!

דערווייל, היים איז געווען, דער ענין איז וואס אמאל טיפער געווארצלט, בין איך אביסעל איינגעדרימעלט...

פלוצלונג ווערט מיך אויף א געשריי: וואי איז דער חתן?

און איך עפען אויף די אויגען, שטעהט די מחותנת אין טיר פון דער וויבערישער שטוב, און האלט דעם מחותן ביי א לאז, און שרייט: גזלן, פושע־ישראל, האסט נאר פארגעסען!

און דער מחותן ציטערט ווי א פיש.

— אידען בני רחמנים! לויפט זוכען, לויפט זוכען! — שרייט די מחותנת'טע, נישט מיט איהר קול — ער וועט זיך א מעשה טון...

זי לויפט דורך די מענער פון שטוב ארויס, דער מחותן — נאר, און מיר אלע — נאכ'ן מחותן...

און דא אין מארק איז א פינסטערניש, כאטש נעם דיר די אויגען ארויס! א כמארע, א שוואַרצע ווי סמאלע... עס רעגענט נישט, נאר עס שמייסט אין פנים אריין מיט נאדלען!

דער עולם רופט, דער עולם זוכט, און איך שטעה אזוי אינ־מיטען מארק, און קלער: וואו זוכט מען?

פון איין עק צו דער אנדערער שרייט מען זיך צו: נישט דא! נישט דא!

אינמיטען הער איך, ווי די מוטער גיט א געשריי: אידען, בני רחמנים, צו דעם ברונען! צו דעם ברונען!

צו דעם ברונען? שטוין איך, וואס הייסט: צו דעם ברונען? מען זאגט — א טייך, א מענש ווי זיך באדען; א מקוה — טובל זיין, אבער א ברונען?

נאר, אז א מאמע שרייט, לויפט דער עולם צו דעם ברונען. איך וואלט אויך געלאפען — זעה איך דאך אבער נישט ביינאכט, וואו צו לויפען!

פלוצלונג — א בליץ! —

און איך דערזעה איהם! די מוטער האט געטראפען!

שטעלט אייך פאר: ער שטעהט אויפ'ן ראד, און, אז מען לויפט צו, רופט ער:

— קוקעריקו!!!

עס נעמט דורך די ביינער!

נו... משוגע געוואַרען.—

פון דאמאלט אן, כאטש מען האט שפעטער דעם ברונען אויס־גערייניגט... וואַרים — ווי פאסט עס פאר די אומות־העולם, עס זאל בלייבען א זכר פון א אידישען בכור אין שטאדט? — האט מען מורא פאר דעם ברונען!

— איך, און נאר יחידי־סגולה, נוצען נישט קיין ברונען־וואַ־סער!

דער דראנג.

דאס, וואס איך וויל אייך דערצעהלען, איז א מעשה פון מא־זעלבאזשיץ.

ז י י רופען עס מיט'ן פולען מויל: „מאדליבאזשיצע". דאס הייסט: דאונען צו גאט; בעט גאט, הייסט עס, דאס זאמד זאל דיך נישט פארשיטען. וואהרים דאס שטעדטעל באשטעהט איננאנ־צען פון עטליכע קליינע, הילצערנע הייזלער מיט שטרויענע דעכ־לער, א שינדעל־דעכעל זעלטען, און צוואוואהרפען ארום א גרויסען זאמדיגען מארק. קיין הינטער־געסלער נישטא. וואלד ארום—אויך נישט. — סאמעראנע ארעמע, זאמדיגע האבער־פעלדער ארום און ארום; האט דער ווינט טאקע, וואס צו זאגען. קומסט אין שטעדטעל אריין — א שטיק מדבר, די הייזלער דערזעהט מען קוים, און שטיל, קיין צייכען פון לעבען. נעכטען האט געמעגט זיין דער יאהר־מארק, פון וועלכען דאס שטעדטעל ציהט חיונה אויף א גאנץ יאהר: צעהנדליגער פוהרען, הונדערטער פויערען מיט פויערטעס. נעשריי און געפילדער און געקנאקעריין פון בייטשען, ביז שפעט אין דער נאכט, פארטאג אבער איז אנגעפלויגען א פריהמארגען־ווינטעל און פאריאגט, און פארוועהט אלע צייכען פון פארקאוועס און רעדער. איינס נאר פאלט אין די אויגען: אינמיטען מארק, אריינגעוצט אין זאמד, שטעהט א שווארצער הילצערנער דראנג, אהן אן אויפנעשריבען ווארט, אהן א צייכען. און פרעגסטו א איד צי, להבדיל, א גוי, וואס דאס באטייט, ענטפערט מען דיר: מי־כאליק'ס מצבה...

ווער איז דער מיכאליק געווען? פארוואס קומט איהם א מצבה אינמיטען מארק? — דאס וויל איך אייך טאקע דערצעהלען.

אמאל איז נעווען אין מאזעלבאזשיץ א צורר יהודים — א גלח.

פריהער איז דוקא א ג ו ט ע ר גלח נעווען.

א קיילעבדיגער, א צושמייכעלטער. מיט רויטע בעקעלער און לאבענדיגע גרויע אויגעלער... צו אחינו בני ישראל צוגעלאזט... פלענט אפילו בארגען א קערבעל אמאל, אויף א משכון און נישט גרויסען פראצענט. דאס געלט פלענט, מכלומר'שט, געהן פון דער בעל־הבית'טע זיינערס קניפעל, אבער געוואוסט האט מען, וועמעס עס איז. און אויף שבת ויו"ט, בפרט נאכ'ן ירידי, איז ער געווען דער פודה ומציל; האט מען אנגעהאקט ביי איהם די שוועל...

— גאספאדיני — פלענט ער אויסהערען און זאגען — האב רחמנות אויף משה חיים'ן, א פארגרעבטער שונא־קריסטוס, אבער א ווייב מיט קינדער! בארג איהם דארט א פאר מטבעות...

און די „גאספאדיני" האט אפגעווישט די רויטע הענט פון מעהל צי פון קוואס, געשמייכעלט און געגעבען.

די וואכערניקעם האבען אפילו פאראיבעל געהאט, אבער טו עפעס מיט א גלח! און אפשר האבען זיי עס איהם פארשאלטען... אין א שלעכטער שעה עפעס ארויסגעזאגט, וואכרים פלוצלונג פאלט דער גלח אוועק, די בעל־הבית'טע זיינע פארנעמט וואס זי קאן און ווערט נעלם. ער מאכט צו איין אויג, דאס צווייטע — ר'איז נישטא! און אין א קורצע צייט ארום קומט שוין אראפ א הויכער. בלאסער און מאגערער גלח, א תעניתים־גלח מיט ברענענדיגע אויגען און ברויגע רעדער ארום די אויגען, און ער הויבט אן צו דרש'נען געגען אחינו בני ישראל, פעד און סמאלע היסע שיט ער. אלץ יענע מעשה. דער אלטער חטא מיט'ן תלוי... און — זהיר והזהר, מען זאל מיט קיין איד נישט האנדלען: נישט קויפען, נישט פארקויפען, א נישט וועט ער ביי קיינעם נישט אנגעמען קיין ודוי, נישט ארויסגעבען קיין תשובה, זאלען די נשמות ברענען אין אייביגען פייער פון גיהנום...

דערשרעקען זיך די פרנסה־נעבער, וואס קאנען זיי אבער טון? מען מוז אנקומען צום איד! וואכרים באמת, וואס דארף א פויער? אביסעל זאלץ? איז זאלץ א מאנאפאל און אין אידישע הענט: דריי אידישע שותפים אויף מאזעלבאזשיץ מיט דער סביבה... עס נאכט נאך א ביטערען טראפען — פייער אידען האלטען בשותפות

די פראָפינאַציע... מען האָט אַ משפט, אַ סכסוך וועגען ירושה, צי אַ טענה צום פריץ אַדער וועגען אַ געשלעג אין קרעטשמע, וואָר איז אַ מבין אויף אַ גוטען „אבלאָקאַט“? מאַשעק אַדער יענקעל... און דרימעלט דער שומר איין, און עס לקח'ענט זיך אַרויס אַ פונטיג העכטעל פון פריץ'ס טייכעל, וואָר קויפט עס? אַ איד לכבוד שבת: אַדער אין פריץ'ס קשאקים אַ העזעל געכאפט, אַפגעצויגען, — מוז מען קומען ביינאכט און אַנקלאפען אין אַ אידישען לאַדען... און אַז עס קומט אַ סעקוועסטראַטאָר און פרעסט אויס די פאַדאַטקעס, און מען מוז עפענען דאָס שטעלעכעל, און אַרויספירען דאָס ליעבסטע קעלבעל, — איז דער קצב אויך אַ איד... און אַזוי מיט אַ פאָר אייער, מיט אַן איבעריג מעסטעל האָבער...

און פארלעגען אַ קריסטליך געוועלבעל לוינט זיך נישט. אויף וואָס? דער פויער טראָגט אויף זיך, וואָס די פויערטע וועבט און נעהט; מאכט פייער רייבענדיג מיט אַ שטריק ארום אַ האָלץ אַדער האָקט זיך די פינגער אַפּ מיט קרעמענים. און בהיתר קאָן מען איהם פארקויפען: אמאל אין אַ יאָהר אַ קאָסע און אַ גאנץ יאָהר— שמירעכץ צו די רעדער; לוינט נישט.

זעהט דער מאַגערער גלח, אז ער האָט צו קורצע הענט, וויל ער זיך נוקם זיין אויף אַן אַנדערען אופן. וועט ער פארביטען שרות. האָלט אבער מאַזעלבאַשויץ קיין גוי'שע דינסט נישט, קיין גוי'שע אָם על אחת כמה וכמה נישט. שיקט ער כאָטש נאָכ'ן שבת־גוי מיכאַליק, אַ לאָמער גוי געווען, אַ וועשינס אַ מאָן: אַ צו־שלאָגענער, אַ צו'הרג'עטער; דאָס וווייבעל כאַפּט צו איהם וואָס אמאל די „קיאנקע“, פארוואָס ער טויג נישט צו בנים, — און זאָגט איהם אַן בחרם, ער זאָל מעהר נישט אריבערטרעטען קיין אידישע שוועל.

— נישט איינהייצען ווינטער אום שבת? — קראַצט זיך מיכאַליק אין קאָפּ.

— ניין!

— נישט אראָפנעמען די לייכטער?

— ניין!

— און יום־כפור צו נעילה נישט אויסטוישען די ליכט...

— אודאי און אודאי נישט!

קראַצט זיך מיכאַליק ווייטער אין קאָפּ און פרעגט:

— און ווער וועט מיר געבען ווייסען קוילִיטש און אבִיסעל —

געוואלט האט ער זאגען „שנאפּס", נאר דער מאגערער גלח האט אויף איהם אויסגעשטעלט א פּאר אויגען, אז דער מוטערס מילך איז איהם אנטרונען. און ער האט זיך א בוק געטאן פּאר זיין „שרעק", און איז ארויס פון שטוב און לויפט גלייך צום רב, אנזאגען — אידיש רעדט ער אויסגעצייכענט, כמעט פון וויג ארויס א שבת־גוי — זאגט ער איהם אזוי און אזוי, שאפט אייך אן אנ־דערען שבת־גוי!

פלוצלונג אבער פאלט איהם עפעס איין. ענדערט זיך אויפ'ן פּנים, פאלט דעם רב צו די פּיס, קושט איהם די שיך און זאקען. גיט מיר — שרייט ער אויס — א בן זכר מיט'ן כח פון א י י ע ר אמונה, בלייב איך שבת־גוי ביז'ן טויט אריין! זאל זיך זיין נשמה, זאגט ער, פרעגלען דערנאך אין גיהנום, אבי זיין ארורה צו פאר־מאכען דאס מויל...

מאכט דער רב: נו, נו! דאס קושען קיצעלט איהם אין די קנעכעל. לאז מיך אפּ, הייסט עס. מיינט אבער מיכאליק, אז עס איז א צוזאג, און ער ווייסט, אז א רב, להבדיל, כאטש נישט א גלח, האט אויך עפעס א דעה, קיין ליגנער איז דער מאזעלבאזשי־צער רב אודאי נישט, שפרינגט ער אויף דערפרעהט, שרייט: איך בלייב! איך בלייב! און לויפט ארויס, איידער מען האט צייט געהאט איהם עפעס צו זאגען...

קומט מיכאליק אין מארק אריין, זונטאג איז עס געווען. דינס־טאג דארף זיין יום־כפור, הייסט עס: מאנטאג ערב יום־כפור. זע־נען זונטאג געקומען אויפ'ן מארק פויערים מיט פויערטעם מיט היהנער און העהנער אויף כפרות. א געקרעהעריי! און ווייבער שטעהען ארום און טאפען די עופות און דינגען זיך, און רייסען זיך פון די הענט. א נערוויש, א געפילדער! פלוצלונג פאלט אין מארק אריין דער גלח מיט בליצענדיגע אויגען און א שטעקען אין דער האנט, און הויבט אן צוטרייבען די פויערים. כפרות, שרייט ער, איז כשוף, מען זאגט אפּ די זינד אויף גוי'שע קעפּ. וואו! די פויערים און די פויערטעם דערשרעקען זיך; פּאר די אויגען, פּאר'ן שטעקען און נאך מעהר פּאר'ן כשוף און — ויברח! — די ווייבער בלייבען שטעהן מיט לעדיגע הענט און אפענע מיילער, און

דער גלח'ישער המן, מיט די הענט אונטער'ן רוקען, געהט זיך אוועק מיט גרויס נצחון. קומט, ווי געזאגט, פון רב'ס שטוב ארויס מיכאליק, ווארפט אן אויג און פארשטעהט שוין, וואס דא איז געשעהען. טראכט ער אויף זיין לשון, כאשר אבדתי אבדתי! און שרייט אויס: עס וועלען זיין כפרות!

און לויפט אהיים, כאפט א פאר עופות — א הוהן מיט א האהן, וואס דאס ווייבערל האט געהאדעוועט, א שטיק שווארץ האלץ, דעם ווייבס קאטשיובע, א שטריק פון דער וועש און א בייטש. א זכר געבליבען, מיכאליק איז אמאל שמייסער געווען. און לויפט אין מארק ארײן. די הוהן ווארפט זיך, פערצערען פליהען, דער האהן קרעהט, און ער טוט זיך זיינס. גאנץ מאזלבאזשיץ שטעהט מיט אפענע מיילער און ווארט, וואס דא וועט זיין, מיכאליק נעמט דאס שטיק האלץ און שטעקט עס אריין אין זאמד אינמיטען מארק, נעמט די שטריק און בינדט מיט איין עק די עופות צו ביי די פים; דעם צווייטען עק בינדט ער צו צום שפיץ פון דראנג. הויבט אן דאס פאר עופות ארומצופליהען ארום דראנג פאר'ן שטריק. נעמט ער נאך די בייטש און קנאקט, און יאגט זיי ארום און ארום. פארשטעהט שוין דער מאזלבאזשיצער עולם און לויפט זיך צוזאמען, און שטעלט זיך ארום דראנג... מיכאליק יאגט די עופות איבער די מאזלבאזשיצער קעפ און גאנץ מאזלבאזשיץ זאגט, ווי איין מענש מיט איין מאל: בני אדם, אז עס הילכט אין אלע זיבען הימלען...

עס איז אן אלטע געשיכטע...

די הוהן מיט'ן האהן זענען אויפגענעסען געווארען מוצאי יום־כפור... דער שלעכטער גלח איז פאר בושה אנטלאפען. די בני־אדם־זאגער זענען שוין לאנג אויפ'ן עולם אמת... צי מיכאלקע האט א בן־זכר געהאט און וואו ער איז אהינגעקומען, ווייסט מען נישט, נאר דעם דראנג, די מצבה נאך מיכאליק'ן ריהרט קיין ווינט נישט פון ארט, זי שטעהט ביז היינטיגען טאג!

צום עולם התהו.

פון דער פראָווינץ פליהט א קנויל פון נשמות אין הימל אַריין.

עס זענען פ ר י ש ע נשמה'לעך, ערשט נעכטען, אסרו־חג־שבועות, פון „געפענגעניש" ארויס...

צום הימל איז ווייט, און אבוא זיי האבען פליגל ווי מלאכים, און טראָגען שוין נישט די לאסט פון אומגעלומפערטען קערפער, קאָנען זיי דאך די טויערען פון הימל מיט איינמאל נישט דערנרייכען.

עס קומט דערפון, וואָס די געוואוינהייט איז די צווייטע נאטור. און אונזערע נשמות האבען אין זיך נאך פיעל געוואוינהייטען פון יענער וועלט, וואו „מנוחה" האָט געהייסען „גליק", וואו געהן מיט אמאל און ווייט האָט מען נישט געקאָנט און נישט געטאָרט; וואו מען פלעגט זאָגען: „פון אייליגעניש קומט קיין גוטס נישט ארויס", „פון נישט געהן און נישט פאָהרען האָט מען קיין חרטה נישט" און — „שטיל'ער פאָהרען, ווייטער קומען!"... פאראָן, זאָגט מען, אדלער, וואָס שיסען גלייך און מיט אמאל ארויף צו דער זון. זענען זיי אבער, ערשטענס, מ ע נ ש ע ן, נישט קיין אדלער געווען, און אפילו אן אדלער פליהט אויך נישט מיט אמאל אזוי גאָרנישט צו דער זון, מאלע וואָס מען פארצעהלט...

נאָר לאָמיר צוריקגעהן צו דער זאך.

ביים ערשטען בעסטען וואלקען האָט זיך דער „קנויל" אפגעשטעלט.

— האָט נישט ווער אביסל בראנפען? — פארגעסט א נשמה, וואו זי האלט אין דער וועלט.

— אוף! — סאפעט אפ די צווייטע; אבוא'ל דער טייל, וואָס קאָן און דארף מיר וועלען, וועלט דאָרט אונטען אויף א מטה צוגעטראָגען צום אפענעם קבר.

— ווי די זון ברענט אוּן בלענדט! — קלאָגט זיך א דריטע, אויך אוים לויטער געוואוינהייט, פּאַרגעסענדיג, אז זי ליגט שוין נישט אינ'ם פינסטערען „עפּר ואפר"־שטיבעלע, קוקט שוין נישט אַרויס דורך צוויי קאַרגע שפּאַלטען מיט ברעמען פּאַרשטעלט, אז די זון מיט איהר גאַנצען פּייער קאָן איהר די אויגען, וואָס זי האָט נישט, נישט אויסברענען.

איינע ווילּ הערען עפּעס נייעס; אַן אַנדערע וואָלט גערן געוואוסט, ווי האַלט מיט קאַרן אַדער מיט פּאָליטיק.

— אינטערעסאַנט צו וויסען, — זאָגט עמיץ, — צי אין ס א נ י ז ווירקליך א טאַלענט. —

אין דער רגע איז אַבער דורכגעפּלויגען א ליכטיגער מלאך.

זיינע זילבערנע פּליגעל רוישען אין דער לופט שטיל אוּן זיס. דער אָפּגלאַנץ פון זיינע אויגען זוימט די לייכטע אלבאסטער־נעבעל מיט גאָלד אוּן סאַפּיר. באגריסט פון די שטערען, שמייכעלט ער זיי צו, אוּן פון שמייכעל צופּליסען זיך נייע שטרייפען ליכט אי־בער'ן הימעל.

ער דערהערט פון וואָס נשמות רעדען, אוּן אויף זיין ליכטיג־הייליג פּנים לעגט זיך א שאָטען פון טרויער אויס... פון די ליכטיגע אויגען פאַלט א טרער פון רחמנות. אונטען ערגעץ וועט זי פאַלען אויף א לעבעדיגע נשמה, אוּן זי וועט שוין אין בענקשאפט פאַר־געהן...

ער גיט א מאַך מיט א פּליגעל! „מיט וואָס דער טאָפּ האָט זיך אַנגעקאָכט!..." הייסט עס, אוּן פּליהט ווייטער זיין וועגס.

די פּארשעמטע נשמות לאָזען אַראָפּ די קעפּלער.

— פון וואָס דען רעדט מען? — קלערען זיי טרויעריג, נישט אָנהויבענדיג צו באמערקען, אז זיי פּליהען שוין לאַנג נישט פּריי אויף א י י ג ע נ ע פּליגעל.... נאָר דער וואָלקען, וואָס ווערט נאָכ'ן מלאך'ס אַוועקפּליהען אלץ טונקעלער אוּן טונקעלער, טראָגט זיי ערגעץ אוועק אוּן א זייט.

פון וואָס רעדט מען דאָ?

אויף יענער וועלט איז געווען אזוי פיעל צו רעדען! עס זענען אזוי פיעל פראגען געווען, אז דער מענש האט זיך נישט געטרויט אויף אלע זיך אליין צו ענטפערען. זיך האט ער נאר אי־ בערגעלאזט די „שאלת־פרנסה", דאס פארזארגען דעם מאגען; מיט אנדערע האט ער זיך געווענדט צו וועמען עס איז... צו אלטע ספרים. אלטע קברים, רביים, פאטערס, כשוף־מאכער, גורל־וואר־פער... אוו דעריבער, אויסער ברויט, קרויט, אוו א שטיקעל פלייש אוו פיש. האט ער אויף אלעם געקוקט מיט פרעמדע אויגען, געהערט מיט פרעמדע אויערען... אוו דאך איז דאס מויל קיין רגע נישט געשטאנען, עס האט שטענדיג נעמאלעט, אוו דאס געהירן איז שטענדיג פול געווען. אוו דא... דא, אויפ'ן וואלקען, פיהלען זיי זיך אזוי לער...

פון דערווייטענס פליהט די קויל, אויף וועלכער זיי האבען געלעבט. איינגעהילט איז א שווארצען וואלקען פליהט זי. אונטער דעם וואלקען זענען געבליבען זייערע געדאנקען, זייערע פראגען. זייערע אינטערעסען צום רעדען. אוו זיי איז געבליבען נאר א שוואכער אפגלאנץ פון ברויט מיט קרויט... איז אבער דאס דעם מלאך נישט געפעלען.

— מען וואלט געדארפט רעדען פון גוטע זאכען, — מיינט א נשמה.

— פון פרומע! — פארבעסערט א צווייטע.

— כאטש א וואכט תורה! — ראט א דריטע.

די צונג אבער לענגט זיך נישט.

דא אויפ'ן וואלקען, אין דער הויך, האט אלץ נאר אן אנדער פנים. עמיץ דערמאנט זיך פון עפעס „גוטס" פון דארט, שטעלט זיך איהם פאר די אויגען א שענער עפעל, גערויטעלט ווי א פאר־ שעמטע בתולה, מיט א גרינעם וואנרים, וואס קוקט פון עפעל ארויס. דאס שלעכטע פון דארט זעהט אויך גאנץ אנדערש אוים... ווי עפעס אזוינס, וואס האט ריצען, די זאך איז נישט שעהן, מאוס, אבער פון די ריצען שטראלט עפעס ארויס... מעהרסטענטייל שטראלט עפעס ארויס... האט מען מורא דערפון צו רעדען...

אוו פרומקייט? וואר וויסט, וועלכער נוסח עס איז נוהג אין הימעל: ספרד צי אשכנז, אדער אפשר זענען גערעכט גאר די דיי־

טשען און די נאציאנאליסטען? נאר וואס „באליידיגען די געפיה־לען" — וועגען פרנסה געהט עס, וואס?

עס רעדט זיך אפילו קיין ת ו ר ה נישט.

די „בני־תורה" צווישען די נשמות זענען געוואוינט צו נעבעל־דיגע שלוש־סעודות־תורה, באגלייט מיט לאנג־געצויגענע, מאנא־טאנע מעלאדיען, און צווישען „אנשי שלומנו", נאר א קאפ און נאר א קאפ... געה זאג אויפ'ן וואלקען א גמטריא, פליהט פארביי א ליטווישער מלמד און רעכענט נאר!

— א, — דערמאנט זיך פלוצלונג א נשמה: — שבועות!— האט איהר אייך געפרעהט מיט קבלת התורה?

עטליכע רוקען זיך אפ און א זייט — זיי זענען ד א ר ט „קאזיאנע" רבנים געוועזען! זיי מאכען זיך א באזונדער רעדעל און רעדעו, און פרעגען זיך: וואס מען וועט זאגען אויף יענער וועלט אויף דער טאקסע פאר נפטרים ונולדים?

דער גרעסערער קראנץ נשמות האט זיך טאקע אננעכאפט אן שבועות, אן דער שאלה: וער און ווי אזוי עס האט זיך געפרעהט מיט קבלת התורה.

— „אביאזאטעלנא", — שפרינגט ארויס א ליטווישער בעל־טאקסע, — געפרעהט זיך, ווי דעו! איך וואלט שעהן לייט גע־וועזען אהנ'ם תורה'לע! עס וואלט אפילו קיין „סוויעטשנאי סבאר" נישט געווען! „נאקאנויע" אסרו־חג האב איך „וו'טשעסט" דעם תורה'לע א „וועטשער" געמאכט, א קאזשע, מיין דאריטשקע האט געשפילט, „זינקא סדיעלאלא פוראר" — די וועלט אפנענומען! מאיסעי אנדרעיעוויטש איז פון דער „שקורא" געשפרוננעו. ער וואלט זיך „אביאסניאיעט", נאר ביים „אוושין" האב איך איינגעשלונגען א ביין, און אט — בין איך דא!

— און איך — רופט זיך אן א מלוה — האב מיר נוהג גע־וועזען, ווי אבות־אבותינו. שאוועו, תקון שבועות מיט פוטער־גע־בעקס — מעהר דארף מען נישט! גאט וויל נישט מעהר! מיט'ן תורה'לע האב איך מיר אודאי געפרעהט. „לנכרי תשיך", מיט היתר עסקא אונטערגעשלאגעו, — מיין פרנסה! האט אבער מיין בייל־ניטעל, וואס איך האב איהר א סאמעטענעם מאנטעל אין מיין איי־גענעם לאמבארד געקויפט, סאר גרוים סרייד אפגעבאקעו צו מיעל,

צו פיעל גוטע זאכען אוך — „איידער נאטס נאב זאל קאליע ווערען — —".

— האט דיך דאס פוטער־געבעקס ארויסגעשיקט! — פאלט איהם א רב'ל אין די רעד אריין. אוך אן אמת רב'ל, מען פיהלט פון איהם מקוה־וואסער!

— געפרעהט זיך מיט קבלת התורה — פארצעהלט ער — האב א י ך! אביסעל — זאגט ער — שפירט אויף פאמעראנצען־שאלען — האט די רבי'צין אנגעגאסען; בעלי־בתים האבען אויך געשיקט — דער א פלאש ווייך, יענער — א לעקער, א חתיכה'לע טארט... וואס זאל איך אייך זאגען? טעם גן־עדן! טאקע א שמחה געווען! ווירקליך זיך מיט'ן תורה'לע געפרעהט... ווארים — וואס וואלט איך אהנ'ם תורה'לע געטאן? א „לא יצלח", א גולם, וואס? איין פוס נאך א לעננערער, א הייטעל אויף אן אויג אוך, רחמנא לצלן, נישט פאר אייך געדאכט...

אין אנהויב האט דאס רבנות נישט געטראגען... מיט דער צייט — מאכען זיך הכשרים. יין־קדוש צאהלט, פסח'דינער בראנפען צי ווייך — אן אוצר! קצבים צאהלען, ווי דען! אוך אן א חברה סטודענטען ווילען מתיר זיין שמיטה אין ארץ־ישראל — א פינף־און־צוואנציגער! ווי דען! דער חליצה־שוך וועט אויך זיין א געשעפט; מען האט אנגעהויבען צו רעדען דערפון!

— געשטארבען בין איך, — גיט צו דאס רב'ל, — איך ווייס אליין נישט אויף וואס; עפעס פלוצלונג... אז מען האט מיך „אראפגענומען", האט מען געזאגט, אז דאס הארץ האט מיר געפלאצט, ווייל אפיקורסים ווילען מבטל זיין חליצה... זאל זיין אזוי! ליגענט איז עס — ווער הערט זיי?

— אוך איך — פאלט אריין א מלמד — האב מיך אויך געפרעהט; איך האב דאך יא פרנסה פון תורה'לע...

— בטלן! — האקט איבער אן אנדערע נשמה. אוך, וועגדעניג זיך צום רב'ל, מאכט זי:

— איהר דערקענט מיך נישט? דאס האב איך דאך אייך דעם פינף־און־צוואנציגער דערלאנגט!

אוך צום „עולם" געווענדט:

— קיינער קען מיך נישט?

— איך נעדענק נישט, — מאכט דער רב. — האסמ געמוזט אנדערש אויסזעהן...

— אביסעל פרימער, — ענטפערט די נשמה. — מיר האבען זיך שוין אפנעשמועסט...

— נו, שלום עליכם! — מאכט דער רב, און באמערקט ערשט, אז ער האט קיין האנט נישט צו דערלאנגען.

— עליכם שלום! א וואונדערליכע זאך, דערט האבען מיר זיך דאך אלע נעקענט!

— איך היים — אך! — כאפט ער זיך צוריק—איך האב גאר פארגעסען, אז איך האב מיין נאמען דעם עפר־וואפר — דעם גולם פאר'ן מלאך דומה איבערגעלאזט... און האב פארגעסען, ווי איך היים. נאר „קאכער־לעפעל" האט מען מיך נערופען; אנדערע, פאר קנאה, האבען מיך „טעלער־לעקער" גערופען, נאר וואר מאכט זיך דארוים!

אבער א שבועות האבען מיר געמאכט — נאר אויפ'ן גרויסען אופן! פארשטעהט איהר, מיר אליין זענען נישט־גלויביגע... אמאל האבען מיר געצויגען דעם דגל־מחנה־יהודה קיין מזרח... און אלץ ווייטער און ווייטער אין מזרח... אבער, אז דער ווינט האט זיך איבערגעדרעהט, האבען מיר זיך אויך איבערגעדרעהט, און געבלאזען: צוריק! איך פלעג זיך אננעמען פול מיט לופט און ארבייטען ווי א מיער!... פאר'ן המון האבען מיר א שבועות געמאכט! דעם המון מוז מען האלטען... אניט... איהר פארשטעהט שוין, אז אזוינע גראבע יונגען...

— נעוואלד! — הערט זיך פלוצלונג א געשריי פון צווייטען קרענצעל — נעוואלד! מיר זענען דאך א ו נ ט ע ר דער ערד!

— פון וואנען ווייסט דו?

— וואס הייסט? איך קאן נישט קיין געאגראפיע? איך בין דאך עפעס ארוים פון צ ו ו י י ט ע ן קלאס! — ענטפערט א „קאזיאני."

— אט, אט האט איהר די ערד פון אויבען! — האט נאך א רב א משכיל געווייזען מיט א שפיץ פון א נשמה־פליגעל!

און אלע דערזעהען, ווי די ערד פליהט איבער זיי, און דער וואלקען נעמט זיך אלץ טיפער און נידעריגער און — עפעס גאר אן א זייט...

מאנכע רייסען זיך אפ פון וואלקען און שיסען ארויף אין דער הויך: זיי ווילען די ערד דעריאגען און א י ב ע ר איהר צום הימעל דערגרייכען. אנדערע לאכען זיך אוים: „אויף אייגענע פליגעל פארלאזען!" „זיצסט אויף א וואלקען, צאהלסט נישט קיין פוהר־אדער באהן־געלט, פאהר!"

אבער אויך די נשמות, וואס זענען ארויסגעפלויגען, האבען זיך באלד צוריק אראפגעלאזט.

— א שרעק, — פארצעהלען זיי, — ווי ווייט יענע וועלט איז פון אונז אפגעפלויגען, און גאר אן א זייט... מיר וועלען זי שוין נישט דעריאגען!

זיי דערצעהלען נאך, אז נעהנטער זעהט אצינד די ערד גאר אנדערש אויס; זי איז עפעס רויטליך און גאלדען־ליכטיג.

זיי פארמישען זיך צוריק אינ׳ם קרענצעל, רעדען פון יענער וועלט, און באמערקען נישט, אז עס ווערט וואס אמאל נעבעלדיגער. פינסטערער, אויפ׳ן וואלקען לעשען זיך די נאלדענע רענדער, די זון ווערט ערגעץ פארפאלען און קיין לבנה און קיין שטערען באוויזען זיך נישט... וואס אמאל לענען זיך דיקערע און געריכטערע שאטעז, און וואס טונקעלער עס ווערט דער וואלקען, העלער און ליכטיגער ווערט די קויל — די ערד, און זי פליהט וואס אמאל העכער און ווייטער, און ערגעץ אן א זייט...

עס ווערט אומרוהיג אין קרענצעל.

— וואס טוט מען? וואו אהין פליהען מיר?

— „בידך אפקיד רוחי!" — לייענט קריאת־שמע דאס רב׳ל און הויבט אן שנארכען.

אנדערע באמערקען עס:

— אזוי! מען קאן דאך אויך שלאפען! מהיכא תיתי!

און לוסטיג, לעבעדיג צולענגען זיי זיך אויפ׳ן וואלקען־רוקען און שלאפען אויין.

די ערד ווערט אלץ ליכטיגער און יאגט זיך אלץ העכער און ווייטער אויף איהר וועג, און די שנארכענדיגע נשמות פליהען אויפ׳ן שווארצען וואלקען — צום עולם התהו. —

אין פאסט־וואגען.

א.

ער האט מיר אלץ דערצעהלט אויף אמאל, אין איין אטעם. אין איין מינוט כמעט, בין איך געווארען, אז ער איז חיים. יונה הרוביעשויוועי׳ס איידעם, בערעל קאנסקיוואלער׳ס זוהן, און אז דער לובלינער גביר מערענשטיין, געהער איהם צו א פעטער פון דער מוטער, עליה השלום׳ס צד. נאר דער פעטער זיינער פיהרט שוין כמעט א גוי׳ש הויז; טרפות, ווייסט ער נישט אויב מע׳עסט, נאר אומגעוואשען — האט ער אלץ געזעהן...

עס איז עפעס, זאגט ער, אנדערע מאדנע ברואים: לאנגע האנטיכער ליגען אויף די טרעפ. איידער מען געהט אריין, מוז מען געבען א קלונג; אין שטוב זענען אויסגעשפרייט געמאלטע טישטוכער... מענשען זיצען ווי אין א תפיסה, געהען שטילערהייט ווי גנבים... בכלל, זאגט ער, איז ביי זיי שטיל ווי רחמנא לצלן צווישען טויב־שטומע...

זיין ווייב האט אזא מין משפחה אין ווארשוי. נאר צו זיי קומט ער נישט; גלאט זיי זענען קבצנים אויך — „וואס טויגען זיי מיר? הא?"...

ביים לובלינער פעטער איז נישט ווי גאט האט געבאטען, איז ער וועניגסטענס אן עושר. נו, אז מען רייבט זיך נעבען א פעטען, ווערט מען אויך פעט; ווי מען האקט האלץ פאלען שפענער, ווי עס איז א סעודה קאן מען אפלעקען א ביין... אבער דארט — קבצנים!

ער ריכט זיך אפילו מיט דער צייט צו קריגען א שטעלע ביים לובלינער פעטער. די געשעפטען, זאגט ער, זענען שלעכט. היינט האנדעלט ער מיט אייער, ער קויפט זיי אין די דערפער און שטעלט זיי אפ קיין לובלין. פון דארט געהען זיי קיין לאנדאן... מען זאגט,

אז דאָרט לעגט מען זיי אין קאָלד־אויווען אריין און עס קומט פון זיי ארוים היהנער... „עס מוז זיין לינענט... די ענגעלענדער מוזן נאנץ אויפאר לייב האָבען אייער!", נאָר סיי ווי סיי — דאָס גע־שעפט איז דערווייל דערשלאָגען...

אָלץ בעסער דאָך ווי תבואה! תבואה איז גאָר נע'הרג'עט. באָלד נאָך דער חתונה איז ער געווארען א תבואה־סוחר. ער איז געווען א לערען־קינד, האָט מען איהם צוגענומען א שותף, אז אָלטען סוחר... דער סוחר האָט איהם אויסגעמאכט דאָס אויער. פשט פשוט געפריצעוועט...

ב.

אינ'ם פאָסט־וואָגען איז פינסטער, איך האָב חיים'ס פנים נישט געזעהן, און, ער היום ווייס איך נישט, ווי אזוי ער האָט אין מיר א איד דערקענט... אז ער איז אייניגעשטיגען בין איך געזעסען: אין ווינקעל און געדרימעלט, זיין קול האָט מיך ערשט אויפגע־וועקט... פון שלאָף רעד איך נישט... אפשר האָב איך א א י ד י־ש ע ן ק ר ע ע כ ץ ג ע ג ע ב ע ן? אפשר האָט ער דערפיהלט, אז מ י י ן קרעכץ און ז י י ן קרעכץ זענען אייז קרעכץ?

ער האָט מיר אפילו דערצעהלט, אז זיין ווייב קומט ארוים פון וואַרשוי, אז ער היום שמעקט איהר נישט קאָנסקיוואָלע...

— געבוירען, פארשטעהט איהר מיך, איז זי אין הרוביעשאוי, נאָר ערצויגען געווארען איז זי אין וואַרשוי: ביי דער טרפה'נער משפחה דאָרט, א יתומה געווען...

אין וואַרשוי האָט זי זיך אָנגעשמעקט מיט א נ ד ע ר ע זאכען. זי איז א גרויסע בריה אין פוילישען, דייטשערישע אדרע־סען לייענט זי ווי א וואסער. זי זאָגט אפילו, אז זי קאָן שפילען, נישט אויף א פידעל, נאָר עפעס אויף אן אָנדערער מאָדנער כלי...

— און איהר ווער זענט? — כאָפט ער מיך פלוצלונג אן ביי דער האָנט.

פון שלאָפען איז שוין נישט געווען וואָס צו רעדען, און אָנ־געהויבען אינטערעסירען האָט ער מיך שוין אויך. עפעס א מעשה, א קליין־שטעדטעלדינער יונגערמאן, א ווייבעל, אויפנעצוינען אין

וואַרשוי, דאָס קליינע שטעדטעלֿ שמעקט איהר נישט... פון דעם קאָן עפּעס זיין, טראַכט איך, מען דאַרף געוואָר ווערען אָקוראַט, עפּעס צולֿענען, ווען זיין א ראַמאַן... וועלֿ איך באמת צוברעקען א מין גזלן, א קאַטאַרזשניק, אריינהאקען א פּאָר באַנקראָטען און צו־ רייסען א פּיפּערנאָטער, וועלֿ איך אויך זיין אינטערעסאַנט.

איך בויג מיך צו צו מיין שכן און זאָג איהם ווער איך בין.

— אַזוי, — זאָגט ער, — איהר זענט עס טאַקע, איהר אַליין... און זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווי נעמט עס א מענש צייט און קאָפּ, זיך אויסצוקלֿערען מעשיות...

— איהר זעהט דאָך!

— איך וויים? האָט איהר געמוזט קריגען א גרויסע ירושה און איהר לֿעבט פון פּראַצענט.

— חס ושלֿום, מיינע עלֿטערען לֿעבען, ביז הונדערט און צוואַנ־ ציג יאָהר...

— האָט איהר געמוזט אויף דער לֿאָטעריע געווינען!

— אויך נישט...

— וואָס דען?

איך האָב איהם באמת נישט געוואוסט וואָס צו ענטפֿערען:

— האָט איהר פון ד ע ם פּרנסה?

איך ענטפֿער אן אמת אידישע תשובה: בע!

— און דאָס איז אייער גאנצע פּרנסה, גאָר אָהן א צושפּרונג?

— דערווייל...

— אָוואַ! וואָס האָט איהר, איך בעט אייך, דערפון?

— זעהר וועניג!

— א ו י ר טויט?

— נע'הרג'עט...

— שלֿעכטע צייטען, — זיפּצט מיין שכן.

א פּאָר מינוט איז שטיל געוועזען, מיין שכן קאָן דאָך לֿאַנג נישט רוהען:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, נאָר וואָס טויגען די מעשיות?

— איך מיין נישט א י י ך, חלילה, — פּאַרבעסערט ער זיך — חס ושלום, א איד דאַרף פּרנסה. צאָפּט ער פון דער וואַנט; דאָס איז ביי מיר גאָר קיין קשיא נישט... וואָס טוט נישט א איד פּאָר פּרנסה? אָט, האָב איך נישט געקריגען קיין געלֿעגנהייט,

פאהר איך מיט דער פאסט, נאט ווייסט אויב איך זיץ נישט אויף שעטנז. נאר דעם עולם מיין איך, וואס טויגען זיי די מעשיות? וואס פאר א תכלית שטעקט דערינען? וואס שרייבט מען אין די ביכלעך?

ער ווארט נישט אויף תשובה און ענטפערט זיך אליין:—

— עס מוז גלאט זיין אזא מאדע, א מ י ז קרינאלינע, א קשיא אויף ווייבער!

— און איהר, — פרעג איך איהם, — איהר האט נאך ק י י נ מ א ל נישט געלעזען די ביכלעך?

— א י י ך מעג איך דאך זאגען, איך האב יא אפילו א שטיקעל ידיעה דערפון... אט אזוי גרויס...

ער האט מיר אודאי אפגעמאסטען א שטיקעל אויפ'ן פינגער, א נאגעל מיט א שטיקעל פלייש צו, נאר עס איז פינסטער געווען.

— עס האט אייך פארט אינטערעסירט?

— מ י ך? חס ושלום! אלץ מיין ווייב! די מעשה דערפון, פארשטעהט איהר, איז אזוי געווען: עס וועט זיין א יאהר פינף־זעקס, טאקע זעקס, א יאהר נאך דער חתונה—מיר האבען נאך קעסט געגעסען... האט זיך עפעס געמאכט, אז מיין אשה איז נישט געווען אינגאנצען; נישט חלילה קראנק, זי איז ארומגענאנגען, נאר אזוי, נישט בקו הבריאה...

איינמאל פרעג איך זי, וואס איז איהר...

— אייגענטליך, כאפט ער זיך צוריק, ווייס איך נישט, נאר וואס איך דול אייך דעם קאפ מיט אזוינע זאכען...

— אדרבא, — זאג איך איהם, — דערצעהלט ר' קרוב...

מיין שכן לאכט:

— מען דארף שטרוי אין מצרים? א י ה ר דארפט מיינע מעשיות, איהר קאנט אייך נישט א ו י ס ק ל ע ר ע ן אליין?

— דערצעהלט ר' קרוב, דערצעהלט...

— איהר שרייבט, אפנים, פאר יענעם ליגענט, און פאר זיך ווילט איהר אמת?

אז מען זאל שרייבען א מ ת, פאלט איהם נארנישט איין...

— נו, — מאכט ער, — זאל זיין אזוי...

ג.

— נו, — דערצעהלט מיין שכן, — עס איז קיין בושה נישט: אין א באזונדער חדר האבען מיר געוואוינט, א יונגערמאן בין איך געווען, מעהר צוגעלאזט צו אזוינע זאכען — פרעג איך ז י, וואס עס איז איהר, לאזט זי ארויס א נעוויין...

איך האב אויף איהר שטארק רחמנות געהאט. אויסער דעם, וואס זי איז, קיין עין הרע, ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, מיין ווייב — איז זי נאר — א י ת ו מ ה... און אין דער פרעמד, טאקע עלענד!

— ווי הייסט עלענד? — וואונדער איך מיך.

— מיין מאמע, עליה השלום, איז, פארשטעהט איהר, נפטר געוואָרען, א יאהר צוויי פאר מיין חתונה, און מיין טאטע, עליו השלום, האט שוין קיין אנדער ווייב נישט גענומען.

מיין מאמע, זכותה יגן עלינו, איז געווען אן אשה צנועה, און מיין טאטע האט זי נישט געקאנט פארגעסען... נו, א י י ז אידענע איז שטוב... דער טאטע אליין, עליו השלום, האט קיינמאל קיין צייט נישט געהאט... כמעט א גאנצע וואך אויף די דערפער געווען, ער האט געהאנדעלט מיט כל המינים, וואס איהר ווילט נאר — אייער, פוטער, שמאטעס, חזיר־האר, לייוואנט.

— און איהר?

איך בין געזעסען אין בהמ"ד און געלערענט... נו, א ווייבעל אליין, האב איך נערעכענט, האט זי מורא... ווי קומט אבער ווייניגען דערצו? „נייז" — זאגט זי — „זי נורזשעט זיך"... נורזשעט זיך? וואס הייסט דאס?

געזעהן האב איך, אז זי געהט ארום ווי אייגער אין שלאף. אמאל רעדט מען צו איהר און זי הערט נישט, אמאל פארטראכט זי זיך און קוקט אויף דער וואנט, און קוקט, און קוקט... אמאל מאכט זי מיט די ליפען, און מ'הערט נישט איהר קול... נאר וואס הייסט נורזשעט זיך? אלץ ווייבערישע זאכען. אן עם לא היה די נשים... א איד, א מאנסביל נורזשעט זיך נישט... א איד האט נאר קיין צייט נישט זיך צו נורזשעט, א איד איז הונגעריג אדער זאט;

אדער אז עסק, אדער אין בית המדרש, אניט שלאפט ער... האט מען שוין ג א ר צייט רויכערט מען א לולקע־ציבור — אבער נודזשעו זיך?

— פארגעסט נישט, — זאג איך איהם, — א אידענע אהז תורה, אהן קהל'שע זאכעו, אהז תרי"ג מצוות...

— דאס איז טאקע די מעשה; איך האב מיך טאקע באלד אננעהויבעו שטויסעו, אז נודזשעו זיך איז א מין לעדינ־גענהז, א מין בטלה וואס מע'וועט שיעור משוגע דערביי. אונזערע רבותים האבעו שוין דאס לאנג געזעהן ברוח הקדש... איהר קאנט די קליינע אותיות? הבטלה מביאה לידי שעמום! על פי דין טאר קיין ווייבעל נישט געהן לעדיג, זאג איך איהר טאקע: טו עפעס! זאגט ז'י, זי וויל „לעזעו"!

„לעזעו" איז אויך ביי מיר געווען א משונה וואכט... געווארט, אפילו, האט מען שוין, אז ביי די, וואס לערנען זיך שרייבעו, הייסט לערנען „לעזעו", להבדיל, ביכלעך מיט צייטונג. איך האב אבער נאר דאמאלט נישט געוואוסט, אז זי איז אזא מלומדת... זי פלענט מיט מיר וועניגער רעדען ווי איך מיט איהר! זי איז אפילו א הויכע אידענע, נאר פלענען פלענט זי האלטען דעם קאפ אראפ, די ליפען פארביסעו, גלייך זי קאן קיין צוויי נישט צעהלען... זי איז בכלל געווען א שטילע... א שאף! און שטענדיג איז איהר אויפ'ן פנים געווען אויסגעמאסעו אזא מין פארזאר־נעניש — גלייך עס וואלט איהר א שיף מיט וויער־מילד אונטער־געמאנגעו... זי וויל — זאגט זי — לעזעו. און וואס? פויליש, דייטש... זאל זיין עברי־טייטש, אבי לעזעו...

און דא איז אין קאנסקיוואלע קיין זכר פון קיין ביכעל נישט! חמנות האב איך אויף איהר, אפזאגעו קאן איך איהר נישט... זאג איך איהר צו, אז וועו איך וועל זיין ביים פעטער אין לובלין, וועל איך איהר ברענגעו ביכלעך...

— און ד ו האסט גארנישט? — פרענט זי.

— איך? חס ושלום!

— וואס דעו טוסטו גאנצע טעג אין בית־המדרש?

— איך לערעו!

— איך וויל אויך לערנעו, — מאכט זי!

איך גיב איהר צו פארשטעהן, אז גמרא איז, להבדיל, קיין

מעשה־ביכעל׳ך נישט, אז זי איז נישט פאר ווייבער, אז עס איז נאר דאָ א דעה אין דער גמרא, אז נקבות, טאָרען נישט לערנען, אז גמרא איז ל ש ו ן ק ו ד ש...

עס האָט אבער נישט געהאָלפען! מ׳זאָל וויסען דערפון איז קאָנסקיוואָלע וואָלט מען מיך פאָרשטיינערט, און זיי וואָלטען געדעכט געווען! איך וועל אייך נישט לאָנג בריייען, איך וועל אייך דערצעהלען קורץ און בקצור, זי האָט אזוי לאָנג מיך געבעטען, געוויינט, גע׳חל׳ש׳ט; אזוי לאָנג, אזוי בריט, ביז זי האָט גע׳פועל׳ט. איך פלעג מיך יערע נאכט אנידערזעצען און פאָרטיטשען איהר א בלאָט גמרא...

איך האָב אבער פריהער געוואוסט דעם סוף...

— און דער סוף איז געווען?

— פרעגט נאָרנישט... איך האָב איהר איבערגעזעצט א בלאָט „ארבעה אבות נזיקין"... השור והבור, והמבעה, וההבער... און טאקע מיט רש"י, מיט תוספות, מיט מהרש"א... איך האָב געקאָקט, און זי — איז דערביי נאכט אויף נאכט איינגעשלאָפען... עס איז נישט פאר קיין אידענע!

א גליק האָט מיך געטראָפען, אז אין דער גרויסער זאָוערוכע, וואָס עס איז אין דעם יאָהר געווען, האָט זיך א פאקענטערגער פארבלאָנדזשעט קיין קאָנסקיוואָלע, האָב איך איהר אהיים געברענגט א פור, א גאנץ פוד מעשה ביכלער... אצינד וויימער איז געווארען פארקעהרט... זי האָט מיר געלייענט, און — א י ד ביז איינגעשלאָפען...

און עד היום — מאכט ער — וויים איך נישט, נאָר וואָס עס טויגען די מעשה־ביכלער. פאר מאנסביליען אודאי נישט! אפשר שרייבט איהר נאָר פאר וויבער?

ד.

דערווייל האָט אָנגעהויבען טאָגען..

אין דער טונקעלער בויד האָט אויפגעטויכט מיין שכן׳ס גל, לאנג און דאר פנים; א פאר אונטערגעשלאָגענע. מידע, רויטע אוי־גען.

ער האָט געוואָלט, אפנים, זיך נעמען צו דאוונען פון פאַרענט; ער האָט געווישט די פארטויטע שויב פון פאַסטוואָגען, נאָר איך האָק איהם איבער:

— זאָגט נאָר, איך בעט אייך, ר' קרוב, האָט אויף מיר קיין פאראיבעל נישט. ה י י נ ט איז שוין אייער ווייב צופריעדן?

— ווי הייסט צופריעדן?

— זי נודזשעט זיך נישט מעהר?

— זי האָט היינט א „שטעל" מיט זאָלץ און מיט הערינג... איין קינד ביי דער ברוסט... צ ו ו י י — צו קעמען און צו וואַשען!... מיט נ ע ז ל ע ך שנייצען איז זי יוצא פאר א טאָג...

ער ווישט נאָר אמאָל די שויב, איך שטעה איהם ווייטער —

— זאָגט נאָר ר' קרוב — ווי זעהט אוים אייער ווייב?

מיין שכן שטעלט זיך אויף, ווארפט אויף מיר א זייטיגען בליק, באטראכט מיך פון קאָפּ ביז פיס און פרעגט מיך שטרענג:

— ווָאס איז, איהר קענט מיין ווייב! פון ווארשוי, ווָאס?

— חלילה, — ענטפער איך איהם, — איך מיין נלאָט, טאָמער בין איך אין קאָנסקיוואָלע, ווי אויך זי דערקענען...

— איהר ווילט זי דערקענען? — שמייכעלט ער בארוהיגט.

— מהיכא תיתי! האָט איהר א סימן: זי האָט א פעפער אויף דער לינקער זייט נאָ!

ח.

דער איד איז אראָפּגעקראָכען פון פאַסטוואָגען, ער האָט זיך מיט מיר נעזעגענט, שטעהענדיג שוין אויפ'ן שטאָפּל, פון דערווייטענס, און נאָר קאָלט.

ער איז מיר, אפנים, חושד, אז איך קען פּאָרט זיין ווייב, און אפשר, אז איך נעהער צו זיין טרפה'נער משפּחה!

איך בין געבליבען איינער אליין, נאָר פון שלאָפען איז שוין נישט נעווען ווָאס צו רעדען. דער פרישער מאָרגען האָט מיך דורכגענומען; מיין ליטעראריישער פאָלטאָ איז אונטערגעשלאָגען מיט ווינט, און דער קיהלער מאָרגען גנב'עט זיך מיר אריין אין אָלע גלידער. איך האָב מיך צוריק פארקוקט און אַנגעשפּאַרט אין

ווינקעל. דרויסען האט אנגעהויבען שיינען די זון. עס קאן זיין, אז איך בין געפאהרען אין א הערליכער געגענד. די ערשטע שטראלען פון דער זון האבען זיך הערציך געקושט מיט שפיצען פון בערג, מיט גרינע בוימער, און אפשר געגליטשט זיך אויף א שפיגעל־בלויען טייך... איך האב דאך די העזה נישט געהאט צו עפענען דאס קליינע פענסטערל...

א אידישער ליטעראט האט דרך ארץ פאר קעלט; איך האב מיך געזומען „אויסצוקלערען", ווי דער איד זאגט, א מעשה. דאך אנדערע מחשבות האבען מיר איבערגעשלאגען...

צוויי פארשידענע וועלטען, א מאנישע וועלט, און א וויבערישע וועלט... א וועלט מיט „ארבעה אבות נזיקין", און א וועלט מיט מעשה־ביכלער, וואס מען קויפט אויפ'ן פוד!

לעזט ע ר, ווערט ז י אנטשלאפען; לעזט ז י, ווערט ע ר אנטשלאפען... וועניג האבען מיר כתות... וועניג צופאלען מיר אויף „פראנצויזישע נעז", „ענגלישע שטעקען", „דייטשע יערנעס", „ליטווישע חזרים", „פוילישע שנארער", „ארץ־ישראל שלעפער"... וועניג, אז יעדעס אבר פון אונזער גוף ליגט אין אן אנדער שטאל, און האט אן אנדערען קלינגענדיגען ביינאמען; וועניג, וואס יעדעס אבר צופאלט נאך אויף פארשידענע חלקים: חסידים, מתנגדים, דייטשען... שפאלטען מיר זיך נאך, אויף זכרים און נקבות... אין יעדערער אינציגער אידישער, ענגער, נאסער, ברודיגער שטוב, מוזען אויך זיין צוויי באזונדערע וועלטען...

לעזט ע ר — ווערט זי אנטשלאפען, לעזט ז י — ווערט ע ר אנטשלאפען.

מ'וואלט נעדארפט, טראכט איך, על כל פנים, די צוויי וועלטען צו פאראייניגען...

דאס איז דער חוב פון יעדען אידישען שרייבער... נאר די אידישע שרייבער האבען צופיעל אייגענע חובות... מען זאל וועניגסטענס האבען א צושפרונג צו דער פרנסה...

מיין קלערעז איבער א צושפרונג צו דער פרנסה האט איבער־געהאקט דער פאסטיליאן מיט עטליכע שארפע טענער. איך בין דאך נישט אראפגענגען פון וואגען, עס איז מיר אביסעל ווארע־מער נעווארען, די זון האט אנגעהויבען צו ווייזען, אז זי איז נישט קארג.

איך האב ווייטער געקריגען א שכן, נאר ביים ליכטיגען מאר־גען האב איך איהם גוט געזוהן און אפילו דערקענט. עס איז געווען מיינער אן אלטער באקאנטער; מיר האבען קינדווייז צוזאמען זיך געגליטשט, אפט געשפילט אין באקעז־ברויט, כמעט חברים געווע־זען... דערנאך בין איך געגאנגען אין ברודיגען פינסטערעז חדר ארייז, און ער אינ'ם ליכטיגען, פרייען גימנאזיום...

אז א י ד האב נישט געקאנט, האט מען מיך געשמיסען, פאר טרעפען דעם מהרש"א'ס קשיא — געקניפען אין בעקל, סיי ווי סיי האט מיר וועה געטאן; ע ר איז אמאל געזעסען אין קאר־צער און אמאל געקריגען פינפען... א י ד האב מיר דעם קאפ גע־בראכען איבער קתא דמגלא, און ער — איבער גריכישע און לא־טיינישע ציין־קלאפערינג ווערטער. דאך האבען מיר זיך געהאל־טען צוזאמען. מיר האבען געלעבט בשכנות; ער פלעגט מיך בסוד לערנען לעזען, דערנאך באגען ביכער, אין די שפעטערע יאהרען האבען מיר ביידע איבערגעקאהרט די וועלט, ליגענדיג אויפ'ז גרי־נעם גראז נעבען טייך... איך האב געוואלט ערפינדען אזא מיז פול־ווער, וואס זאל שיסען נאר פון ווייטענס, אויף הונדערטער מייל, למשל; ער — א באלאן, ארויפצופליהען צו די שטערען, ביי יענע מענשען אויך עפעס איינפיהרען א „פאריאדאק"! מיר האבען גע־האט שרעקליך רחמנות אויף דער אומגליקליכער וועלט, זי איז אריין אין א בלאטע, ווי שלעפט מען זי ארוים! אן אומגעשמירטער וואגען, פויל פערד, און דער בעל עגלה שלאפט!

דערנאך האב איך חתונה געהאט, און ע ר איז געפאהרען אין אוניווערזיטעט אריין. קארעספאנדירט האבען מיר נישט. פון ווייטענס האב איך געהערט, אז עס האט זיך איהם געטראפען א מכשול און איז אנשטאט דאקטאר — אפטייקער געווארען, אין א קליין שטעדטעל ערגעץ...

אז מיין שכן איז אריין אין וואגען, האב איך שיעור נישט

אויסגעשריגען פאר פרייד; עס איז מיר וואַרעם געוואָרען אונטער'ן הארץ. די הענט האבען זיך אויסגעשפרייט, דער גאנצער קערפער האט זיך צו איהם איבערגעבויגען, דאד האב איך מיד צוריק־נעהאלטען; מיט אלע כוחות צוריק געהאלטען.

א קשיא אויף א מעשה, טראכט איך, עס איז טאקע י א נ ע ק פ א ל נ י ע ו ו ס ק י, אונזער געוועזענעם סעקוועסטראטאָרס זוהן; עס איז טאקע מיין געוועזענער חבר; ער האט טאקע אמאל געהאט ברייטע ארעם און האט געוואלט ארומכאפען די גאנצע וועלט און אויסקושען איהר יעדעם אבר, אויסער די מאום'ע ברא־דאווקעם, וואס מען דארף אפשניידען!... נאר א קשיא אויף א מעשה... היינטיגע צייטען! אפשר איז ער שוין אן אנטיסעמיט. א מזיק אין דער „ראלא", אפשר זענען היינט מ י ר אידען די בראדעוווקעם — וואס מען דארף אפשניידען פון איראפא'ס שעהנער נאז, ער וועט מיד נאך אפמעסטען מיט א פאר קאלטע אויגען, אדער זיך אפילו צוקושען מיט מיר, נאר זאגען, אז איך בין נ י ש ט ווי אלע אידען...

איך האב אבער א טעות געהאט, פאלניעווסקי האט מיך דער־קענט; געפאלען מיר איבער'ן האלז, און נאך איידער איך האב צייט געהאט מיט איהם זיך צוצורעדען, באלד געפרענט, ווי מיר געפעלט דער פאדלער אנטיסעמיטיזם...

— עס איז עפעס — זאגט ער, נאטירליך אויף פויליש — עס איז עפעס א מין כאליערע, א מין עפידעמיע...

— טייל זאגען, אז עס איז פ א ל י ט י ש...

— גלויב נישט, מיינט פאלניעווסקי, די פאליטיק מאכט קיין נייעם, באשאפט נישט קיין פ א ק ט ע ן.

זי קאן נאר אויסנוצען די וואס עקזיסטירען; טייל אונטער־דריקען, טייל אויפהויבען. א ליאדע פונק קאן זי צובלאזען אויף א גיהנום־פייער; נאר קיין איינציגען פונק דערגליהען... די מענשען־נאטור, נישט די פאליטיק, שפינט די געשיכטע פעדים, די פאלי־טיק צופלעכט, פארדרעהט, פארקניפט און פארפלאנטערט זיי!

דער אנטיסעמיטיזם איז א קרענק. די פאליטיק שטעלט זיך

ביים קראנקען בעט ווי א נאריישער שלעכטער דאקטאר, וואס ווייל די קרענק פארלענגערען.

די פאליטיק נוצט אויס דעם אנטיסעמיטיזם; עס פליהט א שטיין אין דער לופט, לענקט איהם ביסמארק'ס אונטער־בעלפער אין שול־פענסטער אריין; אז נישט — וואלטען אנדערע שויבען געפלאצט. עס הויבט זיך אויף א פראטעסטירענדע פויסט, רוקט מען איהר אונטער א אידישע דארע, איינגעהארבאטע פלייצע — אז נישט וואלטען אנדערע ביינער געקנאקט...

אבער דער שטיין, די פויסט, די שנאה, דער האס — עקזיסטירען פאר זיך אליין...

וואר שטארבט אויף א פיזישען אונטערנאנג? שוואכע קינדער, איבערגעלעבטע אלטע לייט, פארקרענקטע מענשען; וואר פאלט אונטער א מארלישע עפידעמיע? דאס פעבעל־קינד, דער איבערגעלעבטער אריסטאקראט און עטליכע משוגעים, וואס שפרינגען ארויס און פיהרען דאס קראנקע רעדעל צום ווילדען טאנץ! עס האלטען זיך נאר געזונטע מוחות!...

— וויפיעל געזונטע מוחות האבען מיר? — פרעג איך.

— וויפיעל? זעהר וועניג, ליידער! — ענטפערט פאלניעווסקי.

מיר זענען ביידע טרויעריג שטיל געבליבען. וואס מיין שכן האט געקלערט וויים איך נישט. מ י ר האט זיך נעראכט, אז אפילו די געזונטע, אייזערנע מוחות זענען אויך אנגעריהרט. עס זענען פאראנען צווייערליי צייטען אין דער געשיכטע: אמאל פיהרט דער בעסטער, קלוגסטער מענש די מאסע, און — אמאל שלעפט די מאסע די בעסטע קלוגסטע מענשען... דער מאסע־אנפיהרער איז א קאלאמבוס, וואס זוכט פאר דער מענשהייט א ניי גליק, א ניי אמעריקא... קוים פעהלט אבער וואסער און ברויט אויף דער שיף, אמפערען זיך די שיפסקנעכט און ז י י פיהרען!... דאס ערשטע דארף מען עמיצען קוילען, מען דארף אי—פליש עסען, אי—די רציחה שטילען...

און מיין נישט — האקט מיר פאלניעווסקי איבער די טרויערי־נע געראנקען — אז איך מאך מיר אליין קאמפלימענטען, אז איך האלט מיך א ל י י ן פאר דעם שטארקען גייסט, וואס האלט אוים די עפידעמיע, פאר אן אייכענבוים, וואס דער שטורעם ריהרט איהם נישט פון ארט...

— נייז, ברודער, זאגט ע ר וויטער — איך בין נישט פון די גבורים. איך וואלט אפשר געווענזען מיט אלע גלייך, מיד וואלט אפשר אויך דער ווינט אפגעריסען ווי א פויל בלעטעל פון עץ־הדעת, און מיט מיר ארומגעדרעהט אין דער לופט. א י ך וואלט אויך געלעבט, מיט אלע פוילע בלעטער צוגלייך, אז עס איז ביי אונז א באל, אז מיר טאנצען מיט חשק, אז דער ווינט איז אונזער געדונגענער כלי־זמר, וואס שפילט אונז צו אויפ'ן פייפערל...

מיך האט געראטעוועט א צופאל... איך האב א אידיש וויי־בעל דערקענט! — הער!

איך האב מיך איבערגעבויגען צו מיין שכן; זיין פנים איז נאך ערנסטער, נאך פינסטערער געווארען, ער האט געשטעלט די עלענבויגען אויף די קני און אנגעשפארט דעם קאפ אויף די הענט...

— נאר מיין נישט — מאכט ער צו מיר — אז איך האב דערקענט א העלדין פון א ראמאן, אז אייזערנעם כאראקטער, וואס ברעכט צאמען און מויערען און געהט זיך שטאלץ זיין וועג; מיין נישט אפילו אן „אויסנאם", א „געבילדעטע" מיט נייע אידעען, אדער א „אידעאל" בכלל... נייז, איך האב דערקענט א פראסט אידיש וויבעל, פון די בעסערע, נאר פון די בעסערע אומ־גליקליכע. איך האב זי ליעב געקריגען, איך זאג דיר אוים דעם אמת און, וועז איך הער אדער איך לעז עפעם שלעכטס אויף אי־דען בכלל... שווימט זי מיר ארוים פון זכרון מיט איהרע פייכטע טרויעריגע אויגען, שטעלט זיך פאר מיר און בעט זיך: גלויב נישט, איך בין נישט אזוי!...

ער פארטראכט זיך.

די געשיכטע איז גאנץ איינפאך, וועקט ער זיך אוין הויבט אן צוריק צו דערצעהלען.

מיר האבען איבער דער גאנצער צייט נישט קארעספאנדירט,

און דו ווייסט נישט, וואס מיט מיר איז איבער דער גאנצער צייט געשעהען; איך וועל דיר דערצעהלען קורץ; איך פאהר נאר ביז לוקאווא...

— פון גימנאזיום בין איך אריין אין אוניווערזיטעט און שטודירט מעדיצין. איך האב נישט געענדיגט... אביסעל זענען חברים, אביסעל די לעהרער און מעהר נאך, איך אליין שולדיג... איך האב געמוזט ארויסטרעטען, ווערען אפטייקער, חתונה האבען, נדן נעמען און פארלעגען זיך אין א קליין שטעדטעל א קראם פון פילען מיט ריצען־אויל.

עס האט מיך דאך א גליק געטראפען; איך האב געקריגען אן עהרליכען שווער, וואס האט מיר אויסגעצעהלט דאס גאלט באלד נאך דער חתונה, א גוט און שעהן ווייב, א נישט קשה'דיג קליין שטעדטעל...

מיין ווייב האט געהייסען מ א ר י א... אט שטעהט זי מיר אציגנ פאר די אויגען... זי דרעהט זיך איבער צו מיר פון שפיגעל אומבאהאלפען: דער גאלדגעלאקטער קאפ וויל זיך נישט אונטערגעבען איהר דעספאטישען קאם. זיי, די לאקען, צולויפען זיך לוסטיג אין אלע זייטען... זיי ווילען נישט ליגען צוגעדריקט אין קראנץ, וואס איז דאמאלט מאדע געווען...

שלאנק... און אזוינע גוטע, אזוינע הארציג־לאבענדינע הימעלבלויע אויגען...

די פראקסע האט אונז וועניג געשטערט... דאס שטעדטעל איז צו ארעם געווען, און אן אפטייק אהן א דאקטאר איז וועניג וואס ווערט. מען האט זעהר וועניג געלעזט, האבען מיר טאקע געלעבט ווי אין גן־עדן... און, זומער איז עס געווען, שטענדיג אויף דער וואראנדע, האנט אין האנט, אויג אין אויג, ליפ אין ליפ!

און וואס האט אונז געזאלט אינטערעסירען? פרנסה איז געווען, נעהן ערגעץ, וואוהין? פון דער וואראנדע האבען מיר געזעהן כמעט דאס גאנצע שטעדטעל... די נידעריגע, איינגעבויגענע הייזלער, מיט די הויכע, ברייטע, שווארצע הילצערנע בוידעמס, וואס האבען זיך געבויגען, ווי מיט רחמנות איבער די בייגעל־ און אויבסזיצערקעס, פון די ארעמע שטעלעז פאר די הייזלער... גלייך זיי

האבען געוואלט באשיצען די איינגעשרומפענע, אלטע, אויסגעדאר־
טע פנימ'ער פאר דער זון...

דאס שטערטעל איז אמאל רייך געווען; די בוידעמס זענען
פול געווען מיט אלערליי תבואות און פרוכטען; דער מארק —
מיט פוהרען, מיט פויערען, מיט מעקלער; צווישען די ווייסע
סערמיענגעס און די גרויע כאלאטען פלעגט זיך אמאל באווייזען
א גרויסער פריץ אויך... (אזוי וועניגסטענס האט מען מיר אינ'ם
שטעטעל דערצעהלט), נאר דער שאסיי מיט דער באהן האבען
דאס שטערטעל ארויסגעווארפען פון דער אנדעל־וועלט, די נאס
איז לער, די בוידעמס פול מיט פוילע ציבעלעס און שטיקער קעז—
די איינציגע ירושה, וואס עס איז געבליבען פון די גוטע צייטען...

ארעם — ווי נאר זיך צו דענקען! אויף יעדען קערצעל קארו,
וואס א פויער ברענגט, וואלפען זיך צעהן סוהרים, שטייגען דעם
פרייז, אינמיטען גלייכט מען זיך אוים, מען זאגט זיך צו אפ־
טרעט־גלעט, אדער מען קויפט בשותפות — נאר אלע צעהן שארען
אומזיסט אויף אלע טאשען, זיי האבען פאר'ן קערצעל תבואה נישט
צו באצאהלען, און בארגען צו די רעשט אויף פראצענט...

און הונדערט שניידער אויף איין פאר ביין־קלויבער, פינף
הונדערט שוסטער אויף א לאטקעלע... איך האב נאך אזא דלות
נישט נעזעהן...

מיר האבען זיך אפגעראטן פון שטאדטישען־לעבען ווי וועיט
עס איז נאר מעגליך נעווען; די גליקליכע זענען ענאאיסטען...

נאר קענע־איבער אונז, ווי־זא־ווי, האבען מיר באמערקט
א יונג וועיבעל, אודאי נישט מעהר ווי פון א יאהר אכטצעהן, העכס־
טענס צוואנציג. און פון איהר האבען מיר בויד נישט געקאנט אפ־
רייסען אן אויג... זי, פראוודע, פון אונז אויך נישט... עס איז נעווע־
זען א זעלטענע ערשיינונג... שטעלט אייך פאר — א שעהנהויט, א
בילד אין א ברודיגע ראם, ווי נאר א אידיש פענסטער קאן זיין אין
א קליין שטעטעל, אונטער א שרעקליך, אויסגעקרימטען דאך...
שטעל דיר פאר, א פאר טרויעריגע, טרוימעריש פייכטע אויגען אויף
אן אלבאסטער וויים פנים, און — אונטער א האר־באנד!...

נאט! זי האט אויף אונז א שרעקליכען איינדרוק געמאכט...

שטונדען־לאנג פלעגט זי שטעהן געבויגען איבער'ן פענסטער,

פארבראכען די הענט, און טרויעריג געקוקט אויף אונז, אדער אויף די שטערען אין הימעל, און שלינגען די טרערען! מיר האבען געזהן, אז זי איז שטענדיג אליין עלענד, (אייערע מענער האבען קיינמאל קיין צייט נישט), שטענדיג פארטרויערט, פארבענקט. איהר אומגליק איז איהר געוועזען אויסגעמסען אויפ'ן בלאסען פנים... ז י איז זיכער נעקומען ערגעץ פון דער פרעמד; פון א בעסער, פרייער הויז, זי האט נעבענקט ערגעץ ווייט, ווייט אוועק. איהר הארץ האט נעצאפעלט צו א פרייען לעבען. ז י האט אויך נעוואלט לעבען, ליעבען און געליעבט זיין... נייז, זאגט וואס איהר ווילט, עס טרעפט זיך צווישען אייך אפט די עולה, איהר פארקויפט אייערע טעכטער... אמת, מיט דער צייט געוואוינען זיי זיך צו, מיט דער צייט פארגעסען זיי... זיי זענען פרום, זיי זענען גוט, און נעהולדיג... נאר וועי קאן איבערצאהלען די ביטערע טרערען, וואס פאלען אויף זייער פארשוארצט פנים, אייזער דאס אויג ווערט אויסגעטריקענט? וועי קאן איבערעכענען וויפיעל קלעם עס טוט אין הארץ, אייזער עס נעוואוינט זיך אפצושטארבען לענדיגערהייט? און פארוואס קומט עס זיי, צי וויזקליך וויל זיי זענען גוט און פרום?

דו זאלסט קענען דעם ווייבעלם מאן; א גלעניש... איינגעוויקערט... צוויי מאל גזוהן אין מאג האב איך איהם! אין דערפריה ארויסגעהן, ביי דערנאכט אהיים קומען...

און עולה...

איהר וועט מיר אפשר מודה זיין, אז איך האב פאלניעווסקי'ן אויף דעם נישט געהאט וואס צו ענטפערען...

מיר האבען בוידע געשווינען א ווילע און פאלניעווסקי האט ווייטער אנגעהויבען צו דערצאהלען:

— איינמאל האט אונז דאס ווייבעל פארפאלט. זי איז א גאנצען טאג אין פענסטער נישט געשטאנען.

„זי מוז קראנק זיין", האבען מיר געטראכט.

פארנאכט קומט אריין דער מאן, דאס גלעניש, און פרעגט אויף א רפואה.

— וואס פאר א רפואה?
— איך וויים? — מאכט ער, — א רפואה!
— פאר וועמעס וועגען?
— דאס דארפט איהר אויך צו וויסען? פאר מיין וויבס וועגען!
— וואס איז איהר?
— אסור, אויב איך וויים... ז׳ זאגט — דאס חארץ טוט איהר וועה...

אזויערנאך, דערצעהלט פאלניעווסקי, איז געווארען אונזער ערשטע באקאנטשאפט. איך וועל דיר נישט לאנג ברייען... א שטיקעל דאקטאר בין איך דאך... בין איך אהין געגאנגען...

פאלניעווסקי האט גערעדט שוין האלבע וועכטער; ער זוכט פאפיראסען, דערנאך שוועבעלער, ענדליך האט ער אפגעהאקט, נעמט פענט דעם סאקוואיאזש, און געפארעט זיך עטליכע מינוט.

איבער דער צייט האבען מיר געקוועלט פארשידענע געדאנקען.

איך האב אנגעהויבען צוריק צו קוקען אויף פאלניעווסקי מיט אנדערע אויגען; זיין ערצעהלונג האט מיר אנגעהויבען וועה טון...

ווער קען א מענש? וועך וויסט, וואס אין איהם שטעקט? עס הויבט זיך מיר אן דאכטען, אז איך האב פאר מיר א קריסטליכען טכויר, וואס גנב׳עט זיך אריין אין א אידישע היהנער־שטייג. ער אמפערט זיך צופיעל איבער׳ן מזל פון אידישע טעכטער, צולאנג זוכט ער מיר שוועבעלעך; עפעס שעמט ער זיך פאר מיר! פארוואס וויל ער נישט „לאנג ברייען"? פארוואס וויל ער מיר נישט דערצעהלען אלץ כהויה, מיט אלע פרטים? וועך וויסט וואס פאר א ראליע ער האט אין דער זאך געשפילט, צי נישט די אלטע ראליע פון שלאנג אין גן עדן! וואס איז, דאס געווישען וועט נישט לאזען? אויך מיר אן עסק! א י ד י ש וויבעל, פארוואס נישט! אמאל איז א מצוה געווען אפצוטויפען, היינט כאטש צו אמפערען א אידישע טאכטער נעגען איהר גאט, איהרע עלטערען, איהר מאן, און — איהר גאנץ לעבען.

עס הייסט ליבעראליזם, ארויסגעהן אין תפיסה, ברענגען מיט זיך א פרישע פאליע לופט, א בונד שטראלען פון דער זון, אויסוועקען דעם ארעסטאנט, נעבען איהם א שטיקעל לעקער, און פאר־

שוואנדען וועלען... נישט צו זעהן ווי דער ארעסטאנט קריצט מיט די ציין, וועז עס דרעהט צוריק איבער דער פארראסטעטער שלי־סעל אין שלאם; ווי פינסטער עס וועלט זיין פנים, ווי ענג איהם וועלט די לופט, ווי ספאזמאטיש ער אטעמט, ווי ער רייסט פון זיך האר און פלייש, אדער באגיסט, אויב ער קאן נאר ווייניגען, מיט ביטערע טרערען זיין פארשימעלט, פון מיין אויסגעביסען שטיקעל קלייען־ברויט...

אויפוועקען א פינסטער, פארשלאפען, פארדריקט אידיש־ווייב־ערישע הארץ, זאל דארטען אויפקלינגען א זיסער ראמאנטישער טאן, זאל דארטען אויפפלאמען א ניי, ווילד, אומבאקאנט, אדער לאנג פארגעסען, געפיהל; אפקושען זיך, און דערנאך — אדיע! פארהאמערט די טיר! זאל איהר זויער און ביטער זיין דאם לעבען.

— — — — — — — — — — — — — — — —

מיר האבען זיך אזוי פיל אנגענעסען מיט סם, מיט גאל, מיט האם, אז וועז מען דערלאנגט אונז ברויט מיט זאלץ, זענען מיר אויך זיכער, אז עס איז פארגיפטעט... מעג די האנט ציטערען פאר רחמנות, מעג אין אויג הענגען א מיטלידם־ט־ער, אויף די ליפען — טרייסט...

עס איז שווער צו גלויבען! מיר זענען אויך אנגעשטעקט, עס איז אויף אונז אויך אן אונטערגאנג!

— — — — — — — — — — — — — — — —

פאלניעווסקי האט דערוויילט געפונען זיינע צינדהעלצער און איך האב אומגערן געזומען א פאפיראם. מיר האבען פארדויבערט, די בויד איז פול געוואלדען מיט בלויע, רויביגע רעדער. איך האב געקוקט אויף זיי, נאכגעיאגט און געטראכט: נישט לענגער גע־דויערט דאם גוטע מיט'ן שלעכטען צוזאמען!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

— מיר האבען זיך דערקענט, דערצעהלט ווייטער מיין קריסט־ליכער שכן, נאר צו ענגערע פריינדשאפט איז נישט געקומען...

— פארוואס? — פרעג איך איבערראשט.

— פון דערווייטענס האבען מיר זיך ווייטער אנגעקוקט ווי די בעסטע גוטע פריינד, נאר נישט ז י האט געקאנט צו אונז, נישט מ י ר צו איהר קומען.

— זי וואלט מעהר נישט באדארפט ! עס איז אן אומגעהויער פרום שטעדטעל. אויסער דעם פעלדשער און א יונג דאמען־שניי־דערל טראגען אלע כאלאטען...

אויסער דעם, וויים איך אפשר אליין נישט, וואס עס האט אונז דאך צוריק געהאלטען... נאר נישט אין דעם בין איך אויסען...

מיך האט דערווייל געטראפען דאס גרעסטע אומגליק, וואס א מענש קאן טרעפען.

די אפטייק האט גאנץ וועניג אייגנעטראגען און מיין וויב האט אנגעהויבען קרענקען.

טאג־טעגליך האב איך געזעהן בחוש, אז זי שטארבט מיר אפ, און עס איז נישט געווען מיט וואס צו רעטען. זי האט באדארפט איטאליען, און איך האב נישט געהאט איהר עסען צו געבען... און ביי אן אפצעהרונג, וויי דו וווייסט, איז דער קראנקער פול מיט האפנונג, ער גלויבט נישט אין דער קרענק !

דאס גאנצע וועהטאג, דעם גאנצען צער מוזטו אונטערדריקען, האלטען טיף באגראבען אין הארץ. וועז דאס הארץ בלוטיגט, מוזט דו שמייכלען, דיין שטערן מוז זיין גלאט ! יעדע סעקונדע שטארבט אין דיר יעדעס אבר, און דו מוזט העלפען פלענער מאכען, וואס עס וועט זיין איבער א יאהר, ווי אזוי מען וועט פארגרעסערען דאס הויז, קויפען א פיאנא.

דער קול האט זיך איהם פארענדערט —

„איך בין נישט אימשטאנד דיר אלס צו דערצעהלען, נאר אמאל איבערצולעבען די אלע פינסטערע צרות... נאר מיין אומגליק האט מיך צוואמענגעברענגט מיט איהר אומגליק. מיר האבען זיך אזויערנאך נעהנטער דערקענט"...

פון דערווייטענס האט זיך געוויזען לוקאווא !

— אין די אייניגע מינוטען, וואס איך האב נאך צייט, קאן איך זאגען, אז אזא אומגליקליך מענש ווי דאס ווייבל איז געווע־זען, און דערבי מיט אזוי פיעל געפיהל און רחמנות פאר אנדערע— האב איך נאך אין מיין לעבען נישט געזעהן... און אלס אזוי איינ־פאך, נאטירליך, נישט איבערגעטריבען...

זי האט מאריא'ס בעט נישט אפגעטראטען. זי האט גע־פיעל'ט ביים מאן, ער זאל מיר געלד שאפען אויף קלענערע פרא־

צענט. זי איז אונזער וועכטערין, אונזער ווירטין, אונזער קעכין, אונזער ערגעבענסטער פרײנד געווען!

און אז מאריא איז געשטאַרבען, איז אפשר שוועדער געווען זי צו טרייסטען ווי מיך!

דאמאָלט האָב איך מיך איבערציגט, אז די שנאה צווישען פעלקער איז נישט נאטירלעך... נישט מעהר, עס איז שלעכט אויף דער וועלט; הייסערע, בלוטיגערע אדער אומגליקליכערע ווי־לען פראטעסטירען, נאר דער פאלשער שרייבער, דער פאליטישער אדוואקאט, שרייבט זיי א דאנאס אויף אידען...

איך האָב געזעהן בחוש, אז אידען זענען אונז קיין שונאים נישט, אז מיר קנעכט לעבען בשלום!...

לוקאווא רוקט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער, און איך האָב אלץ מורא פאר'ן סוף, איך האק איהם איבער און פרעג:

— און וואס איז דער סוף געווען מיט דעם ווייבעל?

— איך וויים? איך האָב צו קבורה געברענגט מיין ווייב, פארקויפט די אפטייק, — צוואוויינט זיך ביים געזעגענען מיט מיין שכנה, און — נאכנישט! היינט וואוין איך אין לוקאווא, עס געהט מיר היינט אויך נישט גוט...

— און זאג נאר, ווי הייסט דאס שטעדטעל, וואו דו האסט פריהער געוואוינט?

— קאנסקיוואלע —

— דיין שכנה איז א הויכע, א בלאסע?...

— יא!

— א דארע?

— יא; דו קענסט זי? — פרעגט ער דערפרעהט.

— זי האט א פעפער אויף דער לינקער זייט נאז?

— וואס פאר א פעפער? — לאכט יאנעק, — וואס פאלט דיר איין.

איך קלער, אז איך האָב א טעות געהאט און פרעג:

— אפשר אויף דער רעכטער זייט נאז?

— וואס פאר א פעפער? וואס רעדסט דו?

— האסטו אפשר נישט באמערקט... נאר איהר מאן איז א געלער?

— יא.

— ער הייסט חיים?
— דאכט זיך מיר, ניין, און אפשר יא, ווייסט דער טיוועל...
— אבער זי הייסט חנה!
— אה, ווי! שרה! איך געדענק זיכער שרה... איך פלעג זי רופען סארוכנא... איהר נאמען ווער איך דאך נישט פארגעסען! דער נאר ביז א י ד נעווען, א י י ן אידיש ווייבער לעבט אזוי?

חתונה געהאַט.

איך געדענק מיך נאָך פון דער צייט, וועו איך האָב אין ציי־
כען געשפּילט אוו זומער־צייט אויפֿ'ן הויף פון ליים חלות געבא־
קען; ווינטער בין איך א גאנצען טאָג געזעסען אין שטוב אוו גע־
וויגט א קליין ברודערל, וואָס איז געבוירען געוואָרען קראַנק אוו
האָט געקרענקט ביז צום זיבענטען יאָהר, וועו עס איז געשטאָרבען
אויף אַן אונטערגאנג. —

זומער, כל זמן די זון האָט געשיינט, איז דאָס אומגליקליכע
באשעפענישׂ געזעסען אויפֿ'ן הויף, געוואָרעמט זיך אויף דער זון
אוו געקוקט, ווי איך שפּיל אין צייכען.

ווינטער איז עס פון וויג נישט ארוים, אוו איך האָב איהם
מעשיות דערצעהלט אוו ליעדלעך געזונגען. די רעשט ברידער זע־
נען אלע אין חדר געווען.

די מאַמע איז שטענדיג געווען פארנומען, אפשר צעהן
פרנסות האָט זי געהאט, די ארעמע מאמע: א פּשעקופקע געווען,
לעקער געבאקען, אויף ברית'ן אוו חתונות געגאנגען... טוקערין ג־
ווען, קברים־מעסטערין, זאָגערין, אוו אזוי אַן איינקויפערין פאר
בעלי־בתי'שע הייזער.

דער טאַטע איז פאר דריי רובל א וואָך געווען א שרייבער
ביי ר' זיינוול טערקעלבוים אין וואלד. — אוו דאמאלט זענען
נאָך די גוטע צייטען געווען: די מלמדים — באצאהלט, דירה־
געלט — כמעט צו דער צייט, קיין טרוקען ברויט אין מויל ארויין
האָט נישט געפעהלט.

טיילמאל האָט די מאמע אויף וועטשערע א קולישע געמאכט.
דאמאלט איז שוין א גאנצער יום־טוב געווען. דאָך האָט עס זעל־
טען פאסירט.

די מאמע פלעגט מעהרסטענטיילס אהיים קומען שפּעט, מיד;
נאכן אפּט פארווייגט אוו פארביטערט. זי קלאָגט זיך, אז עס

ווערען איהר ביי די בעלי־הבית'טעס חובות פארפאלען; אז מען הייסט איהר אויסלעגען, דערנאך — קומען מארגען און איבער־מארגען... דערווייל ווערען נייע קניות געמאכט, און צום סוף, אז עס קומט צום חשבון, געדענקט נישט די בעל־הבית'טע, צי זי האט נישט באצאהלט אייערנעכטיגען האלב־קווארטירעל פוטער... מען „שטעלט עס דערווייל אוועק", מען מוז פרעגען דעם מאן, וואס איז דערביי געווען: ער האט אן אייזערנעם זכרון, וועט אודאי געדענקען, ווי אזוי דער חשבון איז געווען. צומארגענס ווייזט זיך אוים, אז דער מאן איז אהיים געקומען צו שפעט פון בית־המדרש און זי האט'ן פארגעסען צו פרעגען; דעם דריטען טאג דערצעלט זי מיט א נחת, אז זי האט געפרעגט דעם מאן, נאר ער האט זיך אויף איהר געבייזערט, וואס זי פארדרעהט איהם דעם קאפ: „ער האט מעהר נישט וואס צו טון, נאר אויסצוהערען ווייבערשע חשבונות!" און עס בלייבט, אז זי וועט זיך אליין דערמאנען.

דערנאך הויבט זיך איהר אן דאכטען, כמעט אויף זיכער, אז זי האט דאס האלבע־קווארטירעל פוטער פאררעכענט; שפעטער וואלט זי מוערען דערויף געשטעלט. און, אז די ארעמע מאמע דער־מאנט נאך אמאל וועגען קווארטירעל פוטער, הייסט זי שוין א חצופה, מאכט זי א בלבול, ווייל זי אויסנארען א האלבען גילדען... איז מען זי מתרה, אז אויב זי וועט נאך אמאל א פיפיץ טון וועגען דער פוטער, זאל זי זיך מעהר אין די אויגען נישט ווייזען!

די מאמע, וואס איז אמאל א „גביר'ישע טאכטער" געווען, און וואלט, וועו נישט דער פריץ, וואס האט איהר צוגענומען דעם נדן, אליין א בעל־הבית'טע געווען, האט עס נישט געקאנט לייכט איבערטראגען; זי פלעגט טיילמאל אהיים קומען מיט געשוואלענע אויגען, געוואשפען זיך מיט א געוויין אויפ'ן בעט און אזוי אפליגען א גרויסע ווייל און ווייגען, און ביטערליך ווייגען, ביז זי האט זיך אויסגעווייגט דאס ביטערע הארץ, און איז אויפגעשטאנען און אפ־געקאכט אונז אביסעל קליסקעלעך מיט באבערלעך.

טיילמאל האט זי אויסגעלאזט דעם כעס צו אונז; אייגענט־ליך, דער עיקר צו מיר: דעם קראנקען בערעל האט זי קיינמאל נארנישט געזאגט, די בריידער פון חדר אויך נאנץ זעלטען — זיי פלעגען נעבעך אהיים קומען אזוי אויך מיט ברוינע־בלויע, אויס־געקניפטע באקען און אונטערגעשלאגענע אויגען; פאר דאס האב

א י ד נאנץ אפט געלעזט אן אומזיסטען ריס ביי די האָב אַדער אזוי א מתנת יד.

„דו ביסט נישט קראנק געווען דערווייל אנצולעגען א פייער, צושטעלען א טעפעל וואסער" — אין דאך, אז איד האָב עס אמאל געטאָן, איז נאָך ערגער געווען: „זעה נאָר מיין בעל־הבית'טע! נארנישט, א פייער לעגט זי אן, דאָס האלץ זאל זיך דערווייל אומ־זיסט און אומנישט אויסברענען... עס ארט זי עפעס מיין פּראצע? — בדלות מאכט זי מיד!..."

טיילמאל האָט דער טאטע געלעזט אונטער די אויגען; די מאמע זעצט זיך אנידער אויפ'ן בעט מיט'ן פּנים צום פענסטער, און, ארויסקוקענדיג אין דער לופט אריין, קרעכצען: „עס ארט איהם עפעס? ער זיצט זיך דאָרט אין וואלד, ווי א כראביע, שמעקט פרישע לופט, ליגט זיך אויפ'ן גראָז, פרעסט זויער־מילך, אפשר נאָר סמעטענע, איך וויים? און דא דאָרעז מיר די קישקעס!..."

ביי דעם אלעם איז דאמאלט גוט געווען. מען האָט קיין הונגער נישט געליטען, און נאָך א וואָך מיט פּארשידענע קלייניע צרות איז נעקומען א פרעהליכער, על כל פּנים, א רוהיגער שבת. דער טאטע פלעגט אפט אהיים קומען, און די מאמע פלעגט זיך ארומדרעהען אין אלעווינקעלעך און בסוד סודות שמייכלען.

אפט פלעגט פרייטאג פארנאכט, פאר ליכט בענשען, די מאמע מיך קושען אין קאָפּ אריין... איד האָב געוואוסט, וואָס דאָס בא־טייט, וואָרים, אז עס האָט געטראָפען, און דער טאטע איז נישט אהיים געקומען אויף שבת, בין איך א „מכשפה" געווען! האָט מיר די מאמע מיט'ן קעמעל האלב האָר אויסגעריסען און דערצו נאָך עטליכע זעץ דערלאנגט אין די פלייצעס. איד האָב נישט נע־וויינט; מיין קינדיש האָרץ האָט געפיהלט, אז דאָס מיינט די מאמע נישט מיד, נאָר איהר טרויעריג מזל!

דערנאָך האָט זיך דער וואלד אויסגעהאקט, דער טאטע איז אין דערהיים געבליבען און עס האָט אנגעהויבען פעהלען אין מויל אריין. געפעהלט, אייגענטליך, האָט נאָר דעם טאטען. דער מאמען און מיר; די רעשט קינדער האָבען וועניג וואָס געוואוסט דערפון; דאָס קראנקע ברודערל האָט גארנישט געדארפט, עס האָט געזופט אמאל אביסל גריץ, אויב מען האָט איהם דערלאנגט, און אלץ אין איינעם געקוקט אויפ'ן בעליפ... די אנדערע, נעבעד, „געהען אין

חדר אריין, זיי מ ו ז ע ן דאך האבען א לעפעל געקעכטס"... נאר איך בין גאנץ אפט הונגעריג געווען.

דער טאטע מיט דער מאמען האבען שטענדיג דערמאנט די אמאליגע צייט מיט טרערען אין די אויגען; איך — פארקעהרט! איך האב מיך אין דער שלעכטער צייט בעפיהלט. זייט עס האט געפעהלט ברויט אין שטוב, האט מיך די מאמע טאפעלט ליעב באקומען; ביים קעמען האט זי מיר קיין האר נישט נעריסען, אין די דארע ביינער אריין נישט געבוכעט; דער טאטע פלעגט מיר ביים ווארמעס גלעטען איבער'ן קאפ און פארשפילען מיך, איך זאל נישט זעהן, ווי מען פארטיילט מיך; און איך בין נאך ביי מיר גרוים געווען, אז, ווען מען דארף פאסטען, פאסט איך גלייך מיט'ן טאטען און מיט דער מאמען, אז איך בין שוין א גרויסע מויד!

אין דער צייט איז דאס קראנקע ברודערל געשטארבען.

נעשעהען איז עס אזוי: איינמאל האט זיך די מאמע אויפ־נעכאפט און נעזאגט איבער'ן בעט צום טאטען: „ווייסט, בערעלען איז אודאי בעסער, ער איז א נאנצע נאכט געשלאפען, קיין איינציג מאל נישט נעווועקט."

איך האב עס דערהערט — איך האב שטענדיג א לייכטען שלאף נעהאט — און בין מיט א פרייד אראפגעשפרונגען פון נע־לענער אויפ'ן קאסטען, און צוגעלאפען זעהן מיין „איינציג ברו־דערל" (אזוי האב איך עס נערופען, אזוי ל י ע ב האב איך עס נעהאט). איך האב נעהאפט צו דערזעהן אויפ'ן פארמעטענעם פנים'ל א שמייכעל, וואס פלעגט זיך באווייזען אמאל אין א יאהר... נאר איך האב א טויט פנים געפונען.

עס איז געווארען א שבעה...

דערנאך איז דער טאטע נישט נעזונט געווארען, און דער רופא האט אנגעהויבען צו נעהן אין שטוב אריין...

כל זמן עס איז געווען, ווי עס איז צו צאהלען, פלעגט אריינגעהן דער אלטער רופא אליין; דערנאך, אז דאס נאנצע בעט־נעווואנט מיט'ן הענגעל־לייכטער, מיט'ן טאטענס ספרים־שאנק, וואס די מאמע האט א צייט נישט געלאזט ריהרען, זענען אריין אין רפואות, האט דער רופא אנגעהויבען שיקען דעם „יונג".

דער יונג איז דער מאמען שרעקליך נישט געפעלען: עס שפּראַצען איהם עפּעס שפּיציגע „וואַנסעלער", געהט אַנגעטאַן ווי א גוי, און דערצו ווארפט ער אלע מאל אריין עטליכע ווערטער פּוילישׁ.

איך האָב פאר'ן מורא געהאט, ער היום וויים איך נישט פאר־וואָס. נאָר, ווען ער האָט געדארפט קומען, פלעג איך ארויסלויפען אויפ'ן הויף און איבערווארטען ביז ער וועט אַוועקגעהן.

איינמאל איז א שכן קראנק געוואָרען, אויך אן ארעמאן, און אויך אפּנים נאָר אלע כלים אין שטוב, און דער יונג (ער היים וויים איך נישט, ווי אזוי ער האָט געהייסען) איז פון אונזער שטוב ארי־בערגעאַנגען צום שכן. דורכגעהענדיג דעם הויף, האָט ער מיך גע־טראָפען זיצען אויפ'ן קלאָץ.

איך האָב אראָפּגעלאָזט די אויגען. דערפיהלענדיג, אז ער קומט צו מיר נעהנטער, איז מיר קאלט געוואָרען אין די קנעכל און דאָס הארץ האָט מיר אַנגעהויבען שטארקער צו שלאָגען.

ער איז צוגעקומען, האָט מיך אַנגענומען ביי דער גאָמבע, אויפגעהויבען מיר דעם קאָפּ און געזאָגט, דוקא אויף פּראָסט אי־דיש:

— „א שעהנע מויד ווי דו ביסט, דארף נישט זיין צושוי־בערט. דארף זיך אויך פאר קיין בחור נישט שעמען!"

ער האָט מיר אָפּגעלאָזט, און איך בין אריינגעלאָפען צוריק אין שטוב. איך האָב געפיהלט, אז דאָס גאנצע בלוט שלאָגט מיר אלץ אין איינעם אין פּנים אריין. איך האָב פּארדוקט אין טוי־קעלסטען ווינקל הינטער'ן אויוועז, מכלומר'שט, אויסצוהלען די ברודינע וועש... דאָס איז געוועזען מיטוואָך.

פרייטאג האָב איך דאָס ערשטע מאל דער מאמען אליין דער־מאנט, אז מען דארף מיר אויסוואשען דעם קאָפּ, אז איך בין צו־שויבערט.

— א קלאָג איז צו מיר! — האָט די מאמע פארבראכען די חענט, — איך האָב זי דאָך דריי וואָכען נישט געקעמט!

פּלוצלונג ווערט זי בייז:

— מכשפה! — האָט זי אויסגעשריגען, — אזא גרויסע, בייז־דערוואקסענע מויד קאָן זיך אליין נישט צוואָגען! אז אנדערע אויף דיין ארט וואלט נאָר די אנדערע קינדער געוואשען!

— שרה'לע, שריי נישט! בעט זיך דער טאטע; נאר דער מאמעס כעס ווערט שטארקער און שטארקער:

— מכשפה, הערסט! ש ו י ן זאלסט דו דיך צוואגען! הערסט — די אותה רגע! הערסט!

און דא האב איך מורא צוצוגעהן צום קוימען, ווא דאס הייסע וואסער איז געשטאנען, ווייל דורכגעהענדיג דורך דער מאמעס וואלט איך געלעזט א בוך. געראטעוועט האט מיך, ווי געווענליך, דער טאטע.

— שרה'לע, האט ער געקרעכצט, שריי נישט, מיר טוט דער קאפ אזוי ווה!...

דאס איז ענוג געווען. דער מאמעס כעס איז ווי מיט דער האנט אוועקגענומען געווארען... איך בין פריי דורכגענאנגען די שטוב און צוגעקומען צום טאפ וואסער.

איך צוואג מיך אומגעלומפערט און זעה, ווי די מאמע גיהט צו צום טאטען און וויזט אויף מיר מיט א שווערען זיפץ:

— רבונו של עולם, עס וואקסט נעבעך, ווי אויף הייוועז, מאכט זי שטיל צים טאטען, נאר מיין אויער כאפט יעדעם ווארט— שעהן ווי א גאלד... און וואס?

דער טאטע האט געענטפערט מיט נאך א טיפערען זיפץ.

דער רופא האט נישט איינמאל פארזיכערט, אז דעם טאטען איז נארנישט. דאס ענמת נפש נאר האט זיך איהם געלעגט אויף דער לעבער, דעריבער איז זי אויפגעשוואלען און דריקט צו דאס הארץ; מעהר נישט! דער עיקר זאל ער מילד טרינקען, קיין ענמת נפש זיך נישט צולאזען, געהן אין גאס אריין... רעדען, שמועסען, זוכען זיך אן עסק... דער טאטע האט אבער געזאגט, אז די פיס ווילען איהם נישט טראגען. פארוואס, בין איך ערשט שפעטער געווארען.

איינמאל, זומער פארמאג, האט מיך אויפגעווועקט א שמועס צווישען טאטע־מאמע:

— ביסט דו דיך אין וואלה, נעבעך, אנגענאנגען, — מאכט די מאמע.

— א שאלה דאס איז, — ענטפערט דער טאטע, — אין וואלד האט מען אויף צוואנציג ערטער געהאקט אויף איין מאל. פארי שטעהסט, דער וואלד איז דעם פריץ'ס, די פויערען האבען אבער

סערוויטוטען: זיי קומט די צווייגען, וואָס פאַלען אַראָפּ אוֹן וואַלגערען זיך אין וואַלד, ווי אויך דאָס האַלץ פון די בוימער, וואָס א דונער צושלאָגט... נו, אז מען האָקט אויס דעם וואַלד, האָבען זיי דאָך היזק דעם סערוויטוט; מוזען זיי זיך קויפען האַלץ צום בויען אוֹן צום הייצען, האָבען זיי, פארשטעהט זיך, געוואַלט לעגען אוֹן ארעסט, אראָפּברענגען דעם קאָמיסאר; זיי האָבען זיך אָבער צו שפּעט מישב געיועזען. ר' זיינוועלע האָט נאָר דערזעהן, אז זיי קראָצען זיך אין די קעפּ, האָט ער שוין געגעבען א באָפעהל, מען זאָל אָנידערשטעלען נאָך פיערציג האָקער! עס איז געוואָרען א גיהנום, אפשר אויף צוואנציג ערטער האָט מען געהאָקט. אוֹן זיין מוז מען אומעטום...וואָס קלערסט דו? די פּים פלעגען מיר נעשוואַלען ווערען ווי די בּאַרקים...

— ווי א מענש זינדיגט! — קרעכצט די מאַמע — איך האָב נעמיינט, אז דו האָסט דאָרט גאָרנישט וואָס צו טון...

— אודאי! — שמייכעלט טרויעריג דער טאַטע — נאָר פון גרויען מאָג ביז שפּעטער נאכט אויף די פּים!

— אוֹן אלץ פאר דריי רובל א וואָך? — בייזערט זיך די מאַמע.

— ער האָט מיר צוגעזאָגט צו דערלעגען; דערווייל, וויסט דו דאָך איז איהם די טראָטווע אונטערגענאַנגען... האָט ער געזאָגט, אז ער איז בדיל הדל נעוואָרען...

— אוֹן דו גלויבסט?

— עס קאָן זיין...

— שטענדיג — בייזערט זיך די מאַמע — וועלט ער בדיל חדל אוֹן דאָס פארמעגען וואָקסט אוֹן וואָקסט.

— אז גאָט העלפּט, — זיפצט דער טאַטע.

עס איז שטיל א וויילע.

— וויסט נישט, וואָס מאכט ער? — פרעגט דער טאַטע, וואָס איז שוין כמעט א יאָהר נישט ארויס פון שטוב.

— וואָס זאָל ער מאכען? ער האָנדעלט מיט שלאָקס, מיט אייער; א שענק האָט ער...

— אוֹן זי וואָס מאכט?

— זי, נעבער, קראַנק...

— א שאד, א גוטער מענש —

— א בריליאנט! די איינציגע בעל הבית'טע, וואס „מאכט נישט איין" א גראשען; זי וואלט אפילו נעצאהלט צו דער צייט, נאר זי חאט ביי איהם וועניג וואס צו שאפען...

— דאכט זיך, מאכט דער טאטע, דאס דריטע ווייב.

— אודאי! — באשטעטיגט די מאמע.

— זעהסט, שרה, — מאכט דער טאטע, — דאכט זיך שיין — א איר, א גביר... חאט ער קיין מזל נישט צו ווייבער... יעדערער חאט זיין פעקעל.

— און אזא יונג בלוט! — חאט צוגעגעבען די מאמע, — אינ־נאנצען עטליכע און צוואנציג יאהר.

— נו, גערה וויים? ער איז א ו ד א י א זיבציגער און — אייזען שטארק.

— און אחן א בריל!...

— און זיין נאנג; די פאדלאנע ציטערט!

— און איר, זעהסט דו, ליג אין בעט.

עס חאט מיך דורכגענומען ביי די לעצטע ווערטער.

— נאט וועט חלפען, — טרייסט די מאמע.

— נאר זי, זי... — קרעכצט ווייטער דער טאטע און ווארפט א בליק צו מיר אויפ'ן קאסטען. זי וואקסט, קיין עין הרע, ווי אויף חייוועז... פארענט... האסט געזעהן?...

— א שאלה דאס איז!

— און א פנים... שיינט ווי די זון...

עס איז ווייטער שטיל געווארען א ווייל.

— וויסט, שרה'לע, — מאכט ווייטער דער טאטע, מען איז נישט יוצא פאר נאט.

— מיט וואס?

— מיט איהר! ווי אלט ביסט דו געווען צו דער חתונה?

— אינגער פאר איהר!

— נו?...

— נו... וואס?

אין דער אייגענער מינוט חאט מען צוויי קלעפ געטאן אין לאר־דען.

די מאמע איז אראפגעשפרונגען פון בעט. אין איין רגע האט זי אפגעריסען דאס שטריקעל, אויף וועלכען דער לאדען האט זיך געהאלטען און איפגעפראלט דאס פענסטער, וואס האט שוין לאנג קיין באשלעג נישט געהאט.

— וואס איז? — האט זי ארויסגעשריגען איז גאס צריין.

— רבקה זיינוועלע'ס איז נפטר געוואָרען.

די מאמע איז צוריקגעשפרונגען פון פענסטער.

— ברוך דין אמת! — האט דער מאטע ארויסגעזאגט... שמארבען איז נאָרנישט...

— ברוך דין אמת, — מאכט די מאמע, — ערשט פון איהר נערעדט!

דאמאלט חאב איך נעהאט א וואונדערליך אומרוהיגע צייט. איך וויים אליין נישט, וואס מיט מיר איז געווען. טיילמאל בין איך גאנצע נעכט נישט געשלאפען. די שלעפען חאבען מיר ווי האמער געקלאפט און דאס הארץ האט גענאגט, גלייך עס וואלט זיך געשראקען פאר עפעס, אדער שרעקליך נאר עפעס געבענקט; טיילמאל איז מיר וויטער אזוי ווארעם און וויך געוועזן אויפ'ן הארץ, אז איך האב געוואלט אלץ ארומנעמען און קושען און האלזען.

נאר וועמען? די ברידערלעך האבען זיך נישט געלאזט; דער מינף יעהריגער יוחנן האט אויך געקאפעט און געשריגען, אז ער וויל זיך נישט שפילען מיט א מיידעל. די מאמע, אויסער דעם, וואס איך האב פאר איהר מורא געהאט, איז שטענדיג בייז און פאריאגט... דער טאטע — נאר קראנקער.

במשך א קורצער צייט איז ער אינגאנצען גרוי געוואָרען ווי א טויב, דאס פנים איז איינגעשרומפען געוואָרען ווי א פארמעס. און די אויגען האבען ארויסגעקוקט אזוי אומבאהאלפען און מיט אזא שטום געבעט, אז עס איז גענוג געווען, איך זאל עס דערזעהן און ארויסלויפען פון שטוב מיט א געוויין.

דאמאלט דערמאן איך מיך אן מיין בערעל'ען... איהם וואלט איך געקאנט אלץ דערצעהלען, קושען און האלזען... ליגט ער דארט

איז דער קאלטער ערד, און עס כאפט מיך אן נאר א ביטערליכערער געוויין...

די טרערען, אייגענטליך, פלענען זיך מיר באווייזען גאנץ אפט אהן א טעם.

טיי! מאל קוק איך פון פענסטער ארויס אויפ'ן הויף און זעה. ווי די לבנה שווימט און שווימט צו אלע מאל נעהנטער צו דעם אויסגעווייסטען צוים, וואס איז קענען אונזער פענסטער, און קאן דעם צוים נישט אריבערשווימען.

און איך באקום פלוצלונג רחמנות אויף דער לבנה, עם הויבט מיך אן קלעמען ביים הארץ און די אויגען גיסען און ניסען...

טיילמאל ווייטער, פלעג איך ארומגעהן מאט. איך פלעג מיך ארוי ארומוואקלען אהן כח מיט א בלאס פנים און אונטערגעשלאגענע אויגען; אין די אויערען רוישט, דער קאפ איז שווער, און עס דאכט זיך מיר, אז עס איז מיר אזוי נישט גוט אויך דער וועלט, אזוי נישט גוט, אז עס וואלט אמבעסטען געווען צו שטארבען.

דאמאלט ווייטער האב איך בערעלען שטארק מקנא געווען... ער ליגט זיך דארט אזוי רוהיג...

גאנץ אפט אויך, האט זיך מיר ג'חלומ'ט, אז איך שטארב. אז איך ליג אין קבר, אדער, אז איך פליה ארום אין הימעל אין איין העמד מיט צולאזטע האר און קוק אראפ און זעה, וואס אויף דער וועלט טוט זיך.

פונקט דאמאלט האב איך פארלוירען די אלע חבר'טעס, מיט וועלכע איך האב אמאל אין צייכען געשפילט, און האב שוין קיין אנדערע נישט באקומען. איינע איז שוין ארויסגעגאנגען שבת מיט אן אטלאסענע יופע און א קייט און א זייגער! עס האט שוין געזאלט זיין איהר חתונה. אנדערע זענען „כלה מיידלער" געווא־רען. שדכנים און מחותנים „האקען אפ די טירען", און מען האט זיי געקעמט, געוואשען, געקליידט, בשעת וועז איך בין נאך ארום־געגאנגען באדוועס, אין אן אלטע בעזינע, קורצע ספאדניצע, אין אן אויסגעבלאקעוועטען ציצינען סטאניק, וואס האט אויף מיר אויפ'ן סאמע־ראדנע פראנט אין עטליכע ערטער געפלאצט, און איך האב איהם צוגעלאטעט מיט אן אנדער קאליר ציץ... די כלה־מיידלער האבען מ י ר נעמיידט און מיט די אינגערע קינדער האב א י ר מיך נעשעמט צו חבר'ען; אויך האבען מיך שוין

די צייכען נישט געווייזט. ביטאג פלעג איך מיך דעריבער נישט ארויסווייזען אין גאס אריין. די מאמע ווייטער האט מיך אין ערגעץ נישט געשיקט, און אפילו, אז איך האב אמאל געואלט געהן א נאנג, נישט געלאזט. פאר דאס פלעג איך מיך אפט ארויס־כאפען פארנאכט און ארומגעהן הינטער'ן הויז ביי די שפייכלער, אדער זעצען זיך נישט ווייט פון טייך.

זומער פלעג איך אזוי זיצען ביז שפעט אין דער נאכט אריין.

אין אנהויב פלעגט אמאל די מאמע צו מיר ארויסגעהן; צו־געגאנגען איז זי קיינמאל נישט, נאר אין טויער זיך געשטעלט, אומגעקוקט זיך און אוועקגעגאנגען, — איך פלעג כמעט הערען ווי זי זיפצט, קוקענדיג אויף מיר פון ווייטען.

מיט דער צייט האט דאס אויך אויפגעהערט.

איך פלעג מיר אפזיצען איינע אליין שעה'ן־לאנג און איינהע־רען זיך ווי עס רוישט דאס קליינע טייכל, ווי עס שפרינגען די פרעש פון גראז אין טייך אריין, אדער נאכיאגען ערגעץ א לייכטען וואלקען אין הימל...

איך פלעג אמאל האלב איינשלאפען מיט אפענע אויגען.

איינמאל האב איך דערהערט פון ווייטענס א טרויעריג לי־דל. דאס קול איז נעווען יונג און פרישׁ, און עס האט זיך מיר מיט א טרויער אויסגעגאסען אינ'ם גאנצען לייב; עס איז גע־ווען א אידיש ליעדל.

דאס זינגט דער „רופא־יונג", — טראכט איך, — אנדערע וואלטען זמירות, נישט קיין ליעדלער געזונגען.

איך טראכט אויך, אז מען מוז. אריין אין שטוב און אזוינע ליעדלער נישט הערען און מיט'ן רופא־יונג זיך נישט טרעפען. נאר אויפגעהויבען האב איך מיך נישט; איך בין עפעס ווי פאר'חלומ'ט געווען, מאט, און בין געבליבען זיצען אויפ'ן ארט, כאטש דאס הארץ איז אומרוהיג געווען.

דאס ליעדל קומט צו אלץ נעהנטער און נעהנטער, עס גיהט פון יענער זייט טייך איבער דער בריק.

איך הער שוין טריט אויפ'ן זאמד, איך ווייל ווייטער אנטלוי־פען, נאר די פים פאלגען נישט און איך זיץ ווייטער.

ענדליך איז ער צוגעקומען צום ארט, וואו איך בין געזעסען.

— דו ביסט עס, לאה?

איך ענטפער נישט.

אין די אויערן רוישט מיר נאָך שטארקער, די שלעפען שלאָגען נאָך האסטיגער און עס דאכט זיך מיר, אז איך האָב קיינמאל אזא גוט און זים קול נישט געהערט.

ער מאכט זיך וועניג דערפון, וואָס איך ענטפער איהם נישט. ער זעצט זיך נעבען מיר אויפ'ן קלאָץ און קוקט מיר גלייך אין פּנים אריין.

זיין בליק האָב איך נישט געזעהן, ווייל איך האָב די אויגען נישט אויפגעהויבען, דאָך גע‌פיהלט האָב איך, ווי עס האָט מיר גע‌ברענט דאָס פּנים.

— ביסט א שעהנע מויד, לאה, מאכט ער צו מיר, א שאָד!

עס האָט מיך אָנגעכאפּט א שרעקליך געוויין און איך בין אנטלאָפען.

דעם צווייטען אָוונט בין איך שוין נישט ארויסגעגאנגען. דעם דריטען אויך נישט. נאָר דעם פיערטען, פרייטאָג צו נאכט, איז מיר שוין אזוי שווער געווען אויפ'ן הארץ, אז איך האָב גע‌מוזט ארויסגעהן; עס האָט זיך מיר געדאכט, אז איך וועל דער‌שטיקט ווערען אין שטוב. ער האָט אויף מיר, אפּנים אין שאָטען, הינטער א הויז־ווינקעל, געווארט, ווייל, קוים האָב איך מיך נע‌זעצט און אויף מיין ארט, איז ער מיר ווי אויסגעוואקסען פון אונ‌טער דער ערד.

— אנטלויף נישט פאר מיר, לאה! — האָט ער זיך מיט א ווייך, הארציג קול געבעטען — גלויב מיר, איך וועל דיר קיין שלעכטס נישט טון.

זיין ערנסט, ווייך קול האָט מיך בארוהיגט.

ער האָט אָנגעהויבען ציהען א שטיל טרויעריג לידעל, און מיר זענען וויטער נעקומען די טרערען אין די אויגען אריין. איך האָב מיך נישט געקאָנט איינהאלטען, און האָב אָנגעהויבען שטיל צו ווינען.

— וואָס ווינסט דו, לאה, — האקט ער אַף און פרעגט, אָנ‌נעמענדיג מיך ביי דער האנט.

— דו זינגסט אזוי טרויעריג, — האָב איך איהם געענטפערט און ארויסגעצויגען די האנט פון זייגע.

— איך בין א יתום, מאכט ער, עלענד... אין דער פרעמד.

עס האט עמיץ זיך באוויזען פון גאס אוז מיר זענען זיך צו־לאפען.

דאס ליעדעל האב איך מיך אויסגעלערענט אוז פלעג עס זינ־גען שטילערהייט יעדע נאכט אוים'ן גאלענער; דערמיט בין איך איינגעשלאפען, דערמיט בין איך אויפגעשטאנען. דאך גאנץ אפט האב איך חרטה געהאט אוז געווויינט, ווען איך האב מיך באקאנט מיט א „רופא יונג", ווען קליידט זיך דייטש אוז גאלט זיך דאס בערדעל. וואלט ער זיך אזוי געטראגען ווי דער אלטער רופא, וואלט ער כאטש א פרומער איד געווען... איך האב געוואוסט, אז ווען דער טאטע ווערט עס געווואר, שטארבט ער, חס ושלום, פאר עגמת נפש; די מאמע וואלט זיך א מעשה געטאן! דער סוד איז מיר נאלענגן ווי א שטיין אוים'ן הארץ.

איך נעה צו צום טאטענס בעט, דערלאנגען איהם עפעס, אדער די מאמע קומט אריין פון גאס, אוז איך דערמאן מיך אן מיין זינד, הויבען אינטער מיר אן הענט אוז פים ציטערען, אוז דאס פנים פארלירט דעם לעצטען טראפען בלוט, אוז דאך האב איך איהם יעדען טאג צוגעזאגט, אז איך וועל מארגען אויך ארוים־קומען; אוז איך האב נישט נעהאט פארוואס פאר איהם צו אנט־לויפען. ער האט מיך שוין אפילו ביי דער האנט נישט אנגענו־מען, מעהר נישט נעזאגט, אז איך בין א שעהנע מויד. ער האט מיט מיר נאר גערעדט, גאלערענט מיך ליעדעלעך... איינמאל נאר האט ער מיר א שטיקעל באקסער נעבראכט.

— עס, לאה!

איך ווייל נישט נעמען.

— פארוואס? — פרענט ער טרויעריג, — פארוואס ווילסט דו ביי מיר נישט נעמען?

איך האב מיך ארויסגעכאפט, אז איך וואלט בעסער נעגעסען א שטיקעל ברויט.

ווי לאנג אונזער זיצען צוזאמען אוז זינגען האט געדויערט, ווייס איך נישט. נאר איינמאל איז ער געקומען טרויעריגער ווי שטענדיג, איך האב עס באלד אין פנים דערקענט, אוז האב'ן גע־פרענט, וואס איז איהם.

— איך מוז אוועקפאהרען.
— וואוהין? — פרעג איך אהן א קול.
— צו דער סוב־רעוויזיע.
איך האב איהם אנגעכאפט ביי דער האנט.
— צו די זעלנער וועסט דו נעהן?
— ניין, — האט ער מיר געענטפערט און דריקט מיר די האנט, — איך בין א שוואכער... איך לייד אויפ'ן חארץ, קיין זעלנער וועל איך נישט זיין, נאר שטעלען מוז איך מיך...
— וועסט צוריק קומען?
— אודאי...
מיר שווייגען א ווייל.
— עס וועט נאר דויערען, — מאכט ער, — א פאר וואכען... איך שווייג און ער קוקט אויף מיר מיט א געבעט.
— וועסט בענקען נאך מיר?
— יא... — האב איך אליין קוים געהערט מיין תשובה.
מיר שווייגען ווייטער א ווייל.
— לא'מיר זיך געזעגענען.
מיין האנט איז נאך געלענען אין זיינע.
— פאהר געזונט! — האב איך איהם געזאגט מיט א פאר־ציטערטען קול.
ער האט זיך איבערגעבויגען, מיר א קוש געטאן, און איז פאר־שוואנדען נעווארען.
איך בין לאנג געשטאנען ווי שכור.
— לאה! — האב איך דערהערט דער מאמעס קול, נאר דער אלטער, וויבער, כמעט זינגענדיגער קול, נאך פון דער צייט, וועו דער מאמע איז געזונט געווען.
— לאה'שי!
אזוי האט מען מיך שוין לאנג נישט גערופען. איך האב נאך אמאל א ציטער געטאן און בין מיט די נאך ברענענדינע ליפען אריינגעלאפען אין שטוב. נאר איך האב די שטוב נישט דערקענט. אויפ'ן טיש זענען געשטאנען צוויי פרעמדע לייכטער מיט ברע־נענדיגע ליכט. עס איז געשטאנען בראנפען מיט לעקעך — דער טאטע איז געוועסען אויף א שטול, אנגעלעהנט אויף א קישען, אויפ'ן פנים האט עפעס ווי געשמייכעלט פון יערען רונצעל ארויס. — עס

זענען געשטאנען נאר בענקלעך ביים טיש, אויך פרעמדע... עס זענען דאָ פרעמדע מענשען געווען — נאר די מאמע כאפט מיך ארום און קושט, און האלזט מיך:

— מזל טוב, טאכטער, טאכטערשי, לאה'שי, מזל טוב!

איך פארשטעה נישט, וואס מען מיינט, נאר דאס חארץ שרעקט זיך און קלאפט, און קלאפט אזוי מורא'דיג! אז די מאמע האט מיך ארויסגעלאזט פון די ארעם, האט מיך דער טאטע צונעמען. איך האב קיין כח נישט געהאט צו שטעהן און האב מיך אראפגעלאזט פאר איהם אויף די קניען און אנגעשפארט דעם קאפ אויף זיין שויס. ער גלעט מיר דעם קאפ, קרייזעלט מיר די האר:

— וועסט שוין, קינד מיינס, נישט ליידען קיין הונגער, קיין נויט; וועסט שוין, קינד מיינס, נישט ארומגעהן נאקעט און בארוועס... וועסט זיין א נגידה... דו וועסט זיין רייך... דו וועסט פאר דיינע ברידערלעך מלמד-געלט צאהלען... מען וועט זיי שוין פון די חדרים נישט ארויסווארפען... דו וועסט אתו אויך העלפען... א י ד וועל געזונט ווערען...

— און ווייסט, ווער דער חתן איז? — פרעגט די מאמע. מיט א פרייד — טאקע ר' זיינוועל! מאקע ר' זיינוועל. ער האט אליין א שדכן געשיקט...

איך וויים נישט, וואס מיט מיר איז געשעהן, נאר אויסגעכאפט האב איך מיך אויפ'ן גלעענער אינמיטען טאג.

— גלויבט איז גאט! — האט די מאמע אויסגעשריגען.

— גלויבט איז זיין ליעבער נאמען! — האט דער טאטע געזאגט.

און מען האט מיך וויטער געהאלזט און געקושט. נאך מעהר — מען האט מיר איינגעמאכטס דערלאנגט!... אפשר וויל איך וואסער מיט זאפט? אפשר אביסעל וויין?

איך האב צוריק די אויגען פארמאכט און געקייכט מיט א שטיקענדיג געוויין.

— וואויל, וואויל, — פרעהט זיך די מאמע — זאל זי זיך אפוויינען, מיין ארעם קינד! מיר זענען זיך אליין שולדיג, אויף אמאל אזא נחת דערצעהלט! אזוי פלוצלונג! עס קאן אן ארער

פֿלאַצען, חס ושלום! נאָר אציגד געלויבט איז גאָט! וויין דיר אָפּ דאָס האַרץ, זאָלען אלע צרות אַוועקשווימען מיט די טרערען און א ניי לעבען זאָל זיך אָנהויבען, א נ י י לעבען...

דער מענש האָט צוויי מלאכים — א גוטען און א שלעכטען מלאך, און איך בין זיכער געווען, אז דער גוטער מלאך הייסט מיך אינ'ם רופא־יונג פארגעסען, עסען ר' זיינווועלעם איינגעמאכטס. טרינקען זיין זאפט מיט וואסער און קלײדען זיך אויף זיין חשבון, בשעת וועז דער שלעכטער מלאך האָט מיר איינגערעדט, איך זאָל איינמאָל פאר אלעמאָל זאגען דעם טאטען און דער מאמען, אז איך וויל נישט, באין אופן נישט.

ר' זיינווועלען האָב איך נאָך נישט געקענט, איך האָב'ן אפשר אמאָל געזעהן, נאָר — אָדער פארגעסען, אָדער באלד נישט געוואוסט, וועמען איך זעה... נאר הינטער די אויגען האָב איך איהם פיינט געהאט.

באלד די צווייטע נאכט האָט זיך מיר נע'חלום'ט, אז איך שטעה אונטער דער חופה.

דער חתן איז ר' זיינווועלע און מען פיהרט מיך זיבען מאָל אַרום איהם, נאָר די פים זענען מיר פארשטארט און די אונטער־פיהרערקעס טראָגען מיך אין דער הויך —

דערנאָך האָט מען מיך אהיים געפיהרט.

די מאמע האָט אקענען געטאנצט מיט א קויליטש, אוז עס געהט שוין די גאלדענע יויך.

איך האָב מורא די אויגען אויפצוהויבען. איך בין זיכער, אז איך וועל דערזעהן א בלינדען, אָהן אן אויג, און א לאנגע, א שרעק־ליך לאנגע נאז.. עס קומט מיר א קאלטער שוויים אויפ'ן לייב — נאָר פלוצלונג רוימט ער מיר איין אין אויער:

— לאה'שי, א שעהנע מויד ביסט דו!

און דאָס קול איז גארנישט פון קיין אלטען מאן — עס איז יענעמס קול... איך עפען אביסעל די אויגען — עס איז יענעמס פנים...

— טס! — רוימט ער מיר איין, — זאָג נישט אויס. איך האָב ר' זיינווועלם'ען פארנארט אין וואלד אריין, אריינגעלעגט אין א זאק, צוגעבונדען א שטיין און אריינגעווארפען אין טייך (אזא

מעשה האט מיר אמאל די מאמע דערצעהלט) און בין איך דאָ אויף זייז ארט!

איך האב מיך אויפגעכאפט פארציטערט.

דורך א שפארע פון לאדען, האט ארויסגעשלאגען א בלאסער שיין פון דער לבנה, און האט באלייכט די גאנצע שטוב. איך באמערק ערשט, אז אינמיטען באלקען הענגט צוריק דער הענגעלייכטער. טאטע־מאמע שלאפען אויף בעטנעוואנט, — דער טאטע שמייכעלט פון שלאף, די מאמע אטעמט רוהיג... און דער גוטער מלאך זאגט מיר: אז דו וועסט זיין גוט און פרום, וועט דער טאטע געזונט ווערען, די מאמע וועט אויף דער עלטער נישט ארבייטען אזוי שווער און ביטער, און פון דיינע ברידערלעך, וועלען ארוים־קומען לומדים, רבנים, גאונים; גרויסע, גרויסע אידען, מען וועט פאר זיי צאהלען מלמד־געלט.

— נאר קושען — זאגט דער שלעכטער מלאך — וועט דיך ר' זיינוועלע... ער וועט זיך צו דיר צוריהרען מיט די פייכטע וואנסען... ער וועט דיך ארומנעמען מיט די ביינערדיגע הענט... אויך וועט ער דיך פיניגען ווי יענע ווייבער, און וועט דיך יונגער־הייט יאגען אין קבר אריין; און ער וועט קומען צו פאהרען און וועט ענמת נפש האבען, דיך קיין ליעדלעך שוין נישט לערנען, וועסט שוין מיט איהם אוועגנט אויף אוועגנט נישט זיצען... דו וועסט זיצען מיט ר' זיינוועלען...

— ניין! הימעל און ערד זאל צוזאמען קומען! צוריסען די תנאים!

איך בין שוין נישט געשלאפען ביז אין דער פריה...

די ערשטע האט זיך אויפגעכאפט די מאמע; איך ווייל מיט איהר רעדען, נאר איך בין געוואוינט אין אלע געפאהרען זיך וועגדעהרען צום טאטענס הילף.

אט, וועקט זיך שוין דער טאטע.

— ווייסט, שרח'לע, — זענען זיינע ערשטע ווערטער — איך פיהל מיך גאר, גאר גוט; וועסט זעהן, איך וועל היינט נאך געהן אין גאס אריין.

— געלויבט איז זיין ליעבער נאמען; אלץ אין אונזער טאכטערם מזל, אלץ אונזער טאכטערם. דער צדקה'ס זכות.

— און דער רופא איז טאקע נערעכט, די מילך שמעקט מיר זעהר וואויל...

זיי שווייגען און דער גוטער מלאך זאגט מיר נאך אמאל:

— או דו ווערסט גוט און פרום זיין, וועט דער טאטע ווערען געזונט; וועט אבער פון דיינע ליפען ארויס א זינדיג וואָרט — פאלט ער אוועק און שטארבט.

— הערסט דו, שרה'לע, — מאכט ווייטער דער טאטע, — חער שוין אויף צו זיין א פשעקופקע...

— וואס רעדסט דו?

— וואס דו הערסט! — איך וויל היינט נאך זיין ביי ר' זיינוועלען... ער וועט מיך צונומען צו א געשעפט, אדער בארגען עטליכע רובל, וועלען מיר זיך מאכען א געוועלבעל, איך וועל שטעהן אביסעל, דו אביסעל — דערנאך וועל איך אנהויבען חאנדלען מיט תבואה...

— הליאי זאל גאט געבען!

— אודאי וועט גאט געבען! אז דו ווערסט היינט נעמען אויף חתונח־קלייד־ער, זאלסט דו דיר אויך נעמען... כאטש אויף צוויי קליידער, און פארוואס נישט? ער האט געחייסען נעמען, וואס מען דארף; דו ווערסט דאך נישט זיין אויס'ן אויפרופען אין דיינע בגדים.

— גאה שוין גאה! — ענטפערט די מאמע, — דער עיקר מוז מען די קינדער עפעס מאכען — ראובן גאהט בארווען, ער האט זיך יענע וואך א האלץ אריינגענומען, לאמט ער נאך... אויך גאהט צו ווינטער, מען דארף ליבלעך און העמדלעך, וואטאווע קאפאטקעלעך.

— נעם, נעם...

— הערסט, — מאכט דער גוטער מלאך, — אז דו ווערסט רעדען א שלעכט וואָרט, וועט די מאמע דיינע קיין קלייד נישט האבען, און דו ווייסט, אז דאס אלטע פאלט איהר אראפ פון לייב; דיינע בריידערלעך וועלען ווינטער־צייט אין די גרעסטע פרעסט לויפען אין חדר אריין בארווען, און זומער וועלען זיי זיך אריין־נעמען העלצער אין די פיס...

— איך זאג דיר דעם אמת, — מאכט די מאמע, — מען וואלט געדארפט אליין אויסרעדען „ברחל בתך הקטנה", וואָרים

ז ע ה ר א גוטער מענש איז ער נישט... מען דארף אפרעדען, וויפיעל ער וועט איהר פארשרייבען — וואהרים יורשים וועט זיין ווי האלץ... וועז אפילו נישט קיין אקט — זאל ער כאטש געבען א חרם־קוויטעל, וואהרים טאקע, ווי לאנג קאן אזוינער לעבען? נאך א יאהר, נאך א יאהר...

— ביי וואוילטאג, — זיפצט דער טאטע, — לעבט מען לאנג.

— לאנג! פארגעס נישט — זיבעציג יאהר... טייל מאל וועלט איהם עפעס ווי טויט אונטער די אויערען...

אזן דער שלעכטער מלאך זאגט: אז דו וועסט שווייגען, וועסט דו געהן אונטער דער חופה מיט א טויטען, מיט א מת וועסט דו לעבען... מען וועט דיך לענגען־פיהרען מיט א בר־מנן...

די מאמע זיפצט:

— אלץ איז ביי גאט אין די הענט — מאכט דער טאטע.

די מאמע זיפצט ווייטער אזן דער טאטע זאגט:

— אזן וואס קאן מען טון... מען האט געקאנט בעסער מאכען? אודאי, וועז איך בין געזונט, וועז איך פארדין, וועז עס איז כאטש דא טרוקען ברויט אין שטוב...

ער האט אפגעהאקט; מיר האט זיך געדאכט, אז עפעס ווייניט דעם טאטען אין הארץ.

— וואלט זי כאטש אינגער געווען מיט א פאר יאהר, וואלט איך דאס לעצטע געטאן... ווייס איך? אפשר אויף דער לאטעריע גענטעלט...

אזן איך האב געשווייגען.

מיין זיבעציג יעהריגער חתן האט נעגעבען אויף חתונה־קלייד־ער, עטליכע הונדערט גילדען דעם טאטען אזן מיר א תוספות־כתובה אויף הונדערט אזן פופציג גילדען...

מענשען האבען געזאגט: א וואוילער שדוך!

איך האב חבר'טעס באקומען; די מיט דער סאמעטענע יופע אזן גאלדענעם קייט־אזן־זייגער, פלעגט ביי מיר זיין צוויי דריי מאל אין טאג. זי איז געווען גליקליך ווי די וועלט, וואס איך האב זי דערוואגט, וואס מיר האבען חתונה אין איין חודש! איך האב נע־

האט נאך חבר'טעס. נאר זי האט זיך צוגעקלעפט צו מיר. „יענע זענען דאך „סמארקאטע מיידלעך"; ווער ווייסט, ווי לאנג עס וועט נאך ביי זיי דויערען!"

רבקה האט חתונה פון דער פרעמר, נאר עסען קעסט וועט זי פריהער אין דער היים, צוויי צי דריי יאהר. איבער דער גאנצער צייט וועלען מיר זיך האלטען צוזאמען; זי וועט אריינלויפען צו מ י ר אויף ציקאריע, איך צו א י ה ר אויף ציקאריע, אדער שבת נאכ'ן שלאף אויף ביילעק־וויך.

— און אז איך וועל ווערען א קינפעטארין — מאכט איינמאל רבקה און דאס פנים שטראלט איהר — וועסט דו זיצען ביי מיר — יא?

איך שווייג.

— וועה! — מאכט רבקה — וואס טרויערסט דו אזוי? עס טרעפט זיך צו זיבעציג יאהר אויך...

— גיעה שוין, גיעה! — טרייסט זי מיך ווייטער — אז גאט וויל, שיסט א בעזעם! און ווען נישט — ווי לאנג, מיינסט דו, וועט עס דויערען? א מענש לעבט דאך נישט אייביג! אזא יאהר אויף מיר, וואס פאר א יונגע אלמנה דו וועסט זיין! די פינגער צו לעקען!

רבקה ווינשט ר' זיינוועל'ען נישט קיין שלעכטס:

— ער איז אפילו א כלב שבכלבים! יענעם ווייב האט ער גע־פיניגט... נאר יענעם ווייב איז א קראנקע געווען, און „דו ביסט געזונט ווי א נוס... דיך וועט ער גוט באהאנדלען, נאר ווי הייסט גוט!"

ע ר איז צוריקגעקומען!

רעם טאטען איז טאקע בעסער, נאר עס האט זיך איהם פאר־גלוסט אביסעל טרוקענע באנקעס — אזוי האט ער מורא געהאט ארויסצוגעהן. ער פיהלט, אז פון ליגען, און דערנאך זיצען אלץ אינאיינעם, האט זיך איהם דאס בלוט פארזאמעלט אויף איין ארט. מען דארף עס צושלאגען! — אביסעל אויך ברעכען איהם די פלייצעס און אויף דעם איז טרוקענע באנקעס א רפואה בדוקה.

איך האב אננעהויבען ציטערען ווי אין א פיבער; מיט טרוי־קענע באנקעס קומט דער „יונג", נישט דער רופא אליין.

— וועסט ארייגרופען דעם רופא? — פרעגט מיך דער טאטע.

— וואס רעדסט דו? — פאלט איהם די מאמע אין די רעד. — א כלה־מיידעל...

זי איז אליין געגאנגען.

— וואס ביסט דו אזוי בלאס געווארען? — פרעגט מיך דער טאטע דערשראקען.

— גארנישט.

— שוין עטליבע טעג... — פארשט דער טאטע.

— עס דאכט זיך דיר, טאטע.

— די מאמע זאגט אויך...

— עח!

— חיינט — ווי׳ מיך דער טאטע דערפרעמען — וועט מען דיר שוין מעסטען די חתונח־קליידער.

איך שוויג.

— דו פרעמסט זיך גארנישט? — פרעגט דער טאטע.

— פארוואס זאל איך מיך נישט פרעהען?

— דו ווייסט דאך אפילו גארנישט. ו ו א ס מען מאכט דיר.

— מען האט דאך מיר א מאל געגומען!

דערווייל איז אננעקומען די מאמע מיט׳ן רופא אליין.

עס איז מיר גרינגער געווארען אויפ׳ן הארץ; נאר אין איין וועגס האט אין מיר עפעס געקלאגט: דו וועסט איהם אפשר שוין מעהר נישט זעהן...

— אוי, א וועלט, — קומט אריין דער רופא, — סאפענדיג און קרעכצענדיג, — ר׳ זיינוועלע האט חתונה מיט א יונגער מויד, און לייזער׳ל דעם גבאי׳ס ווערט א פרוש — אנטלאפען פון ווייב!

— לייזער׳ל? — שרייט אויס די מאמע פארוואונדערט.

— ווי איהר הערט! היינט געה איך ארום צו זעכציג יאהר פון אין דער פריה ביז נאכט אויף די פים, און מיין יונג לעגט זיך אין בעט אריין...

איך הויב אן ווייטער צו ציטערען.

— האלט נישט אזא גוי! — באמערקט די מאמע.

— א גוי? — מאכט דער רופא, — ווי הייסט א גוי?

— וואס טויג מיר די מעשיות, — האקט איבער אומגעדולדיג דער טאטע, — טוט בעסער אייערס.

מיין טאטע איז בטבע געוועזן א גוטער; עס האט זיך מיר שטענדיג געדאכט, אז ער קאן קיין פליג אויף דער וואנט נישט ריהרען, און דאך האט אין זיינע רעד געשטעקט אזוי פיעל בזיון פאר'ן רופא.

אלם קראנקער איז בעט פלעגט ער גליקליך זיין, אז עמיץ איז ארייננעגאנגען און באלאקעט מיט איחם; נאר מיט'ן רופא האט ער פיינמאל נישט געקאנט רעדען א וואָרט. ער האט איחם שטענדיג איבערגעהאקט אינמיטען און געהייסען, ער זאל זיינס טון, נאר אצינד האב איך עס דאס ערשטע מאל אזוי שטארק דערפיהלט; עס האט מיר אנגעהויבען דאס הארץ וועה צו טון... וואָרים, ווי אזוי וואלט ער נאך י ע נ ע ם באליידיגט, יענעם, וואס ליגט נעבעך קראנק!...

פארוואס איז ער קראנק?

נעזאגט האט ער, אז ער האט א חארץ־פעחלער.

ו ו אס דאס איז, האב איך ריכטיג נישט געוואוסט; מן חסתם איז עס אזויגס, וואס לעגט אמאל אין בעט ארויז, און דאך — האט מיר דאס הארץ נעזאגט, — אז איך מוז אויך האבען א שטיקעל שולד דערביי.

ביינאכט האב איך אין שלאף געווויינט; די מאמע חאט מיך אויפגעוועקט, און געזעצט זיך ביי מיר אויפ'ן בעט.

— שא, קינד מיינס! — האט זי מיר געזאגט, — לאמיר דעם טאטען נישט וועקען; און אונזער שמועס איז געווען פון מויל אויף אויער.

די מאמע, האב איך באמערקט, איז שטארק צורודערט: זי קוקט אויף מיר פארשענדיג, זי וויל עפעס ביי מיר דערגעחן, און איך האב מיך באשלאסען איהר גארנישט צו זאגען, על כל פנים נישט וועז דער טאטע שלאפט.

— קינד מיינס, וואס האסט דו געווויינט?

— איך וויים נישט, מאמע.

— פיהלסט דיך געזונט?

— יא, מאמעשי, נאר טיילמאל טוט מיר דער קאפ וועה.

זי איז נעזעסען האלב אנגעשפארט אויפ'ן בעט און איך האב צונערזקט דעם קאפ און אנגעלעהנט אויף איהר הארץ.

— מאמע, — פרעג איך — וואס קלאפט ביי דיר דאס הארץ.

— פאר מורא, טאכטערשי.

— דו האסט אויך מורא ביינאכט?

— ביינאכט און בייטאג, איך האב שטענדיג מורא.

— וואס האסט דו מורא...

— איך האב מורא פאר דיר...

— פאר מיר?

די מאמע ענטפערט נישט, נאר איך פיהל, אז עס פאלט מיר איחרס א טרעהר אויפ'ן פנים, א וואַרעמער טרער.

— דו ווייגסט, מאמעשי?

די טרערען פאלען אפטער און אפטער.

„איך וועל נישט זאגען," באפעסטיג איך מיך אין דער דעה. אין א ווייל ארום פרעגט מיך פלוצלונג די מאמע:

— צי האט דיר נישט רבקה עפעס אנדערצעהלט?

— וועגען וואס, מאמע?

— וועגען דיין חתן?

— פון וואנען קאן זי מיין חתן?...

— זי זאל איהם קענען, וואלט זי נישט נערעדט; נאר אזוי, ווי אין שטאדט... ווייסט נישט, פאר קנאה... א איד א גביר, האט כח צו נעמען אויף דער עלטער א בתולה, ר ע ד ט מען אודאי... ווייס איך? צי האט מען דיר נישט געזאגט, אז דאס לעצטע ווייב זיינס איז געשטארבען, ווייל ער האט זי געפייניגט?

איך זאג איהר גאנץ קאלט־בלוטיג, אז איך האב עפעס נעהערט דערפון, נאר פון וועמען, ווייס איך נישט.

— אודאי פון רבקה'ן — דאס מויל זאל איהר הינטען שטעהן — בייזערט זיך די מאמע.

— פון וואס דען — פרעג איך — איז זי אזוי פלוצלונג נעשטארבען?

— פון וואס? א הארץ־פעהלער האט זי געהאט...

— נו, וואס? אז מען האט א הארץ־פעהלער, שטארבט מען?

— אוראי...

מיר האָט עפּעס ווי געקנאַקט אין מוח...

איך בין געוואָרען א „זיידען קינד" — מען האָט מיך אין אלע הייזער געלויבט; די טאַטע־מאַמע האָבען עס גאָרנישט געקאָסט פּאַרשטעהן; דער שניידער אודאי נישט. איך האָב מיר גאָרנישט אויסגעבאָטען: וואָס די מאַמע האָט געוואָלט, האָט זי געמאַכט, וואָס פּאַר א מאַטעריע, וואָס פּאַר א שניט, וואָס פּאַר א קלייד־ער... אלץ וואָס זי האָט נאָר אליין געוואָלט.

רבקה פלעגט אריינקומען און קנייפּען זיך אין די באקען: „וועד פּאַרלאָזט זיך אין מאַדע זאכען אויף א מאַמען — א אידענע סון דער אלטער וועלט? ! וועסט שבת נישט קאָנען זיך וויזען, נישט אין שול, נישט אין גאס, אין ערגעץ נישט!"

— דו קוילעסט זיך! — האָט זי געענדיגט.

מיר איז איינגעפאלען, אז איך בין שוין לאנג געקוילעט. און איך האָב רוהיג געוואַרט אויף שבת נחמו, וועז מען האָט געזאלט פּאַרבעטען דעם חתן אויף קדוש...

דערנאָך וועט זיין אן אויפרופען, דערנאָך א חתונה.

דעם טאַטען איז ווירקליך בעסער. ער געהט טיילמאל ארוים אין גאס אריין, ער הויבט אן געוואָר צו ווערען וועגען תבואה. רעדען, ווי ער האָט געקלערט, דעם חתן וועגען א הלואה, האלט ער נאָך פּאַר צו פריה. ער רעכענט שבת־נחמו צו פּאַרבעטען איהם נאָך אויף שלש סעודות און נאָכ'ן שלש סעודות, אריינצואוועפען עטליכע ווערטער.

אז עס איז שוין אזוי גוט, איז צייט אפּצושיקען דעם רופא; מען האָט אפילו הייבט קרעדיט, ער מאַכט נישט, שיקט שוין נישט דעם יונג, קומט אליין, נאָר עס איז צייט, זאל זיין אן עק. וויפיעל מען האָט אפּגעשיקט, וויים איך נישט, נאָר דער שליח איז געווען אברהם'ל, וואָס האָט געזאלט, דורכגעהענדיג אין חדר אריין. דערלאנגען די עטליכע גילדען.

שפּעטער דאָך איז פלוצלונג אריינגעקומען דער יונג...

— וואָס? וועניג געשיקט? — באנעגענט איהם דער טאַטע.

— נייז ר' יחודה — איך בין געקומען זיך געזעגענען.

— מיט מיר? — פרעגט דער טאַטע פּאַרוואונדערט.

אזוי ווי ער איז אריינגעקומען, בין איך אנידערגעפאלען

אויפ'ן ערשטען בענקעל, וואס איז געשטאנען נעבען מיר; נאר ביי די וועדטער האב איך מיך פלוצלונג אויפגעשטעלט און אין קאפ האט אויפגעבליצט א געדאנק, אז איך דארף איהם שיצען. נישט לאזען באליידיגען; עס איז דאך נישט געקומען דערצו.

— איך פלעג דא ארויסקומען — האט ער געמאכט מיט זיין ווייב, זיס און טרויעריג קול, וואס האט זיך געגאסען אין הארץ אריין ווי א בוימאויל — אצינד פאהר איך אוועק. אויף שטענדיג... האב איך נעמיינט —

— נו, נו, אדרבה — מאכט שוין נעלאסענער דער טאטע — זעץ דיך, יונגערמאן, עס איז אפילו שעהן פון דיין זייט, אז דו גע־דענקסט א בעל־בית... אדרבא...

— טאכטערשי, — מאכט ער צו מיר, — מען דארף איהם עפעס געבען!

ער האט זיך אויפגעשטעלט בלאס, מיט ציטריגע ליפען און פייערדיגע אויגען, נאר אין דער רגע תאט זיך איהם דאס פנים צוריק מרה־שחורה'דיג געענדערט.

— ניין, ר' יהודה, איך דארף נישט, איך דאנק אייך — זייט געזונט!

ער האט די הענט נישט אויסגעצויגען צו קיינעם, און אויף מיר קוים א בליק געווארפען.

אין דעם בליק האט דאך געשטעקט א פארוואורף, עס האט זיך מיר געדאכט, אז ער באשולדיגט מיך, אז ער וועט מיר נישט מוחל זיין, — ו ו א ס, האב איך דעכט אליין נישט געוואוסט.

און איך בין ווייטער אין חלשות געבליבען.

— שוין דאס דריטע מאל, — הער איך — זאגט די מאמע צום מאטען...

„עס מאכט נישט אוים, אין די יאהרען טרעפט זיך עס... נאר חס ושלום וועדט ר' זיינעווועלע געווארן, שיקט ער אפ די תנאים!... ער האט שוין נענוג געהאט יענע חולנית..."

קיין חולנית בין איך דאך נישט געווען.

אין חלשות בין איך איינגאנצען נאך איין־איינציג מאל גע־פאלען: ביי דער גאלדענער יויך, אז איך האב „ר' זייטווועלען" דאס ערשטע מאל דעכט דערזעהן...

נישט מעהר.

אפילו נעכטען, וועז דער רופא, וואס שניידט מיין „ר' זיינ־ וועלען" אויס אלע חודש די נעגעל, וואס וואקסען אהים אין די פינגער אריין, האט מיך, ארויסגעהענדיג געפרעגט, צי איך געדענק זיין יונג, און דערצעהלט, אז ער איז געשטארבען אין וואַרשעווער שפיטאל — בין איך נישט געפאלען חלשות, איך האב קוים א טרער געלאזט. איך האב אליין נישט געוואוסט פון איהר, נאר דעם רופא איז זי, די טרער, געפעלען.

— איהר זייט א גוטע — האט ער געזאגט, — און דאמאלט האב איך זי ערשט דערפיהלט אויף דער באק.

מעהר נישט.

איך בין א געזונטע; איך לעב שוין פינף יאהר מיט ר' זיינ־ וועלען...

ווי אזוי, וועל איך אפשר אן אנדערש מאל דיערצעהלען.

האשה מרת חנה.

(א פעקעל בריף)

א.

צוויי בריף, וואס חנה האָט באקומען פון איהר ברודער מנחם מענדעל, און איין בריף פון איהר שוועגערין חוה גיטעל. בסך הכל ד ר ײ י ב ר י ף.

ע ר ש ט ע ר ב ר י ף.

חיים והשלום לאחותי הצנועה מרת חנה תחיה.

דיין בריף האָב איך ערהאלטען. וואס קלערסטו איך האָב
געגוג טרערען פארגאסען און א גאנצע נאכט געזיפצט און גע־
קרעכצט; וואס קומט מיר אָבער ארוים, גאָט אין הימעל איז מיין
ערות, אז איך בין דיר נישט אימשטאנד צו העלפען. און וואס דו
שרייבסט וועגען דער ירושה, מוז איך דיר, ליעבע שוועסטער, זאָ־
גען, אז דאס איז גאָר קיין ווערטער נישט! נאכ'ן אידישען דת
האסטו קיין שום טענה־ומענה אויף דער ירושה; פרעג דיין מאַן,
ער איז דאָך א איד א למדן, וועט ער דיר אויך זאָגען דאס אייגענע.
און דו דאַרפסט גארנישט פרעגען דעם מאַן, ער זאָל דיר ערשט
זאָגען; אזא אשה כשרה ווי דו! עפענט אויף דאס טייטש־חומש
און זעהט, אז צלפחד'ס טעכטער האָבען באקומען ירושה, נאָר ווייל
עס זענען קיין בנים־זכרים נישט געווען. אבער, קוים זענען דאָ
בנים־זכרים, באקומען די טעכטער קיין ירושה נישט. און קיין
שטר חצי זכר האסט דו נישט. אי, וואס דו זאָגסט, אז דער טאטע,
עליו־השלום, האָט דיר דעם גאנצען נדן נישט געס'לוק'ט, איז
אודאי קיין טענה נישט. וואָרים, צוריק געשמועסט, ווער קריגט
דעם גאנצען נדן? מיר האָט מען, ווייסט דו, אויך אפגעריסען, און

איך האָב, חלילה, קיין טענה נישט צו קיינעם. — און בכלל, איז דער שכל מחייב, אז אויב דער טאָטע, עליו השלום, האָט נישט געהאלטען זיין התחייבות, האָט דאָס צווייטע צד אויך אזוי גע־טאָן. און מען איז דערויף באשטאָנען; די צדדים האָבען איינער דעם צווייטען מוחל געווען, ווי ביי אונז אידען דער מנהג איז. און איך האָב נישט געוואלט שטעלען אויף מיין דעה, און איבערגעשמועסט די זאך מיט אונזער רב און מיט די דיינים, און אלע זאָגען פּה־אחד, אז עס איז אזוי.

און, בנוגע צו דער טענה, וואָס דו שרייבסט, אז דו האָסט נאָר א האלב יאָהר געגעסען קעסט, נישט א גאנץ יאָהר, — פון דעם וויים איך שוין גאָרנישט! לא פקדני אבא — דערפון האָט מיר דער טאָטע עליו השלום, נישט געזאָגט. און וויסען וויסט דו, אז איך בין דאמאלט געווען א פּרוש, בין געזעסען ביי דער גאנצער צייט ביים רבי'ן, זאל לעבען, און געלערנט... און חוה גיטעל מיינע דערצאהלט, אז עס איז אזוי געווען: עס איז געוואָרען א שטי־קעל מחלוקת צווישען אייך וועגען די מאָמע, עליה־השלום'ס, שטאָדט אין דער וויבערישער שול, און איהר האָט אייך ארומגע־ריסען ביי די קעפּ, און דער טאָטע, עליו־השלום, האָט דערפון גרויס צער געהאט און גרויס עגמת־נפש; און איינמאל שבת־צונאכטס, האָסטו געכאפּט דאָס פּעקעל מיט'ן מאן און ביסט מיט'ן אוועק אין זיין שטעדטעל אַריין, — אויב אזוי, וואר איז אייך שולדיג? אויף וועמען שרייסט דו? וואר האָט אייך געהייסען אנטלויפען? אז מען דארף עסען קעסט, עסט מען...

נאָר — איך מיין נישט. חס־ושלום, דיר אָנצוטון עגמת־נפש. איך ווייל דיר נאָר אויסווייזען, ווי וויים אומגערעכט דו ביסט; אָבער יא גערעכט, נישט גערעכט, מען דארף זיך פיהרען לפּנים משורת־הדין, בפרט קעגען אן אייגענע שוועסטער. נאָר וואָס העלפּט עס? וויל יא, וויל נישט, אז מען קאָן נישט! דאָרפּסט וויסען, שוועסטער־לעבען, אז דער פּאָטער אונזערער, זכרונו־לברכה, האָט פאר דער פּטירה געמאכט א צואה, ער האָט אוועק־געגעבען דאָס גרויסע ש"ס דעם גרויסען בית־המדרש! דאָס קלייניע ש"ס — דעם קלייניעם בית־המדרש. די משניות'ן מיט די עשרים־וארבע'ס האָט ער געהייסען שיקען אין שטיבעל אַריין, וואו ער, עליו־השלום, האָט געדאוועט... קבורה־גלט, נישט אויסגערעדט

זאל עס זיין, האט געקאסט צוויי הונדערט גילדען, מיר ליד האב איך אויך צוטיילט א פופציג גילדען. וואס רעד איך, מעהר, אסך מעהר ווי פופציג גילדען! דעם טאטען, עליו השלום'ס, מלבושים האב איך אויך צוטיילט ארעמע לייט, חוץ דער זיידענע קאפאטע, וואס איך האב, לויט צואה, איבערגעלאזט פאר מיין משה'לע, שיחיה, ער זאל אין איהר געהן, אין א מזל'דיגע שעה, צו דער חופה, במהרה בימינו, אמן. וואס דעו בלייבט בסך הכל?

עס בלייבט נישט מעהר, נאר דאס הייזעל. נו, קיין שרפ"ט איז עס נישט ווערט. דער דאך איז, לא עליכם, א חולה־נופל; אויף א האר העננט ער. דער וואיט הייסט אראפענעמען די אלטע פייער־מויער, און איננאנצען איז עס בחזקת סכנה.

נישט מעהר, שוועסטער לעבען, דו מיינסט, איך האב פרנסה! אז דער טאטע, עליו־השלום, איז נפטר געווארען און איך בין אראפ פון קעסט, האב איך פארדונגען די דריי שטובען לינקס גרונם דעם סוהר, מען רופט איהם גרונם צאפ (דו מוזט איהם אודאי געדענ־קען און דאס ווייב זיינם—זלאטע), מיט דעם נעלט קוועל איך מיך און באצאהל קוים פאדימנע און אנדערע פאדאטקעס, וואס וואס־סען פון טאג צו טאג. שולדיג בין איך בסך הכל פאר א יאהר אנדערטהאלבען מיט א שמיץ! דערווייל טו איך מיר עצית, גיב א טרונק בראנפען, — קום שפעטער, קום מארגען, כנהוג, נאר דער שטריק אויפ'ן האלז וואקסט, און וואס דער סוף דערפון וועט זיין, וויסט איין רבונו של עולם.

איך באוואוין די דריי שטובען רעכטס אינאיינעם מיט'ן איינפאהר־הויז און מיט דער שענק; די צייט דערווייל איז זעהר שלעכט, די דערפער ארום האבען זיך פארשוואוירען, נישט צו טרינקען קיין בראנפען. איז נאך וועניג, האט דער פריץ געעפענט אין די ארומיגע דערפער שפייז־געוועלבלעך מיט טיי־הייזער, — וואס זאל איך דיר זאגען? מען דארף רחמים! מען קוקט זיך די אויגען אוים, איידער מען דערזעהט א פויער!

און וואס דו שרייבסט, אז ווער עס קומט זאגט דיר, אז איך האב שעהן פרנסה.—זיי וויסען, אז מענשען האבען נאר גרויסע אויגען. איידער מען פארדינט א דרייער, איז קריעת ים־סוף. דער־ווייל מוז מען בייל־סאשען חתונה מאכען, און איך ווער גרוי און אלט דעריבער. די הוצאות זענען אין לשער, אויף חוב ווייל מען נישט

געבען, צו די מלבושים פעהלט נאך א זיידען אויבער־מלבוש. ואחרי כּכלות־הכל, מוז חוה ניטעל מיינע, באלד נאך דער חתונה פאהרען צו א דאקטאר. אז שמואל רופא הייסט שוין פאהרען, פארשטעהסט דו שוין, ווי עס האלט, רחמנא לצלן... איך האב געפרעגט דעם רבי'ן, זאל לעבען, הייסט ער, זאל לעבען, אויך פאהרען קיין וואר־שוי. און דער הוסט ווערט שטארקער פון טאג צו טאג, — גלייך מען וואלט האלץ געהאקט!

און דאס, וואס דו ווילסט מיך איבערשרעקען, אז אויב איך וועל דיר נישט באלד ענטפערען ווי עס געהער צו זיין, וועסטו שרייבען צו אונזער קרובה אין לובלין, און זי וועט געהן צו איהר אדוואקאט, מען זאל מיך איבערגעבען אין גוי'שע חענט אריין,— זיי וויסען, שוועסטער לעב, אז דערפאר האב איך נאר קיין פחד נישט! ערשטענס, פארשטעה איך, אז עס איז גלאט גערעדט, אז אזא כשר'ע צנועה, ווי מיין שוועסטער איז, ווייסט, וואס א בית־דין איז, און וואס א סאנד, להבדיל, איז... אזא שטות וועסט דו נישט טון. א אידישע טאכטער טוט נישט אזוי! און, דו זאלסט אפילו וועלען, האסט דו דאך א מאן צו הונדערט און צוואנציג יאהר, און ער וועט אזא עולה נישט דערלאזען! ער וואלט זיך שוין נישט געמארט ווייזען ביים רבי'ן זיינעם, אפילו נישט אין שטיבעל אריין קומען!

אויסער דעם, דאס איך דיר, זאלסט, חס ושלום, נישט ארויס־וואדפען קיין געלט אויף אדוואקאטען; אן עם לא היה זענען זיי, די אדוואקאטען, נאר גיב און גיב און התרסט דו אויף צו געבען. ווייסט ער שוין נישט וועד דו ביסט.

און דערמאנען מוז איך דיר נאך די טאמאשאווער מעשה, וואס דער טאטע, עליו־השלום, פלעגט דערצעהלען. אפשר האסט דו זי פארגעסען, וועל איך דיר נאך אמאל דערצעהלען. אמאל איז דארט נפטר געווארען א בעל־הבית; איז די טאכטער זיינע, א גרושה, געלאפען צום אסעסאר, ער זאל איהר אויסטיילען א חלק ירושה, ווי עס איז בריניחם. דערווייל, אזוי ווי זי איז געשטאנען און נע־רעדט מיט'ן אסעסאר, איז ביי איהר אין שטוב אראפגעפאלען א קויל פון קוימען... אין דער רגע האט זיך אונטערגעצונדען די שטוב, און עס איז איהר, נישט פאר אונז געדאכט, נישט פאר קיין שום איד געדאכט, א קינד פארברענט געווארען!

און איך ראט דיר, שוועסטער חנה, זאלסט זעהן חרטה האבען און תשובה טון אויף דעם, וואס דו האסט געשריבען. אין אדם נתפס על צערו, דאס הייסט, ווי מענשען זאגען — צרות נעמען דעם שכל צו; נאר א קטרוג קאן, חס־ושלום, זיין דערפון, און דו דארפסט עפעס אויף זיך נעמען. כאטש א תענית איבער א טאג!

איך פון מיין צד בין דיר מוחל מיט'ן גאנצען הארץ. און, אז דו ווילסט קומען, אם ירצה השם, אויף מיין טאכטערס חתונה, ווילט אלץ ווערען אויסגעחיילט, ווילסט דו זיך מיט אונז משמח זיין אין א מזל'דיגע שעה. נאר זעה, למען השם, נישט צו דערמאנען פון פראצעסען, חס־ושלום! —

און דער עיקר פארדריסט מיך אויף בעלך, נר"ו, המופלג, וואס שרייבט נארנישט פון זיין געזונט. אויב ער איז אויף מיר אין כעס, זינדיגט ער, און ער דארף דאך וויסען, אז כל הכועס וכו'. חוץ דעם, האט זיך ארויסגעלאזט א קול אין אונזער שטעדטעל, אז ימים־נוראים איז ער נישט געווען ביים רבי'ן און האט געדאווענט נאר אין בית־המדרש. נאך זאגט מען, אז ער וויל אוועק־לעגען דאס לערנען און זיך צו עפעס צושלאגען. א נהנה מיגיע כפו, זאגט ער, וויל ער זיין. וואס פאר א צער איך האב דערפון, קאנסט דו משער זיין. וואריים „תורה מה תהיה עליה"? ווער ווילט זיצען און לערנען, אז נישט אזוינע טייערע קעפ ווי ער?!

ער דארף וויסען, אז דער טאטע, עליו־השלום, האט זיך מיט'ן משדך געווען נישט אויף דעם תנאי! און בפרט היינטיגע צייטען, ווען די אומות־העולם נעמען זיך צום מסחר און די עסקים פאלען פון טאג צו טאג, איז אודאי א יושר, נשים זאלען האנדלען, און די מענער זאלען טאקע יושב ועוסק בתורה זיין, און דער רבונו של עולם וועט זיך אפשר טאקע מרחם זיין... זאל ער זיך בעסער ארויסנעמען א כתב־רבנות, זאל ער ווערען שוחט, מלמד, — וואס ער וויל, נאר נישט קיין סוחר, חס־ושלום... איך זאל נאר וויסען, אז ער וועט מיר נישט אפרעדען מיין קינד פון מיין רבי'ן, וואלט איך איהם מיין משה'לען געשיקט אויף לערנען מיט קעסט!

זעה, אז דיין מאן זאל אוועקלעגען די נארישקייטען, דו מאך דיר א געוועלבעל, א שטעל... און זכות אבות, הן פון דיין צד, הן פון בעלך נר"ו'ס צד, וועט אייך בודאי ביישטעהן.

און פאריאָג, ראָט איך דיר, די מרח־שחורה, מיט וועלכער דיין ברוּף איז אויסגעוויקט, אז עס שניידט ביים חארץ. א בשר ודם אָהן בטחון, איז ערגער ווי א בהמה, רחמנא לצלן. ער דרעהט זיך ארום אויף דער וועלט, ווי א יתום אָהן א טאטען; א גאָט, ברוך הוא, איז הימעל האָבען מיר, פארלאָזען פארלאָזט ער נישט.

אז דער מענש פאלט אַריין אין מרה־שחורה, איז א סימן, אז ער האָט, חס ושלום, קיין אמונה, קיין בטחון נישט, און דאָס איז נישט ווייט פון ערגערע זאכען, רחמנא לצלן! וואָס איך וויל אפילו איבער מיין מויל נישט ברענגען!

גם שרייב מיר, אחותי חנה, ווי עס שטעהט ביי אייך מיט ארבעם? אונזערע צוויי גרויסע סוחרים, דו געדענקסט דאָך זיי, דער לאָמער יוחנן און יונה סגי־נהור, האָבען אויפגעהויבען דעם מקח, און דער פּריץ אונזערער האָט נישט אויף זריעה... אפשר וועט זיך, אם ירצה השם, מאכען א שטיקעל עסק... עס איז אפשר מן השמים, איך זאָל האָבען צושטייער צו חתונה־הוצאות. דיין טובה פארלאָנג איך, חס־ושלום, נישט אומזיסט; זאָל זיך נאָר עפעס מאכען, שיק איך אייך אויף הוצאות, זאָלסט קומען עם בעלך המופלג, שיחיה, אויף סאָשע־בייל׳ע, שתחיה׳ס, חתונה, איך וועל נאָך פאר דיר א מתנה געבען — דרשה־געשאָנק מצד הכלה!

חוה גיטעל, שתחיה, גריסט דיך נאָר פריינדליך. אליין שרייבט זי נישט, ווייל עס איז היינט ביי אונז יריד; זענען געקומען צוויי סוחרים פון די זאמאשטשער אכל׳ער און ווילען דוקא געפילטע פיש. די כלה, שתחיה, איז געגאנגען צום שניידער אנמעסטען א מלבוש, און מיך האָט מען דא אליין איבערגעלאָזט פאר א שומר ביים קוימען.

און זעה, למען השם, אחותי חנה, נישט צוצולאָזען זיך צום הארץ, אוועקטרייבען די מרה־שחורה און לעבען מיט בטחון, ווער עס שפייזט א ווערימל אויף דער ערד און א פויגעלע אין נעסט, וועט דיך אויך נישט פארלאָזען.

גרים בעלך, וכו׳

פון מיר אחיך —

מ נ ח ם מ ע נ ד ע ל.

צווייטער בריף.

חיים והשלום לאחותי מרת חנה תחיה.

איך האָב דיין צווייטען בריף דערהאלטען. ער איז געווען דורכגעווייקט פון טרערען, און פול זלזולים געגען מיר, זגותי חוה גיטעל, שתחיה, און אפילו בתי הכלה, ביילע־סאשע, שתחיה, און איך האָב דערפון פיעל שפיכות דמים געהאט, ווארים פארוואס? אחותי חנה, דו זאגסט, אז איך בין, חס ושלום, א גזלן, אז איך האָב דיך געטראפען, חס ושלום, אין וואלד, און איך האָב דיך גע'הרג'עט, חס־ושלום; אז דורך מיר און זונתי חוה ניטעל, שתחיה, ביסט דו פארוואגעלט געווארען פון דערהיים, אז מיין טאכטער ביילע סאשע איז, ביי דיר אין די אויגען, א חצופה, ווייל זי מאכט זיך זיידענע מלבושים... מה אומר ומה אדבר, אז איך מוז הערען און שוויי־גען, ווייל איך וויים, אז דיר איז אזוי שלעכט... אז נישט דו רעדסט, נאר דיין שוואר געמיט רעדט...

די זאך איז אבער נישט אזוי. איך בין חס־ושלום, קיין רוצח נישט! און זאל קומען אייגער פון גאס, און זאגען, אז די קאפאטע, וואס איך טראג אויפ'ן לייב, איז זיינע, און ער וויל האבען א דין־תורה, רעד איך מיט איהם נישט דאס אנדערע וואכט, און געה מיט'ן צום רב. און, אם ירצה השם, אז דו וועסט קומען אויף ביילע־סאשע'ס חתונה, האָב איך מיט דיר א דין־תורה, בפירוש א דין־תורה, פון קיין פשר האלט איך נישט!

און זעה אליין! בנוגע צו די קעסט, וואס דו האסט נישט דערעסען, ביסט דו דאך אליין מודה אין דיין בריף, אז די סבה איז געווען א מחלוקת צווישען דיר און זונתי, תחיה. ווער עס האט אנגעהויבען איז נישט מיין זאך. איך זעה נאר, אז בעלך איז, קיין עין הרע, א גרויסער גולם, שהלך אחרי אשתו... איהר זענט, זאגט מען, אין א מוצאי־שבת אנטלאפען, לייטען־געלעכטער אכ־געמאכט. דער טאטע, עליו השלום, האט געהאט דערפון גרויס שבירת־הלב און קצור־ימים, (אזוי האט ער בפירוש געזאגט; שכנים האבען געהערט!) און דו לענסט אלץ ארויף אויף חנה ניטעל תחיה! מאכסט איהר גלאט א בלבול!

נאר! מאי דהוה חוה — דער טאטע עליו־השלום איז שוין

אויפ'ן עולם־אמת! אוים קעסט, אוים טענות! שרייו חו־וקים געגען גאט, ברוך הוא!

און זיי וויסען, אז בתי הכלה ביילע־סאשע, איז גאר, חלילה, קיין חצופה נישט! זי איז נעבעך גארנישט שולדיג! צו די זיידענע מלבושים נויט מיך דער מחותן, דער תקיף. איינמאל האט זי אפילו נעווויינט, אז זי שטעלט אונז בדלות. וואס זאל מען אבער טון, אז אין די תנאים שטעהט בפירוש „בגדי משי וסאמעט", און ער טרעט נישט אף פון די תנאים. אז נישט, זאגט ער, איז אוים, צוריים ער די תנאים! און מעהר פעהלט מיר נישט, נאר בתי, תחיה, זאל, חס־ושלום, פארזיצען!

און זיי וויסען, אז דער נדן איז אויך נאר נישט נע'סלוק'ט אינגאנצען במזומנים. צוגעזאגט האב איך זעקס, נעגעבען דריי; אויף נאר שתי מאות האב איך געמוזט נעבען אן אקט אויפ'ן הויז. ווייסט דו דאך, אז דאס הויז איז אויפ'ן טאטענס, עליו־השלום'ס נאמען, — קאסט ווייטער נעלט, איידער מען קאן פארשרייבען, ור"ל... אויף דער רעשט האב איך נעגעבען א זאלא־וועקסעל אויף סטעמפעל, וליתר תוקף־ועוז — נאר א חרם־קוויטעל. און אצינד בין איך ערשט אין דער קלעם, אז דער רבונו של עולם זאל זיך מרחם זיין.

נאר רעד מיט א אידענע! נישט אומזיסט האבען אונזערע חכמים נעזאגט: „נשים דעתן קלות" און מענשען זאגען: לאנגע האר — מיידעלווייז מיין איך, און קורצער שכל... איך שרייב דעריבער באזונדער לבעלך, שיחיה; ער איז א מאנסביל, א בן תורה, א מופלג בתורה, און ער וועט וויסען, אז א בשר־ודם טאר זיך נישט ארויפלענען אויף אן אנדערען בשר־ודם, ווארים: וכשל עוזר ונפל עזור, — א בשר־ודם קאן קוים זיך אליין דערטראגען... א מענש מוז האבען בטחון.

און איך בין בטוח, אז נאט וועט דיך, חס־ושלום, נישט פאר־לאזען; ער פארלאזט נישט קיין שוואכע פליג! נאר פון רבונו של עולם קאנסטו נעהאלפען וועדען, צו איהם זאלסט דו מתפלל זיין, און איך פון מיין צד, אז איך וועל, אם ירצה השם, זיין ביי איהם, זאל לעבען, וועל איך אנגעבען פון דיינעטוועגען א קוויטעל מיט א באזונדערען פדיון: צווויי צי דריי מאל ח"י און עם מוז פועל'ן! און בנוגע צום ארבעם, האט זיך אויסגעלאזט א בוידעם. איי־

דער וואָס, איידער וועז, האָט זיך גבריאל דער פּאַכטער אראָפּגע־ברענגט פון אייער געגענד עטליכע פוהרען ארבעס. פּאַרדינט האָט ער א מטמון! ער מאכט שוין חתונה א זוהן און גיט שוין נדן... וואָס קלערסט דו, אז גאָט וויל, פּעהלט דיר אויף א מאַרקע, פּאַר־שפּעטיגט זיך דיין תשובה אויף מיין בריף, און גבריאל וועלט דער חכם!

און וואָס דו שרייבסט, אז דאָס קינד דיינס איז נישט בקו הבריאה, זאָל טאַקע דער רופא חולים העלפען; אין סכנת־נפשות, גלויב נישט; נאָר אָהן מרה־שחורה! איך האָב געטאָן מיינס. איך בין אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה, געגאַנגען אין גרויסען בית־המדרש אריין, אַרייַנגעוואַרפען אין מאיר בעל הנס, אויפגעשריבען אויף דער מזרח־וואַנט „לרפואה־שלמה" מיט גרויסע אותיות. און, אויב עס וועט זיין אם ירצה השם, א לעזונג, וועל איך נאָר שיקען ליכט אין שול אריין. דעם רבי'ן זאָל לעבען וויל איך אויך מודיע זיין. און נישט דערמאַנען, אז בעלך איז נישט זיין חסיד, און דו ווייסט, אז ביי איהם, זאָל לעבען, בין איך א בן בית...

פון מיר, אחיך

מ נ ח ם מ ע נ ד ע ל.

עיקר שכחתי. מירל־פיגא, דעם דינ'ס טאַכטער איז, לא עליכם, געווען מקשה לילד, האָט מען אראָפּגעברענגט א דאָקטאָר פון טאַמאַשאָוו און דער מאן איז תיכף אוועקגעלאָפען צום רבי'ן, זאָל לעבען. צי דער דאָקטאָר האָט קאַליע געמאכט, צי וואָס, נאָר אז דער מאן איז געקומען, האָט ער זי שוין געטראָפען אויף דער מטה. ער האָט איהר געמאכט גאָר א שעהנעם הספּד. אצינד רעדט מען איהם שדוכים, איך וועל מיך אויך אריינלעגען אין דער זאָך. עס איז א מצוה אזא שעהנעם יונגעמאן א טובה צו טון. אגב, טאַמער באשערט השם יתברך א רייכען שדוך וועל איך נישט צו־לעגען.

אחיך ה נ "ל.

זונתי חוה גיטעל, שתחי', לאָזט דיך גריסען גאָר פריינדליך. וכן בתי הכלה שתחיה. מיט גאָטס הילף וועסט דו, אם ירצה השם, די פּעג באקומען א חתונה־בריוועל. עס זאָל אונז זיין צו מזל און צו ברכה.

מ נ ח ם מ ע נ ד ע ל ה נ "ל.

נימתי האהובה, המיוחסת והצנועה, האשה הכשרה, הלא היא מרת חנה תחיה.

ראשית בין איך דיר מודיע, ליעבע שוועסטער און שוועגעריו, אז מהיום והלאה, אז גאט וועט שענקען דאס לעבען, וועל איך אפּ־נעמען דיינע בריף, נישט מיין בעל־בכי, און אשפה וועל איך פון זיי מאכען! צווייטענס, ליעבע שוועגעריו, איז דאס פון דיין זייט, צווישען אונז געדעדט, א גרויסע חוצפּה, וואס דו האסט זיך אז אונז אנגענאפּט און דוקא פאר דער א חתונה, און מאכסט אונז די טעג פינסטער ווי די נעכט, און ווילסט נאך אנמאכען א שוואַרץ־פינסטער לעבען צווישען מאן און ווייב. דו מוזט, אפּנים, מיינען, ליעבע שוועגעריו, אז דו ביסט נאך ביים שוואר, זכרונו לברכה, אויף קעסט, אז דו ביסט א פּארצויגענע בת־יחידה, אהן שום דרך־ארץ; און אז מען גיט דיר נישט דעם טעלער פון הימעל, ווילסטו אלעמען אויסשטעכען די אויגען, די וועלט אומברענגען, און די קולות דיינע געהען עד לב־השמים. איך געדענק נאך דיין טופּען מיט די פיסלעך, דיין זעצען מיט די פויסטען אין טיש אריין, בשעת, וועו דער תם דיינער שטעלט זיך אין א ווינקעל אריין שאקעלט מיט'ן שאפענעם קעפּעל, אז די פאות וואַרפען זיך איהם, ווי די לולבים; דער שוואר, זאל ער מיר עס דאַרט מוחל זיין, זאגט דאך אודאי, אז די בת־יחידה איז געדעכט.

טייערע שוועגעריו חנה! עס איז שוין צייט זיך אויפצוכאפּען פון שלאף, צו פארגעסען די פוסטע חלומות, און צו זהן אויף וואס פאר א וועלט מען איז. דער שוואר, זכרונו־לברכה, איז שוין לאנג אויפ'ן עולם אמת; נישטא קיין קעסט, אויסגערונען! א בת־יחידה קאנסט דו נאר זיין ביי דיין אייגענעם מאן, נישט ביי קיין אנדערען. און איך ווייז דיר צווי מאל פינף פינגער!

און דעם בריף־טרעגער האב איך זהיר והזהר אפּגעזאגט, ער זאל דיינע בריף אפּגעבען מיר צו דער האנט, נישט מיין כשר בהמה־לע. זיי וויסען, ליבע שוועגעריו, אז די גאנצע וועלט בלאזט אויף די נעגעל פון דיין שגעון! וואר עס הערט, זאגט נישט אנדערש, נאר א דבוק, רחמנא־לצלן! סערעל די נגידה האט מיר בפירוש גע־זאגט, אז דו ביסט וואַרט, מען זאל דיך קורץ־כדג זיין! און איך קאן גארנישט פארשטעהן, וואס דו ווילסט האבען פון מיר! נישט איך הוה גיטעל האב, חס ושלום, געשריבען די תורה; נישט איך.

חוח ניטעל, בין, חס ושלום, אראפ מיט דונער און בליצען אויפ'ז בארג סיני, צוועקצו'נזל'ן פון דיר דעם דין פון ירושה; און אז דער שווער דיינער, זאל מיר עס דארט מוחל זיין, איז נעווען אזא בטלן, ווי דיין מאן דער תם, און אז מען האט דיר נישט געגעבען קיין שטר חצי זכר, בין איך שולדיג? און דער רבונו של עולם איז נישט, חס ושלום, אין מיין רשות; די שליסעל פון שערי רחמים, ליגען נישט ביי מיר, — עס איז דא צו וועמען צו שרייען! האסט נישט קיין סדור, קיין מחזורים, קיין תחנות? דאווען, בעט רחמים! און אויב דאס קינד דיינס איז טאקע חולה מסוכן, איז דארט אויך דא אן ארון קודש אייגצורייסען, קברים צו מעסטען, און מאיר בעל נס אויף צדקה פעהלט אויך נישט! דו ווייסט אבער נישט מעהר, נאר — חוח ניטעל; חוה ניטעל און ווידער חוה ניטעל! פעהלט דיר פרנסה, וועד איז שולדיג? חוה ניטעל! גיסט דו צו איהר אויס דיין ביטער הארץ; איז דיר קראנק דאס קינד, וועד איז שולדיג? מסתמא חוה ניטעל, און פארשרייסט מיר דעם קאפ! און איך, איין גאט איז חימעל ווייסט דעם אמת, בין חולה־מסוכן, איך פאכע מיט דער נשמה און ביי א ליאדע עגמת־נפש, וועד איר ממש אויס מענש. און אז מיר כאפט אן דער חוסט, איז טאקע סכנות נפשות, מיין איך, אז עס עקט זיך מיין וועלט. איך בין, ווי מען זאגט: א פוס אין שטוב א פוס אין גרוב. און אז די דאקטוירים וועלען מיך נאר הייסען פאהרען קיין אויסלאנד וואסער טרינקען, בלייב איך אן א העמד, חס ושלום; און אויף וועמענם הענט לאז איך איבער די שטוב, די פרנסה, די זעקס קינדערלעך, וואס?

דו ווייסט, דאכט זיך, אז אויף מיר שטעהט דאס נאנצע חויז, אז אלץ ליגט אויף מיין קאפ, אז ווי אחיך מנחם מענדעל גיט זיך נאר א ריהר, איז באלד א שאדען; ליימענע הענט האט ער, דאס שלים־מזל! א מענש זאל נישט טויגען, נישט צו גאט, נישט צו לייט; זאל נישט ארויסטוון קיין האנט אין קאלט וואסער אריין, גארנישט! פעהלט מיר נאר, עס זאל קומען דער דאקטאר און זאגען, אז עס וואקסט ביי מיר די מילץ אין דער בריים, אז די סכנה איז חס ושלום, זעהר גרויס, אז איך ברויך גרויס רחמים! — קומסט די און מאכסט מיר פאר א גליקליבע נגידה, איך זאל דיר חעלפען.

ליעבע שוועגעריז, איך זאג דיר בפירוש, אז דו האסט א הארץ

פון א טאכטער, נישט פון א אידישע טאכטער; ביסט פשוט א מענש אהן רחמנות! שוין צייט, זאלסט גאר איננאנצען אויפהערען מיט דיינע ליעב־האַרציגע בריוועלעך! און זעה, למען השם, צו קומען אויף דער חתונה, וואס וועט זיין, אם ירצה השם, גאר קירצליך. וועז, וויים איך נאך אליין נישט, וויל איך וויל עס נישט נעמען אויף מיין אחריות. זאל מנחם מענדעל פאהרען צום צדיק, און אפשטעלען אויף זיין בארמט, וועז די חתונה, זאל זיין אין א מזל־דיגע שעה, און איך וועל דיר שוין מודיע זיין. מתנות ברענגען דארפסט דו נישט. און, אז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען עם בעלך המופלג, שיחיה, וועט איהר ביי מיר זיין פון די געהויבענע געסט, איך וועל אייך זעצען אויבען אן; און די כלה בעט אייך אויך זעהר און זעהר, איהר זאלט קומען אויף דער חתונה, נאר איהר זאלט אייך ליטיש פיהרען, נישט חס ושלום, פארגעסען, וואו איהר זייט אויף דער וועלט, און נישט אנטון קיין חרפות ובושות.

גרים בעלך, שיחיה, מיט'ן קינד לרפואה שלמה

פון מיר, דיין שוועגערין

חוה נימעל.

ב.

פיער מריף, וואס חגת חשם באקומען פון משן שמואל משת.

ערשטער בריף.

זוגתי האחובת מרת חנה תחיה.

וועז מיין בריף וועט קומען צו דיר אין דער האנט אריין, וועל איך, בעלך שמואל משה, שוין זיין אין מרחקים. און איך בעט ביי דיר סליחה ומחילה אויף דעם. איך בין אוועק פון דיר נישט מיט מיין גוטען ווילען, איך האב שוין לענגער נישט געקאנט אויסהאלטען; איך האב געזעהן בחוש, אז עס איז כלו כל הקיצין, אז עס איז שוין די צרות נישט צו דערטראגען; דעם נדן האבען מיר אויפגעגעסען, די ירושה האט דיין ברודער דער גזלן, איינגעשלונגען, ער האט באנוצט די צייט, וועז די בריף זענען צוויישען אייך געגאנגען, און האט פארשריבען דאס הויז אויפ'ן מחותן'ס נאמען, — צו־שלאנען זיך צו'ן א שטיקעל עסק האב איך נישט געקאנט. נישט

געהאט מיט וואס; איז מיר קיין אנדערע עצה נישט געבליבען נאר, אדער זיך, חס ושלום צו העננען, ווי משה דער שניידער האט נע־ טאן, אדער אנטלויפען קיין אמעריקא — האב איך אויסגעקליבען אמעריקא; זאל איך כאטש יענע וועלט נישט פארלירען. אזן איז אמעריקא וועל איך שוין נישט זיין קיין בטלן, קיין „כלי־יקר"; איך וועל מיט נאטם הילף מיט'ן שוויים פון שטערן, מיט מיינע צעהן פינגער פארדינען אויף א שטיקעל ברויט, ביז השם יתברך וועט זיך מרחם זיין אזן וועט ארויפשיקען די ברכה אין מיינע צעהן פינגער, אזן אפשר וועט ער נאר בענשען דיין מסחר דארט מיט די ציבעלעס. אזן וועט אונז צוריק צוזאמענפיהרען, אדער מיר צו דיר אדער דיך צו מיר! אמן, כן יהי רצון.

אזן איך בעט דיך זעהר, ליעבע, גוטע חנה, זאלסט דיך נישט אזוי מצער זיין, נישט אזוי פיעל ווייגען. דו ווייסט, אז מיין גאנ־ צער מיין מיט'ן אוועקפאהרען איז נאר — פרנסה, נאר דאס שטי־ קעל ברויט! דו ביסט זוגתי חנה אזן איך בין דיין מאן שמואל משה, אזן ביידע זענען מיר צוגעבונדען צום קינד, זאל לעבען אזן געזונט זיין. וועז איך וואלט געהאט כאטש א שטיקעל טרוקען ברויט, וואלט איך עס, חס־ושלום, נישט געטאן... אפשר וועט זיך דערווייל השם יתברך מרחם זיין, אזן, אז דיין ברודער, דער גזלן, וועט דער־ הערען, אז איך האב דיך, חס־ושלום געלאזט אז עגונה, וועט ער פארט אפשר רחמנות קריגען, דאס שטיינערנע הארץ וועט ווייכער ווערען, אזן ער וועט דיר גיכער אפשר שיקען עטליכע רובל אויף פרנסה...

וואס זאל איך רעדען אזן וואס זאל איך זאגען, מיין גאלדענע חנה? ! איך מוז דיר זאגען, אז די מחשבה אוועק צו פאהרען, אזן דיך איבערצולאזען מיט'ן קינד, איז מיר שוין אסך מאל ארויפגע־ קומען אויפ'ן זינען. איך האב שוין לאנג געזעהן, אז איך האב נישט קיין אנדערע ברירה. טאג אזוי נאכט האב איך דערינען געקלערט, אי ביים דאוונען, אי ביים לערנען. איך האב נאר געווארט, דעם קינד, עס זאל איהם זיין לרפואה שלמה, זאל בעסער ווערען. אז דעם קינד, זאל לעבען, איז בעסער געווארען, האב איך דאך נישט גע־ האט דאס הארץ דיר צו זאגען, אז איך ווייל אוועק, וואו די אויגען וועלען מיך טראגען... איך האב מורא געהאט, אז דו וועסט זאגען, אז דו ווילסט נישט, אזן איך וועל נישט קאנען טון געגען דיין

רצון. האָב איך אַלץ אין מיר געהאַלטען, אָפּגענעסען זיך אין דער שטיל דאָס הארץ. נאָר, אייערנעכטען, אז דו האָסט אַהיים גע־ברענגט א פונט ברויט, און צוטיילט פֿאָר מיר און פֿאָר'ן קינד, זאָל געזונט זיין, און געזאָגט, אז דו האָסט שוין געגעסען ביים שכן, און איך האָב דערקענט אָן דיין פּנים, וואָס האָט באקומען אַלערלי קאַליִרען, — וויי! דו קאָנסט בטבע נישט זאָגען קיין ליגען — אז דו נאָרסט מיר, אז דו האָסט אין דיין מוי! נישט געהאַט, — האָב איך בשעת מעשה דערפיהלט, וויי וויט איך זינדיג נעגען דיר! עסענדיג פון ברויט, האָב איך געפיהלט, אז איך עס פון דיר דאָס פֿליש, חס־ושלום; און דערנאָך, ביים גלעזל טיי, אז איך טרינק, אז איך זויג אויס, חס־ושלום, דיין בלוט. עס האָבען זיך מיר מיט אמאָל די אויגען געעפענט; איך האָב ערשט דערזעהן, וואָס פֿאר א פּושע־ישראל איך בין! און אויסזאָגען האָב איך פֿאָרט מורא געהאט; בין איך אנטלאָפען אַהן דיין ידיעה. —

ביי יחיאל דעם מלוה האָב איך פֿארזעצט די אויבערשטע קאַ־פּאָטע מיט'ן טלית, נאָר, למען השם, דאָס זאָל קיינער נישט ווי־סען — און האָב געגומען אויף הוצאות. אז עס וועט מיר פעהלען, זענען אומעטום דא אידען בני־רחמנים און מען וועט מיר, חלילה, נישט לאָזען פאַלען אין גאט. וועל איך אַנקומען צו מתנת בשר־ורם! און א נדר האָב איך געטאָן, אז איך וועל, אם ירצה השם, שפּעטער, אז זיין ליעבער נאָמען וועט זיך מרחם זיין, און איך וועל וואָס עס איז פֿארדינגען, וועל איך אַלץ אָפּגעבען אויף צדקה, מיט רוחים, — אם ירצה השם!

דאַרפסט פֿארשטעהן, מיין גאָלדענע חנה'לע, ווי מיר איז שוואר און ביטער דאָס אַוועקפֿאָהרען... אז אונזער איינציג טייער קינד איז געבוירען געוואָרען, איז מיר אודאי אין זינען נישט אַריינגעקומען, אז איך וועל איהם מוזען איבערלאָזען, כאטש אויף א צייט, אַהן א טאטען...

די נאכט, וואָס איך בין אַוועק, בין איך אָפּגעשטאַנען, אודאי א שעה אויפ'ן זייגער איבער דיין בעט; דו ביסט געשלאָפען. ביי דער שיין פון דער לבנה, האָב איך ערשט געזעהן, ווי דו זעהסט, נעבער, אויס! ווי דאָס קינד, נעבער, איז גל ווי א וואקס... פֿאר פּחד און גרויס רחמנות האָט מיר דאָס הארץ געשטיקט; איך האָב שיער נישט אַרויסגעלאָזט א געוויין; אויס מענש בין איך צרוים

פון שטוב. איך האב אנגעקלאפט ביים בעקער, געקויפט א ברויט, שטיל־ערהייט ארייגגע'גנב'עט זיך אין שטוב און דיר איבערגע־לאזט. איך בין ווייטער געשטאנען א ווייל און האב קוים כח גע־האט אפצורייסען די פים פון דער ערד... וואס זאל איך דיר זאגען, חנה, א מענש שפירט אמאל אין איין רגע יסורים פון הונדערט יאהר!

חנה'שי קרוין, איך וויים נאנץ גוט, אז איך בין א גזלן, א רוצח, וואס איך האב דיר נישט געלאזט קיין גט, על כל פנים אויף א תנאי; אבער גאט אין חימל איז מיין ערות, אז איך האב דער־צו קיין כח נישט געהאט, קיין הארץ נישט געהאט, מיר דאכט זיך, אז וועז איך וואלט דיר איבערגעלאזט א גט, וואלט איך, חם ושלום, געשטארבען אונטערוועגס פאר יסורים; מיר זענען דאך א געטריי־ער, כשר'ער זווג; השם יתברך אליין האט אויפ'ן זווג מסכים ge־וועז. און איך בין צו דיר אנגעבונדען מיט'ן נאנצען הארץ: איין נשמה אין צוויי גופים. און איך וויים נישט, ווי איך וועל לעבען אהן דיר און אהן דעם קינד, זאל געזונט זיין, אפילו איין מינוט. און טאמער זאנט דיר עמיצער, אז איך האב דיך געלאזט, חם ושלום, אן ענונה. גלויב נישט! דעז איך, שמואל משה, בין דיין מאז, און וואס איך האב געטאן האב איך געמוזט טון. וואריים וואס טוט נישט א מענש פאר נויט...

חנה'שי קרוין, וועז איך וואלט פאר דיר געקאנט אויפרייסען מיין הארץ, דו זאלסט זעהן, וואס דארט טוט זיך, וואלט מיר אפשר אביסעל גרינגער געווארען.—אצינד, מיין כשר'ע נשמה, לייד איך גרויסע צרות! די טרערען גיסען זיך מיר פון די אויגען. אז איך זעח נישט, וואס איך שרייב, און דאס הארץ קלעמט, און אין מוח דרעחט זיך יוי א מיהל... און עס קלאפט מיר א צאז אז א צאז. און דער בעל עגלה, דער עם־הארץ, שטעהט איבער מיר און האקט אין טיש אריין אוז שרייט: פאהרען, פאהרען!

רבונו של עולם, האב שוין אמאל רחמנות אויף מיר, אויף מיין וויב חנה, זאל געזונט זיין, און אויפ'ן קינד, איך זאל נאר פון איהם אמאל נחת דערלעבען.

פון מיר, דיין טרייער מאז, וואס שרייבט אויפ'ן וועג אין קרעטשמע.

ש מ ו א ל מ ש ח.

צווייטער בריף.

אשתי חיקרת והאחובה.

וואס זאל איך רעדען, וואס זאל איך זאגען; איך זעה בחוש. אז מן השמים האט מען מיך געהייסען פאהרען. אז דאס איז געוואן א גאט־זאך. דאס האט ער מיר איינגעגעבען שכל, איך זאל אוועק קיין אמעריקא; אלץ וואס השם יתברך טוט לאזט זיך אוים צום גוטען.

מיין ליעבע חנה! בשעת איך מאך צו די אויגען, דאכט זיך מיר, אז איך בין אין דערהיים, און עס חלומ'ט זיך מיר פון עק וועלט! וואגים באמת, ווער וואלט געגלויבט, אז אזא בטלן, אזא מענש אהן א צונג אין מויל ווי איך, — א מענש, וואס קאן קוים א צורת מטבע, זאל פאהרען מיט דער באהן, לאזען זיך אויף א שיף איבער'ן ים און קומען בשלום קיין אמעריקא! אצבע אלהים! — גאטס השגחה איז עס... זיין ווילען נאר האט גובר געווען, אז איך האב געקאנט איבערלאזען דיך מיט'ן קינד, זאל לעבען. חשם יתברך זאל געבען, מיר זאלען נאך זוכה זיין איהם מגדל צו זיין, לתורה לחופה ולמעשים טובים!

חנה'לע קרוין! איך האב מיך פריהער אנגעזאהן גרוים וואונדער אויף דער יבשה. דאס איז אבער גארנישט קעגען דעם, וואס איך האב געזאהן אויפ'ן ים. אויפ'ן ים, האב איך פארגעסען אלץ וואס איך האב פריהער געזאהן אויף דער יבשה, און אציגנד, ביי די וואונדער אין אמעריקא, פארגעס איך וויטער דעם ים!

און אויף דער שיף האב איך, אין דער התחלה, גרוים צער און עגמת נפש געהאט; טאקע אין לשער. נאר דאס אלץ איז אויך געוואן נפש למובה, און איך גלויב, אז איך האב דאס אלץ איבערגעלעבט אין דיין זכות און אין זכות פון אונזער אייניציג קינד!

חנה'לע, דו מוזט אודאי געדענקען לייב חזן, וואס איז אמאל, מיט עטליכע יאהר צוריק, געקומען צו אונז אין שטעדטעל אריין, און האט ביי אונז נעדאוועגט ימים נוראים. מוצאי יום כפור, געדענק איך, האסט דו מיר געזאגט, אז, צייט דו לעבסט, האסט דו נאר אזא דאוגען נישט געהערט. איך געדענק נאר אפילו דאס

לשון, ווי דו האסט מיר נעזאגט: לייב חזן צושרייט זיך ווי א לייב און צוואוויינט זיך ווי א קינד...

אויף מארגען, איז געווארען עפעס א מחלוקת אין שטעדטל. מען האט לייב חזן נישט אין זינען געהאט, נישט רעכט באצאהלט; און ער איז, נעבעך, ארומגענאנגען אין די הייזער... געדענקסט מיט א קליין מיידעלע, גננערעל האט זי געהייסען. זי האט נאכגעזונגען דעם פאטערס נגונים מיט איהר קינדיש קול'כעל... אז זיי זענען ארויסגעקומען צו אונז, האסט דו אויף איהר גרויס רחמנות באקומען, האסט זי גענומען צו זיך אויף דער שויס, געקושט אין קאפ, האסט איהר עפעס געשענקט, איך נעדענק שוין נישט וואס, און האסט זיך נאך צוואוויינט פאר רחמנות אויף דער ארעמער יתומה אהן א מאמען... דיך ווארנדערט אפשר, וואס איך נעדענק אזוי אלץ?

זיי ווייסען, חנה'לע קרוין, אז איך נעדענק אלע דיינע זיסע רעד, אלע דיינע תנועות, וואס האבען טויזענט חן געהאט; שטענדיג שטעהסט דו מיר פאר די אויגען! פאהרענדיג אויפ'ן ים, האט זיך מיר אויך וואס אמאל נעדאכט, אז דו שטעהסט נעבען מיר, דאס קינד האלט זיך אן דיין פארטוך, און איך הער דיין קול און דעם קינדס קול, און עס קלינגט מיר אין די אויערען מיט אזא זיסקייט, וואס איז נארנישט צו באשרייבען. —

און אצינד האט איך מיך מיט דעם אייגענעם לייב חזן אויפ'ן וועג געטראפען. נישט צו זינדיגען מיט די רעד, איז דער לייב חזן נאר אינגאנצען אראפ פון וועג! גאר, גאר...

אויף דער שיף האט ער נישט שטארק געקוקט, יא כשר נישט כשר; טרינקען טרינקט ער ווי נישט קיין איד... איבער דער גאנצער צייט האב איך איהם נישט געזעהן אין טלית און תפלין... אדער ער זאל בענשען נאכ'ן עסען... געהן געהט ער ארום גאנצע טעג אהן א היטעל... און לא די, וואס ער אליין איז אזוי, פיהרט ער נאך די טאכטער אין זיינע דרכים... די דאמאלטיגע גענדעל ווען היינט אלט זיין א יאהר זיבעציהן, וואלסט דו זעהן — א פארטרעט! און ער הייסט זי, זי זאל זינגען און טאנצען פאר די פאמאשירען פון שיף, און זי זינגט אויף כמה וכמה לשונות, רחמנא לצלן. לייט חערען און פאטשען מיט די הענט פאר נחת, און שרייט

עז, דאָס גוטע־יאָהר ווייסט זיי וואָס! און עס געהט צו אויסגע־לאָסעז אוז פּארשייט, אז — חלשות!

צום אַלעם ערשטען, וואָס זאָל איך לייקענען, האָב איך מיד מיט זיי זעהר דערפרעהט. פּאָרט, טראָכט איך, היימישע מענשען. איך וועל שוין נישט אַרומגעהן אַזוי עלענד, אזוי איינער אַליין. האָב איך דערנאָך אַבער געהאט גרויס שברות הלב; איך האָב נישט געקאָנט צוזעהן זיין התנהגות מיט דער טאָכטער. און טיילמאָל האָט מיד געשניטען אין הארץ, ווי א איד א בעל־תפלה, וואָס פלעגט שטעהן פאר'ן עמוד, זיין א שליח פון כנסת־ישראל פאר'ן רבונו של עולם, רעדט גאָר פשוט נבול־פה, אז די גאָל קעהרט זיך אי־בער. און א קול האָט ער, איז עס דורכגעברענט פון בראנפען...

איז דאָך גוט, נעמען זיי זיך נאָך צו מיר און ווילען מיד מא־כען פאר א לייט! חוזק מאכען זיי פון מיר אויף דער שיף! מען הערט נישט מעהר נאָר: בטלן, שוטה... ער צופט מיר די פאות, זי רייסט די ציצית פון טלית־קטן און די נאנצע שיף האָט מיט מיר צו טון!

און וואָס פארדריסט זיי? וואָס איך בין אַזוי אַפּגעהיטעז פון טרפות, וואָס איך ווייל בעסער פאסטען, איידער עסען פּת עכו"ם.

דו ווייסט דאָך, אז איך האָב מיד פיינט צו קרינגען. רוק איד זיך אַף אַן א זייט, באהאלט מיד אין א ווינקעלע, און וויין מיר אויס דאָס הארץ אין דער שטיל...

דער עולם געפינט מיד אַבער און מאכט פון מיר לייטעז־נע־לעכטער. איך האָב נעמיינט, עס איז מיין עק!

ערשט אציגד, אין אמעריקא, זעה איך, אז דאָס אלץ איז נע־וועזען א גאָט־זאָך!

אז דאָס האָט מיר נאָט, מיט זיין גרויס חסד, אַנגעגרייט לייב חזן מיט דער טאָכטער אין אמעריקא, ווי ער האָט אַנגעגרייט יוסף'ן פאר זיינע ברידער אין מצרים.

וואָרים, וואָס וואָלט איד אַהן זיי נעטאָן! א מענש אַהן לשון, אַהן א מלאכה, נישט וויסענדיג, וואו א טיר עפענט זיך!

און לייב חזן איז דאָ א נאנצער בן בית. ענגליש רעדט ער ווי א וואסער. תיכף, אזוי ווי איך בין נאָר נעקומען, האָט ער מיד אריינגעפיהרט אין א ציגארען־פאבריק, און — איד אַרבייט און פּארדין שוין!

דערוויי׳ן וואוינען מיר אפילו אין איין דירה, וואַרים, פרעג מיך בחרם, ווי אזוי מען געהט דאָ דינגען א דירה!

אויך זענען זיי, — טאקע גאָטס חסד, בנוגע צו מיר, גאָר אַנדערש געוואַרען.

גענעדע׳ן מאכט שוין נישט חוזק אויס מיינע באַרד און פּאות, און האלט זיך פון מיר פון ווייטענס, ווי עס פּאסט פאר א אידישע טאַכטער. זי קאָכט פאר אונז, און דאָס איז זעהר וויכטיג, הגם קיין פלייש עס איך נישט, נאָר אייער, און טיי טרינק איך אָחן מילך. וואשען וואשט זי אויך.

פון דעם איז באמת א מוסר ארויסצול׳ערנען, אז טאקע וואס דער רבונו של עולם טוט, טוט ער צום גוטען.

און ווייסט, ווי אזוי עס האָט זיך אלץ איבערגעדרעהט צום גוטען? נאָר פּשוט: אין ד י ר ן זכות!

נאָר אויף דער שיף, אז איך האָב געזעהן, אז איך וועל עס פון זיי נישט אויסהאלטען, האָב איך מיר געמאכט א הארץ און בין צוגענאנגען צו גענעדע׳ען, און געזאגט איהר, אז איך בין דיין מאן. איך האָב זי דערמאנט דעם נאָר יום־כּפּור, וועו זיי זענען ביי אונז אין שטוב געוועזען, ווי אזוי דו האָסט זי מקרב געוועזען, געטומען אויף דער שוים, און אזוי ווייטער...

תיכף ומיד איז זי אנדערש געוואַרען. זי האָט אויף מיר רחמנות געקריגען, די אויגען זענען איהר מיט טרערען פארלאָפען. זי איז באלד צוגעלאָפען צום פאטער און האָט מיט איהם איבערגעשמועסט די זאך, און באלד איז געוואַרען א שלום.

תיכף האָבען זיי געבעטען דעם שיפס־קאפּיטאן, ער זאל מיר חייסען בעסער באהאנדלען. און אזוי איז געווען!

איך האָב אנגעהויבען צו באקומען ברויט, וויפיעל מיין הארץ האָט געגלוסט, און טיי, וויפיעל איך האָב געוואלט. די שיפס־לייט, האָבען מיר אויפגעהערט צו פייניגען, איך האָב אנגעהויבען אפּצוואַטעמען.

דערפּסט די פארשטעהן, וואס פאר א חשובה די גענעדע׳ אין געווען ביי די לייט! און עס איז קיין וואונדער נישט; ערשטענס, איז ביי זיי דער עיקר א יפת תאר; פאר א יפת תאר וואלטען זיי איז ים צריין געשפרונגען; צווייטענס, איז גענעדע׳ זעהר א גוטע בעטע, און האָט חן ביי לייט, דעם זיבענטען חן!

אצינד, מיין נאלדעו ווייבעלע, וועל איך דיר אנזאגען א בשורה טובה:

לייב חזן זאגט מיר צו, אז איך וועל פארדינען, לכל הפחות, ביז צעהן דאלאר א וואך.

איך רעכען זיך אזוי צו פיהרען: א העלפט, — פינף דאלאר, וועל איך דיר שיקען, און פינף וועל איך מיר באהאלטען. דערפון וועל איך לעבען, אין וועל מיר נאך אנזאמלען צו קויפען ש"ס; משניות'לעך האב איך מיטגענומען. עס איז ביי מיר געבליבען, איך זאל יעדע וואך לערנען, לכל הפחות, צעהן בלאט גמרא. קיין טלית וועל איך דערווייל נישט קויפען, ווייל איך דאווען לעת עתה אין לייב חזן'ס טלית... וואַרים לייב חזן האט מיטגענומען א טלית!

צו וואס, אפילו, וויים איך נישט. וואַרים דאוונען, דאוונט ער נישט א וואַרט!

איך רעד מיר איין, אז דאס איז אויך מן חשמים; מען האט'ן געחייסען פיהרען פאר מיינעטוועגען א טלית.

און אפשר רעכענט ער צו דאוונען דא ימים נוראים פאר'ן עמוד? עס גייט צו ימים־נוראים! איך ווייס? אין אמעריקא איז אלץ מעגליך! דא איז א פארקעהרטע וועלט!

און דער עיקר — איין דאלאר וועל איך באהאלטען, און זאמלען, מיט השם יתברך'ס הילף, פאר דיר מיט'ן קינד אויף הוצאות. איהר זאלט דא ביידע קומען אהער. וואַרים איך זעה בחוש, אז עס איז, השם יתברך'ס רצון איך זאל שוין בלייבען דא אין אמעריקא, און דער רבונו של עולם וויים בעסער, וואס עס איז גוט פאר א מענש.

וווייסט, וואס איך וועל דיר נאך זאגען? אז אצינד ביז איך שוין נישט מעהר אין כעס אויף דיין ברודער דעם גזלן; וווייטער דאס אייגענע: איך זאג, אז דאס איז אויך מן השמים! אנדערש קאן גארנישט מעגליך זיין, א מענש זאל האבען אזא גזל'ניש הארץ קענען אן אייגענע שוועסטער.

נאר דאס אלץ האט מען געפיהרט, איך זאל אנטלויפען קיין אמעריקא, און דיך אהער נעמען. און, אז גאט יועט מיר העלפען, איך וועל קומען צו עפעס געלט, וועל איך איהם נאך, דעם ברודער דיינעם, אויך באהילפיג זיין. ער איז א קבצן, זאג איך דיר! איך

זעה דאך: וואס ביי אונז הייסט גביר, הייסט דא, אין אמעריקא— א שלעפער!

איך ענדיג דעם בריף, איך מאך דאס מאל בקצור, חגם, איך האב נאך אסר, אסך צו שרייבען. ווייל איך האב מורא, לייב חזן מיט גנענדלען זאלען נישט איינקומען צו מיר אין שטוב; איך וויל נישט, זיי זאלען זעהן, וואס איך שרייב דיר. און איך בעט דיך זעהר, דו זאלסט מיינע בריף נישט ווייזען קיין שום בן אדם! וואס דארף א פרעמדער וויסען, וואס ביי אונז קומט פאר?

און איך האלט און קוש דאס קינד, זאל לעבען! גיב איהם אויך אויף מיין חשבון צעהן טויזענט הייסע קוש, — הערסט?

פון מיר דיין מאן

שמואל משה.

דריטער בריף.

אשתי האחובה!

איך נעדענק, דאס ערשטע מאל, אז יוחנן שוסטער איז אוועק פון אונז קיין אמעריקא, האט מען אנגעהויבען שטארק וועגען אמעריקא צו שמועסען; ווי אזוי מען פיהרט זיך דארט, ווי עס געהט צו.

מען האט געפרעגט, אויב מען געהט דארט נישט אויפ'ן קאפ. און, אמת איז, אז דא איז א פארקעהרטע וועלט! קיין שום סדר; בלויז קולות מיט נעוואלדען, ווי ביי אונז איז קצב'ישען מנין!

שטעל דיר פאר, אז ביי אונז, למשל, זאל קומען פלטיאל דער וואטענמאכער און יוסל דער גארבער, און זאגען, אז דער רב אונזערער איז נישט קיין למדן; ווייס איך, אז ער נישט בקי איז גטין וקדושין; אדער גאר, אז זיי געפעלט נישט דער ראש הקהל! הכלל — זיי ווילען אז אנדערען רב, צי אז אנדערען ראש הקהל! נו, נו, וואלט מען זיך נישט געהאלטען ביי די זייטען?

און דא, אין אמעריקא, האבען ארבייטער, ציגארען־שנייידער, אזוינע ווי איך, אין אלעם א דעה! — זיי מאכען מיט ביי דער

קלפי, מישען זיך ביי די בוררים, און טרעף וואס זיי קלייבען אוים? —א פּרעזידענט!

און וואס מיינסט דו, איז א פּרעזידענט?

א פּרעזידענט איז, נישט מעהר נישט וועניגער, ווי א ראש וראשון איבער דער גאנצער מדינה! און, ווי איך האב דא געחערט, איז אמעריקא צעהן מאל אזוי גרויס ווי גאנץ איירא̈פּא! פּארשטעהסט אן עסק? היינט שטעל דיר פּאר מיין שרעק, אז איך זיץ מיר אזוי נעכטען ביינאכט אין שטוב, האב אין זין די היים, און מיט אמאל עפענט זיך די טיר, און עם קומען אריין צוויי ארביי־טארס וואס שטעהען מיט מיר ביי איין מאשין, און—אחינו בני ישראל! און זיי לעגען מיר פּאר צוויי נעמען, איך געדענק שוין אפילו נישט וואס פּאר א נעמען, און זאגען מיר, אז איך בין אויך אז ארבייטער, און מוז זעהן, מען זאל אויסקלייבען א פּרעזידענט, וואס זאל זיין גוט פּאר אונזער קלאס.

און זיי דערצעהלען מיר, אז איין פּרעזידענט האלט פּאר די רייכע לייט, און טרעט מיט די פּיס די אלע, וואס לעבען פון זייערע צעהן פּינגער; און דער צווייטער, טאקע דער וואס זיי ווילען אויסקלייבען, איז גאר א דימענט; ער האלט שטאל און אייזען פּאר ארבייטער, און די גראבע בייכער רודף'ט ער מיט א שרעקליכער שנאה! און נאך אזעלכע נארישקייטען, וואס איך האב שוין גארנישט פּארשטאנען.

אין הארץ האב איך זעהר געלאכט, נאר פּון שלום וועגען,— עס פּאסט דאך נישט, מבייש צו זיין קיין מענשען, — האב איך זיי געטאן די טובה און צוגעשאקעלט מיט'ן קאפּ אויף יא!

אגב, האב איך טאקע געוואלט, זיי זאלען וואס גיכער ארויס פּון שטוב, איך זאל מיך שוין קאנען זעצען שרייבען צו דיר דעם בריף. נו, זאג אליין, איז דאס נישט א משוגעת?

נאך זייערע רייד נאך, קומט אויס, אז עס וועט ווערען פּרעזידענט דער, וואס זיי ווילען, וועל איך פּארדינען צעהן דאלאר, און, חס ושלום, ווערט אן אנדערער פּרעזידענט, וועל איך פּארדינען נאר נייז! און אפשר אכט!

און לייב חזן זאגט, אז ער פּארשטעהט די פּאליטיק! אז אין

דעם שטעקט א שכל! און, אז איך וועל דא זיין, זאגט ער, א לעננע־רע צייט, וועל איך קרינען א ידיעה אין פאליטיק. מילא, זאל זיין אזוי, שאקעל איך איהם אויך צו מיט'ן קאפ, טראכט איך מיר: נכנס יין יצא שטות — האט ער מיר אבער נעשוואוירען, אז בשעת קלפי, לעבט ער דערפון אין עם בלייבט איהם נאך וועלכער גראשען אויף שפעטער; פארשטעה איך טאקע נישט, ווי אזוי!

נאר אלע נארישקייטען אוועקגעלעגט: נישט אונזער זאך! זאל זיין דער, זאל זיין יענער פרעזידענט, פון דעם וועט אונזער מזל נישט אויפשיינען.

די מעשה איז: אז נאנץ אפט פאל איך אריין אין א מרה שחורה, און די טרערען קאפען מיר פון די אויגען אויף די ציגארען־בלעטער, וואס איך שנייד; און ביינאכט שלאפט זיך נישט, ווי עס דארף צו זיין!

טיילמאל חויבט מיר אן קלינגען אין די אויערען; גאנצע טעג האב איך קאפ־וועהטאג... און צו דעם אלעם איז קיין בעסערע רמואח נישטא, נאר צו נעמען פאפיר, טינט און פעדער, און צו שרייבען א בריוועלע צו מיין גאלדענער חנה.

מיין טייערע ווייבעלע! איך קאן פון דיר קיין זאך נישט האל־טען בסוד. איך מוז דיר אלץ דערצעהלען: איך לערען נאך דער־וויל משניות; קיין ש"ס האב איך נאך נישט נעקויפט! און ווייסט דו פארוואס? ווייל איך האב נעמוזט מאכען גאר אן אנדער הוצאה.

זיי וויסען, מיין גאלדענע חנה, אז אומעטום איז איין וועלט. חגם מען שרייט דא אלץ אינאיינעם: פרייהייט, פרייהייט, איז דאס אלץ וועדט א ציבעלע! מען האט דא אויך פיינט א איד! דא איז מען אפשר נאך כיהר מבזה דעם צלם־אלהים פון א איד! חינט, וואס זאלען ארומלויפען אין די גאסען, זאלען בילען אוז רייסען אידישע פאלעס איז נישטא, אבער קיין לאבוסעס פעהלען דא אויך נישט. קוים דערזעהען זיי א קאפאטע, וועדט א געשריי: „דושו, דושו! אויף זייער לשון איז עס פונקט דאס אייגענע, וואס ביי אונז „זשיד". אוז זיי וואדפען נאך שטיינער אוז בלאטע; בלאטע פעהלט דא אויך נישט, ברוך השם! וואס האב איך געזאלט מאכען? האב איך געטאן דאס זעלבע, וואס אלע אידען טוען דא.

איך האָב ארונטערגעמאכט די פּאות הינטער די אויערען, האָב מיר נעקויפט, אויף אויסצאהלען ראָטעס־וויזיז (אזא מנהג איז דא), דייטשעשע בגדים. — האָסט דו אן עק פון געלט! און אויך דו, חנה'לע, אז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען, וועסט דו דיר אויך מאכען אנדערע קליידער; וואָרים א מנהג איז מבטל א דין, און דא איז מען זיך אזוי נוהג!

און וואָס דו שרייבסט, אז גענעדעל געפעלט דיר נישט, פאר־שטעה איך נישט פארוואָס? וואָס דו האָסט דא צו איהר? אויך בין איך נישט מחויב די וועלט מחזיר למוטב צו זיין. חוץ דעם, בין איך זיכער, אז זי טוט דאָס אלץ דער ביטערער פרנסה צוליעב! בטבע איז זי אזא כשר'ע נשמה, ווי אלע אידישע מעכטער. א גאנ־צען טאָג, אז איך מיט לייב חזן זענען מיר אין פאבריק, קאָכט זי אזן וואשט און קעהרט די שטוב. אַוועקט־צייט, געהט זי ערשט, צוזאמען מיט'ן פאָטער, אין זייערע ערטער, וואו זי וינגט אזן שפּילט, און טאנצט, פאר'ן עולם. איך זיץ מיר אין דערוויים, לערען תורה און שרייב צו דיר. קענען האלבער נאכט קומען זיי, טרינקען מיר צוזאמען טיי אזן מען געהט שלאָפען.

אזן דאָס, וואָס דו שרייבסט, אז דיר דאכט זיך, אז גענעדעל חאָט דאָס געמוזט צו'גנב'נען דעם לעפעל, וואָס האָט אונז דאמאלט געפעהלט, דאָס איז שוין נאָר קיין ווערטער נישט!

גענעדעל איז אפשר נישט אזוי פרום אין אמונה זאכען. אָבער אזוי, א פרעמדענס, חס־ושלום, וועט זי נישט ריהרען! אזן, חלילה וחלילה, זי זאל זיך דערפון נישט דערווייסען! זי באהאנדעלט מיר ממש ווי אן אייגען קינד; פרעגט מיך אלע מאל, צי איך ברויך נישט א וויים העמד, צי ווייל איך נישט נאָר א גלאָז טיי!

און באמת איז זי א וואויל קינד. אלץ וואָס זי פאַרדינט, ניט זי אוועק דעם פאָטער. הייבט וואָלסט זהען, ווי זי האלט איהם בכבוד, חגם ער איז עס נישט ווערט! כאטש ער קומט אמאל אהיים פרעהליך, נאָר פרעהליך אזן רעדט פאר פייער, פאר וואסער!

אויך האָט מיר לייב חזן בפירוש געזאגט, אז ער זאמלט איהר נדן, אזן קומט ער צום ערשטען טויזענטער, זוכט ער איהר אויס א חתן, אזן פיהרט זי אונטער דער חופּה כדת משה וישראל! אזן זי

וועט זיך שוין נישט רייסען דעם האלז פאר א פרעמדען עולם! איך וויים נישט, צי ער מיינט עס ערנסט, נאר — הלואי! זאל איהם נאט העלפען, ער זאל עס דערגרייכען; זאל זי אוועקווארפען די מאוס'ע פרנסה.

ננענדעל, איז אפילו דערביי געווען, און זי האט זיך געריי־מעלט פאר בושה, ווי עס פאסט פאר אן אמת אידישע טאכטער; צפנים, זי איז אויך מסכים.

בעט איך דיך דעריבער זעהר, מיין ליעבע חנה'לע, דו זאלסט זיך דערווייטערען פון לשון הרע און רכילות. דאס איז נאר קיין מנהג נישט, קיין יושר נישט; דאס פאסט פאר קליינשטעדטעלדיגע ווייבער. און דו, נאלדענע חנה'שי דארפסט קומען אין אמעריקא. דא זענען די וויבער גאר אנדערש; געזעצטער, ערנסטער און — פאר־נומענע מענשען ווי די מאנסביליען.

און, צוריק געשמועסט, איז דיין שמואל משה קיין שניידער נישט, קיין שוסטער נישט, ער זאל אוועקווארפען א ווייב פאר אזא אנדערע וועגען. דו טארסט עס נארנישט טראכטען! דאס איז פאר מיר גלאט א חלול הכבוד! און זיי ווייסען, אז דיינע רעד שטעי־בען מיר ווי מיט מעסער; און לייב חזן מיט דער טאכטער זאלען זיך דאס דערווייסען, וואלטען זיי מיך פארלאזט. איך וואלט גע־בליבען אייגער אליין ווי אין א מדבר. עס וואלט א פאל געווען אומצוקומען, ווארים דאס לשון קאן איך נאר נישט. קוים אייגיגע ווערטער, און וויים נאר נישט, וואו אוים און וואו איין.

און אצינדערט בעט איך דיך, און בעט דיך זעהר, מיין ליעבע חנה, זאלסט נעמען דאס קינד ביים הענטעל, און זאלסט מיט'ן הענטעל איבערגעהן אויפ'ן פאפיר, ער זאל מיר עפעס צושרייבען; לאמיך פון איהם זעהן כאטש א צורת אות! רבונו של עולם, ווי־פיעל מאל שטעל איך מיך אוועק אן א זייט, איינער אליין אין א ווינקעלע, און וויין מיך נאנץ גוט אוים! און אויף וואס וויין איך? אויף דעם, וואס איך בין נישט זוכה צו לערנען מיט מיין קינד תורה! האב איך וועניג הארצוועהטאג דערפון, קומען נאר די בריף דיינע, און שיטען מיר זאלץ אויף די וואונדען. אט, היינט האט מיך לייב חזן געבעטען. און גנענדעל, דא־היסט זי סאפיא, האט אויך צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ, איך זאל געהן מיט זיי, הערען ווי

זי זינגט, און זעהן ווי זי טאנצט, און איך האָב נישט געוואלט; האָט לייב חזן וויטער געזאגט: נארישער חסיד, זי האָט פארצוי־גען מיט'ן נעזעל; נאָר מיין דאגה! איך וועל מיר געהן אין מיין דרך און וועל נישט אראָפּ אויף א האָר!

בלייב געזונט, דו און אונזער קינד, ווי עס ווינשט דיר, דיין מאָן

שמואל משה.

זעה למען השם, די זאָך וועגען די קליידער זאָל בלייבען בסוד. עס זאָל דערפון, ביי אונז אין שטעדטעל, קיין יללוד איש נישט ווי־סען, איך וואלט מיך געשעמט די אויגען אויפצוהויבען.

בעלך שמואל משה הנ"ל.

פיערטער בריף.

אל אשתי הצנועה מרת חנת תחית.

אין צעהן בריף, האָב איך גנענדעל'ס נאָמען נישט געברענגט איבער'ן מויל. איך האָב אפילו, דעם פאָטער איהרען, לייב חזן, נישט דערמאנט. מיט גרויס מיה האָב איך מיר געדונגען אז אנ־דערע דירה, ביי א היגען שוחט און האָב זיי שוין כמה וואָכען נישט געזעהן. און דו הערסט נאָר אלץ נישט אויף צו שרייבען גנענדעל און גנענדעל, און סאָפיע און סאָפיע! און וואָס ווילסט דו פון איהר? וואָס? א י ך זאָל אזוי געזונט זיין, מיר ביידע זאָלען אזוי געזונט זיין, אויך זאָלען מיר אזוי זוכה זיין צו זעהן זיך, צוזאמען מיט'ן קינד אין פרייהעז, ווי איך האָב אליין געזעהן, ווי סאָפיע איז אריינגעקומען צום פאָטער אין פאָבריק, און עס איז צו איהר צונעאָנגען דער דירעקטאָר אליין, און האָט אנגעהויבען מיט איהר צו רעדען, חנ'דלעך צו מאכען; און, הגם איך האָב נישט פארשטאנען, וואָס ער רעדט צו איהר, ווייס איך דאָך, או ער האָט געמיינט נישט קיין מצוות און מעשים טובים, איז האָט זי נאָר ג־ווואלט אננעמען ביי א באָק. נו, וואָס קלערסט דו? איך בין נבהל ונשתומם געוואָרען, אזא פאָטש האָט זי איהם דערלאָנגט איבער דער האנט! און, האָסט נאָר געוואלט זעהן, מיט וואָס פאר א גאוה

זי האָט זיך פון איהם איבערגעדרעהט און אַוועקגענאַנגען. איך האָב מיך פֿשוט מחיה געווען...

זעהסט דו דאָך בחוש, אז נאָך אַלע זאכען איז גענעדעל אַ כשר קינד, און דו ביסט אויף איהר מוציא לעז בחנם. דו שרייבסט, אז זי ווילּ מיד אַריינכאַפען ווי אַ פיש אין א נעץ אריין און נאָך אַזעלכע נאַרישקייטען, — שווערען קאַן איך דיר, יום־כּפּור ביי א ספר־תורה, אז עס איז שקר. און דאָס דיר צוליעב דערווייטער איך מיך פון איהר, מייד זי אוים ווי ווייט מעגליך איז. טרעפט מען זיך, ענטפער איך איהר אויף הונדערטער ווערטער מיט א שאַקעל מיט'ן קאַפּ. און ווייטער דאָס זעלבע: באמונה שלי, אז דו ביסט זי חישד גאָר אומזיסט; דו זינדיגסט, חס ושלום, פאר גאָט! נאָר דאָס איז נאָך גארנישט, איך וואָלט עס, ווי אַלע מאָל, פארשוויגען, איז אָבער דערפון אַרויסגעקומען א מעשה, וואָס — גאָט זאָל שומר ומציל זיין! איך וואָלט בעסער געוואָלט, די ערד זאָל מיך איינשלינגען, אַיידער אַזא בושה!

ביי דער ארבייט איז מיר איינמאָל, יענע וואָך, נישט גוט געווארען; עפּעס האָט מיר אַנגעהויבען צו שווינדלען פאר די אויגען. איך האָב אַנגעהויבען חלש'ען. אז איך בין צו מיר געקומען, בין איך שוין נעלענען ביי מיר אין שטוב אויפ'ן בעט. ביים בעט איז געשטאַנען א דאקטאָר. נעזאָגט האָט ער, אז עס איז א פיבער,— אזוי רופט מען דאָ קדחת. אפּגעלענען בין איך א טאָג צוהן. און איבער דער נאנצער צייט איז לייב חזן נישט אפּגעטרעטען פון מיין בעט, און האָט מיך גערַאטעוועט ווי אן אויגען קינד. שפּעטער בין איך געווארן געוואָרען, אז, וועו איך בין נעלענען אין היץ, פלענט סאָפּיע אויך קומען מיך מבקר חולה זיין... און פונקט דאמאָלט איז איינמאָל אַנגעקומען דיינס א קאָרטעל, אין וועלכען דו האָסט אויסגענאסען דיין ביטער הארץ אויף דער אומשולדינער סאָפּיע... זיי האָבען אודאי און אודאי די קאָרטע נעלייענט, וואָרים איך בין דאָך נעלענען אין דער היץ...

און, וועו דו האָסט געשריבען דיינע מאום'ע רעה, דיינע זלזולים, די בלבולים דיינע, האָבען זיי דאָ פאר מיר כמעט דאָס לעבען געשטרעקט... נערופען דאקטוירים, נעבעט און איבערגע־בעט, רפואות דערלאַנגט און עטליכע אייגענע חפצים פארזעצט, עס

זאל זיין מיט וואס צו ראטעווען. א פלאש וויין אפילו האבען זיי מיר געבראכט. איך האב זי אפילו נישט אנגעריהרט מיט'ן מויל: אמת נסך! נאר זיין מיין איז דאך גוט געווען... אחוץ דעם פלעגען זיי מיר דריי מאל אין טאג מעסטען מיט א גלעזערען רעהרעל די היץ, אזוי הייסען דא די דאקטוירים... און ווער האט מיר דאס אלץ דערצעהלט? טאקע דער שוחט מיט'ן וויב; זיי האבען מיר דאס אלץ דערצעהלט. וועז נישט לייב חזן און סאפיע, וואלסט דו שוין היינט, חס ושלום, אן אלמנה געווען! שרייבסט דו אין דער אייגענער ציים אזוינע נארישע הבלים. פע, א חרפה און א שאנד! איך וויים נארנישט, ווי דו וועסט קאנען קומען קיין אמעריקא, ווי דו וועסט נאר קאנען זיין אין אמעריקא!

איך חאף, מיין ליעבע חנח'לע, אז דו וועסט אוועקווארפען די נארישקייטען, און פון היינט מאל אן, וועסט דו מיר שוין דאס לעבען מיט אזוינע בריף נישט פארביטערען.

אפט שלאף איך נישט ביינאכט. דאכט זיך מיר דאמאלט, אז איך זעה בחוש, ווי דו זיצסט דארט ביים טיש און שרייבסט צו מיר א בריף. דו שרייבסט און מעקסט, שרייבסט און מעקסט, און איך זעה דעם בריף. אבער פון וויייטען דערקענען איך נישט די אותיות און איך האב גרוים צער דערפון, וואס איך קאן דעם בריף פון דערווייטען נישט לייענען, און דו נעמסט די פעדער, לענסט זי דעם קינד אין הענטעל ארייין, — אויף דער שוים ארויף האסט די עם געגומען, — און פיהרסט מיט זיין הענטעל!

און דו זעהסט, מיין ליעב וויב, אז איך שיק דיר וואר ביי וואר פינף דאלאר; אז איך קום אוים מיט אזוי וועניג. און אינגאנצען האב איך נישט מעהר, ווי דריי העמדער; וואכים בעטען סאפיע'ן, זי זאל מיר קויפען, קאן איך נישט. און די שוחט'קע איז א יולדת און געהט נאר פון בעט נישט ארא, און מארגען וועט זיין, אם ירצה השם, דער ברית מיט מזל...

יא... נישט דאס אבער מיין איך. דער עיקר איז — זיי א מענש, פאר זיך און פאר מיר, דיין מאז.

שמואל משח.

א צושריפט אין דער זייט איבער דער גאַנצער לענג פון בריף:

די מינוט באקום איך פון דיר ווידער א בריף. אצינד מיין חנה'לע זאָג איך דיר שוין בפירוש און בפרוטרוט, אז דאָס איז א פשוט'ער שׂנעון, רחמנא לצלן! טאקע, ווי מען זאָגט, מוי'ל און אויערען אויפצושטעלען, אויף וואונדער צו לויפען! דו שרייבסט, אז דו קאַנסט דיר אויך לאָזען וואקסען צעפּ און רעדען מיט פריצים, אז דו קאַנסט אויך זינגען און טאַנצען — און, אז דו וועסט צו־סום אוועקגעהן צום רבי'ן און אָפּגעבען א קוויטעל, ער זאָל שיקען א מיתה משונה אויף מיר און אויף זיי — — —

וואָס שרייבסט דו? וואָס איז עס פאר דבורים?

רבונו של עולם, וואָס איז מיט דיר געוואָרען?

איך קלער און קלער, און וויים שוין נישט וואָס צו קלערען! איך זאָג דיר מיין עצה: זאָלסט אוועקווארפען דיין לשון הרע, מיט'ן רכילות, מיט די קללות! עס פאסט נישט פאר דיר! און איך זאָג דיר, בלי נדר ובלי מסקנא, אז באם דו וועסט מיר נישט גיך און באָלד שרייבען א בריף, ווי א כשר אידיש ווייבעל דארף שרייבען, וועל איך דיר פשוט נישט ענטפערען; איך וועל שיקען א שליח מיוחד נאכ'ן קינד אהן דיר... הערסט? אז נישט... וועל איך מיך וואר־פען אין ים צריין!... עס איז א פאַל, חס ושלום, משוגע צו ווערען! דיין מאַו, הנ"ל.

ג.

צוויי בריף, וואָס חנה האָט באקומען פון איהר קרובה פון לובלין און פון איהר ברודער.

ערשטער בריף.

ידידתי, שארת בשרי, האשה הצנועה והחשובה, מרת חנה תחיה.

ליעבע חנה! דו ביסט געוועזען א גאַנצער נאר און א האַלבער נביא, אז דו האָסט מיר געשיקט א צווייטען בריף! וואָרים דער ערשטער בריף איז אריינגעפאַלען מיין זוֹל וסובא אין דער האַנט

אריין ; ער האָט איהם אריינגעלאָזט צו זיך אין קעשענע, אוו. ברוך השם, פארגעסען אפצוגעבען ! אזוי איז זיין שטייגער, אחוץ פרעסען אוו זויפען ליגט איהם נאָרנישט אין זינען. נאָר, אז איך האָב באקומען דעם צווייטען בריף, איז מיר באלד איינגעפאלען, צו זיכען ביי איהם אין קעשענע. אוו, אז מען זוכט, געפינט מען.

חנה'לע קרוין ! לעזענדיג דיינע צוויי ביטערע בריף, האָב איך נעמיינט, אז מען שלאָגט מיך מיט א האָק אין קאָפ אריין. פאר גרויס צער האָב איך נישט נעוואוסט, וואו איך בין אין דער וועלט. תיכף ומיד האָב איך מיך אבער בארוהיגט, איך האָב מיר אזוי געטראכט : למשל, וועז מיין משוגע'נער מאן וואלט געוואלט עוקר זיין קיין אמעריקא — נו ? וואלט איך דאך מיר געמאכט סעודת פורים, געלאזט זיך כלי־זמר שפילען !

וואָרים באַרעבען : די גאנצע פרנסה מיינע איז, ווי דו ווייסט, פון פעסעל סמאלע. דאַרף איך, ברוך חשם, נישט זיין לאסקע. במילא, קאָן איך נאָרנישט פאַרטראָגען זיינע תנועות אוו העויות, אז ער קומט צו מיר אין געוועלב אריין.

א אידענע, ענטפערט ער נישט, דער חסיד ! נעמט נישט אוים דער חאנט ! אוו, זאגט ער אמאל א קונה, א מאנסביל, א מקח, איז עס טאקע אונטער'ן קרן ! נעמט ער געלט, נאָרט מען איהם אריין פאלשע אוו אפנעריבענע מטבעות ! טוט ער מיר שוין די טובה, אוו נעמט א שטיקעל קרייט אין האנט אריין, אוו מאכט א חשבון ! זאל מען מיר אזוי רעבענען מיינע זינד אויף יענער וועלט, ווי ער בארעבענט מיין סחורה !

אוו דאָס, וואָס דיין מאן, האָט דיר נישט איבערגעלאזט קיין גט, איז מיר גאר קיין גרויס וואונדער נישט ; וואָרים מיין מאן דער משוגע'נער, לעקט ביי מיר נישט קיין האניג, ווייל מיר אויך קיין גט נישט געבען ! אוו צו וואָס זאל ער מיר געבען א גט? עס פעהלט איהם עפעס ביי מיר ? ער האָט זיך זיין פיינע דירה, קומט ער אחיים, איז גרייט א וואַרמעס, דאָס בעט איז געבעט צו רער צייט, משבת לשבת — א וויים קלאָר חעמד ? פיעל מאל איך בעט איהם מיט גוטען, ער זאל געהן צו אלדי רוחות, אוו ער — נאָרנישט ! ער זאל זיך עס א ריהר טון ! אוו אז איך שילט איהם אַרער וואָרף איהם עפעס אין קאָפ אריין, רוקט ער זיך אפ אין א ווינקעל, מאכט א רחמנות פנים, נעמט נאָר אמאל טים אויף די עינים ; אוו איך

נאר קריג אויפ'ן רחמנות! גיב איהם נאך עסעז אוז טרינקעז, אוז ער גענט זיך אוועק!

אוז וואס דו שרייבסט מיר וועגעז דיין משפט, זיי וויסעז, שוועסטער חנה, אז איך האב דאָ אז אדוואקאט נאר א מפורסם, וואַרים, צו מיין בייז מזל, האב איך אלץ־אין־איינעם ספראווען מיט די קעכינם די חצופות; הערסט דו, חנה'לע, אזעלכע דינס־טעז, ווי מיר האבעז דאָ אין לובלין, איז אויף דער וועלט נישטאָ! וואס זאל איך דיר זאגעז, פרעסערקעס אוז זויפערקעס, גנב'ע־נעז מיט די אויגעז, אנטלויפעז נאך פאר'ן קוואַרטאל אוז גיבעז מיר נאך אין סאנד אריין, איך זאל זיי באצאהלעז פאר א קוואר־טאל! אוז אין סאנד איז היינטיגע צייטעז, רחמנא לצלן, קיין חלוק נישט צווישעז א דינסט אוז א בעל־הבית'טע, אוז איך מוז שטעהז מיט איהר אין איין שורה! איך טאר אפילו א מויל נישט עפענעז. א וואַרט נישט רעדעז, וואַרים באלד גיט דער סודיא א קלונג מיט'ז גלעקעל אוז פארשרייבט שטראָף ביז דריי רובל. דעריבער געה איך טאקע נישט אליין אין סאנד אריין, אוז האב מיר אוים־געזוכט א גוטעז אדוואקאט, א מויל — שוועבעל אוז פעך, אוז ער פיהרט מיר שוין אוים די זאך, ווי עס געהער צו זיין. ער האט מיר אליין געזאגט, אז דער סודיא האט מיך שוין וויפיעל מאל געוואלט אויס־ישב'עז פאר א בלבול, פאר וואס איך ריים א דינסט ביי דיר האר, אדער אזוי פאר א מתנת יד! קאז ער אבער נישט, וואַרים דער אדוואקאט מיינער האט ביי זיך אלע סאנדאווע ביכער, ווייסט אלע, אבער טאקע אלע זאקאנעם, אוז קלייבט אוים פאר מיינעט־וועגעז די בעסטע זאקאנעם, אוז שטעכט איהם דערמיט די אויגעז אוים אוז ער בלייבט זיצעז ווי א גולם — ווייל יא, ווייל נישט, שרייבעז מוז ער: פּטור, פּטור!

אוז תיכף ומיד, — אז איך האב דיין בריף באקומעז, אוז האב דעם פריהערדינגעז געפונעז ביים בטלז מיינעם אין קעשענע— בין איך געלאפעז צום אדוואקאט, אוז ער האט מיך אויפגענומעז מיט גרוים כבוד, טאקע ביי זיך אין פיינעם קאבינעט, אוז האט מיך געבעטעז זיצעז אויף דער פלושענער סאפא.

איך האב איהם דערצעהלט דיין גאנץ עסק, פוז אלף ביז תיו, טאקע ביז אויף דער האר; אוז ער האט אלסדינג געלאסעז אויסגע־געהערט, הגם דאס פארצימער איז געווען פול אוז פול מיט מענ־

שען. ער האָט אויסגעהערט און איז זיך אַרומגעגאַנגען אין זאַל אויף און אַפּ.

דערנאָך האָט ער אָפּגעזיפצט, און געזאָגט, אז לויט די זאַקאָנעס, האָט א טאָכטער דעם אייגענעם דין וואָס א זוהן, און קריגט א גלייך חלק ירושה ווי ער. איז דאָך, דאָכט זיך, גוט? איז אָבער פּאַראַן א שלעכטער פונקט, אז א ווייב קאָן נישט מאַנען אין סאָנד, אָהן דעם מאַנס ידיעה. זי איז אין זיין רשות און מוז האָבען זיין פּלעניפּאָטענציע...

און אז איך האָב איהם געזאָגט, אז דו ביסט, לא עליכם אז עגונה, אז דער מאַן דיינער האָט דיך אוועקגעוואַרפען, און דו מעגסט, לויט מיין שכל, טון אלץ וואָס דו ווילסט, האָט ער זיך מיר געשטעלט קעגנאיבער און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אין דער בריט, לא מיט אן אלף — הייסט עס!

און תיכף איז ער צוגעגאַנגען צו דער שאַנק, האָט זי געעפענט, און אַרויסגענומען א בור, נאָר א בור; אריינגעקיקט אין אוועקגעלענט, אַריינגעקוקט און אוועקגעלעגט, און דורכגעוואַרפען אזוי כמה וכמה ביכער, קלייע און גרויסע און נאָר גרעסערע; איינער איז געווען א גראָבער, איך זאל נישט זינדיגען מיט די רעד, ווי א דבר אחר, און דאָרט, אפּנים, האָט ער געפונען, וואָס ער האָט געזוכט, וואַרים ער האָט געקוקט און געקוקט.

און דערנאָך זאָגט ער מיר, אז אויב עס וועט פּאַרבייגעהן פינף יאָהר זייט דיין מאן איז אַנטלאָפען, און דו וועסט ברענגען א פּאָפיר פון וואַיט פון דיין שטאָדט, אז אין די גאַנצע פינף יאָהר האָט זיך דיין מאן נישט געווויזען, וועט ער, דער אַדוואָקאָט, איינגעבען פאר דיר א פּראָזשבע אין סאָנד אריין, און דער סאָנד וועט דיר געבען רשות צו פּראָצעסירען אָהן דעם מאן.

אזוי האָט ער אויסדריקלעך געזאָגט, און איך גיב דיר איבער זיינע דבורים וואַרט ביי וואַרט.

איך האָב איהם געגעבען א רובל, האָט ער זיך אפילו געקרימט, אפּנים, וועניג, נאָר גענומען האָט ער; זאָלסט די מיר, חנה'שי קרוין, דעם רובל, למען השם, באלד אָפּשיקען, וואַרים די פּרנסה איז זעהר געשלאָגען, און סמאָלע איז היינט גאָר קיין גאַנגבאַר אַרטיקעל נישט...

אציגד צוריק צו דער זאַך:

עס קומט אויס אויף מיינע רעד! איך זאג דאס אלע מאל, אז די תורה הקדושה (זייערע זאקאנעס, להבדיל, אודאי!) האט אונז איבערגענעבען אין גזל'נישע הענט אריין. א מאנסביל, א גולם, א לא יוצלח, מעג נט'ן דאס ווייב ווען ער וויל; אליין, צי דורך א שליח, אין אזא אשת חיל, למשל, ווי איך בין, קאן נישט פטור ווערען פון א מאן א בטלן, בשום אופן וצד!

נעהען מיר ביידע אויף א ברית, שמאפט מען איהם מיט פיש און פלייש, פון אלעם גוטען, און איך — באקום מילכיגע ציקאריע!

זיצט ער אין סוכה, מוז איך איהם ארויפשיקען דאס שענסטע און דאס בעסטע, און פאר זיך לאזען די ביינער!

דרויי וואכען, ניין טעג, און אלע תעניתים האב איך גלייך מיט איהם; שפחת תורח איז זיין!

ע ר נעהט צים רב, א י ה ם נים מען מער מיט עפעל! און וואס וועט זיין דארטען, מישטייגם געזאגט — דער גן־ערן מיינער? איך וועל זיין דעם משוגע'נעמס פוסענבענקעל. ער וועט זיך דארט זיצען אויף א פאטער־שטול, און איך וועל זיין, זיין פוסענבענקעל!

דא אויף דער וועלט איז ער לכל חפחות א שוואכער בשר ודם, חאט ער פאר מ י ר מורא; אבער וואס אין גן־ערן וועט זיין, פרעג מיך בחרם! און, זאגען זאג איך דיר אויסדריקליך, זאל ער מיר דארט א שטוים טון מיט'ן פוס, ווייסט דער אויבערשטער, וואס דערפון וועט ארויסקומען!

און צוריק געשמועסט; וואס טויג דיר א גט? גלויב מיר, אלע חינט האבען איין פנים! אלע — נישט ווערט א דרייער! ווייסט דאך — מיין שוועסטער מרים חאט צעהן געהענריגע יאהר געלי־טען פון איהר מאן, אויידער זי האט פון איהם ארויסגעקריגען א גט; דערפאר האט זי איהם אוועקגענעבען דאס גאלט, די מלבושים, מיט איין ווארט — הכל כאשר לכל. נו, דאכט זיך, מזל און ברכה!

האט זי ווייטער חתונה, טוישט זי שופרות אויף קאנע־ביינד־לער, א נייער בטלן צום קארמען! זי שרייט ווייטער א גט; ער הערט זי ווי'ן רב און זי האט שוין נישט מיט וואס צו באצאהלען!

בקצור, שוועסטער חנה, אונזער מוטער חוה האט געזינדיגט און מיר לויידען פאר איהרע זינד! און אייביג וועלען מיר אזוי לוי־דען! רעז! — פאר א כאו קאן מען אפילו אין קבר נישט אנטרינען.

לעבדים ולשפחות האט מען אונז פארקויפט, אפילו אויף יענער וועלט אויך! — אזוי איז געווען פארצייטענס, אזוי איז היינט; און לעתיד לבוא וועט אויך אזוי זיין, מען מוז ליידען! וואהרים וואס זאל מען טון, אז עס איז דעם רבונו של עולם'ס רצון אזוי.

דעריבער, שוועסטער חנה, האב בטחון אויף גאט, ברוך הוא, פארבלייב געזונט און פארגעס דייז מאן! אין אמעריקא, איז ער אודאי ארוים לתרבות רעה. אזוי טוען זיי שוין שטענדיג, ימח שמם, אז זיי קומען קיין אמעריקא!

אין דער התחלה שרייבען זיי צוקער־זיסע בריוועלעך, שיקען געלט; דערנאך ווערט עס וואס אמאל וועניגער; שרייבט מען אוז מען שיקט שוין געלט אמאל אין א יאהר. דערנאך — איינמאל אין א יובל... זיי ברויכען דאכט נישט זייערע ווייבער! זיי תאבען דאכט, רחמנא לצלן, אנדערע, בעסערע, פלינקערע ווייבער.

איך זאל נישט זינדיגען מיט די רעד, ביי אונז איז לובלין איז אין דער אידישער גאס, נישט רא קיין חויז אחן אן עגונח! שרייב דרויי פאי'ן, זאג איך דיר, פארגעס! זאל זיך דיר דאכטען, אז די ביסט אן אלמנה, חס ושלום, אדער א גרושה!

זעה בעסער צו טון אין דיינע ציבעלעס. זאל דיר חשם יתברך, שיקען הצלחה אין דיין עסק. זאלסט מצליח זיין, וואו דו וועסט זיך נאר קעהרען און וועגדרען. ווי עס ווינשט דיר דיין קרובה.

(די אונפערשריפט איז נישט צום איבערלעזען).

איך בעט דיך, למען השם, דו זאלסט מיר וואס צום גע־שווינדסטען אפשיקען דעם רובל, וואהרים מיין מאן, דער זאל סובא, האט שוין פאראיבעל אויף מיר, צו וואס איך האב אויסגעלעגט דעם רובל.

(די זעלבע נישטלעזערע אונטערשריפט).

צווייטער בריף.

לאחותי הצנועה, הנגידה, החשובה מרת חנה תחית.

ערשטענס מעלד איך דיר, טייערע שוועסטער, אז מיר זענען, ברוך חשם, אלע בקו חבריאה, חוץ אשתי חוח'לע, תחית, וואס דער חוסט, לא עליכם, לאזוי זי נישט אפ א רגע, און תיפח, אם ירצה

חשם נאך דער חתונה, וועט זי מוזען פאהרען קיין וואַרשוי צו'ן א דאקטאר.

רצוף בזה, שיק איך אייך א חתונה־בריוועל. זאלסט זעהן, למען השם, צו קומען אויף דער חתונה, און מקבל תענוג זיין, נאר, למען השם, בעט איך דיך, אז זאלסט מיר נישט שטערען דעם נחת פון בתי תחיה, אין באהאלטען אלע טענות ותביעות אויף נאך דער חתונה.

קיין כלה־מתנה ביסט דו נישט מחויב צו ברענגען. אויב עס גהעטט דיר וועגען דער בושה, וועט זיך נאך, אם ירצה השם, געפינען עפעס אין שטוב פאר דיר פאר א מתנה; איך וועל דיר נישט קאַרגען. בלוט איז קיין וואסער נישט און א שוועסטער בלייבט שוועסטער.

און וואם דו שרייבסט, אז דו האסט קיין מלבושים נישט, איז אויך נאריש. קאנסט דיר באַרגען א מלבוש, אדער דאַרט, אדער דא, אז דו וועסט קומען.

און וואם דו שרייבסט, דו קאנסט דיך נישט טרייסטען נאכ'ן ילד, וואם איז נפטר געוואַרען, — זיי וויסען, שוועסטער לעבען, אז — ה' נתן וה' לקח. קינדער זענען א פקדון פון גאט, ברוך הוא, און אז ער וויל אפנעמען דאם פקדון, טאר מען אפילו נישט מהרהר זיין, נישט איבערקלערען, חס ושלום!

און וואם דו שרייבסט, אז דו האסט מורא, דיין שמואל משה זאל נישט געוואר ווערען, אז דאם קינד לעבט נישט און דורך דעם, זאל ער זיך, חס־ושלום, פון דיר אינגאנצען נישט אפרייסען, — איז אויך אן אומזיסטער חשד... גלויב מיר, שוועסטער חנה, אז עס איז גאר נאריש. וואַרים — ממה נפשך: איז אמת, וואם לייטען זאגען, אז שמואל משה איז געוואַרען אוים שמואל משה, חס ושלום, אז ער איז אוועק גאר אין אנדערע דרכים, — איז אלץ איינס, צי דאם קינד לעבט, צי ניין; נישט ער דארף דיך, נישט דו קאנסט דיך האלטען אן איהם!

אויב ווייטער, ווי איך האף צו זיין לייבען נאמען, דאם אלץ איז נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, נאר א בלבול פון בייזע מייליר, און, ווי איך גלויב באמונה שלמה, שמואל משה איז טאקע שמואל משה, דער מופלג, דער פרומער איד, האסט דו נישט וואם מורא צו האבען! פארקעהרט, ביי האלב הוצאה וועט איהם אצינד

לייכטער זיין דיך אראפצונעמען אהין, און איהר וועט לעבען בשלום ושלוה כנהוג בישראל...

און וואס דו האסט פון איהם אזוי לאנג קיין ידיעה נישט,— מה רעש? עס איז דאך, דאכט זיך, מעבר לים! וויפיעל שיפען גע־חען אונטער, רחמנא לצלן; וויפיעל בריעף־טרעגער קאנען אומקו־מען אויף אזא מהלך. און אפשר מוזען נאך די שיפען דורכגעהן אויף דעם ארט, וואו, דער ספר הברית שרייבט, אז דאס וואסער שטעהט ווי א בארג און עס איז טאקע סכנת נפשות. דאנק זיין ליעבען נאמען, וואס דיין שמואל משה איז בשלום אריבער! דאס פאהרען למדינת הים האלט איך טאקע פאר אן עולה, עס איז א סימן פון וועניג בטחון, וואריים וער עס האט בטחון ווייסט, אז וואו נאט וויל, דא העלפט ער, און עס איז נישט כדאי איינצושטעל־לען דעם גוף מיט דער נשמה! וואריים, לויט מענשען דערצעהלען, איז אמעריקא פאר דער נשמה אסך מסוכנ'ער, ווי דער ים צום גוף. דאס אידישקייט, זאגט מען, גיט מען באלד אפ אויף דער שיף, ווי דער ים גיט זיך נאר א שאקעל! באלד עסט מען פת עכו"ם, מען קליידט זיך דייטש, ווייבער טראגען שייטלען! און יש אומרים — אפילו אייגענע האר. און, א והא ראיה, — מען זאגט, אז איז גאנץ אמעריקא איז קיין אינציגער גוטער איד נישטא. און איך וויים טאקע נישט, ווי אזוי מען לעבט דאך, ווי אזוי מען גיט זיך אן עצה ביי פרנסה זאכען, אדער אז מען וועדט, חס ושלום, קראנק, צי וואס א מענש קאן זיך טרעפען! איך זאג דיר, אז וועד עס פאהרט אין א טומאה אריין איז טאקע מתחייב בנפשו, געהט ער טאקע ווי א נאריש פויגעלע אליין אין דער נעץ אריין! און בפרט א איד א למדן. וואריים, וואס גרעסער דער מענש איז, איז גרעסער די סכנה, מעהר לאקערט אויפ'ן רחמנא לצלן, די קליפה, און ווייל איהם גובר זיין, צי מיט עשירות, צי מיט נשים יפות; די קליפה האט שוין איהרע כלים צו דער ארבייט...

דעריבער איז מיין עצה פאר דיר, אז כל זמן דו ווייסט נישט, וואס דארטען טוט זיך, פארגעס אז דער זאך! האסט דו פרנסה פון די ציבעלעס, איז מה טוב; חס ושלום, — נישט, האב איך פאר דיר אן אנדערע עצה. אם ירצה השם, אז דו וועסט קומען אויף דער חתונה, וועל איך שוין זעהן שלום צו מאכען צווישען דיר און אשתי חוה'לע תחיה. פארט איין פלייש און בלוט. און בטבע, זיי

וויסען, איז זאלתי חוה גיטעל זעהר א גוטע; זי וועט דיר בודאי מוחל זיין, און, אז עס וועט זיין שלום ושלוה, און זי וועט פאהרען באלד, אם ירצה השם, נאך דער חתונה, קיין ווארשוי, — וועסט דו בלייבען בעל־הבית'טע. און אז זי וועט, אם ירצה השם, בשלום און געזונט צוריק קומען, וועט זיך אויך נאך געפינען פאר דיר אן ארט ביים טיש, ווי אויך אין שטוב — א בעט צו שטעלען. עס זענען שלעכטע צייטען, נאר א שוועסטער איז א שוועסטער, שניידט מען ריינערע שטיקלער חעריגג.

נאר אחן דעם אלעם האבען מיר דאך א גרויסען גאט, ברוך תוא! ער זאל נישט קאנען שפייזען איין בשר ודם — א אידענע! נארישקייטען!

און אויף דער חתונה זאלסט דו, למען השם, קומען פריה, זאלסט קאנען חוה גיטלען אביסעל צוהעלפען. אויף דעם איז מען אויך א שוועגערין! דו דארפסט זעהן, מען זאל נישט מוזען, אין חיינטיגע שלעכטע צייטען, צונעמען נאך א סארוועך צי א קעכין... נאר למען השם, פון דעם, וואס איך שרייב דיר דא, דער עיקר וועגען איבערבלייבען ביי אונז אויף שפעטער, זאל בלייבען ביי דיר בסוד, חוה גיטעל זאל נישט וויסען, אז איך חאב אזוינס געשריבען. דאס דארף זיך אליין מאכען, פון זיך אליין... דו וויסט, אז חוה גיטעל חאט פיינט, מען זאל איהר אין שטוב־זאכען עצות געבען... און בטוח בין איך, אז עס וועט זיך מאכען. א אידענע בלייבט א אידענע, כאטש זי מיינט, אז זי געהט אין ספאדיק! דעריבער מאסע שרייב איך דעם בריף, וועז זוגתי חוה גיטעל איז נישטא אין דער חיים; זי איז ארויסגענאנגען אפשטעלען מיט'ן בדחן, מיט כלי־זמר. איך ווייל איהר אפילו נישט זאגען, אז איך חאב דיר געשיקט א חתונה־בריוועל; לאז זי מיינען, אז דו ביסט אזוי גוט און פרום נעווען, אז דו ביסט אליין געקומען!

און חשם יתברך זאל טרייסטען דיך מיט אלע אבלי־ישראל, און לאז אויסשפרייטען די פליגעל פון רחמנות אויף אלע עגונות, אמן! כן יהי רצון!

אחותי חנה! דו וועסט דיך מישב זיין, בלייבען דארט אדער קומען צו אונז אויף שטענדיג, — למען השם, אויף דער חתונה זאלסט דו קומען! דורכאוים קומען! און דו וועסט קיין חרטה, חס ושלום, נישט האבען! עס וועט זיין, אם ירצה השם, א שעחנע

חתונה. עס קאן נאר מעגליך זיין, אז ער אליין, זאל מאריך ימים ושנים זיין, וועט קומען אויף דער חתונה. עס וועט מיך קאסטען א מטמון, נאר עס איז כדאי! פארשטעהסט דו, אז אויף אזא חתונה איז כדאי צו קומען!

פון מיר, אחיך,

מ נ ח ם מ ע נ ד ע ל.

זוגתי חוה גיטעל, איז בזו חרגע געקומען פון מארק, און זעה א סימן, אז עס איז שוין אזוי מן השמים באשערט, — זי אליין האט מיר געזאגט, אז איך דארף מיך פאר איחר מים'ן ברוף נישט צו באהאלטען, אז זי האט אויף דיר קיין פאראיבעל נישט. איהר עצה איז, זאלסט פארקויפען די ציבעלעס, מאכען זיך א מלבוש, און קומען לייטען גלייך, ווי א טייערע מחותנת'טע, אויף דער חתונה.

קיין מתנה, זאגט זי אויך, דארף מען נישט. און חאנדלען מיט ציבעלעס קאן מען, זאגט זי, ביי אונז אויך.

איך זאג דיר, אז זוגתי חוה גיטעל, איז א גוטע פון א חכמה. און, אז דו וועסט נאר נישט זיין איינגעשפארט, וועט זיך אלץ ענ־דיגען בכי טוב; וועסט, מיט גאטס הילף, זעהן!

אחיך תנ"ל.

א נישט געעכדיגטער בריף פון חנח'ן צום משן.

מזל טוב דיר, מיין טייערער כשר'ער מאן, מזל טוב דיר!

נא דיר, חער פון אונז ישועות ונחמות! גאט זאל געבען, איך זאל פון דיר אויך הערען אזוינע גוטע בשורות, אזוינע ישועות ונחמות; אמן, כן יחי רצון! מיר זענען דאך, ווי דו האסט געשרי־בען, א זווג אויף ד ע ר וועלט און אויף י ע נ ע ר וועלט!

ערשטענס קום איך דיר, מיין טייערער מאן, צו מעלדען, אז דער ברודער מיינער מנחם מענדעל שיחיה ואשתו חוה גיטעל שתחיה, זאלען ביידע דערלעבען משיח'ס צייטען, האבען מיר אלצדינג מוחל געווען, און האבען מיך ארומגעברענגט, אין א מזל'דיגע שעה, צו

זייער טאכטער אויף דער חתונה — אויף סאשע ביילע'ס חתונה.

א חתונה איז געווען גאר א שענע, שענער קאן שוין נישט זיין! געלויבט איז השם יתברך, וואס איך האב זוכה געווען און דערלעבט צו זהן אזא חתונה! עס איז געווען מכל המינים פליישען, עוף און רינד־פליש; היינט — פישען, אזוינע פיש און געפילטע פיש, און נאך אלערליי מאכלים; אחוץ ווין, בראנפען, וכל מאשר לכל...

און אלץ איז געווען אזוי גערָאטען, אזוי פין! און איך אליין האב דאס פליש געקאכט, די פיש געפילט, דעם צימעס געמאכט, צום טיש אנגעריכט. און פריהער נאך אלץ אליין אייגנעקוויפט!

איך בין, ברוך השם, די גאנצע בעל הבית'טע געווען! די סארווערקע אויך; וואָרים, געקומען בין איך נישט צוליב דעם נחת אליין.

איך האב מיין ביסעל ציבעלעם פארקויפט, געמאכט מיר א שטיקעל מלבוש און געקומען, אויף מיינע קרובים'ס פארלאנג, נאכצע אכט טאג פאר דער חתונה; וואָרים עם האט נישט געהאט יוער צו טון, מחמת די כלה אליין איז פארטון געווען אין די מלבושים, זי האט פארברענגט בין צום חופה־טאג ביים שניידער, ביים שוסטער, אפילו ביים גאלדשמיד!...

או ן חוה גיטעל, נעבער, די שוועגערין מיינע, — הוסט! און די מילץ, זאגט מען, איז ביי איהר נישט ווי עם דארף צו זיין!

כין איך טאקע געווען די גאנצע מחותנת'טע, פ א ר דער חתונה, און נ א ך דער חתונה, נאר נישט א ו י ף דער חתונה. בשעת החתונה בין איך געווען זעהר מיד און פארמאטערט. איך בין מיר געזעסען אין א ווינקעלע און געווינט פאר נחת, וואס איך האב זוכה געווען, חתונה צו מאכען מיין ברודערס טאכטער; אויך — וואס זי האט געהאט אזא לייטישע חתונה.

און אפילו נאך דער חתונה! האבען זיי מיך אויך, חס ושלום, נישט באלד ארויסגעטריבען.

תיכף נאך דער חתונה, איז די שוועגערין, זאל געזונט און שטארק זיין, געפאהרען קיין לובלין צו א דאקטאר, זיך אן עצה צו האלטען, צו וועלכען דאקטאר זי זאל פאהרען קיין וואַרשוי.

דערנאך איז זי געפאהרען קיין וואַרשוי, און איז אויסגעווען ביי אלע גרויסע דאקטוירים; פון דארט איז זי געפאהרען ערגעץ אנדערש, וואסער טרינקען, — מינעראל־וואסער הייסט עס, — און איבער דער גאנצער צייט, לערך זעקס חדשים, בין איך געווען די גאנצע בעל הבית'טע אין שטוב. השם יתברך, זאל עס זיי געדענקען און זאל זיי דערפאר באלוינען!

קיין קעכין איז נישט געווען, האב איך געקאכט... און דער־פון האב איך פיעל נחת געשעפט, ווי פון א ברונען!

ערשטענס, האב איך קיין צייט נישט געהאט צו קלערען און צו טראכטען, און בין, חס ושלום! נישט משוגע געוואָרען, אפילו נישט אריינגעפאלען אין א מרה שחורה! און קיין צייט האט נישט געקאָסט זיין, וואָרים די שפע, איז ביי מיין ברודער, ברוך השם, גרויס.

די שענק איז, ברוך השם, פול; מען לעזט שטיקער גאלד, הון פון אידען און הן פון גוים, להבדיל!

און מיין שוועגערינס, חוה גיטל תחיה'ס, געפילטע פיש האבען, ברוך השם, א נאמען אויף דער וועלט, און אן עולם זיצט, ברוך השם! עסט און טרינקט.

האט זיך אמאל פאסירט, אז איך האב פארט אנגעהויבען עפעס איבערצוקלערען, און האב מיך ג ע ו ו א ל ט פארטראכ־טען; איז אייף דעם געווען אונזער בייל סאשע, זאל לעבען, זי האט מיך באלד דערמאנט! און אן אויג האט זי, קיין עין־הרע, א גוטס, באלד דערזהט זי!

און אזוי איז אלץ געגאנגען בדרך הישר...

פאר גרויס נחת, וואס איך בין דא די גאנצע בעל הבית'טע, האב איך איינמאל ארויסגעוואָרפען א טראפען בלוט פון האלז, איין טראפען נישט מעהר.

דאס האט ווייטער דערזהען מנחם מענדעל, זאל געזונט זיין, האט ער מיר אנגעזאגט זהיר והזהר, איך זאל מיך נישט מאכען ווייסענדיג! וואָרים, ווערט מען, ח"ו, געוואָר, וועט מען, חלילה, ווייכען זיין שטוב. יוסל גאסט־הייזער פון קעגענאיבער וועט באלד זאגען שווינדזוכט און פטור! אונזער זייט גאס, וועט מיט גראז פאַרוואקסען וועלען!

בייל סאשע אבער איז קליגער פאר איהם. זי האט באלד

בארשטאנען, אז עס איז נישט קיין שווינדזוכט, נאר, אז איך האב נעמוזט כאפען א שטיקעל פיש און איינשלינגען, און צוראצט זיך דעם האלז מיט א ביינדעל. און, כדי איך זאל, חס ושלום, נישט דערשטיקט ווערען, האט זי מיר דערלאנגט אין די פליצעס: דאס ביינדעל זאל ארויס אדער ארויס און נישט בלייבען, חס ושלום, שטעקען אין האלז. פאר גרויס ליעבשאפט, האט זי מיר צו א שטארקען קלאפ געטאן, דאס ביינדעל פון פיש איז אודאי ארויס. נאר דערביי האבען מ י י נ ע ביינער אביסעל געליטען...

דאס אלץ איז איבערגענאנגען בשלום, און, חוח גיטעל, זאל נעזונט זיין, איז צוריק געקומען פון וואסער טרינקען.

געקומען איז זי, געלויבט השם יתברך, פריש און נעזונט. א מחיה געווען צו קוקען! געלויכטען ווי די זון! היינט האט זי אנגעהויבען מתנות, — נאר פיינע זאכען; פאר זיך, פאר'ן מאן, פאר דער מאכטער מיט'ן איידעם... טייערע מתנות, נאר מיר האבן זי קיין מתנה נישט נעברענגט; איך בין, זאגט זי, חס ושלום, קיין דינסט נישט, מען זאל מיר שענקען מתנות, מען צאחלט מיר רען שכירות? איך בין דאך געווען בעל הבית'טע!

חוה גיטעל אליין האט כמה פעמים געזאגט, אז איך בין נעד וועזען די גאנצע בעל הבית'טע, און האב געטאן, וואס מיין האר'ס האט געגלוסט!

און קוים איז חוה גיטעל געקומען, איז זי נעווארען, אז מנחם מענדעל איז איבער דער גאנצער צייט, נישט נעווען ביים רבי'ן, האט זי פארבראכען די הענט, אז די ביינער פון די מינגער האבען נעקנאקט, און האט מיד באלד ארויסגעשיקט אין משרק פריין דינגען א פוהר.

נאך דעם זעלבען טאג איז מנחם מענדעל, זאל נעזונט זיין, אוועקגעפאהרען אין א מזל'דיגער שעה צום צדיק.

און אויף מארגען האט מיר חוה גיטעל אן עצה נעגעבען, איך זאל צוזאמען נעמען מיינע זאכען און נעהן צו אל די גומע יאתר... וואריס, ווי באלד זי אליין איז דא, און בייא סאשע העלפט איהר צו, בין איך דאס סינפטע ראד ביים וואגען, און וועל נאך, חלילה, פשוגע ווערען פון לעדיג געהן. זי האט מיר נעראטען, ענטוועדער איך זאל פאהרען צוריק, פון וואנען איך בין נעקומען, אדער דא

בלייבען און טון, וואס מיין הארץ וועט גלוסטען. זי זאגט מיר, חלילה, קיין דעה נישט.

נאר די זעלבע נאכט, האב איך שוין אין איחר שטוב נישט נענעבטינט.

א שעהנע נאכט איז געווען, האב איך זיך דורכשפאצירט אין אלע גאסען מיט'ן פעקעל אונטער'ן ארעם.

זעהסט דו דאך, מיין טייערער, כשר'ער מאן, אז מיר איז, ברוך השם נאנץ נוט, אז דו דארפסט מיר מעהר קיין נעלט נישט שיקען, ווי דו פלעגסט אמאל שיקען. גיב בעסער דאס נעלט לייב חזן, ער זאל דיר קויפען ש"ס, אדער גנענדעל־סאפיען, זי זאל דיר לאזען מאכען חעמדער, און זעה, למען השם, זי זאל דיר אליין די העמדער אנמעסטען, און זעהן ווי זיי ליגען, די העמדער, — עס איז דאך אמעריקא.

זעהסט דו, מיין ליעבער, טייערער מאן, אז איך בין שוין מעהר קיינעם נישט חושד אומזיסט. איך זאג שוין נישט, אז נגענדעל, לייב־חזן'ס טאכטער, האט ביי מיר צוגע'גנב'עט א לע־פעל, אדער דעם מאן, חס ושלום! און אויב איך האב נישט, נישט דעם לעפעל, נישט קיין מאן, ווייס איך, אז זי איז בודאי נאך נישט שולדיג. איך גלויב באמונה שלמה, אז השם יתברך האט דיך און מיך נעוואלט מזכה זיין, האט ער דיר צוגעשיקט אויף דער שיף לייב חזן מיט דער טאכטער, זיי זאלען דיך פארזארגען; כהויה — אלץ ווי דו האסט מיר נעשריבען. נאר איין זאך וועט נישט זיין ווי דו האסט נעזאגט! זאלסט אפילו אוים דער הויט שפרינגען, וועסט דו נישט שיקען קיין שליח מיוחד נאכ'ן קינד, זאלסט עס צונעמען פון מיר צו דיר קיין אמעריקא. וואהרים דאס קינד אונ־זערם איז, אין דיין זכות און זכות פון דיינע אבות — לאנג שוין נישטא; מען האט עס באהאלטען ערגעץ אויפ'ן בית־עולם, איז א קליין שטיבעלע אחן א טירל, אהן א פענסטערל, — שריי חי־וקים, וועסט דו נישט וויסען, וואו זיינע ביינדעלעך ליגען! קיין שום מצבה, קיין שום סימן, גארנישט! זוך דעם ווינט אויפ'ן פעלד!

די אסכרח האט עם צוגענומען אונטער איהרע פליגעל...

און ווייל דו ביסט דער גרויסער בעל־זכרון און נערענקסט אלץ, וואס איך האב נערעדט, און אלץ וואס איך האב געטאן, ועל

איך דיר דערצעהלען א מעשה, אפשר וועסט דו זי אויך געדענקען! עס איז א מעשה מיט א שאל, וואס איך האב נישט געוואוסט, וואס מיט איהם צי טון: צי זאל איך איהם כאפען אויף מיר און ארויס־לויפען זוכען א דאקטאר צום קינד, אדער איך זאל פארשטאפען מיט דעם שאל די צובראכענע שויב, דער שניי זאל נישט אריין צום קראנקען קינד אין שטוב אריין, אדער איך זאל צודעקען מיט דעם שאל דאס הייזעריגע קינד, וואס עס שטיקט זיך, נעבעך, — אוז די קעלט איז גאר גרויס, גאר גרויס! אסך מאל בין איך אהין אוז צוריק געלאפען: פון קינד צום פענסטער, צו דער טיר, אוז צוריק פון טיר צום פענסטער, צו דער וויג... אבי געלאפען! דו וועסט שוין, מיין געטרייער מאן, מיין איך, די מינוט נישט פארגעסען. וואהרים, ווי דו מיין טייערער מאן זאגסט, בין איך צוגעבונדען צו דיר, דו צו מיר און ביידע צום קינד, און אצינד, אז דאס קינד איז נישט דא, קאנען מיר ביידע שוין אויך נעלם ווערען. — נאר, וואס וועט גענעדעל זאגען? דעם אמת זאגענדיג, איז ביי מיר נע־בליבען, איך זאל זיך לאזען וואקסען לאנגע האר און אנטון זיך ווי מען טראגט זיך אין אמעריקא. אויך ווייסט דו דאך, אז איך האב א זיסען קול, אז איך פלעג נאכזינגען אלע תפלות, און אצינד, אז איך בין געווען ביי ברודער מנחם מענדעל, זאל געזונט זיין אין נאסט־הויז, האב איך נאר געהערט פון שכור'ע פויערים אלערלייי שהנע לייערער, — האב איך מיך דאס אויך אויסגעלערענט, און איך זינג אודאי אזוי גוט ווי גענעדעל, און אפשר בעסער פאר איהר, און קאן מעהר לייערלעך פאר איהר. און נעכטען ביינאכט, אז איך האב גענעכטיגט אונטער'ן בלויזען הימעל, איז נאר צו מיר געקו־מען די מלכה שבא און האט מיך אויסגעלערענט טאנצען — אוז א גאנצע נאכט האב איך ארומגעטאנצט מיט דער מלכה שבא קע־גען דער לבנה.

אוז דו, מיין לייבער שמואל משה, האסט גאר א מקח טעות געהאט! וואהרים איך בין בעסער פאר גענעדלען, וואהרים, איך ge־דענק נאנץ גוט, אז זי האט געהאט צוויי פעפערלעך, איינעם אויפ'ן לינקען אויער און א צווייטען אויף דער רעכטער באק, און—א נע־זעל אביסעל א פארדרעהטם. און איך, וווייסט דו דאך, האב א ריין לייב, אהן א שום פעפערל, חס ושלום. — דו האסט געמיינט, אז נאר גענעדעל קאן זינגען, און יעדען פרייטאג צו נאכטס טאנצען,

אז זי אליין קאן זיך לאזען וואקסען צעפ, אנדערע קאנען גארנישט די תורה! נאר איך בין, חס ושלום, אויף דיר נישט אין כעס; האלט דיך אן איהר! מיר איז געגוג, אז איך האב דעם קינדם קבר'ל, איך גע'ה אהין, איך וועל מיר דארט אויסבויען א קליין שטיבעלע און זיצען דארט בין האלבער נאכט, בין דער האהן וועט קרעהען. דעם קינד וועל איך דערצעהלען זים און שטיל פון זיין טאטען שמואל משה'ן, וועט ער שטארק הנאה האבען! און, אז דו וועסט אליין קומען, אדער שיקען א שליח מיוחד, נאכ'ן קינד, וועל איך אייך מיט די נעגעל די אויגען אויסקראצען, וואהרים דאם קינד איז מיינם. נישט גנענדיגט — ימח שמה וזכרה, זאל זי וועהרען מיט דיר אינאיינעם — — —

(דער בריף איז קענטיג נישט קיין געענדיגטער; טעז חאט איהם געפונען צוזאמען מיט די אנדערע בריף אין קעשענע בין דער משוגע'נער חנה.)

משיח'ס צייטען.

עזוי ווי אין אלע אידישע שטעדט און שטעדטלעך איז נאָר ציען, איז אויך געווען אין דער קהלה, וואו מיינע עלטערען האָבען געוואוינט — א משוגע'נער.

ווי נעוועהנליך, האָט דער משוגע'נער פאר קיינעם נישט קיין פורא געהאט, נישט פאר'ן קהל, נישט פאר'ן רב און דיינים, אפילו נישט פאר דעם בעדער מיט'ן קברות־איד, פאר וועלכע די גרעסטע נבירים שרעקען זיך. פאר דאָם האָט דאָם נאנצע שטעדטל, נאָנץ קהל מיט דעם נאנצען כלי־קודש, מיט'ן בעדער און מיט'ן קברות־איד, געציטערט פאר דעם משוגע'נעם און פארמאכט פאר איהם טיר און טויער. און אבוואל דער ארעמער משוגע'נער האָט קיינעם נישט נערעדט קיין שלעכט וואָרט, קיינעם נישט אנגעריהרט מיט'ן מינדסטען פינגער; האָבען אויף איהם אלע געשריגען, מאנכע געשלאָגען, און די גאסען־יונגען פלעגען איהם נאכווארפען בלאָטע און שטיינער.

איך האָב תמיד רחמנות געהאט אויף דעם משוגע'נעם. עס האָט מיך עפעס צו איהם געצויגען, איך האָב מיט איהם געוואלט רעדען, איהם טרייסטען, א גלעט טון, נאָר צוגעהן צו איהם איז נעווען אוממעגליך. איך וואלט באקומען א טייל פון דער בלאָטע און די שטיינער, מיט וועלכע מען פלעגט איהם באמבארדירען. איך בין נעווען א יונג קינד, איך האָב געטראָגען א סיינעם אנצוג פון לעמבערג אדער פון קראקא; און האָב מיר אפגעהיטען מיינע פלייצעס פון שטיינער און מיין אנצוג פון בלאָטע, און זיך געהאלטען פון וויטענס.

דאָם שטעדטל, וואו מיינע עלטערען האָבען געוואוינט, איז וואו איך האָב איבערגעלעבט מיינע קינדער־יאָהרען איז אנצונען פון לעמבערגער און קראקאווער שניידערס, איז נעווען א פעסטונג, ארומגעצאמט מיט גריבער, וואסער, וואלען און הויכע מויערען.

אויף די מויערען זענען געשטאנען הארמאטען, און זעלנער מיט ביקסען האבען זיי געהיטען, מארשירענדיג אויף אין אפ ערנסט און שווייגענדיג. קוים איז נאר צוגעפאלען די נאכט, האט מען אויפגעהויבען די אייזערנע בריק איבער'ן וואסער, פארשלאסען אלע טויערען און אפגעריסען דאס שטעדטעל פון דער רעשט וועלט ביז אין דערפריה. ביי יעדען פארמאכטען טויער איז געשטאנען א וואך, באוואפענט פון קאפ ביז פוס.

ערשט נישט לאנג, בייטאג, זענען מיר אלע פריי געווען, מען האט געמעגט גיהן ארוים און אריין, נישט אנגעפרעגט צום ערשט ביים פלאץ־מאיאר; מען האט זיך אויך געמעגט באדען אין טייך חינטער דער שטאדט, אפילו זיך אויסציהען אויף דער גרינער לאנקע ביים טייך און סוקען אין תימעל אריין, אדער ווייט ערגעץ אין דער וועלט אריין, ווי איינער האט געוואלט. קיינער חאט נישט פאר־דעם קיין שלעכט ווארט נערעדט. איז עמיץ אפילו נישט צוריק־געקומען, האט מען אויף איהם נישט געפרעגט. נאר בייגאכט, האט מען געוואלט, זאל זיין שטיל אין שטעדטעל, מען זאל זיך נישט ארוים און נישט ארויין דרעהען. א „גליק", פלעג איך דאמאלט קלערען ביי מיר, „וואס מען לאזט אונז כאטש ארויין די לבנה"...

און אזוי לאנג איך וועל לעבען, וועל איך נישט פארגעסען דעם „בין־השמשות", דאס צופאלען פון דער נאכט. צוזאמען מיט דעם אוועלטליכען שאטען פארשפרייט זיך א שוידער איבער דעם גאנ־צען שטעדטעל, מענשען און הייזער וועלען פלוצלונג ווי איינגע־הויקערטער. מען ציהט די בריק, די אייזערנע קיימען רייבען זיך אן די אומגעהייערע בלאקען; דאס אייזערנע קראצען, די הארטע, אפגעריסענע טענער פאהרען דורך די ביינער. דערנאך פאלט־צו א טויער נאך א טויער. יעדען אוועלט געשיהט דאס זעלבע, און דאך ציטערען יעדעם מאל די פים אונטער דעם מענש, א שטומ־פיגע מידקייט לענט זיך אויף אלע פנימ'ער, אלע אויגען לעשען זיך אוים ווי ביי טויטע, די ברעמען פאלען אראפ ווי בלייערנע. דאס הארץ בלייבט שטיל און מען אטעמט קוים. דערנאך הויבט־אן דער פאטרול צו קורסירען אין די גאסען, עס קלאפען די נאכ־געלאזטע שוואדרען אן די גרויסע וואסער־שטיוועל, די באיאנעטען בלישטשען און מען שרייט: „וועד־דא?" אויף דעם מוז מען ענט־פערען: „א היימישער, אן אייגענער!" אז נישט, וויים גאט צו

וואס עס קאָן קומען. מאַנכע פּלעגען זיך שוין בעסער פּאַרמאַכען הינטער שלאָס און ריגעל, זיי האָבען מורא, זיך אפילו אַרויסצוגיין אויף דער גאַס...

איינמאָל האָט זיך מיר געמאכט אַ צופאַל: איך האָב מיך גע־באַדען הינטער דער שטאַדט, איך האָב מיך פאַרקוקט, צי פאַר־טראַכט, צי גלאַט אזוי פאַרגעסען, אז נאָך מאָג נעהט נאכט; פּלוצלונג זעה איך, ווי מען הויבט די בריק; עס שניידט אין די אויערען, עס פּאַלען צו די טויערען, עס קנאַקט און שלאָגט זיך אפּ מיר אין האַרץ. פּאַרפאַלען! איך מוז שיין בלייבען איבער נאכט הינטער דער שטאַדט... און א וואונדערליכע זאך: לינגענדיג אין דערהיים, אין וואַרעמען בעט, פּלעגט זיך מיר נאכט אויף נאכט חלומ'ען פון דער פרייער וועלט אויסער דער פעסטונג; און דאָס ערשטע מאָל, אז מיין חלום איז מקוים געוואָרען, איז מיך באַ־פאַלען א שרעק! עס האָט זיך אַנגעהויבען דער באַוואוסטער שטרייט צווישען קאָפּ און האַרץ. דער קאָפּ האָט געריפען: רוהיג, געניס אויף אמאָל די ריינע, פרייע לופט, דעם אויסגעשטערענטען פרייען הימעל. און דאָס האַרץ האָט זיך געטאָן זיינס, געוואַרפען זיך און געצאַפּעלט, צום ארויסשפרינגען. דערנאָך האָט זיך מיר אויפגעהויבען ווי א דונסט, ווי א נעבעל פון שווערען האַרץ איז איז מיר געשטיגען אין קאָפּ אַריין. דער פרייער גערַאַנק איז ג־ווארען טונקעל און טונקעלער, און איז באַלד אונטערגעאַנגען הינ־טער דעם וואַלקען. עס האָט מיר אַנגעהויבען צו קלינגען אין די אויערען און צו פינטלען אין די אויגען. מיט יעדען לייכטען ג־רויש, פון יעדען לייכטען שאָטען פון א צווייג, פון קלענסטען גרע־זעל, האָט זיך מיר אריינגעזאַפּט דורך די אויגען, ווי דורך די אויע־רען, א מין שוידער, א שרעק, וואָס האָט מיך געוואַרפען אויף דער ערד!

איך האָב באַהאַלטען דאָס פנים אין זאַמד...

צי בין איך געשלאָפען צי נייין, און ווי לאַנג איך בין אַזוי געלעגען — אסור אויב איך וויים! נאָר פּלוצלונג האָב איך דער־הערט, אז מען אָטעמט נאָהנט נעבען מיר. איך שפּרינג אויף. איך בין נישט אליין. צוויי גוט־באַקאַנטע, טיפע, שוואַרצע אויגען קו־קען אויף מיר האַרציג און געטריי.

עס איז געווען דער משוגע'נער.

— וואָס פֿוסטו דאָ? — פֿרעג איך מיט א דומפיגער שטימע.

— איך שלאָף קיינמאָל נישט אין שטאָדט! — ענטפֿערט ער מיר טרויעריג, און דער בליק זיינער איז אזוי ווייך, די שטימע אַזוי ברידערליך, אז איך קום צו מיר אינגאַנצען און פֿארגעס מיין שרעק.

אַמאָל, דערמאָן איך מיך פֿלוצלונג, פֿלעגט מען האלטען משוגעים פֿאר נביאים — אין די מאַרגענלענדער איז דאָס נאָך ביז היינט — און איך פֿרעג מיך: צי איז ער נישט ווירקליך איינער פון זיי? צי יאָגט מען איהם נישט ווי א נביא? צי וואַרפֿט מען איהם נישט נאָך קיין שטיינער ווי א נביא? צי לייכטען איהם נישט די אויגען ווי די שטערען? צי קלינגט נישט זיין שטימע ווי די פֿיינסטע האַרפֿע? צי ליגט נישט אין איהם דער שמערץ פֿאר אַלע, דאָס ליידען פֿאר'ן גאַנצען דור? אפשר ווייסט ער טאָקע אויך, וואָס שפֿעטער וועט זיין?...

איך פֿרואַוו און הויב אָן צו פֿרעגען, און ער ענטפֿערט מיר אַזוי שטיל, אזוי זיס, אז עס דאכט זיך מיר טיילמאָל, אז עס איז נאָר א חלום, א זיסער חלום פון א זומער־נאכט אויף יענער זייט פעסטונג.

— דו גלויבסט אין משיח'ס צייטען? — פֿרעג איך איהם.

— געווים! — ענטפֿערט ער שטיל און זיכער. — משיח מוז קומען!

— ער מוז? !

— גאַנץ זיכער! אַלע וואַרטען אויף איהם, אפילו הימל און ערד וואַרטען! וועז נישט, וואָלט זיך קיינעם נישט געגלוסט צו לעבען, צו טון די האַנט אין קאָלט וואסער... און, אויב מען לעבט און מען טוט, גלייך מען וויל לעבען, איז א סימן, אז אַלע פיהלען, אז משיח קומט, אז ער מוז קומען, אז ער איז שוין אין וועג...

— צי איז אמת, — פֿרעג איך וויטער, — אַז פֿריהער וועלען זיין שרעקליכע מלחמות איבער פאלשע משיחים, די מענשען וועלען זיך אַרומרייסען וויי ווילדע חיות. די ערד וועט אַנגעזאפט ווערען מיט בלוט; טייכען בלוט וועלען פֿליסען פון מזרח און מערב און פון דרום קיין צפון, אַלע חיות, בהמות וועלען טרינקען מענשען־בלוט; אַלע פעלדער, אַלע גערטנער, אַלע טראַקטען און אַלע וועגען

וועלען פארגאסען וועלען מיט מענשען־בלוט... אוו אינמיטען דער צייט פון בלוטיגען מבול וועט זיך ערשט באווייזען דער א מ ת ׳ ע ר משיח, דער ר ע כ ט ע ר... איז דאס אמת?

— אמת!

— אוו מען וועט איהם דערקענען?

— יעדער וועט איהם דערקענען, עס וועט קיינער נישט האבען קיין טעות. ער וועט זיין משיח מיט יעדער מינע, מיט יעדען וואָרט, מיט יעדען בליק. ער וועט נישט האבען קיין חיילות, ער וועט נישט רייטען אויף קיין פערד, אוו א שווערד וועט איהם נישט הענגען אויף די לענדען...

— וואס דען?

— פליגעל וועט ער האבען... משיח וועט האבען פליגעל, אוו אלע וועלען דערנאך באקומען פליגעל. עס וועט זיין אזוי: פלוצלונג וועט געבוירען וועלען א קינד מיט פליגעל, דערנאך — א צווייטס, א דריטס אוו אזוי וועט עס שוין געהן כסדר... פריהער וועלען זיך די מענשען דערשרעקען, דערנאך וועט מען זיך צוגעוואוינען, ביז עס וועט ארויסקומען א גאנץ דור מיט פליגעל; א דור, וואס וועט זיך נישט מעהר וועלען וואלגערען אין דער בלאטע, אוו וועט זיך נישט מעהר רייסען איבער א פרנסה־וועריטעל...

לאנג נאך האט ער אזוי גערעדט, נאר איך האב איהם אויפגעהערט צו פארשטעהן. זיין שטימע איז דאך געווען אזוי אומעטיגזים, אז איך האב זי איינגעזאפט אין מיר ווי א שוואם. אז ער האט אויפגעהערט צו רעדען, האט שוין געטאנט, מען האט שוין די טויערען נעעפענט אוו די בריק אראפגעלאזט...

זייט יענער נאכט אויסער דער פעסטונג איז מיר דאס לעבען אין איהר נאך שווערער, נאך אומערטרעגליכער געוואָרען. די אלטע טויערען, די קראצענדיגע אויפגעצויגענע בריק, וי איז זי ערנע טויערען, די וואכטען אוו פאטרולען, דער הייזעריג־צארניגער: „ווער־דא?" דער אונטערטעניג־פאלשער: „א היימישער, אן איינענער!" דאס אייביגע ציטערען פוו די ליימיגע פנימ׳ער, די איבער־עשראקענע האלב־פארלאשענע אויגען, דער מארק מיט די פארבלאנקטע, צי־טעריג־פוילע שאטען, — דאס אלץ האט זיך מיר געלענט ווי א בליי אויף דער נשמה, נישט אפצוואטעמען, נישט פריי צו ווערען...

עס האט מיך אנגעכאפט א הארץ־וועהטאג, עס האט מיך דורכגע־נומען א שרעקליכע בענקשאפט, און איך האב באשלאסען, משיח'ן אקעגען צו פאהרען...

איך זעץ מיך אויף דעם ערשטען בעסטען וואגען. דער בעל־עגלה דרעהט זיך צו מיר איבער און פרעגט:

— וואוהין?

— וואו דו ווילסט! — ענטפער איך — נאר אוועק, ווייט. ווייט פון דאנען!

— אויף ווי לאנג?

— ווי לאנג דאס פערד וועט אויסהאלטען!...

דער בעל־עגלה נעמט די לייצען אין האנט און מיר פאהרען.

מיר פאהרען אלץ ווייטער און ווייטער. אנדערע פעלדער, אנדערע וועלדער, אנדערע דערפער, אנדערע שטעדט, אלצדינג אנדערש; עס איז אבער נאר אנדערש פון אויבען, דער תוך איז שטענדיג דער זעלביגער. אז איך האב מיך גוט איינגעקוקט, איז איבעראל און אויף אלעם געלעגען די זעלבע מרח־שחורה, יעדער מענשען־בליק איז געווען ציטערדיג־פאלש, יעדער טאן — איבערגעבראכען און שטאלפעריג... אויף אלעם איז געלעגען א טרויעריגער נעבעל, וואס האט פארשטעלט יעדען שיין און האט געלאשען יעדע פרייד. אלעם איז געווען צוזאמענגעדריקט און פארשטיקט. און איך שריי אלץ אינאיינעם: „ווייטער!"... איך הענג אבער אפ פון בעל־עגלה און דער בעל־עגלה פון פערד... דאס פערד וויל עסען, און מיר מוזען זיך אפשטעלען.

איך קום אין א קרעטשמע אריין. עס איז א גרויסע שטוב, אי־בערגעטיילט אין דער העלפט מיט אן אלטער פארהאנג, וואס געהט פון איין וואנט צו דער צווייטער. אין ד ע ר זייט פארהאנג זיצען דריי מענער ביי א גרויסען טיש. זיי באמערקען מיך נישט. און איך האב צייט, זיי צו באטראכטען. עס זענען דריי דורות. דער עלטסטער איז גרוי ווי א טויב, דאך זיצט ער גלייך און קוקט מיט שארפע אויגען, אהן ברילען, אין א גרויס ספר, וואס ליגט פאר איהם אויפ'ן טיש. דאס אלטע פנים איז ערנסט, די אלטע אויגען

קוקעו זיכער, אוו דער אלטער מענש מיט דעם ספר גיסעו זיך צו־זאמעו דורך דער ווייסער בארד, וואס האט זיך צולעגט מיט איהרע זילבערנע עקעו אויף די בלעטער פונ׳ם ספר. — נעבעו איהם רעכטס זיצט א אינגערער, געווים א זוהן זיינער: דאס זעלבע געזיכט, נאר אינגער, ריהרעווידיגער, נערוועזער, סעקונדעגנוויז מידער אוו צו־גאסענער. ער קוקט אויך אין ספר אריין, נאר ער קוקט שוין אויף א בריל. דאס ספר איז קלענער אוו ער האלט עס נעהנטער צו די אויגעו, אנגעשפארט אויפ׳ן ראנד פונ׳ם טיש. ער איז אין די מי־טעלע יאהרעו; בארד אוו פאות — האלב זילבערנע. ער שאקעלט זיך אהין אוו צוריק. זיין גוף, דאכט זיך, ווייל זיך יעדעם מאל אפ־רייסעו פונ׳ם ספר, נאר דאס ספר ציהט איהם צו זיך צוריק. ער שאקעלט זיך אוו די ליפעו ציטערעו שטיל. אמאל קוקעו די אויגעו אהין צום אלטעו: יענער דאך באמערקט עס נישט. — לינקס פונ׳ם אלטעו ויצט דער אינגסטער, דאכט זיך — אן אייניקעל פונ׳ם אל־טעו. א יונגערמאו מיט שוואריץ־גלאנצענדיגע האר אוו א ברענע־דיג־צוואוארפענעם בליק. ער קוקט אויך אין א ספר אריין, נאר דאס ספר איז קליין אוו ער האלט עס נאהנט צו די לעבעדיגע אוי־געו. גאנץ אפט רוקט ער עס אוועק פוו זיך, וואוארפט א בליק, אוים־געמישט פוו שרעק אוו דרך־ארץ אויפ׳ן אלטעו. קוקט אריבער צום פאטער מיט א האלב־איראנישעו שמייכעל אוו בויגט זיך איבער צו הערעו, וואס עס טוט זיך אין יענער זייט פארהאנג. אוו פוו יענער זייט פארהאנג הערט זיך קרעכצעו, גלייך עמיץ געהט דארט צו קינד...

איך ווייל הוסטעו, מעו זאל מיך באמערקעו. אין דער זעלבער סעקונדע פארבויגט זיך א שטיק פארהאנג אוו עס באווייזעו זיך צוויי פרויעו. אייגע אן אלטע מיט א שארף בייגעדיג פנים אוו שארפע אויגעו, די צווייטע אן אינגערע פרוי אין די מיטעלע יאה־רעו, מיט א ווייכעו אפגעשמאלצענעם פנים אוו א נישט־זיכערעו בליק. זיי שטעהעו, קוקעו צו די מענער אוו וואוארטעו, מעו זאל זיי פרעגעו. דער עלטסטער באמערקט זיי נישט. זיין נשמה האט זיך צוזאמענגענאסעו מיט דער נשמה פונ׳ם ספר. דער מיטעלער באמערקט די פרויעו אוו קלערט, ווי אזוי דעם פאטער צו ווערעו; דער אינגסטער שפרינגט דערווייל אויף...

— מאמע! באבע! נו?...

זיין פאטער שטעלט זיך אויף אומרוהיג, דער זיידע רוקט נאר אביסעל אוועק דאס ספר אין הויבט אויף די אויגען צו די פרויען.

— וואס טוט זי? — פרעגט ווייטער דער אינגסטער מיט א ציטערדיגער שטימע.

— איבערגעקומען! — ענטפערט די אלטע רוהיג.

— איבערגעקומען? איבערגעקומען? — שטאמלט דער יונגער.

— זאגסט נישט, מאמע, „מזל־טוב"? — פרעגט דער מיטעלער. דער אלטער קלערט איבער און פרעגט:

— וואס איז געשעהען? און וועו אפילו א מיידעל...

— ניין! — ענטפערט ערשט אצינד די אלטע — אפילו א אינגעל...

— א טויטס?

— ניין, עס לעבט! — ענטפערט די אלטע. אין דעם קול קלינגט דאך נישט קיין פרייד.

— א קריפעל? א קאליקע?

— צייכען האט ער! אויף ביידע אקסעל...

— וואס פאר א צייכען?

— פון פליגעל...

— פון פליגעל?

— יא, פון פליגעל, און זיי וואקסען...

דער אלטער בלייבט זיצען פארזארגט, דער מיטעלער — פארוואונדערט, דער אינגסטער נאר שפרינגט אונטער פאר פרייד.

— וואויל, וואויל! זאלען זיי וואקסען, ואל פון זיי וועלען עבטע פליגעל, גרויסע, שטארקע פליגעל, וואויל, וואויל!

— וואס איז די שמחה? — פרעגט דער מיטעלער.

— א שרעקליכע קאליקע! — זיפצט דער אלטער.

— פארוואס? — פרעגט דאס אייניקעל.

— פליגעל — ענטפערט דער אלטער שטרענג — הויבען אין דער הויך... מיט פליגעל קאן מען זיך נישט דערהאלטען אויף דער ערד.

— א וויכטיגע זאך! — מאכט דאס אייניקעל טראציג — איז מען פטור דאס מושב, וואלנערט מען זיך נישט אין דער בלאי־

טע, לעבט מען אין דער הויך... צי איז דען דער הימעל נישט שענער פון דער ערד?

דער אלטער ווערט בלאס, און דער מיטעלער נעמט דאס ווארט:

— נארישׂ קינד! פון וואס קאן מען לעבען אין דער הויך? לופט שלינגען איז וועניג... אין דער הויך איז נישט דא צו דינגען קיין קרעטשמע, אין דער הויך קאן מען נישט אויבערנעמען קיין „פאדריאד"... אין דער הויך האט מען אפילו נישט ביי וועמען א חאזען־פעלעכל צו קויפען... אין דער הויך...

דער אלטער שלאגט איהם איבער:

— אין דער הויך — זאגט ער פעסט און הארט ווי אייזען— איז נישטא קיין שוה, קיין בית־המדרש, קיין קלויז צום דאוונען. צום לערנען; אין דער הויך איז נישטא קיין שטעג, אויסגעטרעטען פון קדמונים! אין דער הויך בלאנקעט מען זיך, בלאנדזשעט מען. ווייל מען ווייסט נישט דעם וועג... מען איז מאקע א פרייער פוי־געל, נאר וועה דעם פרייען פויגעל, אז עס באפאלט איהם א ספק, א מרח־שחורה!...

— ווי הייסט? — שפרינגט אויף דער איינגסטער מיט חיים בלוט און ברענענדיגע אויגען.

לייזער קומט ער נישט צום ווארט, די באבע האקט איבער:

— נארישע מאנסביל'ען! — מאכט זי — וועגען וואס זיי קלערען... און דער רב? צי וועט איהם דער רב לאזען מל'ע זיין? צי וועט ער לאזען א ברכה מאכען איבער א קינד מיט פליגעל?...

איך גיב מיך א כאפ אויף. מיין איבערנעכטיגען אויסער דער שטאדט, די נסיעה און דאס קינד מיט די פליגעל זענען נאר א חלום געווען.—

נחת פון קינדער.

וועגען נחת פון קינדער רעדט איהר?
אמאל איז געווען; נישט קיין היינטיגע סחורה!

מיין באבע, למשל, פלעגט חמשה־עשר פאקען עטליכע פערציג פעקלעך באקסער און ראזשינקעס מיט מאנדלען פאר אייניקלעך און אור־אייניקלעך; א בשמים־קרעמעל האט זי געהאט, די באבע. און נענאנגען — אהן א שטעקען, געקוקט — אהן א ברירל. נאר די חאנט האט איהר אביסעל געציטערט, חאב איך איהר געפיהרט די רשימה פון די אייניקלעך; מיין כתב־יד איז איהר געפעלען— איך פלעג איהר אויסמאהלען ג'כתוב'ט די ראשי־תיבות; דער־פאר האב איך צוויי פעקלעך באקומען. איך פלעג איהר לייענען די רשימה און זי, עליה השלום, פלעגט נאכצעהלען אויף די פינגער. ביז עטליכע און דרייסיג האט איהר דער קול געציטערט פאר פחד, צי וועט איהר נישט חס ושלום פארפעהלען, פון פערציג אן האט זי ממש נאכגעזונגען... קומט צוויי און דריי און פערציג, טאנצען איהר שוין די שפיזלעך פון זאק צווישען די פינגער.

נאר דאס איז שוין דאמאלט אויך געווען אן אויסטערלישע זאך: א ברכה — האט מען געוואוסט — פון ערשטען אפטער צדיק זכרונו לברכה. אבער אייניקלעך? — וועלכער איד האט עס נישט געהאט און נישט געטאנצט אויף חתונות פון אייניקלעך? אז עס האט זיך געהערט, רחמנא לצלן, ביי א לויה, אז דער בר מנן האט אפילו נישט די זכיה געהאט צו פיהרען כאטש איין אייניקל צו דער חופה, פלעגט טאקע אנכאפען א גרויל; האר און נענעל האבען זיך געשטעלט קאפויר און א יללה האט זיך צוגאסען ווי צו „ונתנה תוקף".

אנדערע צייטען! געבענשטע!

עס איז דאך נאריש צו זאגען: קיין ראגות האבען נישט נעפעהלט. הכלל? האט מען ג'דאגה'ט!... אהן דאגות וואלט א בר־

נש גאר פארגעסען, אז עס איז פאראן א בורא עולם אויף דער וועלט! און גלאט, פרואוו, עס א גאנצען טאג ריין שמאלץ! אבער דערפאר זענען געווען שמחות: דעם שניידט זיך צו מזל דאס ערשטע צייגדעל, די האט די ערשטע חכמה געזאגט, צי דער מוטער דעם ציפיק אפגעריסען, י ע נ ע זאגט שוין „תורה־צוה־לנו" ווי א וואסער, און ד ע ר הויבט אן חומש, י ע נ ע ר קנאקט א דרשה צו בר־מצוה... און חתונות, שלום־זכר'ס, ברית'ן, פדיון־הבנ'ס, וואס איהר ווילט; א גאנץ געהענדיג יאהר „לעקעד און בראנפען"... א י י ן אייניקעל געהט אוועק און פיער קומען אן; דרויי נייע חתונות פאר אייז גט; אז עס קומט יום־טוב און מען הויבט אן צו רימפלען, פאלט מען טאקע פון די פים!

און אז מען קומט צו צום ברעג, און מען ווערט געוופען אויף יענער וועלט, האט מען אן אייגענע לויה... קינדער און אייניקלעד פון עק צו עק גאס! אויסער, אז עמיץ האט מורא פאר די „רוחות לבטלה", און ווייל זרע של קימא זאל נישט געהן, אבי יענע זאלען קיין שלימה נישט האבען צו געהן נאר דער מטה, איז עפעס אנדערש!

און היינט? היינט, אז א איד מאכט חתונה, מאכט ער חתונה בסוד סודות — עס איז א בושה געווארען! אלטמאדיש!... א קינד ווערט געבוירען — על אפו ועל חמתו דעם טאטען, נאר א מויל צום עסען! דער מאמען — אודאי, זי וועט שוין נישט קאנען אפ־לייקענען, אז זי איז שוין קיין בתולה נישט... און א לויה איז: א פאר פערד מיט א שמייסער — אויב מען האט שוין קינדער, זע־נען זיי צושפרייט און צוזייט...

נחת פון קינדער — כא, כא, כא!

וועו איך זאל האבען נחת פון קינדער, וואלט איך קיין וואר־שוי נישט געקומען, קיין שולעכעל נישט געהאלטען — און א פ־ט ע ר בין איך! עס איז אבער נישט באשערט געווען.

זיבען קינדער האב איך געהאט: דרויי אינגלעך און פיער מיידלעך. זענען מיר, נישט פאר אייך גערעדט, צוויי אינגלעך און איין מיידעל צייועקגעקומען... ביידע וואויל אינגלעך געיוען —

עלויים! אײנמאל איז אײנער אהיים געקומען פון חדר מיט קאפ־ווען אהטאג און איז אפגעלעגען אכט טאג אין היץ און איז שוין צו זיך נישט געקומען; דאס צווייטע מאל, אפשר דריי חדשים שפע־טער — ד ע ר צ ו ו י ט ע ר. דאכט זיך, געהיט ווי אן אוינ אין קאפ, נישט ארויסגעלאזט אהן א שאלעכל אויפ'ן האלז, נישט ארומגעלאפען, נישט שפאצירט, זומער נישט געבאדעט, ווינטער נישט געגליטשט — גארנישט. געה, ווייס ז י י נ ע דרכים. דאס מיידעל האט לא עליכם, געקריגען פאקעז... געבליבען זענען פיער נפשות, דריי מידלעך און א בן־יחיד, און נאר איינע, די עלטסטע, האב איך צו דער חופה געפיהרט.

צוויי טעכטער וואקסען מיר אויף דער וועלט איז די גרויע צעפ ארײן, און דער בן, דער בן־יחיד מיינער, בנימין הייסט ער, נאך מיין זיידען דעם צדיק, עליו השלום, איז מיר נעלם געווארען... צוויי יאהר האב איך אפילו זיין אדרעם נישט געהאט.

און ווייסט איהר, ווען ער איז אוועק? ביי דער מוטערס לויה... ביים פרישען קבר, קוים קדיש אפגעזאגט — ער איז נישטא! קיין רגע שבעה נישט געזעסען; גלייך פון בית החיים אין דער וועלט ארײן! זואלט עס אין אמאליגע צייטען א קינד איינגעפא־לען? און ווי אלט איז ער דאמאלט געווען — א יאהר זיבעצעהן! ערשט יענע וואך האט מען מיר דאס קישען פארקויפט על חשבון פון די דריי הונדערט רובל קנס...

און וואס מיינט איהר, האב איך דאמאלט גערעכענט? איך זיץ ביים איי מיט'ן בייגעל און קלער: ער האט זיך א מעשה גע־געטאן! וואריים געוואוסט האב איך, אז נפשו קשורה בנפשה! א י ך בין געווען ביי זיי דער גזלן, דער רוצח, זי — די גוטע, די הארציגע מאמע. און פאר וואס? ווייל איך האב געוואלט, עס זאל זיין אי צו גאט אי צו לייט. און זי עליה השלום, א נקבה. האט זיי אלץ נאכגעגעבען. מיט בייזען, פלעגט זי זאגען, טאר מען נישט! נישט די צייטען! בנימין אנטלויפט פון חדר — „זאל ער נ י ש ט לערנען, קיין רב וועט ער סיי־ווי־סיי נישט זיין". פאר וואס ניט זיין? שווייגט זי. בנימין געהט ארום פוסטע־פאס אונטער דער שטאדט, ליגט אף גאנצע טעג ביים טייכל, אין וועלדעל. דריי וויארסט מיט א שמיץ אונטער דער שטאדט,—זי באשטעהט. בעט איך מיך באטש; וויגאטש איינער, ליגסט ביים טייך, נעם באטש

א וועגדקע און כאַפּ אמאל א פישעל לכבוד שבת; בלאַנקעסט דיך ארום אין וואלד, קלייב אן אביסעל שוואמען צי יאגדעם, אפילו שלאַפּ־עפּעלעך — נישט קיין גוטע צייטען, אליין קיין סוחר ביז איך נישט, מעקלעריי ביי תבואה פאלט, — קום צו הילף. הערט מען מיד, מיינט איהר? ער האָט ליעב צו קוקען אויפ'ן וואסער און אויף די בוימער, אבער די האנט אין קאלט וואסער צו טון — דאָס נישט! און זי שווייגט! און קומט ער אהיים, באשמירט די טישען מיט קרייד, די וועגט — מיט קוילען און מאלט קיסר־מענשען אדער וואָס עס קומט איהם אין קאָפּ אריין, איז אויך רעכט! ווי? איך עפּעם זאגען — לאזט זי נישט. און וואָס זאל איך טון? אזוי ווי איך עפּעם דאָס מוי, ווערט א געקוקעריי אויף איהר, בעט מען זיך ביי איהר מיט די אויגען: ראטעווע פון גזלנ'ס הענט! און זי דארף נישט מעהר. באלד קומט איהר וואסער אין די אויגען אריין, דאָס פּנים ווערט איהר בלאָס און וויים ווי א קרייד, און די הענט הויבען איהר באלד אן צו ציטערען, א שוואכע געווען, און טו עפּעם! איך האָב אפילו נישט געקאָנט ביי איהם פּועל'ן, ער זאל זיך אויסלערנען שרייבען ווי א מענש. פון גע'כתיב'עט רער איך שוין נישט; נאָר יונגאטש, האסט א געבענשטע האנט, מאהל מיר נאָך א למ"ד, א פארדרעהטע פ"א — ד א ם נישט! דאָס קומט דאָך צונוץ! נאָר קיסר־מענשען, בלעטער, צווייגען און שדים וווייסען וואָס... און ווי א יונג האָט קיין פּחד נישט: איינמאל האָט ער אויפגעמאהלט א וואסער־מענש! „האסט געזעהן — פּרעג איך — א וואסער־מענש?" — אודאי! — זאגט ער און לאכט.

מיינט איהר אפשר, אז זי האָט באמת מיט זיי געהאלטען, אז זי האָט טאקע געוואלט, אז בנימין זאל ווערען א פּארטרעטען מאכער, אדער שרה־לאה זאל זיך שטעלען פּאר א דינסט, צי בייל־גיטעל זאל ווערען א נייטאריז? אסור־חזיר! איהרע זיפצען האָב איך געהערט. נאנצע נעכט פלעגט זי איבערקרעכצען; פּארשטופּען דאָס פּנים אין קישען אריין, דאָס געוויין צו פארשטיקען... און וואָס זי פלעגט אוים'חלש'ן און אויסווייגען ימים נוראים? נאנצע שטיקער תחינות און מחזור פלעג איך איהר מוזען גע־כתיב'עט איבערשרייבען; אויסגעווייקט האָט זי עס, שטיקער זענען געפלויגען, און קיין נייעם סדור האָט זי נישט געוואלט... בעסער א מויד א בענדעל צו קויפען... אלץ אין זיי אריין!

און וואָס איז געווען דער עיקר געוויין? זיי האָבען געזאָגט, אז אויף מיר וויינט זי! באשר בכו, איך האָב איהר אמאָל, ווי ביי שלעכטע צייטען און שלעכטע קינדער דער שטייגער איז, א הארב וואָרט געזאָגט. דעם אמת אָבער ווייס איך, איהר איינציג נעבעט איז געווען, נאָט זאָל זיך מרחם זיין און זאָל די קינדערס הערצער איבערקעהרען צו גוטען... פּאַרשטעהט זיך, אָביסעל וועגען פּרנסה אויך; עס האָט געפּעהלט. עט!

יאָ, ביי וואָס האָלט איך? ער איז אַנטלאָפען...

האָב איך געמיינט, דער יונג האָט זיך א מעשה אָנגעטאָן, אַדער אזוי פּאַר מרה־שחורה ערגעץ פּאַרקראָכען און פּאַרבלאָנדזשעט... קומען אָבער אריין חברים און דערצעהלען, אז ער איז אַוועק! און חברים האָט ער געהאָט! א בעקער־יונג, א טויבען־כאָפּער און גאָר א גוי'שען שייגעץ. און פון אזוינע מיילער וועט איך געוואָר, אז מיין בנימין איז אַוועק! איבער דער גרענעץ איז ער! פּאַרטרעטען מאכען וויל ער זיך לערנען. א שענע פּרנסה! מען זאָגט כאָטש שטיבער מאָהלען!

און פּאַר וואָס, מיינט איהר, האָט ער מיר צוויי יאָהר נאָכ־אַנאַנד נישט געשריבען, וואו ער איז? ערשטענס האָט ער טאָקע געליטען צרות צרורות: וואו געטאָגט נישט געגעכטיגט, און הונ־גער, און דורשט, אין האָט אי זיך געשעמט, אי אויף קיין מאָרקע נישט געהאָט, און צווייטענס — זאָל דער טאָטע נישט וויסען און קיין מוסר נישט שרייבען. וואָרים „פֿן ישמע"... טאָמער שרייבט ער, און עס געהט אין האָרץ אריין! דער יצר הרע וויסט זיך שוין וויי צו באַוואָרענען...

נאָר די מיידלעך, מיינט איהר, זענען בעסער?

די עלטערע, שרה־לאה, ווי כלומר'שט נישט לויגען מיר אויפ'ן קאָפּ. „עס פעהלט אייך אליין," זאָגט זי. מיין פּלוניתי'טע, עליה השלום, באשטעהט. דעם סוד וויים איך: מען האָט איהר אן אלמן מיט קינדער געוועדט, האָט איהר די ערד געברענט אונטער די פּים. דאָס זאָגט זי נאָר, אז זי ווי זיך אליין פּארדינען... א קאָ־מעדיע! קוים וואָס איך האָב געפּוילט, זי זאָל מיר כאָטש נישט

באַרשוואַרצען דאָם פּנים אין אָפּט... איז זי אַוועק קיין צויזמער. אבי נישט קיין אַלמן! דעם אמת זאָגענדיג, מיר אַליין איז אויך א שאד געווען, א מיידעל ווי א גאָלד, געבליהט ממש ווי א רויז. די מוטער אין די גוטע צייטען אויס'ן אויג... און געה ווער מיט אמאל א מאַמע פון פינף קינדער, און קיין שמאַליץ־גרוב איז עס אויך נישט געווען. א קליין־תבואה־סוחר'ל, קוים ער האָט זיך געשפייזט, נאָר אַליין בעסער ווי אין גרויען צאָפּ אַריין צו דינען! און עס האָט זיך טאַקע אַרויסגעווייזן, ווער עס איז געראַטן געווען!

זי קומט פון צויזמער קיין אָפּט אויף דער מאַמעס לויה. בייַלע־גיטל איז אויך געקומען. פון עק וועלט וואַלטען זיי געקומען! די עלטערע — נישט: גראָד אין קינפּעט געלעגען. זיצט שבעה, און דעדוויי'ל באַנראָטירט דאָרט אין צויזמער איהר בעל־הבית, מאַכט פּליטה, פאַהרט אַוועק צו אַל'די שווארצע יאָהר; דאָם ווייב מיט די קינדער שיקט ער נאָך פריהער אַוועק צום שווער... עס בלייבט קיין לעבעדיג נפש... און די בעלי־חובות טרעטען צו צו דער שטוב, פארשרייבען און ליציטירען אַלע זאכען, און מיין טאַכטערס קעסטל מיט'ן גאַנצען האָב איז דער מיט! אָהן א העמד אויפ'ן לייב! און זי האָט זיך נעבער, געהאָט אַנגענקליבען א גאַנצען אויסשטייער — און מיט אמאל — גאָרנישט! שריי איך צו איהר: נא. זעה! עס איז קיין דרך נישט, גאָט ווי'ל נישט אזוי... און פונקט האָט זיך ווייטער געמאַכט א שדוך מיט א גרוש, אויך מיט קינדער און דוקא נ י ש ט קיין אַרעמאַן, — הערט זי מיך? הויבט זי זיך אויף און אַנטלויפט, ווי זי שטעהט אין געהט, קיין לובלין... און דינט דאָרט ביז'ן היינטיגען טאָג... זי רעכענט נאָך צו קומען קיין ווארשוי. איך בין איהר מוחל!

א פאַטאַגראפיע האָט זי מיר געשיקט — שוין גאָרנישט דאָם קינד! גאָרנישט דאָם... גאָט ווייסט, וואָס מיט איהר טוט זיך... משונה'נע אויגען עפּעם... איך האָב מורא צו זאָגען: ממש פאר־שאַרטע, היינטיגע צייטען... א חתן, הער איך, האָט זי...

— ווען וועסטו חתונה האָבען? — פרעג איך אין יערען בריעף.

אויף אַליץ ענטפערט זי; אויף דעם — נישט!

נאָר דאָס אַליין איז נאָרנישט געגען דעם, וואָס די אינגערע האָט מיר געטאָן! דאָס קאָן קיין פֿאַלק זעלנער נישט טון...

א מיידעל איז א נייטאָרין, זיי א נייטאָרין! ווילסט א ו י ך נישט חתונה האָבען, איז נישט! טו נאָך דער עלטערער שוועסטער! אז עס איז א שטראָף פון זיין ליעבען נאָמען! ווילסט דו, זוך דיר אַליין א חתן... די מאַמע, עליה השלום, לעבט נישט, בין א י ך דער גוטער, באשטעה א י ך! זאָגט זי אָבער, אז מען צאָהלט איהר אין אָפּט וועניג, כאָפּט זי זיך אריבער קיין אָסטראָווצע. איז דאָרט, אָפּנים, אויך נישט בעסער, איז זי מיר מודיע (זי איז כאָטש מודיע!), אז זי פֿאָהרט אריבער קיין דאָדאָם... אוז פֿאָהרען פֿאָהרט זי אַליין! לית דין ולית דין — פֿאָר קיינעם קיין מורא נישט! אין דאָדאָם דאָט מען איהר, זי זאָל בעסער אַריבער קיין וואַרשוי. וואָס איז ביי איהר וואַרשוי? פֿאָהרט זי קיין וואַרשוי אוז שרייבט מיר פון דאָרט נחת! פֿארדינט שוין אָזוי פיעל אוז אָזוי פיעל, מעהר פֿאר שרה־לאה'ן... אויב איך ד א ר ף, וועט זי מ י ר שיקען... מן הסתם דאַרף איך נ י ש ט. דאָס הייסט, געדאַרפט וואָלט איך, איך האָב שוין געהאָט די שטוב פֿארקויפֿט, נאָר — מוחל! דערנאָך וועט שטיל. עס געהט אַוועק א חורש, צווייי אוז דריי חדשים — קיין תמונת אות; ווי אין א וואַסער אַריין. פֿארקויף איך דאָס לעצטע העמד אוז כאָפּ מיך אראָפּ קיין וואַרשוי — זי ז י צ ט! דאָס סמאַרקאָטע מיידעל וועט א מורד במלכות! אז מען צאָהלט איהר נישט, וויפיעל זי ווילּ, ווילּ זי די וועלט איבערקעהרען, לויפט זי אַרום מיט א רויטער פֿאָהן... בעט איך מיר, מען זאָל זי אָפּשמייסען אוז אן עק; זאָגט מען מיר (אוז קוים איך האָב פֿארשטאַנען, וואָס מיען זאָגט!), אז שמייסען טאָר מען נישט. בעט איך מיך: גיט זי מיר אין די הענט אַריין, א טאָטע מעג! הערט מען מיך ווי דעם רב, אוז מען פֿארשיקט זי אין טיף רוסלאַנד... אויף נאָנצע פינף יאָהר!

דערווייל האָב איך שוין נישט מיט וואָס צוריק אָהיים צופֿאָהרען, שלאָגט מען מיר אַן א שולעכעל צו דינגען, דינג איך א שולעכעל, גיב די לעצטע פֿאָר רובל האָנטגעלט; עס געהט צו ימים נוראים, וועט זיין פֿרנסה... מאַכט זיך א מעשה, נעכטיגט עמיין אין שולעכעל אָהן א פֿאָס. זיין יוֹאָנעי זאָל איך וויסען, אז אין א שולעכעל טאָר מען בכלל נישט נעכטיגען אוז אָהן א פֿאָס

איז סכנת־נפשות? האָב איך דאָך אַבער זכות־אבות פון טעכטערל — פארמאכט מען מיר דאָס שולעכעל... בעט איך זיך, הייסט מען מיר שרייבען פּראָשעניעם, נו, שרייב איך פּראָשעניעם... הענגט עס אזוי... דערווייל רוקט אָן די ציים, מאַנט מען ביי מיר 300 רובל פאר בנימין'ען. און ער שרייבט, אז פּארטרעטען מאכען קאָן ער שוין, ברוך השם, נאָר פארדינען פארדינט ער נאָך נישט. דערווייל פּאָהרט ער אריבער אויף א בעסערען אָרט און וועט מיר שרייבען פון דאָרט!

זעהט איהר, פון דער ערשטער טאָכטער וואָלט איך יא נחת געהאַט. א צרקת, שוין 5 קינדערלעך, ברוך השם... נאָר אז עס גיהט, גיהט! מאכט זיך א מעשה, א סבה, רחמנא לצלן! געטאָן האָב איך מיט א סוחר פון בראַטקאָוו, מיט אַן אָנגעשטאָפטען עושר. נו, גיהט נאָר א פּאָר יאָהר דער יונגערמאַן אראָפּ פון קעסט און חויבט אַליין אָן צו האַנדלען מיט האַלץ. איך בין אפילו געווען ברוגז דערויף, — זיץ און לערען נאָך א פּאָר יאָהר! מילא, איך בין שוין געוואוינט, אז מיך חערט מען נישט. מאכט זיך אָבער צוויישען טאַטען מיט'ן זוהן מחלוקת. דער טאַטע הייסט קויפען, נעמט ער און פארקויפט, און פארקעהרט. היינטיגע צייטען: די אייער זענען שטענדיג קליגער פּאָר די היחנער... איז ער דאָך אָבער מ י י ן אייידעם, און בטבע א כשר'ער יונגערמאַן, האָט ער מורא, ער זאָל נישט עובר זיין אויף כבוד־אָב, ציהט ער זיך אוים קיין ראַכאָוו. דאָכט זיך, גלייך? ביי דער וויסקעל! פאַלט ער אריין נישט, חלילה, מיט'ן מסחר. נאָר פארקעהרט, דאָס געשעפט גיהט קיין מעשה נישט. נאָר נאָר א זייטיגע זאַך! מאכט זיך אין ראַכאָוו א שרפה. יאָגט די פאַליציי, מען זאָל ראַטעווען. שטעהט א טויבער איד אוֹן הערט נישט, וואָס מען וויל פון איהם. קומט אָן א נייער סטראָזשניק, וויסט ער נישט, אז דער איד איז טויב און הערט נישט, מיינט ער — א מורד במלכות, דערלאַנגט ער איהם אין קאַרק. איז דאָך מיין איידעם א ברען פון א יונג, קאָן ער קיין שולות נישט ליידען, נעמט ער זיך אָן. צום שלים־מזל קאָן ער אַביסעל רופיש — רעדט ער אַנטקעגען. א וואָרט צו א וואָרט —

ער לייזט א קלאפ! מילא, אז מען קריגט א קלאפ, איז נאך קיין אומגליק נישט. ווייזט זיך אבער ארויס, אז דער בעל־הבית פון הויז איז געווען פריש אסעקורירט, שיקט די אסעקוראציע אראפ איהרען א מענש; איז ער חוקר ודורש, צי עס איז נישט געווען אונטערגעלעגט. טענה'ט דער בעל־הבית, אז ער איז דעם טאג נאר אין דערהיים נישט געווען, ער איז נאר געווען אויף א יריד ערגעץ אין דער סביבה. זאגט דער חוקר ודורש: אפּכא מסתברא! ווי קומט א בעל־הבית, וואס פיחרט קיין מסחר נישט, אויף א יריד? חאסט דו געהייסען אונטערלעגען! זוכט מען די שותפים צו דער עברית, פאלט דער חשד אויפ'ן טויבען איד מיט מיין אויידעם; באשר בכן, זיי האבען נישט געלאזט ראטעווען... זעצט מען זיי דערווייל אויף! ווערט א געוואלר, איז מען מודיע דעם מחותן, קומט ער צולויפען און וויל שיטען מיט געלט, מאכט מען, ערש־טענס, א פראטאקאל אויף חורש... צווייטענס, איז עס א סימן, אז דער חשד איז א חשד! וואס זאל איך איך לאנג בריייען? ער איז אפגעזעסען זעקס חדשים און איז בדיל חדל געווארען! דאס האלץ אויף דער וויקסעל האט זיך צושלאגען, די חובות זענען געוואקסען... ער האט נאך דעם פאטער מיטגעשלעפט...

די טאכטער פרעגט מיד אן, צי קאן איך נישט צו חילף קומען מיט א פאר גילדען!

בא מען זאל מיר עפענען דאס שולעבעל, אפשר יא!

איחר האט גארנישט געוואוסט, אז עס דרעהט זיך צוחשען אייך ארום א איד מיט אזוינע שטיינער אין בויך?

נאך וואס האב איך אייך געזאלט דערצעהלען? א י י ז מענש דעם א נ ד ע ר ע ן העלפט נישט. העלפען קאן נאר השם יתברך... נאר היינט איז מיר שוין דאס הארץ איבערגעגאנגען, האט עס זיך אויסגעגאסען...

א פאר מייל פון אפט, — דער קאפ איז מיר אזוי פארלעהט, אז איך האב פארגעסען, ווי דאס דאזיגע הייסט — זיצט אן ארעמ־דאר, אבער ער זיצט — אויף אלע אידען געזאגט! אסילו א שפל, קוים עברי, אוי, וויים איך, א משפחה! נאר אז נאט וויל, שיסט א בעזעם, ווערט ער פון גארנישט א פאקטאר ביים יונגען פריץ... אז דעם פריץ האט זיך פארגלוסט א ו י ס ל ע נ ד י ש עולם־

הזה, פאהרט ער זיך אויעק, און לאזט איהם איבער דאס מילכיגס — עטליכע און זעכציג קיה, שארט ער! דער פריץ דארף וואס אמאל מעהר געלט — וועלט פון יוסלען — יוסף הייסט ער — אן ארענדאר; צוויי דערפער! אז גאט וויל! האט ער א טאכטער, דער יוסף, א מיידעל אפילו נישט זעהר קיין שעהנס, — קעגען מיינע— כקוף בפני אדם... נאר געטוישט וואלט איך מיך. א שטילס, א פרומס, אן אמת־בעל־בתי'ש קינד. איך וויים נישט, וויי עס קומט נאר אין דארף אריין צו אזא עם הארץ! א וויב האט ער — עט איך וויל נישט בארעדען, נאר אין א אידיש הויז אריין קאן מען זי נישט לאזען. אז זי קומט אויף ימים נוראים קיין אפט, האבען די וויבער אין שול דעם גיהנום — אן אויפגעקומען (אמאל א שפחה געווען) שטיק מרשעת! נאר וויטער דאס אייגענע — אז גאט וויל, געראטען קינדער אויך. איהר האט געזאלט זעהן איהר דאונען אלע אין דער פריה; איהר הכנסת־אורחים, אז עמיץ קומט אין דארף אריין; איהר דרך ארץ פאר א איד א למדן... וואס זאל איך אייך זאגען? א ברכה פון גאט. קומט ער אמאל, דער יוסל, דאכט זיך ראש השנה צי סכות, צו מיר צו אויף דער מזרח־וואנט ארויף, און מאכט צו מיר: ר' חיים, איך גיב אלף קארבען! — בנימין, הייסט עס, איז איהם אין די אויגען ארויינגעפאלען... מען האט נאך דאמאלט נישט געוואוסט, וואס אין איהם שטעקט. און א שעהן אינגעל איז ער געווען און מיט א רחמנות־פנימ'ל... מילא, וואס זאל איך אייך זאגען, וועלט מיר היים אין אלע אברים. יא, טאקע ראש השנה איז עס געווארען. פאר'ן למנצח, מען האט געוואלט אויפ'ן בעל־תקיעה... זאג איך איהם: „נישט אצינד איז די צייט!" איך וויל דאך נישט צופאלען, וויי צו א הייסער בולקע. „נאך יום־טוב — זאג איך — שיק א שדכן!" איך זאג איהם „דו", איך קען דאך איהם, זינט ער איז נאך וויים־איך־וואס געווען — ביים בעקער גענעכטיגט, געוואלט זיך פאר א באהעלפער שטעלען, און האט זיך קיין עברי נישט געקאנט אויסלערנען... שיקט ער נאך יום־טוב א שדכן, מיין בנימין, פארשטעהט זיך, שטעלט זיך קאפויר; זי, עליה השלום, איז שוין גאר שוואך געווען, האלט זי מיט בנימינ'ען. אהער, אהין, איך וואר דערווייל געוואר, אז דער אייגענער שדכן האט איבערגעדרעהט דעם עסק אויף א שדוך פון וואר־שוי, מיט א פלייש־הענדלער. אפשר קענט איהר איהם, רעגענבוי־

גען הייסט ער. נו, פארפאלען, נישט קיין זוג אפנים. וועד איך יענע וואך געווארן, אז דער אייגענער רענענבויגען שטעלט צו פלייש אין תפיסה אריין און איז א קרוב למלכות — אויסנעקאכט מיט אלע קנעפ. דארף איך דאך וועגען דער שול א פראטעקציע. פרעג איך מיך נאך — עס האט מיך געקאסט ענוג געזונט און טרחא.— וואו דאס פאר־פאלק וואוינט, און לאז מיך אהין. זי קען דאך מיך, וועט זי בעטען דעם מאן; ער — דעם פאטער, אפשר וועט עס פועל־יוצא זיין. זאל כאטש זיין אן עק; אדער עפענען, אדער אפ־זאגען! לאמיך נישט הענגען אין דער לופטען. וועט מען מיר אפ־זאגען — לאז איך מיך צופוס קיין אפט. דארט, ווי עס איז, וועט מען מיך נישט לאזען אויסגעהן אין דחקות. וואדשוי איז דאך א תהום! קום איך אהין — לאזט זיך וועגען פראטעקציע אוים א בוידעם, עס איז נארנישט דאס פאך. מיין עסק איז אין ראטהויז, און ער שטעלט צו צום פאוויאק... עס איז נארנישט דאס, א שפאס — וואדשוי!

דערווייל האט מען מיך פארבעטען אויף שבת. ער אפילו נישט. א וואדשעווער פראנט, און איך — איהר זעהט דאך! קוקט ער אויף מיר ווי א האהן אין בני אדם — ער וואוינט דאך אויף דער מארשאלקאווסקי גאס! נאר זי, זי ווייסט דאך, וועד איך בין! חלש'ט זי, איך זאל קומען. זאלט איהר זעהען א בעל־בתי'שקייט! דריי שטובען מיט א קיך, געבעט מעבעל, און דער פאטער איהרער שיקט פון דארף פין אלעם גוטען: מעהל, היהנער, אינדיקעס — — און זי איז א כשר'ע צנועה, אזא מין גוטסקייט, אזא אידישער חן... מראגט אפילו נישט די אייגענע האר... און דער בחור מוז זיך, איהר צוליעב, וואשען צום עסען, מוז בענשען, זי לאזט איהם נישט אפ... אה!

טראכט איך מיר — — נאר וואס העלפט דא טראכטען? נישט באשערט נעווען! נאר ביטער אויפ'ן הארץ איז מיר געוואדן. וויים איך, צי מיין בנימין וועט אמאל חתונה האבען, און וועד זיין זוג וועט זיין?

מעהר אהין געה איך נישט!

אויף אַ זומער־וואוינונג.

מקיים צו זיין דעם דאקטאָרס באפעהל, פארבראַכט איך אַ גאַנצען חודש אויף אַ זומער־וואוינונג...

נאָר אינגאַנצען אַרויס אויפֿן דאָרף האָט מיך דאָס האַרץ נישט געלאָזט און די פּאָליציי נישט געראָטעוועט, וואוין איך מיר אין אַן עק פון אַ קליין שטעדטעל, נישט וויט פון וואַלד און טייך. אַ שטוב האָב איך אָפּגעדונגען ביי אַ געווּיסען אברהם'ן סוחר.

גאַנץ אידישליך — שטרענג כשר און דאָך פּאָעטיש. איך שפּאַציר אין וואַלד אין קלייב שוואמען; באַרג דאָס קאַנדעל ביים פּישער און לאָז מיך איבער'ן טייך, אַדער זעץ מיך אויפֿן ברעג אַון כאַפּ פיש... יעדען פּאַרנאַכט הער איך די נאַכטיגאַל, מיט איין וואַרט — אַ גן־ערן.

איינמאָל, — דעם צווייטען, צי דעם דריטען טאָג נאָך מיין אַנקומען, — איך געה צירוק פון פּריה־מאַרגענדיגען וואַלד־שפּאַציר, און דערזעה ווי ר' אברהם'ל לויפט מיר אקעגען.

אַ בשורה טובה: תנאים שרייבט ער.

איך רעכען, ער ווי'ל אויך היינט מיינער פּטור וועלען.

— זאָל אייך זיין צו מזל, — ענטפער איך איהם מיט אַ שמייכעל — איך וועל אייך נישט שטערען; איך וועל מיך שטי'ל אַרייַנכאַפּען אין מיין צימער, איבערטון און געהן, עפּעס אין מוי'ל אַרייַנכאַפּען, אין שטעדטעל אַריין.

— ניין, ניין! — האָט ר' אברהם'ל זיך חשק צו באַלידינען.

— עסען מוז איך צוואמען מיט אַלע, נאָך די תנאים... עס וועט זיין פיש און פּלייש... דערווייַ'ל אַבער איז מיין שטוב פּאַראָומען.

די מחותנת'טע מיט דער כלה איז דאָרט. ער האָט מיך געזוכט, געוואָלט נעמען דערויף רשות, און נישט געפונען...

— עס וועט נישט לאַנג דויערען, — טרייסט ער מיך, — זיי טוען זיך שוין אַן.

— שאדט אויך נישט, בארוהיג איך איהם, — איך וועל טיך דאָ אפרוהען... פאר'ן הויז אויף דער באנק.

— א שעהנעם דאנק! — זאגט ער און לויפט צוריק אין שמוב אריין.

איך זעץ מיך אונטער די פענסטער, אויף דער גראָז־באנק, וואָס לויפט איבער דער גאנצער לענג פון הויז.

געטראָפען האָב איך פונקט צום פענסטער פון דער גרויסער מיטעל־שטוב; פון פענסטער רייסען זיך ארוים ווילדע קולות טיט זלזולים.

איך וואר באלד געוואר אין וואָס עס געהט.

שדכנים קריגען זיך, מחותנים לעגען זיך אריין אין שלום, ווי־לעז מאכען א פשרה, און עס געהט נישט.

יעדער צד שרייט: כלו שלי! יעדערער רעכענט זיך פאר'ן אמת'ן שדכן; ער האָט אנגעהויבען, ער האָט אויסגעפיהרט...

איך רוק מיך אן צום צווייטען פענסטער, צו מיין אייגען פענסטער.

— א גאלד, טאכטערשי, א גאלד! — דערהער איך א צוגא־סענעם קול. אנגעטרענקט מיט אויפגעשוואלען נחת.

עס איז חנה'ס ר' אברהם'לס ווייבס, קול.

עס הערט זיך א גערוש פון זיידען־צייג.

— דו ביסט א גאלד... דאָס קלייד־ל איז א גאלד...

וויטער א גערוש פון זיידענ־צייג.

— טאכטערשי, וואו זענען מיינע אויגען געוועזען! איך בין דאך נאר אויף נאר אויף דיר קיין מבינה נישט געווען! א פארנע־מעניש, א פארבלענדעניש... עם זאל דיר קיין עין־הרע נישט שאדטען!

און אביסל רוהיגער מאכט זי:

— הערסט, טאכטער! — אסור זאל מיר זיין, — איך פארגין נארנישט דעם מחותן אזא שנור! וואָס איז, פארדינט האָט ער עס? זיינע אבות האבען זיך געמיהט? און די מחותנת — זי וועט דאך נאר די כפרה וועלען פאר דיר!

— מאמעשי, — בעט זיך די כלה, — מען הערט דאך יעדעס ווארט.

אן אנדער קול האט זי חיינט די כלה, ווייך און אזוי פייג־קלינגענדיג.

— האב איך א פאק! וואס זאל איך מיך שעמען? נאר ד א ס. הערסט דו, זאג איך דיר; זאל ער זיך אונטערגארטלען, דער מחותן, פאר'ן חתן מלבושים מוז ער געבען — כיר המלכות!

פון אונטער דער חופה נעם איך דיך אפיר!

עס קומען ארויס ביידע מחותנים.

ר' אברהם'ל מיט'ן שפיציגען בערדעל און שארפע אויגעלעך, און אן אפגעלאזענער, בעל־בת'ישער איד מיט א ברייטער בלאנדער באר און לאנגע, געלבליכע ברעמען.

— זאלען זיי זיך שלאגען קאפ אן וואנט, די עקשנים, — מאכט ר' אברהם'ל, — זאלען זיי זיך די קעפ אפרייסען, — מיר וועלען דערווייל מגביל זיין זמן החתונה.

— מיינעטוועגען...

— די חתונה... — ציהט ר' אברהם'ל.

— קאן זיין למזל... העלפט פויל אונטער דער מחותן.

— ולשעה מוצלחת —

— וויסט איהר וואס, ר' אברהם'ל. — דערמאנט זיך דער מחותן, — איך האב אייך געוואלט... אייגענטליך, געוואלט פרעגען...

נאר ער ענדיגט אויך נישט. עס קומט ארויס די מחותנת, א אידענע אין די מיטעלע יאהרען: א גלאנצענדיג פנים, פליהענדיגע בענדער, טאנצענדיגע, לאנג־געקייטעלטע אוירינגלעך אין א שרייענדיג העל קלייד מיט אומרוהיגע קאנטראפאלדען, וואס וואר־פען זיך רעכטס און לינקס ביי יעדען טריט...

— ר' מחותן, — וועגדט זי זיך צו ר' אברהם'לען, — וואס האט מען עפעס פארשפארט חתן־כלה אין די שטיבער... וואס איז? פארצייטענס איז עס? זיי מעגען זיך אביסעל דורכגעהן פאר'ן הויז...

— וויים איך? — שמייכעלט ר' אברהם'ל — אין מיינע

צייטען האָט מען זיך נישט אזוי נוהג געווען... מיין רחל'ען האָב איך א חודש נאָך דער חתונה אין פּנים אריין נישט געקאָנט קוקען... ווי מיינט איהר, מחותן?

און אז דער מחותן לאָזט ארויס פון זיך א מרוק, נישט אהיז, נישט אהער, ענדיגט ר' אברהם'ל:

— נו, מילא... אז די מחותנת וויל...

— אויף מיר די עברה, מחותן!

זי פּארשווינדט, און עס באַווייזען זיך חתן־כלה. זיי געהען פּארבּיי, אָפּגערוקט איינם פון צווייטען... זי קוקט פּאר זיך, איז דער לופט אריין, ער קוקט אויף די פּיס און שטאָלפּערט איבער יעדער שטרוי.

איך באמערק ערשט רעכט די כלה. יונג איז זי און פּריש: אייגענטלעך, צו פּריש און צו יונג... נאָך א פּארשלאָסענע רויז, עס שלאָפט נאָך אין איהר די פּרוי... נאָר מען זעהט שוין בחוש, אז עס איז געגנג איין קוש (נאטירליך, נישט פון דער מוטער) זי זאָל אויפוואכען, די רויז זאָל זיך אויסוויקלען, צופלאָקערען, און די יונגע, קוים געהויבענע ברוסט זאָל שטורמען, דאָס יונגע בלוט זאָל אויפלעבען און שלאָגען אין אָדערען... און דאָך, חוה'ס טאָכטער: רוהיג קוקט זי זיך צו, ווי אינעוועניג אין איהר הויבט אָן עפּעס נייעס צו שפּראָצען, צו בליהען עפּעס גאָר נייעס!... נייגעריג קוקט זי, דאָך נישט דערשראָקען.

דערשראָקען איז ער; אינגלעך אנטוויקלען זיך לאָנגזאמער, ער זעהט פּיעל קינדישער, אינגלישער אוים.

ביי די שליפען, אונטער דער בלאָלייבער, פּיין גערויטעלטער הויט שפּרינגען טעלייכע דינע, בלויע פּעדים... דער בליק איז ווילדפּארוואונדערט, דערשראָקען.

דער פּארשטעהט שוין נישט, וואָס עס געשיהט אין איהם, וואָס עס וועלט אין איהם געבוירען... וואָס עס רייסט זיך, יאָכצט און קלאפט אזוי טיף אין יונגען האַרץ.

און איך קריג זיי ביידע ליעב; אזוי ניי, אזוי פּריש, אזוי ערנסט, און דערבּיי אזוי קינדיש...

„פּאר'ן הויז" האָט מען געזאָגט, און דאָך פּארשווינדען זיי רעכטס הינטער'ן וואלד...

— היהנער־פרעסער... כל־בו'ניק... מגושם... עוכר־ישראל... האקען מיר איבער די געדאנקען, די קולות פון די שדכנים.

איך רוק מיך נעהנטער צו די מחותנים, וואס ווילען אלץ ענ־דיגען דעם פריהער אנגעהויבענעם שמועס.

— הכל? — פרענט אביסעל אומגעדולדיג ר' אברהם'ל.

— יא, וואס האב איך געוואלט זאגען, — האקט איבער דער מחותן... עיקר שכחתי...

— וואס, מחותן?

— איך האב אייך געוואלט פרענען, געוואלט האב איך...

— וועגען וואס? — פרענט אומרוהיג ר' אברהם'ל.

— וועגען נדן... א י ך האב געבראכט מזומן...

— אה!

— און איהר?

— איך, — שטאמעלט ר' אברהם'ל, — כמעט... נ י ש ט אינגאנצען.

— דאס חיסט?

— צוויי חונדערט מזומן...

דער מחותן פארקרימט זיך!

— אויף דער רעשט, — ענדיגט ר' אברהם'ל — א וועקסעל: איך קאן צוגעבען א חרם קוויטעל.

— א וועקסעל, — ענטפערט קאלט דער מחותן, — איז נישט קיין מזומן... אין די ראשי פרקים שטעהט: במזומנים, בט־זו־מ־נים...

— אמת... — איז ר' אברהם'ל מודה, — נאר איהר ווייסט דאך... סוחר'יש געלט... צושפרייט... צוזייהט... איידער מען נעמט צוזאמען.

ריקע טראפען שווייס באווייזען זיך איהם אויף די איינגעפא־לענע באקען.

— פיער חדשים נאך ראשי פרקים...

— איז פיער — — —

— קיין וועקסעל נעם איך נישט, — שניידט אפ דער מחותן כאך קעלטער און ווי זיך אויפהויבען פון באנק.

ר' אברהם'ל פארהאלט איהם ביי דער פאלע.

— מחותן, — זאגט ער מיט א הויסען אטעם — מאכט נישט לייטען געלעכטער... איהר ווייסט, איך בין א בטוח... איהר ווייסט, אז איך בין, ברוך השם, אן עושר...

— וועקסל איז נישט קיין מזומן.

— ווילט איהר, הייסט עס, איך זאל אצינד געהן אין שטעדטל אריין... וואס? תוך כדי דבור געהן אין שטערטל אריין שאפען זיך געלט! וואס? קרינען, דאכט זיך, וועל איך, ברוך השם:—

— אודאי ווי איך... — שמייכעלט דער מחותן.

— נו, אז א י ה ר ווילט, ווי איך נישט!

— להכעים?

— להכעים.

אצינד וועלט דער מחותן בייז! ער שפרינגט אויף ווי נעביסען, בלאס, מיט ברענענדיגע אויגען, און רופט:

— שמואל!

און, אז קיינער ענטפערט נישט, שרייט ער נאך העכער:

— שמואל, שמו־אל!

עס הערט זיך א ציטעריגער קול פון דער רעכטער זייט וואלד:

— וואס, טאטעשי?

דער כעס ביים מחותן וואקסט.

— אהער זאלסט דו געהן, שייגעץ איינער, אז א טאטע רופט! די מינוט, הערסט?

שמואל באווייזט זיך.

ער לויפט אהן אטעם; די כלה לויפט איהם נאך פארוואוכ־דערט, דערשראקען, מיט ברייט געעפענטע אויגען.

— מיט א פרעמד מיידעל — שפאצירט מען נישט! הערסט? עס איז שוין נישט דיין כלה! די מינוט געה אהיים... טו אויס די שבת'דיגע קאפאטע, נעם די וואכענדיגע און היידא — אין בית־המדרש אריין...

— וואו ביסטו, — רופט ער צו דער שטוב, — שפרינצע?! פארשטיינערט שטעהט דער חתן, די כלה לאזט ארויס א נע־גייז...

דערשלאגען, פארלוירען שטעהט ר' אברהם'ל...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אויפ'ן ברעג פון טייך זיץ איך, אין שאטען פון וואלד.
בלוטיג איז אונטערגעגאנגען די זון, זילבערען בלאם איז ארויס־
געשוואומען די לבנה...
אין קריסטאלענעם וואסער־שפיגעל שלאגט זיך אף דער הי־
מעל... און דער אפגעשפיגעלטער זעהט מיר אויס שענער, פיינער
און עכטער... א שאד וואם ער צורייסט זיך אפט! א שטיל ווינ־
טעל טרייבט, דער וואסער־שפיגעל ריטשט זיך, רונצעלט, שרומפט
איין...
שטיל רוישען די בלעטער, שטיל ציטערען די וואסער־רעדלעך
אויפ'ן טייך... שטיל גיסען אויס די בלומען זייער אטעם, שטיל...
פון וויטען, טרילערט עפעם א פויגעל...
איך זיץ ווי פאר'כשופ'ט... איך אטעם אויף א נייער וועלט,
אין אן אנדערער, ריינער, הייליגער לופט. פריש איז דא אלץ אין
ניי, ווי ערשט פון באשעפערס הענט ארויס...
עס בענקט זיך דא אזוי זים... מען קריגט דא אלץ אזוי ווייב־
הערציג ליעב, עס גיסט זיך אזוי אלץ צוזאמען מיט דער נשמה...
א שווארצער פלעק באווייזט זיך אויפ'ן טייכל פון וויטען...
א קליינער פישער־קאהן... דאם וואסער רוישט עס ליעבליך ארום,
עס באווארפט עם מיט'ן שוים ווי מיט וווייסע, דראבנע בלימלער,
און די פאליע לעכצט און קושט עם אויס אלע גלידער...
מיין באקאנטער וואסיל, א יונגער פישער, רודערט אזוי זינגט:

מיין הימעל, מיין הימעל — דיין פנים,
די אויגען דיינע — די שטערען.
דער ריינסטער קלאנג פון גן־ערן
לאזט אין דיין שטימע זיך הערען...

דו ביסט מיין ליעב', מיין נשמה.
צי וואלט איך אהן דיר דען גלעבט?
פון דיינע, די ליכטיגע שטראלען
איז ז', מיין נשמה, געווענט!

דו ביסט מיין ליעב׳ און מיין ליידען!
פון הארפע דער גאלדענסטער קלאנג!
פון די ליפען, פון דיינע דער כשוף —
דאס איז מיין איינציג געזאנג!

ער זינגט שוין נישט און דאס ליער ציטערט מיר נאך אין די אויערען...

דאס זעלבע איז מיט׳ן טייך, מיט׳ן וואלד... יעדעס בלאט, יעדעס רעדעל איבער׳ן וואסער זינגט עס... דאסזעלבע טרילערט פון וויטען די שטילע, זיסע נאכטיגאל; מיט דעמזעלבען אטעם יערע בלום... אלץ איז צוזאמענגענאסען אין א י י ן פארלאנגען, אייז בענקעניש, איין נשמה...

דאס שיפעל גלייבט זיך אוים מיט מיר, א ניי ליערעל קלינגט, שאמיסאם באקאנט ליעדעל:

נעדענקסט דו די נאכט, וועז פאר׳כשופ׳ט
מיר זענען בייזאמען געזעסען;
אויסער אין הימעל די שטערען
פון אלע, פון אלע פארגעסען!

די שטערען, די וועל׳ן נישׂ׳ דערצעהלען!
מיר האבען זיך לענגער פארווויילט...
פאלט פונקט פון הימעל א שטערן,
און האט עס די וועלען פארצעהלט...

עס טאנצען די לוסטיגע וועלען,
גאט האט זיי א מעשה באשערט!
זיי טאנצען פאר שמחה און קלאטשען,
דער רודער האט אונטערגעהערט!

דער רודער, דער פרומאק, דער רודער,
ער סקריפעט פאר בעס, פאר פארדראס!
דער רודער, ער ליידט נישט קיין עולות,
א ל י ן זאגט ער אוים דעם מאטראז!

דער מאכט שוין דערפון זיך א ליער'ל,
באלד ווערט דאס ליעדעל פארשפרייט!
נעוועז איז אמאל א געהיימניש,
היינט זינגען עס קינד שוין און קייט!

ער פארשווייגט... דיקער און הייסער ווערט די לופט, דיקער און דעמפינער דאס בלוט ביי מיר אין די אדערען... איך בין ווי בארוישט, און אזוי, דאכט זיך מיר, איז אלץ ארום מיר...

באלד פלאצט דאך דער כשוף; אפגעשוואומען א וויילע שטיל, הויבט וואסיל אן א דריט ליער, א פאלקס-ליער, א פרעח-ליכס:

קוש מיך, מיין טייערע, חאלז מיך!
קוק נישט אויף מענשען נעריידט!
די ליעבשאפט איז איבער'ן לעבען
ווי'ן גאלדענער שלייער פארשפרייט!

—„א, לעבען מיינס. לעבען, איך שרעק מיך!
די מאמע, זי טוט מיר אן לייד!
פארוואס איך שפאציר אלץ באזונדער,
די חבר'טעס פארוואס איך מייד?"

א, קוש מיך און האלז מיך, מיין ליעבע!
דער מאמען זאג: כ'האב זיי נישט חאלד!
צושויבערט און מאוס זענען אלע,
איך איינע — א מיידעל — א נאלד!

— „איך שרעק מיך, איך שרעק, מיין לעבען,
דער טאטע, דער טוט מיר אן לייד;
פארוואס איך בין ווילד ווי א סארנע,
בחורים פארוואס איך מייד?"

האלז מיך, א, לעבען מיינס, קוש מיך!
זאג איהם: ווייל קיינער געפעלט!
פויערען-פאלק זענען זיי אלע,
איך ווייל א פישער — א העלד.

— „איך שרעק מיך, מיין לעבען, איך ציטער!
די באבע, זי טוט מיר אן לייד!
זי זאגט, איך ווער אלעמאל דיקער;
עס פלאצט אויפ'ן לייב מיר דאס קלייד!

— „אוי, ס'איז ווי בוימאויל אויף וואסער!
שוין נישט צו באהאלטען אצינד!
נאר א קוש גיב מיר, מיין לעבען,
און זיי מיר אויף אייביג געזונט..."

עס בלייבט ווייטער שטיל, און אלץ בלייבט שטיל, דאס הארץ מיינס אויך...

— כא, כא, כא!

קלינגט פלוצים אויף א געלעכטער... ווער לאכט? איך, צי אלץ ארום מיר?

אלץ לאכט, דער שעלמישער טייך, די בליצענדיגע שטערענדער... די אלטע לבנה לאכט... די בלומען ארום מיר קיכערען... וואס דען האסט דו געמיינט?... אזוי איז עס... כא, כא, כא...

די נאכטיגאל ענדערט אויך דעם טאן... ווי זי קנאקט אצינד... ווי פארשייט, ווי פרעך! —

מיך וועקט פלוצלונג ר' אברהם'לס קול.

— וואו זענט איהר, וואו? איך האב מיר שוין די פים צובראכען אייך זוכענדיג...

און אז ער דערזעהט מיך —

— נעענדיגט צום מזל... שוין טעלער געבראכען...

ער פארבעט מיך צו דער סעודה.

אינהאלט:

רייזע בילדער

זייט

א. פּאַרעדע — — — — — — — — — — — — 7
ב. בטחון — — — — — — — — — — — — — 8
ג. נאר געה — — — — — — — — — — — — 10
ד. וואָס דאַרף א אידענע — — — — — — — — 12
ה. נומער 42 — — — — — — — — — — — — 14
ו. דער משכיל — — — — — — — — — — — 19
ז. דער טישאָוויצער רב — — — — — — — — 23
ח. דערצעהלטע מעשיות — — — — — — — — 26
ט. א אינגעלע — — — — — — — — — — — 36
י. דער יארציעווער רב — — — — — — — — 38
יא. לאשטשאוו — — — — — — — — — — — 42
יב. די ערשטע פּראָוו — — — — — — — — — 44
יג. די צווייטע פּראָוו — — — — — — — — — 48
יד. אין שוחט'ס הויז — — — — — — — — — 50
טו. די סקולער רבי'צין — — — — — — — — — 53
טז. אסעקורירט — — — — — — — — — — — 57
יז. דער נשרף — — — — — — — — — — — 60
יח. דער עמיגראַנט — — — — — — — — — — 64
יט. דער משוגע'נער — — — — — — — — — — 66
כ. בלאנקעטען — — — — — — — — — — — 69
כא. דער למ"ד-ויו'ניק — — — — — — — — — 70
כב. דער מסר — — — — — — — — — — — — 74

ר' בערעלע — — — — — — — — — — — — 78
דער נדבן — — — — — — — — — — — — — 85

דאָס וואַסערל — — — — — — — — — — — — — — 95
די טויטע שטאָדט — — — — — — — — — — — — — 103
אייזיק'ל שחט — — — — — — — — — — — — — — 121
דער פּאַרשאַלטענער ברונען — — — — — — — — — — 141
דער דראַנג — — — — — — — — — — — — — — 153
צום עולם התהו — — — — — — — — — — — — — 158
אין פּאַסט־וואָגען — — — — — — — — — — — — 165
חתונה נעהאַט — — — — — — — — — — — — — 186
האַשה מרת חנה — — — — — — — — — — — — — 212
משיח'ס צייטען — — — — — — — — — — — — — 256
נחת פון קינדער — — — — — — — — — — — — — 265
אויף א זומער־וואוינונג — — — — — — — — — — 276